

ሕዝቡ ራሱም የቀድሞ የኢትዮጵያ አገዛዝ በሚገባ ያስታውሳል፤ ከአጼ ዓምደ ዕዮን ወታደሮች ጋር ስራቸው በጋብቻ የተደባለቁ መሆናቸውና በሀገራቸው ኩባኩ ዘመን ጀምሮ እንደኖሩ ያወራሱ። የኢትዮጵያ አገዛዝ ምልክቶች ብዙ የትግራይ ቃላቶች በቋንቋቸው መገኘታቸውና የክርስትና ባሕሩት በአንስተኛ ደረጃ በሆኑም መገኘታቸው ለጥንታዊ ኢትዮጵያዊነታቸው በቂ ማስረጃዎች ናቸው። እንደ ጋር ቦሻ ሕዝብ የዋራታ ሕዝብም የሴታን ወይንም። ቤት ከሰታን የሚሏቸው የቅዱስ ጊዮርጊስ፣ ቅዱስ ሚካኤል፣ ቅዱስ ገብርኤል፣ የአባ ገብርመንፈስ ቅዱስ ቤተክርስቲያኖች አሏቸው። በቤተክርስቲያናቸው በረዎችን አርደው እግዚእ መሐረን ክርስቶስ እያሉ ይጻጻያሉ። በመልካቸው ወረታዎች ቁመታቸው አጠር ያለ ቢሆንም ከጥቁር ዘር ይልቅ ወደ ዓረብ ዘር ይለባቸዋል፤ ከጥቁርነታቸው ከጥቁርነት የተቀላቀሉ ጥቁር ያሉም አሏቸው። ከዋራታዎች መሐል የኩሎ መንግሥት በከፋ መንግሥት ስር ተጠቃልሎ ነበር። ወላጭ ክርስቲያን ነበሩ፤ ከቅርብ ጊዜ ወዲህ ግን እስልምና እየተቀበሉ ናቸው። የክርስትና እምነት የሚያኩሩ እንደ ላሊበላ ቤተክርስቲያኖች በመሪነት ተቁናረው የተሰሩ ቤተክርስቲያኖች አሏቸው። ከግሉ፣ ወላጭ በስተደቡብ ደኮ የሚባሉ ጥቁር ሕዝብ የሚኖርበት ሀገር ነው። ኮንታ ወይንም ቀቦ የሚባል ሕዝብ ለግሌዎች እግራ ይሉዋቸዋል ምክንያቱም ከእግራ ነጋዴዎች ጋር የመጡ ናቸው ይባላል። ጉረቤታቸው የሆኑ እንደ ዓይነት ቋንቋ የሚናገሩ ሕዝቦች ከፋ ናቸው፤ ሰው ይበላሉ ይሏቸዋል። የእጥ ወንዝ ከዋረታዎች የተሰጠው ስም ነው።

የእርሞ ታሪክ የተለያዩ አስተያየቶች

ስለ እርሞ ታሪክና አሰፋፈር ከተለያዩ የውጭ ሀገር ፀሐፊዮች የተለያዩ ተቃራኒ አስተያየቶች ሊሰነዘሩ የቻሉት አብዛኛው ጊዜ በአጠቃላይ የኢትዮጵያ ታሪክ ግብዓታዊ ባለሙያዎች ነው። ቸኪ⁽¹⁾ የጠቀሳቸው ፀሐፊዮች ጋሊኒየ (Galimier) እርሞች በአፍሪካ ምሥራቃዊ ደቡባዊ 5ኛ 10ኛ ዲግሪ ጳሎብ ላቲቲዩድ በዛንዚባር ይኖሩ የነበሩ ያደርጋቸዋል 2) Pellogrino Matteucci ገለግሎት ግብዓታዊ ባለሙያ ካገኘናቸው ሕዝቦች ያሰገረመን እርሞች ነጭና ክርስቲያን በመሆናቸው ነው ካለ በኋላ ስምን ነጭ (ቀይ) ሆኑ ስምን ክርስቲያን ሆኑ ብሎ ይጠይቃል። 3) Pricard ፕሪካርድ) እስከ ዛሬ ስለ ጋላ ያለን መረጃዎች በጣም ጥቂቶች ናቸው፤ ስለ ታሪካቸው የምናውቀው ነገር ባይኖርም፤ ከሥልጣኔ ሩቅ መሆናቸው ደምበኛ ኋላ ቀር መሆናቸውና የከብት ጭራ ተከትለው የሚኖሩ፤ ዘላኛች እረኞች ከኢትዮጵያ በስተደቡብ የሚኖሩ መሆናቸው ብቻ እናውቃለን ብለዋል። 4) Cap. Owen (ሻምበል አወን) በኢኳቶሪያል አፍሪካ ጨካኝ ሕዝብ እስከ ጃባ ወንዝ የሚደርስ ጋላ ሕዝብ አለ። በባሕር ወደቦች ለግሌዎች ይኖራሉ፤ ከጋላ ሕዝብ በጣም ይለያሉ፤ ጠባያቸው ለሰላሳ ነው፤ ጥሩ ነው፤ እስላሞች ናቸው፤ በባሕር ወደቦች ገንድ ያካሄዳሉ። ሶልት (Salt) እና ሌሎች ፀሐፊዮች ስለ ጋላ ቋንቋ ባደረጉት ጥናት ጋሎት፤ ለግሌዎች፤ እንዲሁም አፋሮች አንድ ትውልድ ሀረግ እንዳላቸው ያሳያል ብሏል።

5 ራደሪክ ሌልወርድ (Federico Hell ward) እርሞች የሰፈሩበት መሪነት እስከ ትልቁ የአፍሪካ ተራራ ኪሊማንጃር ይደርሳል፤ እንደ ለግሌዎች ከጥቁር አፍሪካ ሕዝብ ጋር እያመሳሰለም ብሏል። 6 ግራፕት (Grapt) ጋላ ወደ ሰው ሀገር ሄዶ የሚሰኛ ግለት ነው ብሏል። 7 ብሪኒር (Brenner) በባሕር ዳርቻ ያሉ ሕዝቦች ጋላ ግለት ሃይማኖት የሌላው ሰው ያደርጋቸዋል። 8 ጋሎት ራሳቸው እርሞ ተብለው ይጠራሉ ትርጉሙም ኃይለኛ ጀግና ግለት ነው። 9 ብሩስ (Bruce) ጋላ በመጠኑ ቀያይ ናቸው፤ ጠጉራቸው ጥቁር ረዘም ያለ ነው፤ በቆላ የሚኖሩ ግን በጣም ጥቁር ናቸው ይላል። 10 ውድ (wood) ጋላ በቆላቸው ቀለም ከሐዘኞች ይጠቀራሉ፤ ከዚህ በመነሳት Johnstone (ጆንስቶን) የተባለ ፀሐፊ የጋላ ቃል ትርጉሙ ከካላ የመጣ ጥቁር ግለት ነው ብሏል። 11. ለፈርቫር (Lefevre) ስለ ጋላ ቢያወላም ስለ ዘራቸው ያሰው ነገር የለም። 12. ሃርትማን (Hartman) ጋላ ዋና ሀገራቸው ኪሊማንጃር ተራራ ስር ነው፤ ገፀሕ ጥቁር ናቸው፤ በብዙ የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገራት ስፍራዎች፤ ከባጃ፤ አገውና ሐዘኞች ጋር ተዋሕደዋል ብሏል። 13 ቸኪ የራሴ ሃሳብ ብሎ የሚያጠቃልለው ጋላ ከገረብ ሀገር ወደ አፍሪካ መጥተው የቀድሞ ነዋሪዎችን አባርረው ከግንም ዘር ሳይቀላቀሉ የሚኖሩ ናቸው።

2. የእርሞ አፈ ታሪክ

14. ቸኪ የእርሞች አፈ ታሪክ፤ ብዙ የሀገር ሽግግሎች የተለያዩ ጉሣዎችን ጠይቆ ያገኘሁት ነው ብሎ እንደሚከተለው ያቀርባል። እርሞች ሁሉ በአንድ ድምጽ “እኛ የአንድ ሽግግሌ አባት ልጆች ነን፤ እሱም እሳው ይባላል የከነአግ ጉሣ። ሐዳር የምትባለው ሚስቱ እገና ኢሊፋስ ወለደች፤ ኢሊፋስም እመር ወለደ። ስቀድሞ እናታችን /አያታችን/ ሐደር ከብር እናት ሰግለት ሐዳር እንላለን። ወደዚህ ሀገር ከመምጣታቸው በፊት አባቶቻችን ገላድ የሚባል ሀገር ይኖሩ ነበር የእርሞ ልጅ መሪነት ለሰጠበት ከጉሣው ተለይቶ ባሕር ተሻግሮ በርቦራ ገባ፤ ከበርቦራም ወደ ሐረር መጣ፤ ቀጥሎም ከአርሲ አጠገብ በወላጭ ሀገር ሰፈረ። ከእርሞች መሐከል አንድ ትልቅ አለቃ መሐን በመሆኑ ልጅ መውሰድ ሰላልቻለ አንድ አግራ ሴት በሀገሩ ወንጀል ስርታ፤ ወንድ ልጅዋን ይዛ ከእርሞች ጋር ትኖር ስለነበረ ልጅዋን በሞጋሳ ወይንም ጉዲፊቻ ደምብ መሠረት አሳደገው። ይህ ልጅ ለመግንባት ሀገር ግስታወሻ ስሙ ገላድ ተባለ። ከዚህ ስም በመውሰድ አግሮች እርሞችን ሁሉ ጋላ ብለው ይጠሩዋቸዋል። እርሞች ገላድ በሞጋሳ ያደገ ስለሆነ ጋላ ተብለው እንዲጠሩ አይወዱም፤ በእርሞ መጠራት ይመርጣሉ። አሳዳጊ አባቱ ሲሞት ገላድ ከጉሣው ተባረረና በግራኝ ጊዜ ከአብ /ወላጭ/ ሀገር ወደ ሸኖ ጠረፍ ሰፈረ። ገላድ 3 ጊሳቶች ነበሩት፤ ከእነሱም 4 ልጆች ወልደል በኩር ልጅ ከአንድ ባሪያ የተወለደ ነበረ፤ ስሙም መጫ ተባለ፤ ሕገ ወጥ ግለት ነው። 2ኛ ልጅ አርሲ 3ኛ ተሎግ 4ኛ አቱ ተባሉ። ከበኩር ልጅ ከመጫ በተር ሌሎች ከገፀህ እርሞ ሌቶች የተወለዱ ናቸው። ገላድ ሲሞት ልጆቹ በመሪነት አከፋፈል ምክንያት ተጣሉ። መጫ ከአዋሽ በስተደቡብ እናሪያ በሚባለው የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገር ሰፈረ። በዘመኑም ኢትዮጵያ በግራኝና በቱርኮች በተከፈሉበት ጦርነቶች ተቀካግ

⁽¹⁾ A. Cecchi : ibd VII p 496

በሰነድ ላይ የክፍል ሀገሩ ገጥሞ ሆነ። ጊዜ ጃዊ እና ጉድፍ የሚባሉ ሁለት ልጆች ወለደ። ጃዊ 5 ልጆች ሲሆን፣ ቁታይ፣ ጅግ፣ እር፣ እቦ የሚባሉ ወለደ። ጉድፍም 7 ልጆች ነበሩት እስካሁን ድረስ 7 የጉድፍ ጉግዳች ተብለው ይጠራሉ።

ቸኪ ይህ የእርሞች አፈታሪክ አውነት መሆኑን ስላመነበት፣ በደቡብ ዐረብ የነበረው ታሪካዊ ሁኔታ በማብራራት ለእርሞች ወደ አፍሪካ መምጣት አመኛ ሁኔታ እንደነበረ ለማስረዳት ሞክረዋል። እርሞች ወደ አፍሪካ የተሻገሩበት በግራኝ ዘመን ፖርቱጋሎች ወደ ኢትዮጵያ የመጡባቸው ዓመታት እንዳልሆነ ለማስረዳት ቀይ ባሕርን ከቱርኮች ወረራ ይጠብቁ የነበሩ ፖርቱጋሎች የእርሞ ፍልሰት በታሪክ ላይ መዘገቡት እያልፉም ነዘር በግለት ወድቀ እድርገታል።

3. የእርሞ መስፋፋት

ቸኪ የነበረውን ታሪክ በመጥቀስ ዘመኑ ዘጣም ሩት እንደነበረ፣ በ200 ዓ.ም. እካባቢ እንደነበረ አፈዋል። እርሞች በኢትዮጵያ የተሰፋፋበት ዘመኑ በትክክል በ1542 ዓ.ም. እካባቢ መሆኑን ሁለት የፖርቱጋል ታሪክ ፀሐፊዮች በመተቀስ አስተምጧል። 1ኛ ፍራንቸስኮ አልቫረስ በ1516 የመጀመሪያዎቹ የፖርቱጋል መንግሥት መልእክተኞች አባል ዘመሆን ኢትዮጵያን የጉባኝ ስለ እርሞች ምንም የጠቀሰው ነገር የለም። በዚህ ዘመን እርሞች ወደ መሐል ኢትዮጵያ መስፋፋት አልጀመሩም ነዘር ግለት ነው። 2ኛ አባ ጀረላሞ ሉቦ በ1650 ኢትዮጵያን የጉባኝ ስለ ኢትዮጵያ ሕዝቦች በወቅቱ የነበረው ሁኔታ አስተያየቱ ሲሰጥ እንዲህ ዘግለት አፈዋል። “የእግራ መንግሥት ሕዝቦች ከሁሉ የሰለጠኑና ትክክለኛች ናቸው። ከእነሱ በኋላ፣ እውነተኛ ሐበጆች የትግራይ ሕዝቦች ይመጣሉ። ቀጥሎም የዳሞትና የጋፋት ሕዝቦች አሉ። ሌሎች ግን ኋላ ቀር (ባርባሪያን ናቸው። ከእነዚህ መሐከል በዘገናኝ ውክኝነቱ እንደ ጋሎች የታወቀ የለም። ጋሎች በኢትዮጵያ ብት ግለት የጀመሩ በ1542 ዓ.ም. ነዘር። ዙተለያዩ ክፍላተሀገራትና መንግሥታት አየተሰፋፋ፣ ባለፈበት በታ ሁሉ፣ ሲት ወንድ ሕገን ሳይለዩ ፈጅቷል፣ መራቱንም ያታጥሉ ነበር። አባ ሉቦ እንደዚህ ብሎ በሚጽፍበት ዘመን ነው ሉደል፣ ዳመደ፣ አባ ፓይዝ (LUDOLF D'AMEIDA, PAEZ) ኢትዮጵያ 35 መንግሥታት አላት አያሉ የሰግቸው ዝርዝር ይሰጡ የነበረግራ ዳሞት፣ ጋፋት፣ አናሪያ ሌሎችም በእርሞች ስር የወደቁ መሬቶች ይኖሩ የነበሩ ሕዝቦች ይኖሩበት የነበረ ሀገር ስሙ በሙሉ በመተየሩ ሕዝቦችም በሙሉ ከምድረ ገጽ ጠፍቷል፣ ለኖሙና አንኳን አልቀሩም።

4. የእርሞ ዘር ቋንቋ

ቸኪ የእርሱ መጫ፣ ናኖ፣ ቦቶር፣ ሙራ፣ አጋሎ፣ ፀዳለ፣ እርሞች ከእግራ፣ ከጉራጌ፣ ከሲዳሞ፣ ከሻንታላ ጋራ ያልተቀላቀሉ ገፅህ እርሞች ናቸው ይላል።(1) ቸኪ ስለ ጋላ ዘር ሲያጠቃልል ከሐበጆች በመልክ ይበልጣሉ፣ ገፅህ ቀንጆ ዘር መሆኑንና እንደ ሐበጆችም ጋሎች የመጡበት ከእስያ መሆኑን በግለት ደምድጧል። የእርሞ ቋንቋ በጊመለክት ፈረንሳይ

(1) A. Cecchi : ibd v.II p 479

ሀገር ጉባኝ ሳይንቲስት ደባዲ (D'ABBADIE) በ1843 ባደረገው ጥናት፣ የእርሞች ቋንቋ ከእግራኛ፣ ለግሊኛ የሚቀራረብ ቋንቋ ከግሊኛና ከዓረብኛ ቋንቋዎች ጋራ ግንኙነት እንዳለውና የሰሜን-ምሥራቅ አገር ክፍል ገላሳ ሰሜን-ምሥራቅ ብሎ ያቀረበውን ሃሳብ በመደገፍ ቸኪ እርሞች የሰሜን-ምሥራቅ አገር ክፍል መሆኑን እንደሚያምን ገልጧል። ለዚህም አባባሉ በአሉ ጊዜ አብረው በኢትዮጵያ ይኖሩ የነበሩ፣ ከአሉ የበለጠ ችሎታ አላቸው ብሎ የሚያምንባቸው ጣሊያኖች እቡነ ግሳዮና ኪያሪጌ ስሰዚህ ጉዳይ የተናገሩት ቃል ወትሏል። ቸኪ ስለዚህ ጉዳይ ስለቡነ ግሳዮ ላቀረበው ጥያቄ ጋላ በጊመለክት አፈታሪካቸው ከባሕር ግዳ እንደመጡ ያደርጋቸዋል። ቋንቋቸው ከሌግላ ቋንቋ ጋራ ይቀራረባል። በፊሎሎጂ አሳካክ ሲታይ እርሞች ሙሉ በሙሉ እንደ አግሪኛ ቋንቋ ነው። ኪያሪጌ ስለ እርሞች ቋንቋ ጉዳይ በግል ግስታወቅ ግሕደሩ እንደሚከተለው ነበረ የመዘገበው “የጋላ ቋንቋና የእግራኛ ቋንቋዎች ያላቸው ትርጉም በጥንታዊ በምናጠናበት ጊዜ፣ በግሥ አጠቃቀም፣ በሰጥሎ ዓይነቶች፣ በተውሳጠ ስሞች የአንድ አናት ቋንቋ ልጆች መሆናቸውን ያሳያል። እነዚህ ሁለት ሕዝቦች /አግራና እርሞ/ ከአንድ የጋራ ግንድ የመጡ መሆናቸውን ያሳያል።

ከዚህ በላይ ስለ እርሞችና ለግራኛ ቋንቋዎች የተሰጡ አስተያየቶች መነሻ ብናደርግ፣ እሁን በሀገራችን ስትምህርት ቤቶች የተዘጋጁ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ለሰሜን-ምሥራቅ ኩቪቲክ አየተክፈሉ የሚያስተምሩ መጻሕፍቶች ትክክለኛ መሰሉ አይታዩም የሌሎች የኩቪ ቋንቋዎች በፊሎሎጂ ተመሳሳይነት ያላቸው ናቸው።

በሌላ በኩልም እርሞች ሌሎችም ኢትዮጵያውያን ሁሉ ከባሕር ግዳ ከእስያ መተላለፍ ብለው ግንዛቤ ስሕተት ነው። ብዙ ጊዜ ስለዚህ ጉዳይ በዚህ መጽሐፍ አስተያየት ሰጥቻለሁ፣ እኛ ኢትዮጵያውያን የአፍሪካ ጥንታዊ ኗሪዮች፣ ባላባቶች፣ ስንሆን ሌሎች ጥቁር አፍሪካውያን (ኔግሮ) መጠቀሚያ ናቸው። ምክንያቱም በአርክሶሎጂ የተገኙ ጥንታዎችን ተብለው የተገመቱ የሰው አጥንቶች የኢትዮጵያውያን መሆናቸውን ተረጋግጧል። መላው አፍሪካ በኢትዮጵያውያን ተይዞ እንደነበረ አንረዳለን። ኔግሮች የተባሉ ኢትዮጵያውያንን አስለቀቁ እንጂ የተገባቢዎቹ አይደሉም።

5. የእርሞ ታሪክ በኢትዮጵያውያን የቀረበ

ስለ እርሞች ከላይ ከተገለጠ ታሪክም ሌላ ተብሎላቸዋል። ፍራንክቲ (Franchetti) የተባለው ኢጣሊያዊ ዘደረሰው መጽሐፍ እንደገለጸው(1) እርሞች በግዳጋስካር ይኖሩ ነዘር፣ ቀጥሎም በኢትዮጵያ ሐይቆች ለፈሩ፣ ከዚህ ተነስተውም ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ ባለ መጥተው ለፈሩ። ፍራንክቲ መረጃው ያገኘው አለቃ ታይ ከደረሰው መጽሐፍ ስሆን፣ አለቃ ታይም የተጠቀመባቸው መረጃዎች ከኢትዮጵያውያን ያልታተሙ የእጅ ጽሑፎች መሆኑን ገልጧል። በዚህ ግስረጃ መሠረት የጋላ ሕዝብ በርቱማና በረን ከግሊሎ መንድግግቾች ይወለዳሉ። በርቱማ 1. ከሪዩ 2. መሪቶ 3. አቱ 4. አካቆ 5. ወረንሽ 6. ሐዘና የተባሉ ወለደ። ሀዘና 1. ራዩ 2. አዘቦ 3. አሻንጌ የሚባሉ ልጆች ወለደ። ራዩና አዘቦ ሳይሆኑ በሰግቸው በሚጠራ መሬት ስፍራው ይገኛሉ። አሻንጌ ከትግራይዎች ተቀላቅለው የአሻንጌ መሬቶች ማለት እንደ መኮኒ፣ ወጅራት ስፍራው ይኖራሉ። እርሞች ወደ ደቡብ ኢትዮጵያ

(1) Raimondo Franchetti : Nella Dancalia Etiopica, p 334

የክርስትና ሃይማኖት ውጤት አልባ ከክር ለብዙ ዘመናት በመካከላ፤
ኢትዮጵያ እንድትጻፍ አስተዋፅኦ አድርገዋል። የካቶሊክ ቤተክርስቲያን
ኃላፊዎች በዘርመደሰ መከራ አለመሰካት ተሰፋ አልቆረጠም። በርመደሰ
ወደ ኢትዮጵያ የመጣ ሐሲም ሆኖ ነበር፤ አሁን አሁን ሆኖ ለጾም
በኢትዮጵያውያን ተቀባይነት ሊያገኝ አልቻለም። በርማ ጳጳስ በኩልም
በርመደሰ በቂ የሃይማኖት ትምህርት ሰጧል። የኢትዮጵያ ፓትሪያርክ
አድርጎ ሹመቱን ለማጽደቅ ችግር ተፈጥሮ ነበር። የፖርቱጋል መንግሥት
በዘላለም ብዙ የተደከመበት ሥራ ከጎቱ እንዳይቀር ለጳጳሱ ግሊቦናውያን
እንዲላኩ ያጎተጉት ነበር። በመሠረቱም ፓትሪያርክ ነገዝ የተባለው ሁለት
አባቶች እርሷዶሪካ ካርኔሮ የተባሉ ረዳቶች እንደዚሁም 10 ቁሶች
ኢየሱሳውያን ከተባሉ ገዳም ወደ ኢትዮጵያ ተመርጠው ተላኩ፤ ግርች 1556
ዓ.ም. በመጀመሪያ ምዕቅ ደረሱ። በሐንድ የፖርቱጋል ይዞታዎች ከሆነችው
ከነዋላ ዘጅድግ እንዲያውቅ ብሎ የግሊቦናውያን መምጣት የሚያሰራ
መልእክተኛች ወደ ኢትዮጵያ ግ.ደ. 1556 ዓ.ም. ላከ። ኢትዮጵያ ደርሰው
አጺ ገላውደዎስ በተላቅ ክብር ተቀበላቸው። ከኢትዮጵያ ያልተጠየቁ
ግሊቦናውያን መምጣታቸው ሲሰማ በኢትዮጵያ ሹማምንቶች ብዙ የተቃወሙ
ድምጽ መስማት ጀመሩ። አጺ ገላውደዎስ ፖርቱጋላች ድጋፍ ይሰጣቸው
እንደሆነ ቢጠይቁትም፤ ድጋፍም ሆነ ተቃወሞ ሳይገልጽላቸውም ስለ ጉዳዩ
አዋቂዎችን በማግኘት ጊዜ ስለሚወሰድ ውሳኔ ለመስጠት ለሌላ ጊዜ ተሳልፎ
ወደ ሐንድ የሚመጡ ግሊቦናውያን ግን በክብር እንደሚተባባሹ በመገለጽ
ሸኝቷቸዋል።

ዋናው ፓትሪያርክ የግሊቦናውያን ተልቦ አጠራጠራ ሆኖ ስለታየው
ምክትሉ አሁን እርሷዶሪካ ዙፋኑን ለማጥናት ለጊዜው ለመላክ መሰኘ። አሁን
እርሷዶሪካ ግርች 1557 ዓ.ም. ምጽዋ ገባ፤ አጺ ገላውደዎስ እንደተለመደው
በክብር ተቀበላቸው። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ ብዙ የቃልም የጽሑፍም ከክርክር
በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንና የግሊቦናውያን መካከል ይደረግ ነበር። ንጉሥም
ተካፋይ ይሆን ነበር። በተለይ በአባ ሮድሪገዝ የተደረሰ መጽሐፍ የኢትዮጵያ
ፓትሪያርክን አስቀየመው። በመሠረቱ ከክርክር በኢትዮጵያ እርቀደክስ አኖ
በካቶሊክ ሃይማኖት መካከል ያለው ልዩነት መሆኑ ቀርቶ በኢትዮጵያ
እርቀደክስ ሃይማኖት ውስጥም በሁድን ተከፍለው በሃይማኖት ጉዳይ ከዚህ
ጊዜ ጀምሮ ለግብጥሉት ብዙ ዓመታት የሃይማኖት ጉዳይ ከመሆን አልፎ
በከፍለ ሀገር ልዩነት የፈጠረ ጦርነት የማግዘዝ ምክንያት ሆነዋል።
የኢትዮጵያ ነገሥታት ሀገሪቷን ግስተዳደር፤ ዳር ድንበሯን ከጠላት በመጠበቅ
ፋንታ፤ ጊዜያቸው በሃይማኖት ከክርክር እንዲያሳልፉ ምክንያት ፈጠረ።
የሕዝቡም የቤተክህነትም ትኩረት የሰጠው ጉዳይ ስለነበረ ስለ ሀገሩ ጉዳይ
ከውጭ ጠላት በመዋደት ፋንታ በሃይማኖት ቡድኖች መካከል በነበረው
ልዩነት ምክንያት ለብዙ ዘመናት እስከ አጺ የሐንሰ 4ኛ. 1878 ዓ.ም ድረስ
በአዲሶቹ ግሊቦናውያንም እንደ ካርድናል ግሳያ የሃይማኖት ከክርክር ተቀስቅሶ
ሰለነበረ አሸናፊ ሳይኖረው የሃይማኖት ከክርክር የፖለቲካ ከክርክር በመሆን
የብዙ ሰው ሕይወት መጥፋት ምክንያት ሆነዋል፤ ኢትዮጵያም አንድነት ጻፈው
አስተዋጽኦ ነበረው። አጺ ገላውደዎስ ከግሊቦናውያን ጋር የሃይማኖት
ከክርክር ለመገጠም ደደሰት ነበር። ዋናው ነጥብ የርግ ጳጳስን ተቀብሎ
ከእስክንድሪያ ቤተክርስቲያን የነበረውን ገንኘት ግዳረጥ ነበረ። ይህንን
ሰጥድረግ ገን አጺ ገላውደዎስ የሕዝቡ የግደቀር ተቃዋሚ ስለሚያውቅ
ለመተባበል አልፈረገም። ንጉሡ የግሊቦናውያን የፖለቲካ ጣልቃ ገብነት
ዓገግ አፈጻጸሙ ጥርጣራ ነበረው። በሃይማኖት ቢከራከርም የኢትዮጵያ

እርቀደክስ እምነትን በመደገፍ ግሊቦናውያን መልስ እስከሚያው ድረስ
ያከራከራቸው ነበር። በመሠረቱ ጊዜ አሁን እርሷዶሪካ እጺ ገላውደዎስ
ተገኝተው በተነጋገሩበት ጊዜ፤ ንጉሡ ምን ጊዜም የአባቶቹ ሃይማኖት
እንደሚቀይር "የግላውደዎስ እምነት" በግል እርእስት መገለጫ አውጥቶ
ሐሳቡን ገልጸዋል። ከዚህ በኋላ በኑር ሞጃኒድ የግሊቦናው የሐረር መንግሥት
የከፈተበትን ጦርነት ለመዋጋት ሂደ. በጦር ግዳ በ1559 ዓ.ም. ግርብ ስቅለት
ተጎ ቀለሉ ሲሞት አንገቱ ተቆርጦ ለኑር ተሰጠው። የግራኝ ግርብ የነበረች
ባቲ ዳልዋንበራ በንጉሡ ሞት ተደሰታ የተቆረጠው የንጉሥ አንገት በሐረር
ግዛት መግቢያ በር በአንድ በረጅም ምላስ እንዲሰቀል አደረገች። ንጉሡ
በሞተ ከሦስት ቀን በኋላ አሸከርቼ በአንድ ቤተክርስቲያን ወሰደው ተበፋ።
ከሞቱት ዓመት በኋላም ተሰቅሎ ይገኝ የነበረ አጥንቱም ኢትዮጵያውያን
ክርስቲያን ነጋዴዎች ወደ እንጻኪያ የይፋት ዋና ከተማ ወሰደው ስለቀበሩት
ምእመናን እንደ ሰግሉት አጥንት ያከብሩታል።

14. አጺ መላክ ሰገድ

ከአጺ ገላውደዎስና ከአጺ ግናስ ቀጥሎ በኢትዮጵያ የነገሡ አጺ
መላክ ሰገድ ነው። የሀገር እንድንት ለማስከበር ካደረጋቸው ዘመቻዎች
የአርጥ ወደፊት መግፋት በመግታት የሲዳማ ሕዝቦችን ግጠናከር በግል
ዓገግ ተነሳሳቶ በአኖሪያ ያደረገው ዘመቻ በተለይ የጊጠቀስ ነው። ከሲዳማ
መንግሥታት ከሁለት ስምታቸው የነበረው አኖሪያ ነበር። በዘመኑ የአኖሪያ
ንጉሥ ስርጊሂ በሲዳማ ሲገንገሉ የግላል ነበረ፤ ዋና ከተማው ጭሪኮ
ይባላል። በ1567 ዓ.ም. መላክ ሰገድ ዳሞት ደርሶ ገብረን ይዞ እንዲመጣ
ለአኖሪያ ንጉሥ አንድ መልእክተኛ ላከበት። የአኖሪያ ንጉሥም ትዕዛዙን
ተቀብሎ ከዚህ በፊት ታይቶ የግደታወት ባላት ያለው ወርት ይዞ ለመላክ
ሰገድ አስረከበ። በአኖሪያ ንጉሥ አየተረዳ አጺ መላክ ሰገድ ከአኖሪያ
በስተምሰራት በጃ የተባለው አነስተኛ መንግሥት ተዋጥቶ ይዞ አስገብረው።
በዚህ ዓ.ም. ንግሥት ሰብለወንጌል የ4 ነገሥታት ዘመን መንግሥት በምክርዋ
አየረዳች ያሳለፈች ዐረፈች። በ1570 ዓ.ም. አጺ መላክ ሰገድ ከሸዋ ተነስቶ
ዘምቶ ዘዲያና ጉራጊን አስገብሯል። እርጥዎች ጎጃምንና ዳሞትን በአገሃው
ድል በመጠቀም ከዚህ በፊት በሲዳማ መንግሥትን በግጠናከር የነበረው ዓገግ
ተግባራዊ ለግድረግ ለሁለተኛ ጊዜ በ1586 ዓ.ም. ወደ አኖሪያ ዘመተ።
ከሲዳማ ሕዝቦች ጋር መቀራረብ ሊፈጠር የሚችለው በሃይማኖት መሆኑ
ሰላምነበት በዳንቼዩ የተባለው የቀድሞ የአኖሪያ ንጉሥ ልጅ የአኖሪያ ንጉሥ
ሆኖ ስለነበረ የክርስትና ሃይማኖት እንዲቀበል በግስረዳት ስለተሳካለት እጺ
መላክ ሰገድ አኖሪያ ለመንግሥት የምትከፍለው ግብር በግግሽ እንዲቀንስ
አደረገ። ቀሶች የክርስትና ሃይማኖት እንዲሰብኩ ተላኩ። ባዳንቼዩ
ቤተሰቦቹና ሹማንቶቹን ሰብሰቦ የክርስትና ሃይማኖት እንዲቀበሉ አደረገ።
ሕዝቡም ትልቅ ስብሰባ አድርጎ የንጉሡ ውሳኔ ተቀብሎ አጸደቀ። ከዚህ በኋላ
አጺ መላክ ሰገድ የክርስትና ግንላት ሥነ ሥርዓት እንዲፈጸም አደረገ። እጺ
መላክ ሰገድ ለባንቼዩ የክርስትና አባት በመሆን ከርስትና ስሙን በራሱ ልጅ
ሰም ዘግርያም ብሎ በመቀየር መንፈሳዊ ልጅ አደረገው፤ ውድ ስጦታዎችም
አበረከተለት። የአጺ መላክ ሰገድ ምሳሌን በመከተል ሌሎች ሹማንቶችም
ስጦታ እያበረከቱ የክርስትና አባት እየሆኑ የአኖሪያ ሹማንቶች እንዲመቁ
አደረጉ። በዚህ መሠረት በሲዳማና በአግራ ባለስልጣናት መሀከል መንፈሳዊ
ህምድና ተፈጠረ፤ ቤተክህነትም ሕዝቡን ከክርስትና ግንላት ተጠል። እኔ

መላክ ሰገድ የክርስትና ግንባታ አካባቢ ሥነ ሥርዓት ምክንያት በግድረግ ለሕዝቡ ትልቅ ግብዣ በግድረግ ሕዝቡ ምሳ አብልቷል። የበዓሉ አካባቢ እንደተፈጸመ እደ መላክ ሰገድ የክርስትና በዓላት ተናገሮ የክርስትና ሕግንት አውጅ፤ ቀለጥና ዲያቆናት በሰፍራው እንዲቀመጡ አዘዘ፤ በዳንቲዩ በየመንገድ ቤተክርስቲያናት እንዲገቡና በእደ መላክ ሰገድ ራት ቃል ገባ። የዚህ ጊዜ ግለታወኛ በትዳሱ ገድረኒሰ ቤተክርስቲያን በታዕብ ድንጋይ ላይ በሀ በግባሎ በታ እንደ ጽሑፍ ተቀርጾ ይገኛል።

ተመገግይ ሥነ ሥርዓቶች በጎረቤት መንግሥት በበሻ ተፈጽሟል። ለበሻ ጉሥ መላክ ሰገድ የክርስትና አባት ገንዘብ። ቀጥሎ የትዳሱ ገድረኒሰ ቀን ስለነበረ የበሻ ጉሥ የክርስትና ሥም ገድረኒሰ ሆነ። የሲዳግ ሕዝቦች በላረ ታሪካቸው የዚህ ክንውን ያስተውሉታል። ስዚህም ከፍተኛ ቦታ የግሰጠት ለአናሪያ ጉሥ ለሸገናዎ ነው። እሱም በእንደራቻ አጠገብ በኒቻ ወንዝ ድልድይ በእንድ ቀን እንደተሰራ ይተረክሰታል። የሲዳግ ግጠናከር አናሪያ ከእንድ መተ ገመት በላይ የአርጥ ወረራ ተከላካሏል። ይህ የእደ መላክ ሰገድ ሥራ ከሰራቸው ቋጊ ስክታግ ስራዎች እንደ ተለሉ ተመሥክረዋል። እደ መላክ ሰገድ 1597 ዓ.ም. በዳዎትና በግቢ የአርጥዎች ወረራ ለመከላከል ዘምተ በተትግጥ በሽታ ዐረፈ።

15. የእደ መላክ ሰገድ ተከታዮች

እደ መላክ ሰገድ ሦስት ሴት ልጆችና ሁለት ወንድ ልጆች ነበሩት። ትልቅ ልጅ ያዕቆብ የ7 ዓመት እድሜ ነበረ። እደ መላክ ሰገድ ዘውድ እንዲወርስ የተናዘዘው ከልጆቹ አንዱ ሳይሆን የወንድሙ ልጅ የሆነው ለደድገል ነበረ። በቤተመንግሥት የነበሩ ሰዎች ግን ዘድንገልን ከስልጣን በግጥረድና በግና ልጅ ደሴት በግብር በምትኩ የገገሡ ልጅ ያዕቆብን አነገሡ። ዘድንገል ግን ወዲያው ከእስር ቤት አምልጦ በየበረሀው ይኖር ጀመረ። ለዘውድ ተቀናቃኝ ዘድንገል ብቻ አልነበረም፤ ከሌላ የበሰጠ ተቀናቃኝ ሱሲኒዮስ የልብን ድንገል የወንድም ልጅ ነበረ። እሱም በቤተመንግሥት እንዲታሰር የግረሰግ መሆኑን ሲያውቅ ወደ አርጥዎች በመጠጋት ተደብቶ ይኖር ነበረ። የመላክ ሰገድ ግሰት ገንግሥት ግርያም ስና የእደ ያዕቆብ አጋርና ጠባቂ እንዲሆን በመንግሥት ባለሥልጣናት ከሁለቱ ሳይሆን የሆነውን ዘሥላሴ የተባለውን ከያዕቆብ ጉን አስተመጠሰት። ዘሥላሴ የደንበያ ሀገረ ገዥ ነበረ፤ ትውልዱ ግን ጉራጌ ነበረ፤ በችሎታው ወደ ከፍተኛ ሥልጣን ደረጃ ደርሶ ነበረ፤ እካለ መጠን ያልደረሰ ጉሥ ጠባቂ በመሆኑም የመንግሥት ሥልጣን በእጁ ገብቶ ነበር። በ1603 ዓ.ም. እደ ያዕቆብ ልጅ እንዳላሆነ ለግባዮትና ከጥገዚትንት ለመላቀቅ ዘሥላሴን ወደ አናሪያ የቀደ አስር ሳከው። ይህ ድኖረት የተጠላበት እርምጃ የቤተመንግሥት ሰዎችም አስደነገጠ፤ ለያዕቆብ የሥልጣን ተቀናቃኝ እንዲሆን ዘድንገል ካለበት እንዲፈለግ ተደረገ፤ ሠራዊቱም ስላመጸበት ያዕቆብ ወደ ሰግን ተራራዎች ሸሽቶ ለመደበኛ ሲጠክር ተይዞ ለላዲሱ ጉሥ ዘድንገል ተሰጠ። ዘድንገል ሲነገሥ የቻለው በዘሥላሴ ብርታት ቢሆንም እሱም እንደ ያዕቆብ የዘሥላሴ የበላይነት ስለግይቀበል ከሥልጣኑ ሲያወርደው ቢጠክርም አልቻለም። ዘሥላሴ የቤተክህነት ድጋፍ ሲያገኝ ዘድንገል ግን በዋርቀጋል ክፍለካት ይተግመን ነበር። በወትሮ የዋርቀጋል ግሰጥናውያን ኃላፊ የነበረ በችሎታው በትምህርቱ ሰበሰቡ በፊት ከነበሩት የተሻለ ሰው የተሻለት ለባ ፓዮዝ ነበረ። በፓዮዝ ለግካኝነት ዘድንገል እንደ ቀድሞዎች

ነገሥታት እንደ ልብነድንገልና ግላውዲዎስ ለርግ ላላሰና ለእስፓኝ ጉሥ እርዳታ በመጠየቅ ደብዳቤ ጽፎ ነበር። እደ ዘድንገል በይፋ ካቀረቡትን ከመደቡ በላይ በርግጥ ሥነ ሥርዓት እሱ ባለበት ቅዳሴ እንዲቀደስ አዘዘ። የበዓላቶች አካባቢም አሻሻለ። በዚህ ጊዜ ዘሥላሴ ተቃወመ፤ የኢትዮጵያ ፓትሪያርክም እሱን ሊጠርስ በዘድንገል ላይ ወገንነት አለመ። ዘሥላሴ በመጀመሪያ ጎጃም ከገኘ በግባላና በገገሡ ላይ እንዲያምፅ አነሳ፤ የገገሡ ሠራዊትም እየከፈ ከእሱ ጉን እንዲሰለፍ አደረገ። በሁለቱ ሰዎች የተደረገው ጦርነት ዘድንገል ተሸንፎ ተገደለ ዘሥላሴ ሥልጣን ቢይዝም ዘውድ መግን አልፈሰም። እዚህ ተወናዶ ለመሆን የሱሲኒዮስ ተራ ደረሰ። ዘድንገል ሱንደል ተቀናቃኞች ሁለት ብቻ ተሩ፤ ሱሲኒዮስና ያዕቆብ፤ ሦስተኛው ዘሥላሴ ነበር።

ሱሲኒዮስ አደገኛ ተቀናቃኝ ስለነበረ ዘሥላሴ ያዕቆብን ከተጋዘበት ከአናሪያ በመልዕክቶች ተፈልጎ እንዲመጣና ዘውድ እንዲሆን ለግድረግ ጥክር ነበር። ሱሲኒዮስ በፍጥነት በመቅደም እሱ ጉሥ መሆኑን እንዲያውቁለት ጠየቀው። ዘሥላሴም ያዕቆብ እስከግራመጣ መዘገየት መረጠ። ሱሲኒዮስ ሲያጋናጠው ግን ሰውጊያ ተዘጋጀ። የዘሥላሴ ወታደሮች እየከፈት ስለመጡ ሱሲኒዮስ ለመታዘዝ ወሰነ። በዚህ ጊዜ ግን ያዕቆብ ደንበያ መድረሱን ወራ ተሰገ። ዘሥላሴ አባቱን በመተየር ከያዕቆብ ጋራ ገጠመ። በ1606 ዓ.ም. እንደገና ያዕቆብ ጉሥ ነገሥት ሆኖ ተሰየመ። ዘሥላሴ እንደቀድሞው በያዕቆብ ላይ ዘሥልጣን የበላይነቱ ግባዮት ይፈልግ ነበረ። በያዕቆብና በዘሥላሴ ጠብ በመጠቀም ሱሲኒዮስ የሥላሴን ጦር በድንገት ወር ዘሥላሴ ሲያመልጥ ጦሩ ግን ተደመሰሰ። በዚህ ጊዜ ያዕቆብ ዘሥላሴን ታግኝ ሲያርገው ቢጠክርም ራሱ ለዘውድ ሳበቃው ልጅ የበታች ሆኖ ከግንገልገል ኃይል ካለው ከሱሲኒዮ ጋራ መቀላቀል መረጠ። ያዕቆብና ሱሲኒዮስ ሰጥቶት ጊዜ ዝግጅት ካደረጉ በኋላ ሱሲኒዮስ ግጥታት ጀምሮ ያዕቆብ ወዲያውኑ ተገደለ። ሠራዊቱ ግን በአቡነ ኢፐርሶ ሱራኪ የተወገዘውን ጉሥ ሱሲኒዮስን እንዲዋጉ ተገፋፍተው ጦርነቱ ቀጠለ። በሱሲኒዮስ ሠራዊት ውስጥ ያዋጋ የነበረው አንድ መሰለም የአቡነ ኢፐርሶ እንገት ቆርጦ ጣለው። በዚህ ጊዜ የያዕቆብ ወታደሮች ሸሽት ጀመሩ። ከሁለቱ የእደ ያዕቆብ ልጆች ግላውዲዎስ የተባለው በሱሲኒዮስ እጅ ተገደለ።

2ኛው ጸጋ ክርስቶስ የተባለው የያዕቆብ ልጅ አምልጦ ወደ ስኖር ሱናን ገባ ከዚያም ካዶር ገባ።

ስለ ጸጋ ክርስቶስ የእደ ያዕቆብ ልጅ አልበርተ (1) ፖሊራ ከኢትዮጵያ ወጥቶ ፈረንሳይ ገባር እስከዋተ ድረስ አጭር የሕይወት ታሪኩን ጽፏል። ጸጋ ክርስቶስ በመጀመሪያ የተረበው ወደ ቪኒስያ ቆንቤል ሰኪይር ግንኙነት በመገለፅ የሕክምና እርዳታ በመጠየቅ ነበር። ሱናን እንደደረሰ ሃይግኖት የለለው የሀገሩ ጉሥ ልጅ እንዲያገባ ተጠይቆ ስላልፈቀደ ገብረቱን ስለተዘረፈ እርዳታ አግኝቶ የአባቱ ዘውድ ለግለመለስ የነበረውን ፍላጎት ለግግላት ወደ ግብፅ ተሰደ መጣ። እንደ አጋጣሚ ሰኪይር ከቪኒስያ ቆንቤል ጋራ እንደ የትዳሱ ፋራገኛስኮ ገዳም ኃላፊ አባ ጳውሎስ የሱዲ ይገኝ ነበር። ገዳሙ ከብዙ ጊዜ ጀምሮ ወደ ኢትዮጵያ ግሰጥናውያን ለመላክ ፍላጎት ስለነበረው ወጋ ክርስቶስ ይጠቅመናል በግለት ወደ ገፍግግ ግረፍና እንዲያገኝ አደረገ። ተርኮች እንዳይሸጡት ወይንም እንዳይገድሉት ግንኙነቱ ሳይገልፅ ተደብቶ እንዲቀመጥ አደረገው። የተባለው አደጋ

(1) Alberto Pollero : Storie leggande e favole passae dei Negus XXV p 223

የሚያጋጥም ቢሆንም ቁሱ ገን ሁኔታውን አጋና ለፀጋ ክርስቶስ የነገረው ሌሎች የካቶሊክ ሚሰዮናውያን ወይም የፕሮቴስታንቶች ከአሱ ነጥቀው እንዳይጠቀሙበት በመፍራት ነበር። ፀጋ ክርስቶስ በቂ ስንት ሳይሰጠው በቀጥታ ወደ ጣሊያን ሀገር እንዲሄድ የቀረበለትን ሐሳብ ስለሚረዳው ብዙ ችግር በተለምዶ ያሳለፈው ወደ ሀገሩ ተመልሶ ዘጋጅ እንዲሆን እግዚአብሔር እንዲረዳው ለመለመን አየሩሳሌም ሐዲ በሙሳሌም ምስጋና ሳያቀርብ ወደ ጣሊያን ሀገር ለመሄድ እንደግደሬልግ ለአባ ጳውሎስ ሐሳቡን ገለጸለት። አባ ጳውሎስ ከሐሳቡ ለያግደው ሰላልቻ ለአየሩሳሌም ለሚገኙ ለራሱ ገዳም ከአደራ ደብዳቤ ጋራ ሸኘው። ፀጋ ክርስቶስ 15 ሰዎች አስከትሎ ጉዞውን ወደ አየሩሳሌም ቀጠለ። ነገር ግን ለ15 ሰዎች የሚሸፍን ወጪ ሰላልተሰጠው ከተከታዮቹ እንዳንዶቹ በመያዣ ተይዘው ለቀርቦች እንዲሸጡ ተደረገ። እንዳንዶቹም ራሳቸውን ችለው ወደ አየሩሳሌም ተጓዙ። ከአሱ ጋራ አየሩሳሌም የደረሱ ሰዎች ብቻ ነበሩ። ለአባ ጳውሎስ እጋ ክርስቶስ እውነተኛ የንጉሥ ልጅ አይደለም የሚል ወራ ስለደረሰው አየሩሳሌም ለሚገኙ ግሕበትም አካፍሏቸው ለፀጋ ክርስቶስ ይኸንን አስመልክተው ቢገልፁለት በጣም ተናዶ በአየሩሳሌም የሚገኙት የገሪክ ወይም የአርመን አርቶዶክስ በእንግድነት ሊቀበሉት እንደሚችሉ ገልጸውለት እንደነበረ ቢነግራቸው ጥርጣራያቸውን ትተው እንክብካቤ ግድረግ ቀጠሉ።

ፍራንቻ ስካውያን እና አየሩሳሌምን የሚባሉ ገዳማት በኢትዮጵያ ግን ሚሰዮናውያን ይላክ በሚል ውድድር ስለነበራቸው የጸጋ ክርስቶስን ስም ግጥፋት ከዚህ የመነሻ ነበረ። ጥርጣራ ቢኖራቸውም ፀጋ ክርስቶስን ከመደገፍ ሳያቋርጡ በአየሩሳሌም የካቶሊክ ሃይማኖት እንደሚቀበል ሰይፋ ከገለጹለት በኋላ ወደ ኢትዮጵያ ለመግባት ጠቃሚ መሣሪያ እንዲሆኑት ወደ ሮማ ላኩት። የሮማ ጳጳስ ግን ግንኙነቱ አጣራጣሪ ስለነበረ ተቀብለው እሳነጋገሩትም። የፀጋ ክርስቶስ ጥያቄ ጥርት ያለ ነበረ፤ ይኸውም የተነጠቀውን ዘውድ ለግጥኘት ከኢውሮጳ ክርስቲያን መንግሥታት ወታደራዊና የጦር መሣሪያ እርዳታ ይፈልግ ነበር። የሮማ ጳጳስ መንግሥት ዘጥጣጫ እንደሚያየው ሰላወቀ ከቫኒስያ እንባላደርና ከፈረንሳይ እንባላደር ግንኙነት ግድረግ ጀመረ። በተለይ የፈረንሳይ እንባላደር ወደ ፈረንሳይ ሀገር እንዲመጣ ጋበዘው። ወደ ፈረንሳይ ሀገር ለመሄድ ገን ገንዘብ አጠረው። ከቀሶች ጋር ለመኖርም ስለሰለቸው ከእንግሊዝና ሆላንድ ሰዎች ጋራ ተገናኝተ ተነጋገረ። የፀጋ ክርስቶስ ከፕሮቴስታንት ሰዎች ጋራ መሆን ወደ ኢትዮጵያ ፕሮቴስታንት ሃይማኖት እንዳይገባ የካቶሊክ ሃይማኖት መሪዎች ስላሰሩቸው ጣሊያንን ለማስገባት በሚል ሰበብ በቀሶች ጠቃ ስር ሆኖ ከሮም እንዲወጣ ተደርጎ ቀሪቹም የመንገሥ ያለው ሃሳብ ቀይሮ ከፍራንቻስካውያን ቀሶች ጋራ ሆኖ በአንድ የቶስካና መንግሥት ወይም የፈረንሳይ መንግሥት ወይም የእስፔን መርከብ ወደ ሀገሩ እንዲመለስ እንዲያግቡት መመሪያ ተሰጣቸው። በዚህ መሠረት ወደ ቪኒስያ ተላኩ። ነገር ግን የተፈለገውን እርዳታ አላገኘም። ከዚህ በኋላ ከተመደቡለት አራት መነኮሴዎች /ቀሶች/ እየተከታተሉት፤ የቀስ ልብስ ለብስ ወደ ግንቶቫ፣ ፓርግኒ ፒያቼንላ ሐዲ ነገር ግን ታም በገዳሙ ስታ ተሰጥቶት ተቀመጠ። ሕመሙ እንደተሻለው በገዳሙ ውስጥ ረብሻ ስላሰነሳ የገዳሙ አለቃ እንዲወጣ አደረገው። ከዚያ በኋላ ከ4ቱ ሞክሲዎች ጋራ ሆኖ ወደ ቶሪና ተወሰደ። የመንግሥቱ መሥጫን በክብር ቢቀበለውም እራቱ ሞክሲዎች ገን ከእንግሊዝና ሆላንድ ፕሮቴስታንቶች ጋራ እንዳይገናኝ ጥንቃቄ ያደርጉለት ነበር። ከፖርቱጋል አገራት ነገረ ፈጅም ተገናኝተ ከፕሮቴስታንት ወኪሎች ከመገናኘት ከሌሎች

ካቶሊክ እምነት ያላቸው ሀገሮች ሰዎች ጋራ ተገናኝተ ፖርቱጋልም ጭምር ፍላጎቱ ለሚገላት እንደሚችል ተነገረው። ቶሪና ትንሽ ተሰፋ በግጥኝቱ እንድ ማድ ተቀመጠ። ከዚያ በኋላ እንደኛው መነኮሴው ሁኔታውን አይቶ ወደ ሀገሩ ሲመለስ የቀሩት ሦስት መነኮሴዎች ግን እየተከታተሉት በቂ መተዳደሪያ ደሞዝ ተመድቦለት ወደ ፈረንሳይ ሀገር አመራ።

በዚህ ዘመን ሱሲኒዮስ ከሥልጣን እንደወረደ ፋሲሊ ደስ ካቶሊኮችን የሚቃወም ንጉሥ ዘሥልጣን እንደወጣ ዜና ተሰማ። የፀጋ ክርስቶስ ጸባይም እየተቀየረ ሐዲ። ቀድሞ ከጎሳ ያሉት መነኮሴዎች ታሳዥ የነበረ የሚያደርጉበት ቁጥጥር እፁ የሚላሙት መንፈሳዊ ምክር እያሰጠላው መጣ። ይህ በመሆኑ ለደን እንደገባ በድንገት ሚያ 1685 ቀሶችን አስናብታቸው። እንደ ቀስ ምናልባት ሃሳቡን ይቀይር ይሆናል በማለት እስከ ፓሪስ ተከትሉት ሐዲ። ነገር ግን የተደረገለት አቀባበል ከፍተኛ ስለነበረ እንደገና ወደ ኢትዮጵያ እንደሚመለስ ስለተረዳ እሱም መከታተሉን አቋርጦ ወደ ጣሊያን ሀገር ተመለሰ። ከርዲናል ሪሼሊየ ከፍተኛ ደሞዝ በመመደብ በታላቅ ክብር ተቀበለው። ንጉሥ ለ-ዊ 13ኛው ቀጠቀጠ ያለ በሆንም ንግሥቱ ነገን ደጋፊ ነበረች። በፓሪስ በሐብት፣ በክብር ሲኖር ያሳሰሩቸው የችግር ዓመታትና የንጉሥ ልጅ መሆኑን በሰፊው ሲወራ በከተማው ነዋሪ ሕዝብ ዘንድ እድናቶችና የመዋዋያ አርእስት ሆኖ ከኖረ በኋላ በ1638 ዓ.ም. ዐረፈ። ሩዋል በሚባል ከተማ በካርዲናል ሪሼሊየ ሕንጻ ውስጥ በአቅራቢያው የነበረ ቤተክርስቲያን ተቀበረ። ከጥንት ጀምሮ እንደ ዛሬ ጣሊያኖች እንደሚያስማሙት፣ በገንጻም ፈረንሳይኛ እንግሊዞችና ፖርቱጋሎች እንደሚቀራረቡን ከዚህ በላይ የተጠቀሰ ታሪክ ጉልህ መረጃ ነው።

16. አጼ ሱሲኒዮስ

በ1607 ሱሲኒዮስ ነገሰ። ሱሲኒዮስ ብዙ ሚስቶች ነበሩት። ንግሥት የሆነችው ግን አሮጥ ነበረች (ወልድ ስዓላ)። ሱሲኒዮስ የቤተክሪስቲያን ድጋፍ አልነበረውም። እንደ ቀድሞት ነገሥታት ወደ ሮማ ጳጳስ ጳውሎስ 5ኛና ወደ ስፔን ንጉሥ ፊሊጳስ 3ኛ አሮጥሞችን መቋቋም እንዲችል ወታደራዊ እርዳታ በመጠየቅ በ1607 ዓ.ም. ደብዳቤ ላከ። ስለሮጥሞች ሌላ ሱሲኒዮስን የሚያሰጡ ሌሎችም ነበሩ። ከእነሱ ውስጥም ዘሥላሴ ነበረ። እንደ ቀን ዘሥላሴ ወጥቶ ስከር ስለነበረ ዙለት ነገሥታት ዘድንግልና ያዕቆብን ከዙፋናቸው ማውረዱን እና ሦስተኛውንም ለማውረድ ብዙ ጊዜ እንደሚያወስድበት ብሎ ስለተናገረ ሱሲኒዮስ ወራውን ስምጥ በአንድ ለምግብ በምግብ እንዲቀመጥ አደረገው። ዘሥላሴ ግን እሥልጦ ጎጃም ገብቶ ሽብር ይጭር ነበር። አሮጥሞች ደፈጣ አድርገው አንጉቱን ቆርጠው ለሱሲኒዮስ ሰጡ በቤተመንግሥት ደጃፍ ተሰቅሎ እንዲቀመጥ አድርጎ ነበረ። ሱሲኒዮስ አብዛኛው ጊዜ በአሮጥች ላይ ጦርነት ከማድረግ ያረፈበት ጊዜ የለም። ሙሉ ተሰፋ የነበረው በውጭ እርዳታ ነበር። ለእስፓኝ ንጉሥና ለሮማ ጳጳስ የላኩት ደብዳቤዎች በ1609 ዓ.ም. መልስ አግኝተው ነበር። ነገር ግን የሱሲኒዮስ ወንድም እንደሚያሰበው 1000 ወታደር መላክ በቀላሉ የሚገኝ አልባኝም። እነሱም ያለፈ የልብድንግል ጊዜ የተደረገ መከራ ትምህርት ሳይሰጣቸው አልቀረም።

ስለዚህ ስምንቱ በተግባር የሚውሉት በመመካከር አባ ፋርዲናንድስ እንደ ኢትዮጵያዊው ፍቅር እግዚእ የተባለ ወደ ሮማ እንዲላኩ ተወሰነ። ምፅዋና ዘይታ በቱርክ የተያዙ ስለሆነ በፖርቱጋል ቁጥጥር ስር የሚገኘው ወደብ ስመፈለግ በጉጃም እናራይ፣ ጃንጃር፣ ከንባታ፣ አሞ በኩል

ወደ ሕንድ ውትዮሽ ስልጠና ለማድረግ ታቀደ። ወደዚያው ስያመሩ አላፍ ስደርሱ የአላፍ ንጉሥ ለህ ዓመት አስራቸው። ይዞ ሲሆን ግን እርሱ በእርሱ ጦርነትም አላቆመም ነበር። ከሁሉ ሳይጠቀስ የግድታሰፍ ፖትሪያርክ በአቡነ ስዋእን መሪነትና ከአባ ዲዩስቶርስ የተላኩ አክራሪ ተሳውስት የተቀሰቀሱ የሃይማኖት ነኪ ጦርነት ነበረ።

የእጼ ሱሲኒዮስ ካቶሊክ መሆን የአደባባይ ግላጠር ሆኖ ነበር። የንጉሡ ወንድም ስለሐርሰቶስ በይፋ ካቶሊክ ሆኖ ነበረ። የሃይማኖት ክርክርቶች ተፋፋሪው ነበረ። አደባባይ ወጥቶ ስለ ሃይማኖት መከራከር መነሻ የሆነው ከንጉሡ የወጣ አዋጅ አያሱስ ክርስቶስ ሁለት ባሕሪዬ እንዳለው ስግመን የግድታሰፍ ሕግ ነበረ። ይኸውም የካቶሊክ ሃይማኖት ለመቀበል የግድታሰፍ ነበረ። ምክንያቱም ሁሉም ሃይማኖቶች የሚሰጥበት ምንኛው ነጥብ ይኸው ነበረ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ አሸናፊ የሌለው በዚህ ተከላክሎትም በሕዝቡም የሃይማኖት ክርክር ዘመን ተጀመረ። እጼ ሱሲኒዮስ ሁልጊዜ ጦርነት እንደገጠመና እንዳሸነፈ ነበረ። በሕዝቡ ዘንድ ግን እንደ ከዳተኛ፣ የግሊዮናውያን መሰሪያ ተቆጥሯል። የሱሲኒዮስ ጠላቶች ከዚህ ተከላክሎት ለላ የራሱ ቤተሰብ ነበሩ። ከዘጋጅው መሰረት መሰከል ሞኖ ሞኖ 1. ራሱ ልጅ ፋሲሊደስ 2. በ1616 ዓ.ም. የእጼ ሱሲኒዮስ የልጅ ባል የሰጠን ሀገረ ገዥ ዘዩሊዮስ የተመራው ሀመሶ በአቡነ ስምእንና በአባ ዲዩስቶርስ የግመራ የአክራሪ ከፍተኛ ወደ ሞገ ተሳምቶ በንጉሡ ወንድም የግን ክርስቶስ ድጋፍ አግኝቶ በሃሰዳ ዙፋኑ ጠቅረው ጦርነቱ እዚህ ስምእን አባ ዲዩስቶርስ የቀለቆ መሪና ዩሊዮስ ሲገደሱ የግን ክርስቶስ ወደ አንድ አምባ ተወሰደ። 2ኛ ፖትሪያርክ ነው ዘዚህ ዓይነት የተገደለ። 3ኛ በ1620 ዓ.ም. የቀድሞው የዘንግድር ሀገረ ገዥ ሸፍቶ በጋሎቶ ተገደለ 4ኛ በ1627 ዓ.ም. በመልክል ክርስቶስ መሪነት በላስታ ሀመሶ ተቀስቶ በተከሰገደርገሰ መሪነት የወ/ር ወንጌላዊት ባል የአገ ሱሲኒዮስ ልጅ መሪነት ወደ ጉግራይ ተሞላው በዘንግድር በልእክ ግርግም መሪነት ተሞላው፤ እንዲሁም በጉግራይ ዘመርስ ክርስቶስ መሪነት ሀመሶ ተቀስቶ። ሁሉም ሲገደሱ መልክል ክርስቶስ ግን በእጼ ሱሲኒዮስ ድል ተቀዳጅቶ ነበረ ዳሩ ግን በጉግራይ ፀጋ ክርስቶስ ረዳትነት አገ ሱሲኒዮስ ከሞት ስድን ችሏል።

የእጼ ሱሲኒዮስ ታግኝ ከባሪ መንድሙ ሳሕስክርሰቶስ በይፋ የካቶሊክ ሃይማኖት ተቀብሎ የነበረ፤ እንዲሁም በላስታ በተካሄደው ጦርነት የጉግራይ ሀገረ ገዥ ቅባ ክርስቶስ ከንጉሡ ጉን ተስልፎ ተሞግቶ ንጉሡን ከሸንፈት ያዳጎ ይገኝባቸዋል። በጥር 1617 ዓ.ም. ሱሲኒዮስ ጦርነት የገጠመው ከአባይ እስከ እናሪያ ሰፍረው ነበሩ። እርሞቻች ጋር ነበረ። የሃይማኖት ጦርነትም አላቆመም ነበር። በመጀመሪያ የተመረጠው የደፈጣ ውጊያ ነበረ፤ በመሠረቱ ግን መላው ኢትዮጵያ ተካፋይ የሆነበት ጦርነት 400 ቀን ውስት ተካፋይ የሆነበት በ1620 ዓ.ም. ተካሄደ አሁንም ሱሲኒዮስ አሸናፊ ሆነ። ሱሲኒዮስ ጦርነቱ ጋብ ባለበት ጊዜ በመጠቀም ለአባ ፓዮዝ የካቶሊክ ሃይማኖት በይፋ የተቀበለ መሆኑን ለሕዝብ ስመገልፅ ሐሳብ እንዳለው ገለጸለት። በዚህ መሠረት ልጆቹ ግርቆስና ፋሲሊደስ፤ ወንድሙ ስለሐርሰቶስ፤ እንዲሁም ሹግምቶን አስከተሎ ወደ አካላም ሂዶ በአባ ፓዮዝ ሬት ከእርቶደክስ ሃይማኖት እደጣ ገሰጠ፤ የቤተክርስቲያን አለቃ የርግ ጳጳስ እንደሆነ፤ በክርስቶስ ሁለት ባሕሪያት እንዳሉ የግድታሰፍ መሆኑን መገልጫ አወጣ። የኢትዮጵያ ፖትሪያርኮች 1ኛ. አቡነ ግርቆስ 2ኛ. አቡነ ክርስቶሎሎ 3ኛ. አቡነ ጳጥርስ 4. አቡነ ስምእን በልዩ ልዩ ወንጀል

እየተከሰሱ ታሰሩ። ከሱሲኒዮስ መገልጫ ትንሽ ጊዜ በኋላ ግድ 1622 ዓ.ም. ለባ ፓዮዝ ዐረፈ በንርጎራ የግሊዮናውያን ቤት።

አዲስ በኢትዮጵያ የተሾመ ካቶሊክ ፓትሪያርክ በ1626 ዓ.ም. ኢትዮጵያ ገብቶ ከንጉሡ ጋራ ተገናኘ ፈብረሪ 13። አዲሱ ፖትሪያርክ እዚህ መንደሩ ስሆኑ ባሕሪ እንግዳ መሆኑን ከግንባብ ባለግሰገባት በጅምላ አንዳንድ መሠረታዊ የሃይማኖት ልዩነቶች ያልሆኑ እንዲከሰሱ አደረገ 1. ግርዛ 2. ቅዳሜ እንደ በዓል ቀን ግክበር 3. ሁለት ግድታሰፍ መሆኑ 4. ፍቺ መፍቀድ 5. የቅዳሴ ቋንቋ በግዕዝ መሆኑ ቀርቶ በላቲን እንዲሆን 6. የቅዳሴ ሥነ ሥርዓት በላቲን እንዲሆን 7. የቀን አቆጣጠር ካሲንደር እንዲቀየር 8. የበዓላት አከባቢ 9. የፋሊካ በዓል አከባቢና ቀን መወሰን 10. ቁርባን ሥጋሁ ወደሙ መሆኑ ቀርቶ ስጋው ብቻ እንዲሆን፤ የምን ቀን በርቦሶ ቀርቶ ቅዳሜ እንዲሆን 12. ሕዝቡ በሙሉ እንደገና ክርስትና እንዲነሳ በመባሉ ከሁሉ በላይ ሕዝቡ ያስቆጣው ጉዳይ ነበረ 13. የቀሰና ግዕረግ ውድቆ ሆኖ ቀሰች በሙሉ እንደገና የቀሰና ግዕረግ እንዲሰጣቸው በመደረጉ ከባድ ተቃዋሚ ያስከተለ ነበር። እነዚህ ሁሉ ደንቦች በንጉሡ በሕግ የፀደቁ ነበሩ። ሃይማኖትን የግድቀደር የመንግሥት ጠላት ይቆጠር ነበር። ቤተክህነት በአዲሱ ካቶሊክ ፖትሪያርክ ስር ነበሩ። የሃይማኖት አንድነት በኃይል በፀደቀ መጠን የሕዝቡ ተቃዋሚ ኃይሉ እያጠናከረ ከመምጣቱ አላቆረጠም። ግንባር ቀደም ተቃዋሚ አልጋ ወራሹ ፋሲሊደስ ነበር። በንጉሡ የደረሰው የቤተሰብ ሞት ሐዘን፤ ግለት በበኩር ልጁ ግርቆስና በሌት ልጁ የትግራይ ሀገረ ገዥ ግደት ወ/ር መለኮታዊት ሞት ሕዝቡ የእግዚአብሔር ቆጣ ነው ብሎ ተርጉሞታል። በአቅጣጫው ተቃዋሚ እንደቀጠለ ነበር። በተለይ በትግራይ ተክለ ገርገሰ የወ/ር ወንጌላዊት የሱሲኒዮስ ልጅ ባል ዐመሶ አካላድ የእርቶደክስ ሃይማኖት ደጋፊ መሆኑን ገልጾ ፖርቱጋሎች ግሊዮናውያን ወደግዢነት ወደ ፍሬፍና አመራ። ቀሰች ወራ ስምተው ሸሽተው አመሰጠው አግዕዶቹና አንድ ቀስ ጳኮሞ የተባለው ብቻ አግኝተው ገደሉት ሱሲኒዮስ በቅባ ክርስቶስ የግመራ ጦር ልኮ ደመሰሳቸው። ተከሰገደርገሰ ተይዞ ሱሲኒዮስ ሬት ቀረበ። የሱሲኒዮስ ግደትም ለሌቶም ምሕረት እንዲያደርጉለት ያቀረቡት ጥያቄ ሳይቀበል ለዐመሶ ከገፋፋቸው እህቱ አደር ጋራ እንዲገደል አዘዘ። በቤተመንግሥት እና ቤተሰመድ እያዘኑለት በ1628 ዓ.ም. ተገደለ። የሱሲኒዮስ ልጁ ፋሲሊደስ ከዐመሶች ጋራ ይስግግራ የግራ ዜና በየጊዜው ይደርሰው ስለነበረ የሰጧን ሀገረገዥ ለድርጎ ሾመው። ሹመቱ ግን የተቃዋሚዎች መሪ እንዲሆን ለመቼ ሁኔታ ፈጠረላቸው። ፋሲሊደስ የግድቃወሙ በኃይል ሳይሆን በሕጋዊ መንገድ ነበረ፤ ሱሲኒዮስ ስሕተቱን እያወቀ መጣ።

በመጀመሪያ የወሰደው የመሻሻል እርምጃ 1ኛ. የቤተክህነትና የቅዳሴ ቋንቋ እንደድር በግእዝ እንዲሆን. 2ኛ. ዕርቡ ቀን ምን ተፈቀደ 3ኛ. የበዓላት ቀናት ከፋሊካ በስተቀር እንደድር እንዲሆኑ። ሕዝቡ ግን ግሻሻዮች በቂ አይደሉም ብሎ ውድቅ አደረጋቸው። የካቶሊክ ፖትሪያርክ መንደሩ ካቶሊኮቹን በመርዳት በጠነከረ መንገድ እንዲቀጥሉት በመከራውም ሱሲኒዮስ ሊቀበሎ አልቻለም። ከየአቅጣጫው ዐመራ እየበረከተ ሂዶ፤ ሁኔታዎችን ሆጣደፈው ግን ፋሲሊደስ ነበረ። የእስክንዲሪያ ሃይማኖት በይፋ ከመደገፉም በላይ አባቱ ሬት ቀርቦ ሹግምንቶችን ሰብሰቦ ስለ ቤተክህነት ሱሲኒዮስ በቅርቡ በግደረገው ውጊያ ድል ከተቀዳጀ የእስክንዲሪያ ሃይማኖት እንዲመልስ ቃል በገባው መሠረት እንዲፈጽም ጠየቀው። የሱሲኒዮስ ሐሳብ ግን የሃይማኖት ነገነት ብቻ ግወጅ ነበረ። በላስታው መልክል ክርስቶስ

የሚመራው የተቃዋሚዎች ወገን ንጉሠ ወደሚገኝበት ወደ ደንበዝ አምርቶ መጥቶ ነበር። ሱሲኒዮስ በትግራይና በዚህም ድር ጦር እየተደገፈ ጦርነት ገጠመ። ሁለት የመልክኢ ክርስቶስ የቅርብ ረዳቶች ተያዙ መልክኢ ክርስቶስ ሸሽቶ አመለጠ።

ከድሱ ሁለት ቀን በኋላ በ1631 ሱሲኒዮስ የተደገፈ ሃይማኖት እንዲመለስ አወጀ። ልጁ ፋሲለደስ እንዲነግሥ ፈቀደ። ጥቂት ወር ቆይቶም ሴፕቴበር 1631 ዓ.ም. ዐረፈ። በዙ ሳይቆይ ፓትሪያርክ መንገድ ከገዢ ተባረረ። መንገድ ከምጭ ለአዲ ፋሲለደስ ደብዳቤ ጸር በካቲሊኮች ላይ ለዘብተኝነት እንዲያሳይ ጠይቀት ነበር። አጼ ፋሲለደም በጸፈው መልስ ጂዛቶች የፈጸሙት ስህተትና በይጋ በትክክል በማስተማጥ የመሠረዳው ጦርነት ካለቀ በኋላ ምሁራን ቤተክርስቲያን ሕዝቡ ለንጉሠ ካቲሊኮች ጥያቄዎች መልክል የሚከተሉት ይገኙባቸው እንደነበረ ገልጾል።

የሚገኘው ሃይማኖት ከእኛ ሃይማኖት ምንም አይለይም የክርስቶስ ሁለት ባሕሪዬ በሚመለከት ሁለቱ ባሕሪዬት የተለያዩ አይደሉም አንድ ናቸው ግን ሳይደባለቁ፤ በአንድ የተዋሃዱ ናቸው። ስለዚህ ሃይማኖታችን አንድ ነው። ይህ ንጉሠ ግን ትኩረት የማይሰጥበት እነሱት ጉዳይ ነው። ሕዝባችን የተቀደመበት በሚከተሉት ጉዳዮች ብቻ ነው። 1. ቁርባን በክርስቶስ ደም ምልክት ነቢት ወይን ጠጅ መከልከል 2. የርቦትና የፋሲካ ምን ከአንድ ሳምንት በፊት ምን መከልከል 3. እንቁላል ውተት በምን ጊዜ መፍቀድ 4. በምን ጊዜ ቅዳሴ በጠዋት መፍቀድ 5. ንጉሠንና ንጉሠን ያልሆኑ ወደ ቤተክርስቲያን መግባት መፍቀድ 6. የበጎላቶች መለወጥ 7. አትዮጵያውያን ሃይማኖት አልባ ሰዎች በመቁጠር እንደገና ክርስትና ማንሳት 8. የዘጠናትና የዲያቆናት ማዕርግ መገፈፍ እንደገና ማዕርግ ከሆነትና ዲያቆንነት እንዲሰጣቸው ማድረግ 9. በእንጨት የተሰሩ ታቦቶች በድንጋይ በተሰሩ መተካት።

በመሠረት አጼ ፋሲለ ሚሲዮናውያን ወደ ፍሬሞና ሂደው እንዲቀመጡ ትዕዛዝ ካስተላለፈ በኋላ “የኢትዮጵያ ሕዝብ በሮማ ቤተክርስቲያን የሚታዘዝ ከሆነ እኛ ሃይማኖትን የማይቃወሙ በዓሎች እንፈቅድላችሁን ትሉኝላችሁ። ነገር ግን ይኸን ለማሰብ ዝግጁ ታችኛል። ጊዜው አልፎብናል” በማለት ንግግሩን ይምደግል። ሚሲዮናውያን ፍሬሞና አልተቀመጡም፤ በባሕር ነጋሽ እጅ ከገቡ በኋላ፤ እሱም ለቴርኮች አስረከባቸው፤ ቴርኮችም ከምጭ ወደ ሱቁኪም ወሰደው ከሠረፉዋቸው በኋላ፤ ገንዘብ ከፍለው ሀገር እንደሚለቁ ሲያደርጓቸው፤ የሚከፍሉትን ገንዘብ ስላልነበራቸው በአንድ ሕንድ ነጋዴ ዋስትና ፓትሪያርኩንና አንድ ሌላ ሚሲዮናዊ በመያዣ ከያዙ በኋላ ወደ ሕንድ እንዲሄዱ ፈቀዱላቸው።

17. አጼ ፋሲለደስ፣ አጼ ዮሐንስ፣ አጼ እያሱ አጼ ተክለሃይማኖት

የአላፓኝ መንግሥት በዘመኑ በዓለም ርዕሰ ኃይል መንግሥት ስለነበረ አጼ ፋሲለ በኢትዮጵያ ላይ የበቀለ እርምጃ ይወስድ ይሆናል የግራ ፍሬቻ ስለነበረው ከዋናው ጠላቱ ከእስላሙ የምጽዋ ፓሻ ጋራ ግንም ፖርቱጋላዊና ካቶሊካዊ ስምጽዋ ወደብ ወደ ኢትዮጵያ እንዳይገባ እንዲያደርግ ውል አደረገ። ተርኮችም የኢትዮጵያ ዘብ ጠባቂዎች ሆኑ። ምዕራባውያን ክርስቲያን ሀገሮች የኢትዮጵያ ረዳቶች የነበሩ ተመልሰው ጠላቶች ስለሆኑ

ኢትዮጵያ ከምዕራቡ ስልጣን ተገለለች። የሚሲዮናውያን ከሀገር መባረር በኢትዮጵያ የታየው ከሰተት በሃይማኖት ጉዳይ ከርክር መስፋፋት ነበር። በሚሲዮናውያን እና በኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን አተክሮ የነበረ ዋና ክርክር ስለ አያሱ ክርስቶስ ሁለት ባሕሪዬት ነበረ። “ክርስቶስ የእግዚአብሔር ለካል የሚሆነው በመፈሰ ቅዱስ ፀጋ ስለተቀበለ ነው” የሚሉት የቅባት ደጋፊዎች ወደገን “በሰው ባሕርያቱ ከሁለተኛ አምላክ በቃል በመወደድ ነው” የሚሉት የተዋህዶ ደጋፊዎች መካከል ነበረ። የገጃው ደብረመርቅ የቅባት ደጋፊ ሲሆን የሸዋው ደብረሰላሳ የተዋህዶ ደጋፊ ነበረ። ለመጀመሪያ ጊዜ የዚሁ ጉዳይን የሃይማኖት ክርክር በ1621 ዓ.ም. ለአጼ ሱሲኒዮስ ቀርቦ ነበረ።

እንደገና በአጼ ፋሲለደስ ዘመን መንግሥት በ1654 እና በ1666 ዓ.ም. ሁለት ሲኖዶሶች ተደርገው ነበረ። ይኸውም ወደ ኢትዮጵያ መጥቶ የነበረ አንድ ፕሮቴስታንት ቁስ ባቀረበው ሃሳብ ነው ተባለ። ነገር ግን ለኢትዮጵያውያን ሲኖዶስ ማድረግ አዲስ ነገር አይደለም። ክርክሩ የሃይማኖት ጉዳይ መሆኑ ቀርቶ የከፍለ ሀገራዊ ፖለቲካ ነክ ነበረ። በ1667 ዓ.ም. ፋሲለደስ በዘሽታ ጥተ ልጅ ዮሐንስ 1ኛ ተተካ፤ መንፈሳዊ፣ ወግ አጥባቂ ንጉሠ ነበረ። ሲነግሥ የወሰደው የመጀመሪያ እርምጃ ሲኖዶስ እንዲሰበሰብ ለማድረግ ነበረ። የዮሐንስ ልጅ አልጋወራሽ እያሱ ከአባቱ ጋራ ቅራኔ እየፈጠረ ነበር። በ1681 ዓ.ም. የቅባትና የተዋህዶ ደጋፊዎች ለማስታረቅ ጉባዔ ተጠርቶ በጉባዔው መሠረት አጼ ዮሐንስ የተዋህዶ እምነት ሲያገፍ አልጋወራሹ የተቃራኒ የቅባት እምነት ደጋፊ ነበረ።

በአለፈው ጊዜ አልጋወራሹ ሸፍቶ እንደነበረ አሁንም ሸፍቶ ለማምሰጥ ሲሞክር ተያይዞ ታሰረ። ነገር ግን ብዙ ሳይቆይ ንጉሠ ኃላጭ ተሰራ ትልቁ እያሱ እንደኛ በሚባል የሚታወቀው እያሱ በ2 በ1682 ዓ.ም. ነገሡ። የሃይማኖት ክርክሮች በእያሱ ጊዜም አላቋረጠም። ገጃዎች እያሱ ከመንገሡ በፊት የቅባት እምነት ደጋፊ መሰላቸው ነበር፤ አጼ እያሱ ሁለቱ ተቀናቃኞችን ለማስታረቅ በ1686 ዓ.ም. አንድ ሲኖዶስ ጠራ። ፓትሪያርኩ አሠጸ፤ ምሁራንና 47 የደብር አለቆች ተካፋይ ነበሩ። ታላላቅ የመንግሥት ባለሥልጣኖች እና ንጉሠ ነገሥቱም ነበሩ። የደብረሰላሳ እምነት ድጋፍ ያገኘው “ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ የሆነው ከመንፈስ ቅዱስ ጋራ ስለተዋህደ ነው” የግራ ነበር፤ የቅባት እምነትም ከዚህ የሚርቅ አልነበረም “የኢየሱስ ሰው መሆን አምላክ ከመሆኑ በፊት የነበረ ነው ነገር ግን በመንፈስ ቅዱስ ፀጋ ሲቀበል አምላክነት አገኘ” የግራ ነበረ። ሁለት የቅባት ደጋፊዎች ሸፍተው ዳዎት ገብተው አርሞዎችን አስነሰተው ከተዋጉ በኋላ ተሸንፈው ምህረት ተደረገላቸው የነበሩ መታረቃቸውን ንጉሥ ዘንድ ሂደው አበሰሩት። አጼ እያሱ ወደ ስናር ዘመቻ ሂዶ በነበረ ጊዜ ሁለቱ እምነቶች ጉባዔ ተቀምጠው ስለነበረ የቅባት ተከታዮች በተዋህዶ ተከታዮች ለመረታት ስለተቃረኑ ወኪላቸው “እኛ በሰደተ ስለምንገኝ መጀመሪያ ወደ እየቢታችን እንመለስ” የግራ ነገር ሰላደረገ በጉባዔ ተካፋይ የነበሩ ራስ አናስታሲዮስና አቡኑ ተቆጣቸውና አወገዙዋቸው ንጉሠም እንዲታሰሩ አዝዞ ወደ ሰደት ላካቸው፤ ከዚህ ጊዜ ጀምሮ “ሰዱዳን” ተብሎ ይጠሩ ነበረ። የቅባት ደጋፊዎች የደብረመርቅ ገዳም ብቻ አልነበሩም አጠገቡ የሚገኘው የደብረ ስመናም ደጋፊ ነበሩ። የዚሁ ገዳም አለቃ ወደ አጼ እያሱ ሂዶ ሲኖዶስ እንዲጠራ እና የፓትሪያርኩ ዳኝነት ስላልፈለገ በሲቀመንበርነት እንዲመራ ንጉሠን ጠየቀ። ንጉሡ ግን ሰራዬ አይደለም ብሎ እንቢ ስላለ ለእስክንድርያ ፓትሪያርክ መልእክት ላኮ በአቡነ ሲኖዳ ምትክ ሌላ አቡን እንዲላክ ጠየቀ። የግብፁ ፓትሪያርክ አቡነ ዮሐንስም አቡነ ግርቆስ የሚባል

ላከ። አደ እያሉ ተገርጦ እዲሱ ፓትሪያርክ ወደ ስቃይ የእናራያ ዋና ከተማ ተወሰደ እንዲታሰር አደረገው መልእክተኞችም ግብራሪያ እንዲጠይቁ ወደ ግብፅ ላከ። ከአንድ ዓመት በኋላ መልእክተኞቹ ሲመለሱ ንጉሡ የገዳማት ለላቆች በሙሉ በጎንደር እንዲሰበሰቡ አደረገ። በተሰበሰቡበት አደ እያሉ ልብሰ ግዕድ ልብሰ የግብፅ ፓትሪያርክ ደብዳቤ ከፍተኛ አነበባቸው “እኛ አቡነ ግርቆስን ሾመናል አቡነ ሲኖዳም ከሥልጣን አውርደናል” የሚል ነበረ። ቀጥሎ ንጉሡ “እንደ ፓትሪያርኩ ትዕዛዝ ይሁን” አለ። ከዚህ በኋላ አቡነ ግርቆስ ስለ ቅዳትና ተቃራኒ እምነቶች ያለው ህሳብን እንዲሰጥ ተጠይቆ ቃሉም “ስለ አንድ ቅድስት ቤተክርስቲያን ግመን” የሚል ነበረ። በዚህ መሠረት የጎሻም ገዳማት ነጥብ እንዳገኙ ተቆጠረላቸው።

በ1699 ዓ.ም. አደ እያሉ ከአባይና ከአዋሽ እስከ ጊዜ ያሉ መራቶች ለፍረው የነበሩ ጉድሩና ሚጫ የተባሉ አርጦች ላይ ዘመቻ ለማድረግ ከጎንደር ተነሳ። ከሲዳማ መንግሥታት መሐል እናራያና፣ ከፋ በጀግንነት አርጦቻችን ሲቋቋሙ ሌሎች ግን በአርጦች ስር ስለ ወደቁ ግዕዛዊ መንግሥት በከፋና በእናራያ የነበረው ግንኙነት ተቋርጦ ነበረ። የአደ እያሉ ዘመቻ ዓላማ የሲዳማ መንግሥታት በአርጦቻች ከበባ ነፃ ለግድግት ነበረ። ሸዋን ለመያዝ ያሰጉ የነበሩ ጉድሩ ስለነበረ በመላክ ሰገድ ክርስትና የተቀበሉ አደ እያሉ በመጀመሪያ በእነሱ ላይ ውጊያ ከፍተኛ ግዙፍ ሰውነት ስነበረው የአርጦ መሪያቸው በአጃ ቢገድሰውም በመጨረሻ ግን አርጦቻች ከባድ ጉዳት ለድርሰውበት ወደ ጎንደር ተመለሱ። ከዚህ ቀጥሎ ግን አደ እያሉ በአርጦቻች ላይ የሚከተለው ግንኙነት በመቀየር በጉልበትና በጦርነት መሆኑ ተርቶ በሰላምና በሰምምነት የበለጠ ውጤት ሰጥቶ ነበር። ለዚህ ተግባርም ታላላቅ የተሰጠው ደጃዝማች እኖረ የጎሻም ሀገር ገዥ ነበረ። በ1701 ዓ.ም. ከጉድሩ ባለ የተባሉ አርጦቻች በንጉሡ ንጉሥ ስር ለመሆን በመሰግግታቸው አደ እያሉ ለባይን ተሻግሮ ሊዋጋቸው ሂደት ለግራ የተባለው ሀክር አስገብሮ ወደ ጎንደር ተመለሰ። ቀጥሎም ባለ ሊቤን ቃለ ጋንዳ ከተባሉ አርጦቻች ተዋጊዎችን ስለመሰመሰ ከእኖረ የጎሻም ደጃዝማች እና ከአጃ ባለ ተሉ የዳሞት ደጃዝማች ተመካከሮ እንደገና አባይን ተሻግሮ በኩሉ ለግብ ሠራዊቱን ካሰባሰበ በኋላ ወደ ምሥራቅ ወደ ሸዋ ከግምራት ፈንታ ወደ የዕራብ ወደ ወለጋ አምርቶ በዲላም የሚመራ የአርጦ ሚጫ ተዋጊዎች ስርነት ገጥሞ ራሱ መሪያቸው ተገድሎ የክርስቲያን ሠራዊት ሰላሽነፈ አደ እያሉ በድል ለድራጊነት እናራያ ገባ። ሕዝቡም በታላቅ ደስታ ተቀበለው ቤተክርስቲያናችን ገበያዎችን ገበን፤ ከሕዝቡም ሰጦታ ተቀበለ። ከዚህ ዘመቻ በተመለሰበት ወቅት ነበረ ከሁሉ ይወዳት የነበረ ሚስቱ ወ/ር ቅድስቲ የጥተችበትና በጋዘን ምክንያት ያልገዘው የአርጅና መልክ የተሰጣው።

ይህ በዚህ እንዳለ በተቃራኒ እምነት ተከታዮችም በአርሰ በርሰ ሹክቻ ለወልድ ቅብ እና ለፀጋ ልጅ ተብለው ለሁለት ተከፈሉ። አደ እያሉ ከእናራያ ዘመቻ መልስ ሥልጣን በሙሉ ለመጀመሪያ ልጅ ቤተወደድ በመባል ለተከለሃይግናት ሰጥቶ ወደ መንፈሳዊ ስራ ብቻ ለዘንብሉ ነበረ። ከጉድሩ የተወለዱ ልጆቹ ከጎሳ አይለዩም ነበረ።

ይህ በመሆኑ ግን ሚስቱ ንግሥት መለኮታዊትና በኩር ልጅ ተከለሃይግናት ቅናትና ጥርጣራ ለድርባቸው ነበር። የመንግሥት ታላላቅ ባለስልጣኖችም ተከለሃይግናት ሥልጣን ተሉ እንዲይዙ ይገፋታት ጀመር። አደ እያሉ ወራ ሰለደረሰው ተከለሃይግናትን ልጁን ለስጦርቶ የተገራይ ሀገር ገዥ ራስ ፋሪስን የሰጠን ደጃዝማች ወ/ጊዮርጊስን ሌሎችም ባለሥልጣናት

ለምክር ለስጦርቶ ሲጠይቃቸው “እንተን ወደ ወህኒ አውርዶ መጨረሻ ልጁን ለግንብ ነው የሚጠራው በሚል ሊስተያየት ስላየለ በተሰበሰቡበት ተከለሃይግናት ንጉሡ እንዲሆን ወስነው ለአባቱ ለአደ እያሉ ላከበት። ለደጃዝማች ቀሉ የአሁኑ ባል ወደ ጎንደር መጥቶ በባቱ ላይ እንዲያምፅ ተከለሃይግናትን ለግንባባት ጥክር አልተሳለፈም። በ1706 ዓ.ም. አደ እያሉ ልጁን በጦርነት ለመግጠም ወደ ጎንደር እየሰገሰ መጣ። በመገንደ ግን ንጉሡ ታመመና “ከእንዚላብሐር የተላከ ግሰጠንቀቂያ ነው” ብሎ ስለተረጎመው በመጨረሻው በዙሪያው ሰነበሩት “ተከለሃይግናት ልጄ እንዲነግሥ የእንዚላብሐር ፈቃድ ነው” ብሎ ወታደሮቹን አሰናዘታቸው ለፀሎትና ለምንኩሰና ኑር ወደ ዳክ ደሴት ሄደ።

ሱዳንን የተባሉ ጎሻም ገዳማት ቀላች የተከለሃይግናት ደጋፊዎች ነበሩ። ተከለሃይግናት ከጎሳ በኋላ አባቱ ያደረሰባቸው በደል ዘመዘርዘር ለ25 ዓመታት በሰደት እንደኖሩ ቢገልፁለትም ተከለሃይግናት “በንጉሥ” ትእዛዝ ሃይግናት አይቀየርም ባይሆን ሲኖሩ ለጥራላችሁ” የሚል መልስ ሰጣቸው። የተከለሃይግናት ውሳኔ ትክክለኛ ቢሆንም ሰአደ እያሉ ታማኝ የሆኑ ኃይሎች በሁኔታው በመጠቀም ደጃዝማች ቀሉ የዳሞት ሀገር ገዥ ሱዳንን ሌሎችም እንዲሰበሰቡ አድርጎ ወደ ትግራይ ተወሰደ ዓይነ ሰውር እንዲሆን ተደረገ። ሌላ የአደ እያሉ ደጋፊ የጎሻም ሀገር ገዥ አኖራ ለግመጽ ተነሳ። በራስ ፋሪስ የሚመራው ከትግራይ ሠራዊት ጋራ ጦርነት ገጥሞ ስለተሸነፈ ወደ ጎሻም ተመለሠ። አኖራ ሌላ ኃይለኛ ጦር ይዞ ተጠናክሮ ጣና ሐይቅ መጥቶ አደ እያሉን ከገዳም አሰወጥቶ ሊያነግሥ ነው የሚል ወራ ሲሰግ ዳርጌንና አውሎሰ የተባሉ የአደ ተከለሃይግናት ለጎቶች (የእናቴ ወንድሞች) እስጋዎችና አርጦቻች ገዳማት ያዘው አደ እያሉ ወደ ለሰበት ሂደው ከገደሉት በኋላ በእሳት አቃጠሉት። የገዳም ቀላች ግን በዘብር ያዙት ከአባቶቹ መቃብር አጠገብ ተቀበረ። ስሙታ ቤተክርስቲያን የሰጣቸው የደብረብርሃን እና የጎንደር የደብር አለቆች እንዲሁም ምእመናን ሁሉ አለቀሱለት አርባ ቀን ሐዘን ሆነ። ግንም የኢትዮጵያ ንጉሥ የሕዝቡ ሐዘን የቀሰቀሰ አልነበረም። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን እንደሰማኤት ታከብረዋለች።

ከታላቁ ቀዳግዊ አደ እያሉ ዘመነ መንግሥት /መጨረሻ/ ጀምሮ ኢትዮጵያ በታሪክ ወደ አዲሱ የሥልጣንዋና የአንድነቷ የማሽቆልቆል ምዕራፍ ተሻግራለች ለግሰት ይቻላል። ለፖለቲካ ውድቀትም ምክንያት የሆነው ሁለቱ የሃይግናት እምነቶች ተቃራኒ ቅዳት ከሃይግናት አልፈው ስልጣን ለመያዝ ለሚደረገው ፍልጊያ ጣልቃ ገብተው መሣሪያ ዘመዘፍቸው ነው። ለመጀመሪያ ጊዜ በኢትዮጵያ ታሪክ አንድ ንጉሥ አደ እያሉ በጦር ሚዳ ሳይሆን በከሀደት ዓለም በቃኝ ብሎ ከሚወዳቸው ወ/ር ቅድስቲ ልጆች ተላይቶ ልጆቹን ስለደ ተከለሃይግናት ወደ ወላኒ አምባ እንዲያገባቸው አሰረከቦ ወደ ገዳም ገብቶ እንዳለ በቅጥር ነፍስ ገዳማች ተገደለ።

ከአደ እያሉ በፊት የነበሩት ንጉሥታት በጎሻም ገዳማት ደብረጠርቅ ደብረ ሳሙና ደብረ ግንቦና የሚደገፍ የቅዳት እምነትና በሸዋ ደብረሲዛኛስ ገዳም የሚደገፈው የተዋሕዶ እምነት ደጋፊዎች ያደረገ የነበረው የተጣጣሪ የሃይግናት ክርክርች ከሞላ ጉደል የሸዋ ደብረሲዛኛስን ነበረ ያደገው የነበሩት። ትልቁ አደ እያሉ ግን 25 ዓ.ም. በቆየ ዘመነ መንግሥቱ ለአንድ እምነት ሳያዳ የሃይግናት ጉዳይ ለፓትሪያርኩ ዘመተው ገለልተኛ ለመሆን ጥክር ነበር። የጎሻም ገዳማት ግን የደብረሲዛኛስ እምነት ያደገው ሰማኤት ምናልባት ይደገፈን ይሆናል ብለው በግመን የአደ እያሉ ልጅ ንጉሥ

ተከለሃይግኖት ሥልጣን ስመያዝ በአገቱ ላይ ባደረገው ዓመፅ ከነኑ ተሰልፈው ነበር። ሆኖም ከላይ እንደተገለጸው ንጉሥ ተከለሃይግኖት ትሰብሰበው ሂደው ባቀረቡለት ጥያቄ የሰጣቸው መልስ እንደጠበቁት አላሰጠቃቸውም። በዚህ ምክንያት በጎጃም ገዳማት ቀስቃሽነት እንደ ትልቅ ሕዝባዊ ዓመፅ ተነስቶ የምደቆንን የተባለ ንጉሥ አነገሡ። ዳርመን በደጃዝማች አርሬ ቦታ የጎጃም ሀገረ ገዥ ሆኖ የነበረው በዓመፅኛት ላይ ጦርነት ከፍተ ብዙ ሕዝብ ጨፈጨፈ። ከዓመፅኛቹ ግንር ተደም የትባት እምነት መኖራቸውን ተሰልፈው ነበረ። የአጼ ኢዮሱ ታግኝ ወታደሮችም ነበሩ። ዓመፅ ያሰነሱ ቀሶች በሙሉ ተገደሱ፤ ደጃዝማች አርሬ ተገደለ። የአጼ ተከለሃይግኖት እናት ንግሥት መስኮታዊት ትስቶሳ አድርጋ ለዘውድ ያበቃችው አቲጊ የግራ ግዕዝ ተሰጣት። አጼ ተከለሃይግኖት በጦር ግራ ቢያሸገፍም ወዲያው በቤተመንግሥት ውስጥ ከባድ ፅጥመድ ተጠነሰሰበት። ከአገው ምድር ወደ ጎንደር በሚሸጠጠት ጊዜ ለአደን ብቻ/ሠራዊትን አስናብቶ ወደ ጫካ ወሰዱት። አጼ ተከለሃይግኖት ጥርጣራ ሳያድርበት ሲገደሉ፣ የነበራቸው ዓላማ ግወት ባሰመቻሉ በእጃቸው ሲገባ ከጠው ገደሉት። ከዚያም በፈረስ እየጋለሱ ሸኩ። ይህ የመጀመሪያ ጊዜ ነው እንደ ሰለጥኖዊ ንጉሥ በሕዝብ ዓመፅ ሲገደል። አገቱ በግስገደሉ በራሱ ላይ የደረሰ የአገዛዝላላር ቅጣት ነበረ። ተከለሃይግኖትን የግራ ግራ ንጉሥ ስመምረጥ ሁለት እርጫዎች ቀረቡ የመጀመሪያ እርጫ በትግራይ ሀገረ ገዥ በራሱ ፋሪስ የቀረበ ናአድ የተባለ የአራት ዓመት ልጅ የአጼ ተከለሃይግኖት ልጅ ነበረ።

18. አጼ ቴዎድሮስ

ቢጅርገድ የሱታስ የናላድ በእርጫነት መቅረብ በመቃወም ወደ ወሕኒ እምባ ሐዶ የአጼ ኢዮሱ ወንድም ቴዎድሮስ እምጥቶ እንዲገኝ አደረገው። አዲሱ ንጉሥ አጼ ቴዎድሮስ ግልጽ የሆነ የግምገማው አጭም ይዞ ነበረ የተነሳው፤ ይኸውም በፖለቲካ የሸጠው የአጼ ኢዮሱና የወንድሙ የአጼ ተከለሃይግኖት ገዳኙን ለመበቀል ነበር። በሃይማኖት ጉዳይም ሲናደስ ባያስፈልገውም የባለሥልጣናት በሙሉ ሰጉባጌ ጠርቶ ስመጀመሪያ ጊዜ የጎጃም ገዳማች የሐይማኖት እምነት የትባት የግራ ግራ ውሃኔ እውጣ። የአጼ ተከለሃይግኖት ደጋፊዎች በሙሉ ለግዞት ወደ ሐግሴን ተወሰዱ፤ ራስ ፋሪስ ወደ መሰረሃ ሐዶት ተወሰደ። የሱታስ ለሥልጣን ያበቃው የሰግንና የትግራይ ሀገረ ገዥ ሆነ እስኪያስ የተባሰው ሌላ የቴዎድሮስ ታግኝ በአጼ ተከለሃይግኖት ለጎት ጳውሎስ የአጼ ኢዮሱ ነፍስ ገዳይ ተይዞ የነበረ ቦታ በመውሰድ የቤጊምድር ሀገረ ገዥ ሆነ። የደብረሊባሽብ መላኩሲዎችን በታተናቸው፤ በአንገሩም በጎጃም ገዳማት እየተረፈ የአጼ ኢዮሱን ነፍስ ገዳኙ የአጼ ተከለሃይግኖት እናት ንግሥት መስኮታዊት ወንድሞች በሕዝብ ቁጣ ተይዘው ፍርድ እንዲሰጣቸው ለአጼ ቴዎድሮስ አስረከቡት። ለየአንዳንድ በፈጸሙት ወንጀል በጎንደር አደባባይ ተፈጸመባቸው፤ ንግሥት መስኮታዊትና ወንድሟ ጳውሎስ በስቅላት ተገደሉ። እንደ ንግሥት እና የንጉሥ እናት በስቅላት ስትገደል የመጀመሪያ ጊዜ ነበረ። ዳርግን የአጼ ኢዮሱ ገዳይና ዝግ ሃሳ የአጼ ተከለሃይግኖት ገዳይ በትግራይ ተገደለ። ሌሎች የአጼ ኢዮሱ ገድያ ተከፋይ የነበሩ በትግራይና በጥይት ተገደሉ።

አጼ ቴዎድሮስም ሰላም አላገኘም። ቀጂ የተባለው እርም ወደ ሐግሴን በግዞት ከተላከ በኋላ፤ ምህረት ተደርጎለት ተመልሶ ስለነበረ ወደ እርሞ ሀገር ሄዶ ወታደሮችን መልምሎ እንደ ንጉሥ እንግም ጦርነት

በአከረተ እጹ ቴዎድሮስ በአትርገሳ ግርያም ቤተክርስቲያን ጦርነት ገጥሞ ድል ተቀዳጅቶ ሲመለስ ታሞ ስለሞተ መንገሥ የግይገባው የሥራብ ከዛግዌ የዘመነ መንግሥት በኋላ ለመጀመሪያ ጊዜ ቀጥታ ሰለጥኖዊ ያልሆነ ሰው ነጥ።

19. አጼ ዮሴፍ

የኢትዮጵያ ሕዝብ ሰላም ናፍቀት ስለነበረ የዮሴፍ ንጉሥ መሆን ተቃዋሚ አላጋጠመውም። አጼ ዮሴፍ ምንም እንኳን በቀጥታ ሰለጥኖዊ ዘር ባልመሆኑ መንገሥ የግይገባው ቢሆንም በእናቱ በኩል ሰለጥኖዊ ዘር ስለነበረ በአጼ ቴዎድሮስ ዘመነ መንግሥት ብቻ ሳይሆን ከአጼ ኢዮሱ ጀምሮ የአስተዳደሩ ተገኝቶ ልምድ ያከበተ በመሆኑ በታላላቅ የመንግሥት ባለሥልጣናትና በሕዝብ ድጋፍ የነበረው ይመስል ነበር። ሆኖም ጥቂት እንደቀየ ተቃዋሚዎች ለነበሩት የቻሉት እደን ብሎ ወደ ጫካ በግሄድበት ጊዜ ነበር። አጼ ዮሴፍ በአደን ምክንያት ብቻውን ወደ ጫካ በግሄድበት ጊዜ ሌላ ዓላማ የግራ ግራ ያደረገበት ነበረው። ከካቶሊክ ግሊቮናውያን በምስጢር ለመነጋገር ነበረ። ከ200 (ሁለት መቶ) ዓመት በፊት በአጼ ልብነድንግል ዘመነ መንግሥት ኢትዮጵያ በታይል አስላማዊት ለመሆን ተቃርባ በነበረበት ጊዜ ለርግ ጳጳስና ለፖርቱጋል መንግሥት ልመና በተሳካ ሁኔታ አስፈላጊውን ወታደራዊ እርዳታ ለስተካሳት የክርስትና ሃይማኖት እምነቷን ጠብቃ ለመኖር ስለቻለች ወደ ሥልጣን የጠጡ የኢትዮጵያ ነገሥታት ሁሉ የግራ ግራ ወሰኑት ነው። አጼ ዮሴፍ፤ አጼ ኢዮሱ 1ኛ ከግሊቮናውያን እርዳታ ለግገኛት ይገኛቸው እንደነበረ ያውት ነበረ። እሁን የቪየሱ (Wies) ሲቤራቶ አውስትሪያዊ የርግ ጳጳስ ልኦክ ከሌሎች ቀሶች ጋራ ሆኖ በ1711 ዓ.ም. ምጽዋ ደርሶ ሲጥተምበር 1712 ዓ.ም ጎንደር ደርሰው ንጉሥ አቀባበል አድርጎላቸው ከሕዝቡ ተቃዋሚ ርቀው ወልቃይት እንዲቀመጡ አደርጓቸው ነበር።

ንጉሥም እየሄደ ይጠይቃቸው ነበር። ሃይማኖቱም እንደቀየረ ወራ ሲሰግ የሕዝብ ተቃዋሚ ገጠመው። የኢትዮጵያ ነገሥታት ሲገነዘቡ ያልቻሉት አውርጃውያን በ200 ዓመት ውስጥ ያደረጓቸው ከፍተኛ የአስተሳሰብ ስውጦች ነው።

ከሁለት መቶ ዓመት በፊት የነበሩ ሁኔታዎች ተለውጠው አውርጃውያን አፍሪካውያንን ሁሉ የግራ ግራ እስላምና ክርስቲያን ሳይለዩ በአንድ ወገን መድበውን በአንድ ዓይን ሁላችን በቀኝ ግዛት ለመያዝ የግራ ግራ መብት ገዳ ቀር ቻለበትና ዓለፎ ሕዝቦች ተብለን ነው። የግራ ግራ ገዳ የመስቀል ጦርነት ዘመን፤ በአውርጃውያን ጊዜ ያሰፈበት ነው። እኛ ግን በሰልጣኔ ወደፊት ሳንራመድ ባሰንበት መቀመጥ ብቻ ሳይሆን ወደ ኋላ የግራ ግራ ለንግሥት ለተቀቋቋ የሃይማኖት ጉዳይ ወደ ጉን ትተው እርስ በላይገባዊ ግኝቶች ለስተራቀቁ የሃይማኖት ጉዳይ ወደ ጉን ትተው እርስ በእርሳቸው የበላይነት ለመቀዳጀት በቅኝ ግዛት ዓለምን ለመከፋፈል ይሯሯጡ የነበሩበት ዘመን ነበረ። በመስቀል ጦርነቶች ጊዜም ቢሆን ወደ ዘመኖች እየራሳለን ሃገ ለግጥማት በግሄድበት ጊዜ የርግ ጳጳስ ዓላማ ገልፅ የሆነ ነበረ፤ ይኸውም የክርስትና እምነት ተከታዮች ሁሉ የትግል አንድነት ፈጥረው እስላምን መዋጋት ሳይሆን የካቶሊክና የእርቶቶክስ ልዩነት ተወግዶ እንደ ካቶሊክ ሃይማኖት ብቻ ለግራ ግራ ነበረ። ከዘግኝቸው ድብቅ ዓላማ የነበራቸው ነበሩላቸው፤ ይኸውም የራሳቸው ግዛት ለግስፋፋት ነበር። ይኸ

በመሆኑ ከቀርቦች ነፃ የወጡ መሬቶች ስም ሥራ ቃዊ ዘጋጅታቸውን ንጉሠ ነገሥት መንግሥት እንዲያስረከቡ የገቡበት ውል በግጥፍ የራሳቸው ግዛት መሠረቱ። ነፃ የግዴታ የአያሩላሊም ግዛቶችም ነዋሪ የነበሩ የአርቶዶክስ ክርስቲያኖችም ለከ እንደ እስላሞች ሠራሰፊቶቻቸው። ሊትዮኦያ ይህ ሁኔታ ልትገነዘብ አልቻለችም። በአጼ ልብነድንግል ጊዜ የነበረውና በአጼ ዮሴፍ ስሜን መንግሥት የነበረው የአውሮጳውያን አስተሳሰብ በጣም የተለያየ ነበረ። አጼ ልብነድንግል በአውሮጳ የነበረውን ብዙ ሁኔታ ተጠቅሞ ነው እርዳታ ሊያገኝ የቻለው። የቀርቦ ለቶግን እስላሞች እውርላን ዘቁጥራቸው ለግድረግ በጥክፍበት ጊዜ ጋያላን የአውሮጳ መንግሥት ቱርኮችን ዘንድል ለመቆየት ተስፋቸው ነበር። በክርስቲያን አውሮጳ ጋያላን ወረ እስልምና ሃይማኖት ጥላቻ መንፈስ ነበረ። ፖርቱጋልም ከቱርኮች ጋራ በቀይ ባሕር ራሳን ታደርግ ነበር። ይህ በመሆኑ የሊትዮኦያ መንግሥት በያውቀበትና የአውሮጳ መንግሥታትም ቀና መንፈስ በያዳዩ ሊትዮኦያ ክርስቲያን ሀገር እንደመሆኗ መጠን ካገኘው የባሕር እርዳታ ግጥፍን ቆይታ ነበራት። በወቅቱ ለሊትዮኦያ የተደረገላት ወታደራዊ እርዳታ በስሕተት ነበረ ለግላት ይቻላል። ምክንያቱም የፖርቱጋል መንግሥትም የነፃ የርግ ጳጳስ ካተለከ ላላሆነ ሕዝብና መንግሥት እርዳታ ለግድረግ ፍላጎት አልነበራቸውም። የሊትዮኦያ ንጉሠ ልብነድንግል ግን ሕዝቡን ሳያግክር ወደ ሊትዮኦያ መተው ከነበሩ ከፖርቱጋል መልዕክተኞች ጋራ ብቻ በመመካከር ደብዳቤ ለርግ ጳጳስ የላከው ሊትዮኦያ የካቶሊክ ሃይማኖት መተባበን ከመግለፁ በላይ ሊትዮኦያ በካቶሊክ ለቡን ነው የምትመራም ብሎ ለግላውን ሕገወጥ የሆነ ግዕረግ ለአንድ ፖርቱጋላዊ ሐኪም የአጽሰና ግዕረግ ዘመስጦት ነው። የአጽሰና ግዕረግ የግሪኩም ግብፃዊ እርቶዶክስ የሊትዮኦያ ፓትሪያርክ ነበረ። የግንርመው ነገር ግብፃዊ የሊትዮኦያ ፓትሪያርክ እንደተ ለአንድ ካቶሊካዊ አጽሰና ለመስጠት ፈቀደ ለግሪኩም ጥያቄ እጅ ወደ ሊትዮኦያ የግላቱ ግብፃውያን ጳጳሳት የሃይማኖት መሪዎች ጥሬት ይጎድላቸዋል።

ለሊትዮኦያ ነገሥታት መታዘዝና መካሪያ ከመሆን በቀር እውነተኛ የሃይማኖት ሥራ ሲያከናውኑ የታዩበት ጊዜ የለም። ስለዚህ የግብፃዊ ለቡን እጅ ብሎ ከፖርቱጋል ሐኪም ሰበርመደስ የአጽሰና ግዕረግ የሰጠበት ምክንያት ይኸው ሊሆን ይችላል። 2ኛ. ግብፃዊ ጳጳስ በጣም እርጅቶ ስለነበረው የግሪኩም ሥራ አይቆጣጠርም ይሆናል 3ኛ. በሊትዮኦያ የነበረው አስጊ ሁኔታ በመመልከት በሃይማኖት የግሪኩም ሀገር እስላማዊት ከምትሆን ተሸግረና ሊትዮኦያውያን ከተሰገሙ ጊዜያዊ መፍትሄ ሊሆን ይችላል ብሎ ስላመነበት ሊሆን ይችላል። በፖርቱጋላዊ በርመደስ በኩል እንደተ ከአንድ እርቶዶክስ ጳጳስ ግዕረግ አጽሰና ለመቀበል እንደፈቀደም ብዙ ምክንያቶች ሊጠቀሱ ይችላሉ 1ኛ. ሐኪም እንደመሆኑ መጠን በሃይማኖት ትምህርት ጥላቻ ዕውቀት ስለሌለው ለግንገዛብ ባለመቻሉ ሊሆን ይችላል። 2ኛ. ጊዜያዊ መፍትሔ በመሆኑ ግዕረግም በርግ ጳጳስ ይወድቃል ብሎ ተስፋ በግድረግ ሊትዮኦያን የግሪኩም ሰፊ ሀገር ካቶሊክ ግድረግ በመቻሉ ጎጥ ሊሆን ይችላል።

በሊትዮኦያ በኩልም ልብነድንግልና ሌሎች ባለሥልጣኖችም ሕዝቡን ሳያግክሩ የሰሩ በሆንም የካቶሊክ ለቡንና ቀለች ለወደፊት የግሪኩም ሰበብ እንደ ቀንቋ መተየር፤ እንደገና መጠመት፤ ለቀለች እንደገና ግዕረግ ከሕይወት መስጠት ወዘተ የመሳሰሉትን ከግንባቤ ባለግሰገባት ከሕዝቡ ከባድ ተቃውሞ እንደግደገጥባቸው በመተግመን ይሆናል። ከ200 ዓመት በኋላ ግን በአጼ ዮሴፍ ከአሉ በፊትም የነበሩ አጼ ሊያሱ ከአሉ በኋላም የነገሡ

ነገሥታት ጊዜ እውርላ በስልጣኔ ብዙ ወደፊት ተራምዳለች ያንክብባት የነበረውን የቀርቦ ሊትግን እደጋ ተወግዷል። ስለዚህ ምንም እንኳን የርግ ጳጳስ ወደ ሊትዮኦያ ግሪኩም የሆነ ለመላክ ፍላጎት ቢኖረውም በቅኝ ግዛት ለመያዝ ካልሆነ በስተቀር በሃይማኖት ዓላግ ወታደሮችን ለመላክ የግሪኩም አውሮጳዊ መንግሥት አልነበረም። በዚህ መንገድም ጥክረው ወጤት አልባ ሆነው የቀረው የደጃዝማች ወብሩ የደጅ ንጉሴ እንደምሳሌ ሊጠቀስ ይችላል። የሊትዮኦያ ነገሥታት ግን በከንቱ ተስፋ ለብዙ ጊዜ ተሞኝቷል። ፋግግግግ ግሪኩም ሳይቀር የሊትዮኦያ ወደቦች አንድ በአንድ ለፈረንጅ ስለረከበ በኋላ ክርስቲያን መንግሥታት ለንድ ወደብ ለሀገሪ ለሊትዮኦያ ይፈቅዳላት ይሆናል የግሪኩም ተስፋ ነበረው። በ1716 ዓ.ም. ከአጼ ዮሴፍ ጥት በኋላ የነገሰው አጼ ዳዊት ነው።

20. አጼ ዳዊት

አጼ ዳዊት የአጼ ሊያሱ ትልቁ ልጅ ነበረ። የደብረሊባሻስ ገዳም ለሌቃ ሲኖዶስ በአስቸኳይ እንዲሰበሰብ ብሎ በጠቀመው መሠረት ብዙ ካሕናትና ምእመናን በተሰበሰቡበት አጫገር መዝሙር ሦስት ፈረንጆች ቀለች በአጼ ዮሴፍ ተፈቅዶላቸው በወልቃይት በላባ ጎርጎሪዎስ ቤት እንደግሪኩም ንጉሡ በየጊዜው እየሐደ ቅዳሴ ያስቀድስ እንደነበረ ለጎባናተኞች ገላጣ አደረገ። አጼ ዳዊት ከጎባናተኞች ፊት እንዲቀርቡ አድርጎ ለባ መዝሙር የአርቶዶክስ እምነት ያወገዘ በግሪኩም ግብፃዊ ገብፃዎች እንደሆነ ጠቆሞው። እነሱም እምነታዊ መልስ ለሰጡ ጎባናተኞች እንዲገደሉ ሰጠጠቱ የጎባጊው ሊቀመንበር የነበረው ሊቀ ሊቃውንት ክፍለ ፍርድን በከፍተኛ ድምፅ አሰግ። ግሪኩም ወደ ከተግ ተወስደው ተገደሉ። ለባ ጎርጎሪዎስ ከንግሥታዊ ነው፤ ሃይማኖቱን አልቀርቡም ስላለ ሕይወቱ ሊኖርባቸው ይችላል። አጼ ዳዊት ጊርጊስ የተባለው የራስ ለኖስታስ ልጅ ቢተወደድ አድርጎ ሾመው በቢተወደድ ጊርጊስና በሌላው በቤተመንግሥት ከፍተኛ ሥልጣን የነበረው ያለመገባት ተፈጠረ። ንጉሡ የቢተወደድ ጊርጊስ ሐሳብ ደጋፊ ስለነበረ ራስ ወልደጊርጊስ ወደ ግዛት እንዲወሰድ አድርጎ ወዲያውኑ አዲስ ሲኖዶስ የደብረሊባሻስ ገዳም በጠቀሱት መሠረት እንዲጠራ አደረገ። ቢተወደድ ጊርጊስ ባሳሰበው መሠረት ንጉሡ የሲኖዶሱ ግብፃ ሊቀመንበር ሆኖ እንዲመራ ያቀረቡለትን ጥያቄ ሳይቀበለው ቀርቶ ቢተወደድ ጊርጊስ ወኪሉ እንዲሆን አድርጎ ውጤቱን እንዲነገረው አዞ ስለነበረ የደብረሊባሻስ መነኮሳት ንጉሡ በሊቀመንበርነት የግዴታውን ግብፃ የግዴታተ መሆናቸው ገሰጠ። የደብረሊባሻስ ቀለች ውሳኔ እንደሰግ አጼ ዳዊት ለጎባጊተኞቹ የሊትዮኦያ ፓትሪያርክ ወደግሪኩም ሄደው ሃሳቡን እንዲጠይቁ አዘዛቸው። ለቡንም እምነቱ ከአሉ በፊት ከነበሩ ፓትሪያርኮች ከአሉን ሲኖዶስ ከአሉን ግርቆስ እንደግደባይ ነገራቸው።

ይህ እምነት የጎጃሞች ፀጋ ቅባት የግደግፍ ስለነበረ ለንጉሡ ሲነገረው በአደባባይ በቅባት ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ ነው የግሪኩም እንዲታወቅ አዘዘ። የደብረሊባሻስ ቀለች ተሸነፍን ብለው እጃቸውን አልሰጡም፤ ቢተወደድ ጊርጊስ በሌለበት ፓትሪያርኩን እንጠይቃለን ብለው አሠገዙ የመገደብ ደብር አለቃ የሲኖዶስ ሊቀመንበርና የቤተክርስቲያን ምሁራን ባለብት ፓትሪያርኩን ሐሳቡን እንዲገልፁ ጠቆሙ። በዚህ ጊዜ ፓትሪያርኩ እምነቱ ሊኖሩ ከክርስቶስ በውሕደት ወልድ ልጅ ነው በቅባት መሰያስ ነው የግሪኩም ቃል ሰጠ። የተሞህዶ እምነት ተከታዮች ተደሰቱ።

ንጉሠ ግን በቢትወደድ ገዢነት ለየተረጎ ደብረሊባኖስ ቀለችን መጨናጨና ጀመሩ። በአንድ ቀን ከመቶ ቀለች የግብርም ተገድለው በየመንገድ ተጣሉ። ግታ ንጉሠ ግድያ እንዲቆም አዘዘ። ፓትሪያርኩ በአደባባይ የንጉሠ አዋጅ ሲነገር እንዲያደምጥ አደረጉት። ብዙ ሳይቆይ አጸ ዳዊት ግይ 1721 ዓ.ም. ዐረፈ። ይህ ሁሉ በሃይማኖት ጉዳይ ወጤት አልባ ክርክርና ግድያ የአንድ ሀገር የደካማነት ምልክት ነው። ኢትዮጵያም ትራራድ የነበረችው ወደ ውድቀት ጎዳና ነበር።

21. አጼ በከፋ፣

በአጼ ዳዊት ምትክ የነገሠ ሌላ የአጼ ኢያሱ ልጅ በከፋ ነበረ። አጼ በከፋ በቤጊምድርና በላሰታ የተነሱበት ዓመፀች ለመከላከል ዘመቻዎችን አካሄዷል፤ ያካሄደበት ምክንያት ባይታወቅም ወደ ዳራ ይፋዊ ያልሆነ ጉብኝት እድርጎ ነበረ። ንጉሠ ግንንቱ ሳይታወቅ በድንገት ታሞ ሲተኛ ወደ አንድ ቤት ተወስዶ አንድ የምታምር ልጅ ተገቢ እንክብካቤ አዳረገችለትና ከበሽታውም ድኖ ወደ ጎንደር ሲመለስ ልጅቷን አስፈልጎ ግሪቱ አድረጋት፤ እቴጌ ምንትዋብ የምትባለው ከኢትዮጵያ ነገሥታት ሴቶች ተዋቂነት ያተረፈች ሆና ነበረ። ከቪኩቱር የአጼ ግኖስ ወንድም የምትወለድ ከፖርቱጋል ወታደሮችም ዝርያ የነበራት ነበረች። ከምንትዋብ አጼ በከፋ አንድ ልጅ ኢያሱ ሁለተኛ ወልደል።

22. አጼ ኢያሱ 2ኛ

በ1730 ዓ.ም. አጼ በከፋ ሲሞት አጼ ኢያሱ 2ኛ ነገሠ። እናቱም ሞግዚት ሆነች አጼ ኢያሱ 2ኛ በሥልጣን ሲቆይ የቻለው ብዙ ፈተናዎች በማለፍ አስከፊ የውስጥ ጦርነቶች በነበሩበት ጊዜ ነበር። በ1745 ዓ.ም. አቡን ከራሰትዶሎ ሲሞት ሌላ አቡን ለግሰመጣት የተላኩ የኢትዮጵያ መልእክተኞች የደረሰባቸው ጥቃትና መሞሪድ የኢትዮጵያ መንግሥት ክብር ወደ ዝቅተኛ ደረጃ ወርዶ እንደነበረ የግሪካው ነበረ። ምፅዋ ሲደርሱ መልክተኞቹ ተዘረፉ፤ በመካከ ሸሪፍ ትዕዛዝ በጅጽ ታሰሩ። ሲመለሱ አዳሱ አቡን ምፅዋ ሲደርስ ታሰሮ ከፍ ያለ ገንዘብ ከፍሎ ብቻ ሲለቀቅ ችሏል። አጼ ኢያሱ የደረሰው ጥቃት የኢትዮጵያ ክብር የግንካ ለለሆነ ለአርቀቆ ናይብ፤ በራሱ ግዛሌል በትግራይ ሀገር ገዥ በኩል ኢትዮጵያ ክብራን ለግሰመጣት የምትወለደው እርምጃ እንዲገነጠው አደረገ። ነገር ግን ለንጉሠ በደረሰው መረጃ መሠረት ራስ ግዛሌል ከፍይብ ጋራ በምስጢር ተሰግሞቶ እንደነበረ የግሪካ ጥርጣሬ ስለተሰግ ንጉሠ ወንዶ በተባለው የእንደርጎ ሀገር ገዥ ለየተረጎ ወደ ትግራይ ገባሎ ሲመጣ ራስ ግዛሌል ግን ለዩ ተንኮል በመፍጠር እዘቦና ደባ የተባሉ ሕዝቦች የትግራይ ምሥራቃዊ ክፍል እንዲወሩ ስለደረጋቸው አጼ ኢያሱ የተነሳበትን ዓላማ ትቶ እነሱም ወደመጡበት ለመመለስ ስለሄደ ወደ ራስ ግዛሌል የታሰበው ዘመቻ ለጊዜው ተደናቀፈ። በግብርም ዓመት ራስ ግዛሌል ወደ ንጉሠ እንዲቀርብ የተሰጠው ትዕዛዝ አሻፈረኝ ስላለ እንደገና የንጉሠ ጦር ወደ ትግራይ መጥቶ ዓድዋ ተሰበሰበ። ራስ ግዛሌል ወደ አንድ ተራራ ሸሽቶ ሄደ። የግያዋጣው መሆኑን ስላወቀ ለንጉሠ አግላጅ በመላክ በትከኻው ድንጋይ ጭኖ ይቅርታ በመለመን ሲገባ እንዲገደል ተፈርዶበት ነበር። ይቅርታ ተደርጎለት በመጀመሪያ ታሰሮ ከተያዘ በኋላ ከእር ጎጃ ወጥቶ ዋናው የዘውድ አግካሪ አደረገው። የሰፊ

ግዛት ሀገር ገዥ እድርጎ ሹመት ሰጠው። ከዚህ ጊዜ በኋላ ራስ ግዛሌል ከንጉሠ ቀጥሎ ዋና የመንግሥት ሥልጣን ያዘ።

23. ዘመነ መሳፍንት

1. ራስ ግዛሌል

ራስ ግዛሌል ትንሽ ቆይቶ ንጉሡን በቁጥጥሩ ሥር አዋለው። ከዚህ ዘመን ጀምሮ ከፍለሀገሮች የንጉሡ ነገሥቱ ሹመት በውድ በቀበሉም ራሳቸውን የቻሉ እንደገና መንግሥታት መተዳደር ጀመሩ። ኢትዮጵያ በታሪካ ወደ ዘመነ መሳፍንት የተባለው ዘመን ተሸጋገረች። ብዙ የታሪክ ፀሀፊዎች ኢትዮጵያ በዘመነ መሳፍንት ግለሰባዊ መንግሥት አልነበራትም በተለያዩ መንግሥታት ተከፋፍላ ነበረ ይላሉ። ነገር ግን የንጉሡ ሥልጣን በመቀነሱ ይህ አባባል እውነት ያለው በመሰልም በጥልቀት ለተመለከተው ሰው ግን ኢትዮጵያውያን ለዘውዱ እገዛና ለአንድነታቸው ጽኑ እምነት እንደነበራቸው ሁኔታዎች የግጥም ነበር። ዋና ጥረታቸውና ምኞታቸው በጉንደር ከንጉሡ ነገሥቱ ጎን ፈላጭ ቆራጭ ሆኖ የግብርም ሰው ከግን ወገን ይመረጥ የግሪካ ካልሆነ በስተቀር ስለ ሀገር አንድነት የግንባ ክርክር አልነበረም። በግል ተዋርዶ ይታይ የነበረው የንጉሡ ክብር እንጂ የሀገሪቷ ክብርና ነገነት አልነበረም። ዘመነ መሳፍንት በአፋጣኝ እንዲለፍን የአግኞቹት ሁኔታዎች የእቴጌ ምንትዋብ ባል ኢያሱ መልመል የተባለው ከሞቱ በኋላ ባልታወቀ ሁኔታ ምናልባት በቀም በቀል አጼ ኢያሱ 2ኛ ተገደለ። በዚህ ጊዜ የመንግሥቱ አመራር እንደገና በእቴጌ ምንትዋብ እጅ ወደቀ። ለልጅዋ ለአጼ ኢያሱ ሁለተኛ እንዳደረገችው ሁሉ ለአልጋ ውራሽ ለነበረው ለልጅ ልጅዋ የሐንሰ ዘውድ ጠባቂ የግሪካው ወንድሞቿ የቋራ ወገኖች በመንግሥት ሥልጣን እንዲኖራቸው አደረገች።

አጼ ኢያሱ 2ኛ በእናቱ ወገኖች ከቋራ ድጋፍ እንዳገኘ ሁሉ ልጁ አጼ የአሰም በእናቱ ከአርሞዎች የተዛመደ ከሰግን ወሎ፤ የግድለድ ስለሆነ በሁለቱ ወገኖች ለሥልጣን ሹኩቻ ለየተካረረ ሲመጣ በመጨረሻ ግን ተጠቃሚ የሆነው የትግራይ የቴምባን ተወላጅ ራስ ግዛሌል ነበር። ለሥልጣን ተቀናቃኞቹን የቋራና የዩጅን አንድ በአንድ ከአሸነፋቸው በኋላ ራስ ግዛሌል ሰው ልኮ ሲገድሉኝ አስተኩሶ ሳቱኝ በግሪካ ሰበብ አጼ የአሰን ከሰ እንዲገደል ካደረገ በኋላ ብቸኛ መንግሥትን የግብርም ሆኖ ቢቀርም የንጉሥ ዘውድ መጫን ስላልደፈረ የአጼ ኢያሱ ትልቁ 70 ዓመት ሰድሜ የነበረው ልጅ የሐንሰ እንዲነግሥ አደረገ። ቆንጆና ወጣት የነበረችውን እህቱ ወለቶ ሥላሴን ለግሥትነት ንጉሡ እንዲያገባት አደረገ። ከራስ ግዛሌል ተቀናቃኞች አንዱ ከአጼ በከፋ ጀምሮ በታማኝነት ከፍተኛ ሹመት ያገኘው ከንጉሣውያን የግድለድ ፍሰል የተባለው በራስ ግዛሌል አገዛዝ ላይ በ1768 ዓ.ም. ሸፍቶ ከተሸነፈ በኋላ እምልጦ ዳሞት ገብቶ ይኖር ነበር። ራስ ግዛሌል ወደ ዳሞት በፍሰል ላይ ለመዝመት ለፈልግ ንጉሡ በሌለበት አንዳይክደው ስለጠረጠረው "ኸብር" እንዲሆነው ሲጠይቀው ንጉሡ ጦርነት ይጠላ ስለነበረ ከግዚምት ወደ ወላጅ እምባ ለመመለስ እንደገመርጥ ስለገለፀለት መርዛ በመሥጠት ገደለው፤ በምትኩም አልጋ ወራሽ ልጁ ተክለሃይማኖት 2ኛ የ15 ዓመት ሰድሜ የነበረው እንዲነግሥ አደረገ። በዘመኑ በበሽታም የግሞት ንጉሥ በኖር በመርዝ ተገደለ ተብሎ ይጠረጠር ነበር። በ1769 ዓ.ም. ራስ ግዛሌልና አዳሱ ንጉሡ ተክለሃይማኖት ወደ

ጥቅት ይቀጥሉ ድል ቢተባብሩ ፋሊ ገን ሸቆተ አመሰጠ። የራስ ጊካሊል ሙርገታ ያሳዩ ጥራት ምክንያት ከሱ ጉን ተሠልፎ ከነበሩ መሪዎች ሦስት ተተናቃዮች በመተባበር ተስጥተው በራስ ጊካሊል ላይ አቋም ስለመሰሉ፤ ራስ ጊካሊል ለቋቋሞቹ ሰልጣን ከገጠሙ ጋራ ወደ አካላት ሄደ ተቀመጠ። እርሷ ምንትቀብ የለ፤ የሌላ የልጅ ልጅ ለግንገሥ ጥክራ የሰት የቃል ኪዳን ጀነራሎች ገን ተከሰገደግደግን በግጥራድ ሰብረደሰ የተባለ የኢያሱ 2ኛ ልጅ እንዲገገሥ አውጀው ነበር። በዚህ ጊዜ ፋሊል ግራቃ በመግባት ሥልጣን ለመያዝ ጥክር ከሦስት የቃል ኪዳን ጀነራሎች ሰልጣን ግን ግራቃ ለከሸፍበት ችሏል። በዚህ ምክንያት ፋሊል አዲስ ተከላካይ ግንት ለጋጭ ገጥሞች ለምን በይፋ ተቀብሏል። ራስ ጊካሊልም በተፈጠረበት ሁኔታ በመጠቀም 40,000 የጊገመት ሠራዊት ይዞ ደሴገዳር 24/1770 ዓ.ም. ከገጥሞ ተከላካይ ግንት ጋራ ሆኖ ጉንደር ገባ ሰብረደሰ ከገንደር ሸቆተ ወደ ጳራ አምልጦ ሄደ። ከዚያም የት እንደደረሰ ሳይታወቅ ተረ።

2. ራስ ጉቺ

የራስ ጊካሊል ጥራት ከመጠን ያለፈ ነበር። አዝግሪዎች ሳይቀሩ ተገደሉ። አሁን ሰላማ እንደ አንድ ተራ ወንጀለኛ ተገደለ። እርሷ ምንትቀብ እንደሚታደል የግድቀት መሆኑን ሰጠቀች ገዳም ትገኝ የነበረች አንድ ሴት ልጅ ጋራ ሄዳ ተቀመጠች። ተቃዋሚዎች ፋሊልና ሦስት ጀነራሎች ግራቃው በእርሷ ምንትቀብ አስተባባሪነት በራስ ጊካሊል ሠራዊት ላይ ሙርገታ ገመጠ። ሳይሸናፍ ስለቀሩ ራስ ጊካሊልም ስዕድጌ ገና ተሰብስቦ ወደ ገንደር ከተገኘ ለረገደ። ከሦስት የቃል ኪዳን መሪዎች አንዱ ገሹ የገንደር ራስ ሆኖ ተቆመ የራስ ጊካሊል ሠራዊት በጀምላ ወደ ተቃዋሚው ሙር ገባ። ገጥሞ ነገሥቱም አዲሱ የተፈጠረው ሁኔታ ተቀበለ። ራስ ጊካሊል ተያዘ ወደ ሸጥ በገዛት ተላከ። ከአንድ ዓመት በኋላ ገን ራስ ጊካሊል ምሪት ተደርጎለት ወደ ድር ገዛቱ ወደ ትግራይ እንዲመለስ ተፈቀደለት። ገንደር ከራስ ጊካሊል አገዛዝ ነጻ ስትወጣ እርሷ ምንትቀብ ወደ ገንደር ተመልሳ ቀስቋም በተባለው ቤቷ ገቢታ ብዙ ሰትቆይ ዐረፈች። ራስ ጊካሊልም ብዙ ዓመት ሳይቆይ በርጅና ዐረፈ። ራስ ገሹ እንደ ራስ ጊካሊል አዲስ ተከላካይ ግንት ሰላም ብቻ ገጥሞ ሆኖ እንዲቀመጥ ለግድረግ ጥክር ነበረ። ገጥሞ ገን ሥልጣን በእጅ ለግሰገባት ስለጥከረ ራስ ገሹ ገጥሞን ከሥልጣኑ ሰጠረደው ወደ ገዳም እንዲገባ ተገደደ። ከዚህ በኋላ ደምባኛ የኢትዮጵያ ነገሥታት ከ20 ዓመታት በላይ የቆየ የውድቀት ዘመን ከ1777 እስከ 1801 ዓ.ም. ተፈጠረ። በነዚህ ዓመታት ውስጥ 16 ነገሥታት ተቀያይሯል።

ከነዚህም ነገሥታት አንዱ የአገሪ ተከላካይ ግንት ወንድም አዲስ ተከላካይ ገብ 6 ጊዜ የገጥሞ ነገሥት ዘውድ ላኖ 6 ጊዜ ወርደዋል። የነገሥታት ዕውቀት ይቀርቡ የነበሩና ለጉንደር ራስ ሥልጣን ሸቆተ ያደረገ የነበረው በላዮት፤ በትግራይ፤ በገዳም በዚህም ድር፤ በትግራይም የተምብንና የእንደርታ ራሶች መካከል ነበር። ሸጥና ላሥታ ተካፋይ አልነበሩም። በ1788-1789 ዓ.ም. 5 ነገሥታት በአምሥት ሥልጣን ተፋላጊ ራሶች በእውነት ለዘውድ ተርበው ነበር። ሸጥ የመንግሥት ግእዘል የነበረችው እርግጥ በሸጥና በገንደር መሀከል በመሰረራቸው የተነሳ ራሷን አግልላ በጥሩ አስተዳደርና መሪዎች ትኖር ነበር። እንደዚህም ላሥታ ከውጭ ዓመት

በረት ከግእዘል መንግሥት ተገልጎ ለመኖር ትግል አድርጋለች ባለቀት 200 ዓመታት የአስተዳደር ግእዘል ጊና የተወጣቸው ገዳም ነበረች። ወደ ትልቁ ጥቅት፤ ጋቶት፤ እናሪያ፤ ከፋ፤ ከምባታ፤ ደቡብና ምዕራብ ክፍለ-ሀገራት ለጊያስከድ መንገድ በመተላለፍ ታገሰገል ነበር። የእርግጥ ግራት ለመግታት ከአባይ ወደ ደቡብና ምዕራብ ሕዝቦች ለመቆጣጠር እንደዚህም በገዳም ምክንያት ያደረገ የነበረው ፍልጊያ ሰፊው ተካፋይና ግእዘል ነበረች፤ ከግራኝና ከእርግጥ መርነት በኋላ በአገሪቱ ላይ ሰገድና በአገሪቱ ትልቁ ወደ ደቡብ ምዕራብ የተደረገ ዘመቻዎች ገዳም በኩል ላይን አቋርጦ ነበር የጊሻገሩ፤ በቅርብ ጊዜም ራስ አሊ ወደ እናሪያ በገዳም በኩል ዘመቻ ለግድረግ አሰጦ ነበረ። ካርድፍል ግላሥ በእርግ ሀገር የከተለከ ጊቢያን ለግዳም ሲሄድ ያለፈው በገዳም በኩል ላይን አቋርጦ ነው። እንደዚህም ፈረንሳይው ዳግዲ የተባለው ሳይንሳዊ ምርምር ለግድረግ ሰበብ ወደ እናሪያ ወደ ከፋ የሄደው በገዳም መንገድ ተጠቅሞ ነው። በመጨረሻ ገን በዘመን መሳፍንት ገዳም ተከፋይነቷ ቀንሶ ታገዷል።

3. የእንደርታ የገዳም የተምብን መሪዎች ለሥልጣን ሸቆተ

በዘመን መሳፍንት የነገሥታት መሸምና መሻር ጥናት አንቀሳቃሽ የነበሩ እርግጥ የጊባሉ የሰጧን ወሎ መሪዎች የራስ አሊና በኋላም ልጅ የራስ ጉግ ወገኖች ነበሩ። ከትግራይ የእንደርታ መሪዎች ከየቹ ጋራ በመሆን የአገሪቱ ተከላካይነትና የአገሪቱ አስተዳደር ደጋፊ በመሆን በውድ እንዲሁ ያደርጉ ነበር። በተቃራኒም የተምብን የራስ ጊካሊል ወራሾች የእንደርታዎችን በመቃወም የተተናቃዮች የአገሪቱ በእደግራምና አዲስ ተከላካይ ግንት ደጋፊ በመሆን ዘውድ እንዲሁ ያደርጓቸው ነበረ። አዲስ አካላት ወደ ዙፋን ያስቀመጡ የገንደር ራስ ሆኖ የነበረው ራስ አሊ ከእንደርታው ራስ ወ/ሥላሴ በመሆን ነበር። ራስ አሊ ሲሞት ዘምትኩ የየቹ ተወላጅ የገንደር ራስ በመሆን አሁንም ከራስ ወ/ሥላሴ ጋር በመተባበር የአገሪቱ አስተዳደር ልጅ እንደ ገብ 1801 ዓ.ም. በዙፋን አስተምሏል። ሁለቱ የእንደርታና የየቹ መሪዎች የበላይነት ለመቀላቀል ሁሉም ፍላጎት ስለነበራቸው ራስ ወ/ሥላሴ የገጥሞን ልጅ አገባ። የየቹ ራስ ጉግም በበኩሉ የተቃራኒው መከራ ለግላሸት ገጥሞ አሁን እንዲያገባ አደረገ። ራስ ወ/ሥላሴ ከሰጧን ራስ ወ/ገብርኤል ገንደር በመኖር የትግራይ መሪዎች የበላይነት የወሰኑ መሰሉ ነበር። ነገር ግን ራስ ጉግ ወደ ራስ ጊካሊል ወገኖች በመጠጋት መከራቸው ለግላሸት ችሏል። የትግራይ መሪዎች እርስ በእርሳቸው አለመስገግት በራስ ጊካሊልም ጊዜ ከክፍለ አየሱስ ጋራ የተከሰተ ጉዳይ ነው።

በራስ ሰጧን ለደገገግት ገንደር በደገገግት ገንደር ተከሰቷል። ራስ ወ/ሥላሴ በ80 ዓመት ሲሞት በ1816 ዓ.ም. ራስ ጉግ ያለ ተተናቃዮች ከገባ በኋላ በ1825 ዓ.ም. ሲሞት ልጅ ግራይ ወራሽ ሆነ። በ1818 ዓ.ም. አገሪቱ ወደገም ገሎ ጥ ተሰባሳቢ የሌለ ሁለተኛ ስምትኩ ገጥሞ ሆኖ ነበር። ከሦስት ዓመት በኋላም የገጥሞ ልጅ ጅጋር ነው። ከወደ ሥላሴ ጥት በኋላ የመላው ትግራይ ገዢ ነኝ በግላት የዐጋጊው ሰጧን ሥልጣን እያወናኘረ ከመምጣቱም በላይ ለጉንደር ራስ ለግራይ አልገባርግ ለግላት ደረገ። አሁን ወሳኝ ጊና የጊባላው የሰጧን ገዳ ደካች ወራ የራስ ወ/ገብርኤል የልጅ ልጅ ነው።

የራስ ወ/ገብርኤል ልጅ የራስ ጉግሳ ሴት ልጅ አገብቶ ውቤ ተወለደ። ደጃዝማች ውቤ የሰባጋዲስ ወገን ለመምሳሌ ልጁን ለግራትነት ጠይቆ በ1830 ዓ.ም. አገባት። ስባጋዲስና ግራይ ጦርነት ሲገጥሙ ግን ከግራይ ጋራ ሆኖ ስባጋዲስን መውጋት ጀመረ። በጦርነት ግራይ ቀስሎ ሞተ። ውቤም በባህሉ ስባጋዲስን በጦር ግዳ ገደለው። በግራይ ቦታ ወንድሙ ደራ ሥልጣን ተረከበ ብዙ ሳይቆይ ግን ደራ ስለሞተ የራስ ግራይ ልጅ ራስ ዓሊ ሥልጣን ተረከበ። ደጃዝማች ውቤ የራስ ስባጋዲስ ወገኖች ሥልጣንን ሳይቀበሉ ለብዙ ዓመታት ይቀጥት ነበር። ፀረ ውቤ ተቃዋሚ በሆነው ራስ ዓሊ የግራይ ስቴምቤን በገብረ ፍፋሊል የግራይ ግብርን በካሕሳይ የግራይ የሰባጋዲስ ወገኖች ነበሩ። በ1839 ዓ.ም. ሦስቱም ወደ ዓድዋ ዘምተው ከተገኙት ያዟት። ነገር ግን ሦስቱም ጦርነት ገጥመው ስለተሸነፉ ይቅርታ ጠይቀው ከደጃዝማች ውቤ ጋራ ታረቁ። ደጃዝማች ውቤ ከተግራይ ሥልጣንን ሲያውክር ራስ ዓሊ የተገደረ ራስ ከትውልድ ህገና ከሰግን ወሎ የጁ በገምድር መጣ። ራስ ግራይ ሲሞት ወንድሙ ራስ ደራ ሥልጣን ሲይዝ እጅ ጅጋርን ከሥልጣን አውርዶ እጅ ሊያሱ 4ኛ የእጅ ተከላለይግኖት የልጅ ልጅ በዙፋን አስቀመጠ። እጅ ሊያሱ ራስ ደራ ሲሞት መሎ የገጥሞ ሥልጣን ለመያዝ ሞክሮ ነበር። ሆኖም ራስ ዓሊ ንጉሠን ከዙፋን አውርዶ በምትኩ ገብርኤርስቶስ አስቀመጠ። ከጥቂት ወራት በኋላ እዲሱ ንጉሥ ሞተ። በምትኩ ራስ ዓሊ ሃህለድንግል ከአንድ ገዳም አውጥቶ የንጉሠ ነገሥት ዘውድ እንዲሆን አደረገ። እጅ ሃህለድንግል የቅባት ደጋፊ አይደለም ተብሎ ከሥልጣን እንዲወርድ ተደረገ። እጅ ገብርኤርስቶስ ወደ ሥልጣን እንደገና ተመለሰ። ከ3 ወር በኋላ ግን ስለሞተ እንደገና ሃህለድንግል ወደ ሥልጣን ተመለሰ። ራስ ዓሊ ከጉኑ ለግዛሬው እናቀ ወ/ር መነን ነበረች። የጳራ አውራጃ በሽፍቶች ተተራመሰ ስለነበረ የገብፅ መንግሥትም ግዛቱን ወደ ኢትዮጵያ ለግብፅፋት መገቢያ ቀዳሳ ሲያደርጋት ለሞክረ ስለነበረ የጳራ ብብ የነበረ አደጋ ለግብፅፅ ራስ ዓሊ ባለጋራው የነበረ ራስ ከንፋን ከአሥር ቤት አውጥቶ የጳራ አውራጃ ገዥ አድርጎ ሾመው። ራስ ከንፋ የተጣለበት እደራ በግግብ በመወጣት የውቅ ወራሪዎች ግብፅን ለባር የውሰጥ ሽፍቶችንም በግጥፋቱ ባውለታ ስለሆነ ልጁ ጎሹ አባቱ ሲሞት በአባቱ ቦታ ተሾመ። ራስ ዓሊና እናቱ መነን ጎሹን ለግብፅ ባደረጉት ዘመኛ ጎሹም ተካፋይ ሆኖ ነበረ። ራስ ዓሊ እንደ ቀድሞ የኢትዮጵያ ነገሥታት አባይን ተሻግሮ በመጽደም ላይ የነበሩ ትናንሽ የአርጥ መንግሥታት ለግብፅ ግዛቱንም ለግብፅፋት አቅድ ነበረው። ከጦርነቱ ፍጥጊ በኋላ ራስ ጎሹ በዘመኛው መላካት ላበረከተው ጥያ ውለታው ለመመለስ የጎሹም ገዢ አደረገው። ራስ ጎሹ ግን ሾመት እንዳገኘ ጎሹም ከሌሎች ክፍለህገሮች በእኩል ደረጃ እንድትቀመጥ በመረጠግ ለራስ ዓሊ መታዘዝን አቆመ። ራስ ዓሊና እናቱ መነን ወደ ጎሹም በዘመቱ ወቅት በጎንደር ለሥልጣን ሽጊያ ረብሻ ስለተነሳ ዐግፆንም ከንጉሠ ከላሕለድንግል በመመስጠር ሥልጣን ለመያዝ አቅድ እንደነበራቸው ስለተሰማ መነን በፍጥነት ከጎሹም መጥታ የፀመፀ መሪ የነበረው ወልደተክሊ በጦርነት አሸንፎ እስረኛ በግድረግ በድል አድራጊነት ጎንደር ገብቶ እጅ ካሕለድንግልን ከሥልጣን አወረደች። የታወቀው የኢትዮጵያ ንጉሥ ተክለገብርኤል ስድስት ጊዜ ንጉሠ ነገሥት ለመሆን የተመኘ ስድስት ጊዜ ከዙፋኑ የወረደ የሐንሰ የተባለው የ23 ዓመት ዕድሜ የነበረው ልጁ በጎንደር ከተግ ይኖር ነበር። ራስ ዓሊና እናቱ መነን እጅ የሐንሰ ተብሎ በገጠሞ ነገሠት ዙፋን አስቀመጡት። ከመነን ጋራ ስለተጋባ ጀጅግ ጦረኛዎ መነን እተጓ መነን ተብላ ንግሥት ሆነች። ሥልጣን ለግጋራት መብት አገኘች።

6. ራስ ዓሊና ደጃዝማች ውቤ

ከዚህ በኋላም የተዋዘደ እምነትም ለሁለት ወልድ ቅብና ዐጋ ልጅ የግብሉ እምነቶች መከፋፈል ተፈጥሮ ነበር። በዚህ መሠረት የጎሹም የቅባት ደጋፊ ሸዋ የዐጋ ልጅ ደጋፊ ትግራይና ሌላ የአግራ ክፍልም ወልድ ቅብ ወይም ካራ ደጋፊ በመሆን ወገን ለይተው ቡድኖች ተፈጥረው ነበር። ደጃዝማች ውቤ እቡን ሰላማን የወልድ ቅብ ደጋፊ እንዲሆን ሲያደርገውም በሌሎች ራሶች ላይ ውግዘት እያሰግ ከውቤ ጋራ ብቻ በመቆም መላው ኢትዮጵያን በመቆጣጠር ለሥልጣን እንዲያበቃው ያቀረበለት ጥያቄ ተቀባይነት አላገኘለትም። እቡን ሰላማ ከሌሎች ኢትዮጵያ ራሶች በምሥጢር ሲሰግግ ውቤ ስለደረሰበት ከሀገር እንዲወጣ ፈረደበት። በኋላ ግን እቡን ይቅርታ በመጠየቅ ደብረ ዳምት ገዳም ተወለደ እንዲቀመጥ አደረገው። ከዚያም ሊያመልጥ ሲሞክር በውቤ እጅ ገባ። በዚህ ጊዜ በደጃዝማች ውቤና በራስ ዓሊ መካከል ጦርነት ተነሳ። የራስ ዓሊ ግራት ሐሩት የደጃዝማች ውቤ አህት ስለነበረች ሁለቱ መሪዎች በጋብቻ የተሳሰሩ ነበሩ። ደጃዝማች ውቤ መሐል አግራ በድል አድራጊነት ጦርነት ከፍተኛ ገባ። የጎሹም ራስ ጉሹም ከጎሹ ከተሰበረ አህቱ ራስ ዓሊ ሊሸነፍ ስለሱ እንደግድራት ቃል ገብቶለት ነበር።

እጅ የሐንሰ 3ኛው ስድጃዝማች ውቤ ድጋፍ ሰጥቶ ነበር። የትግራይና የጎሹም ሠራዊት በ1842 ዓ.ም. በዚህምድር ደብረታቦር አጠገብ ሰፈረ። የራስ ዓሊ ጦር ስለተከበበ ተዋጊዎቹም የቀሰች ውግዘት በመፍራት ስለካዱት በተላላ ተሸንፎ ራስ ዓሊ በአንድ ገዳም ተተመጠ። እዚህ ላይ ግወቅ የግግን ነገር ራስ ዓሊ ለሙ እንደግድራት መሰብሰቡ አሳም አልነበረም። ከርሱትም በመሆኑ በአንድ ገዳም ገብቶ ለመኖር ችሏል። ደጃዝማች ውቤ እቡን ሰላማና እጅ የሐንሰ 3ኛ ድላቸውን በግደብቆሰት ወቅት ዐሊጋዝ በተባለው በራስ ዓሊ አገት የግራይ የራስ ዓሊ ደጋፊ ጦር እጅን ለመስጠት በመምሰል በተጠንቀቅ ያልቆመ ሠራዊት ሰፈር ገብቶ ተቃዋሚ ሳይገጥመው ስለቱ ሰዎችን በቁጥጥሩ ሊያውላቸው ራስ ጉሹ የተሰጠቸውን ግራት ትቶ ወደ ጎሹም ሸሽቶ ገባ። ራስ ዓሊ ከነበረበት ቦታ ገዳም ተጠርቶ እየተጠራጠረ ለመጣ ተቀናቃኙ ታሰር አገኘው ከግራት ጋራም በደህና ተገናኘ። ራስ ዓሊ በቀም በቀል አልተነሳሳም፤ ሁለቱ መሪዎች ታረቁ ደጃች ውቤ ወደ ቀድሞ ሥልጣኑ እንዲመለስ ፈቀደለት። ሁለት ሺህ ብር ቅጣት እንዲከፍል፤ በየዓመቱ ገብር እንዲከፍል አድርጎ ወደ ትግራይ ተመለሰ።

ትግራይ ውቤ መታሰሩ ሲሰግ ሌላ ሰው በሥልጣን ወጥቶ ነበር። ደጃዝማች ውቤ በራስ ዓሊ በመታገዝ ተቀናቃኙ ሊያሸንፍ ችሏል። እጅ የሐንሰ 3ኛ ከራስ ዓሊ ይቅርታ አገኘ። እቡን ሰላማ ይቅርታ አግኝቶ በጎንደር እንዲቀመጥ እቡን ሰላማና ራስ ጎሹ በግሥጢር ስምምነት ግድረጋቸውን ራስ ዓሊ ሲሰግ እቡን ተከላ ፍርድ አቀረበው። እቡን ጥፋተኛ ስለነበረ ይቅርታ ጠይቆ ይቅርታ በደረገለትም እቴጌ መነን ግን የቤተክሕነት ሰዎች እንዲያጋልጡት ታደርግ ነበር። እቡን በጎንደር በይፋ የቅባት ደጋፊ መሆኑን ገልጾ፤ ከራስ ጎሹም ግንኙነት ፈጠረ። ከአንድ እምነት ወደ ሌላ እምነት በመቀየሩ ተሰቆም ይወቅሱት ጀመሩ። እቡን ሰላማ ታረመ ገባሊ ተደርጎ ወደ አንድ እምነት እንዲቀመጥ አደረገት። ቀጥሎም በመደበኛ ፍ/ቤት ከሀገር እንዲባረር ተወስኗል። ራስ ዓሊ ከሀገር ከግብር ፍርዱን አሻሽሎ በጎንደር ቤተመንግሥት እንዲኖር አደረገው።

ኢትዮጵያ ከሰለጥናዊ አገዛዝ በኋላ

1/ አጼ ቴዎድሮስ

ኢትዮጵያ ከዚህ በላይ እንደተገለጸው ዓይነት ሁኔታ እያለች እንደነች የላትም አንድነቷን የግራሰርነት ጠንካራ ገዥ /ገጥሥ/ ያስፈልጋታል ብሎ ግብረ ለሰፈላጊ አልነበረም። በውስጥ አስተዳደር የራስ ሀላፊ የሌላው መንግሥት ገዥ ግንባር የግብር መንግሥት በደጃዝማች ወብሩ ዘራስ ገሹ ላይ ለዘብተኝነት ያሳየው እዳም የገጥሥ ነገሥቱ ዘውድ ዘግብዘር ለወደፊት አስተዳደሩ የግብር አቅጣጫ የግራሰርነት ገቢና ከግብር ለሰነድ ለግብር ወረራ መመዘት እንደግብርም በደጃዝማች ክንቶ ጊዜ አሳይቷል። በውጭ ፖለቲካም በዘብተኝነትና በአኩራነት የተመሠረተ ጥሩ አገግጫ የግብር ይመስል ነበር። የገጥሥ ነገሥቱና የጠቅላይ ሚኒስትሩ ሥልጣን በአገጥሥ ለመወሰን ቢቻል ኢትዮጵያ ጥሩ አገግራ ቢኖራት ወደ ሕገ መንግሥታዊ የዘውድ አገዛዝ ዲሞክራሲ ተሰጥቶ በመሸጋገር ይቻል ነበር። የክፍለ ሀገር ራሶች ሁሉ በዘውዳዊ ግንባር መንግሥት የግብር ለሰነድ የኢትዮጵያ አንድነት በአደጋ ላይ አልወደቀም።

ለዚህ የኢትዮጵያ አንድነት መሥሪቶ የአጼ ቴዎድሮስ ከሰተት አስፈላጊ አልነበረም። ሥልጣን ለመያዝ ቢቻልም እንደሌሎች ከአሱ በፊት የገጥሥ ገጥሥ ነገሥት ዘግብተው የግብር መንግሥት እንደጠቅላይ ሚኒስትር ዓይነት መሉ ሥልጣን በእጅ በግብር ግብተኛዎች ግብተኛዎች ይቻል ነበር። የገጥሥ ነገሥቱ ሥልጣን ለመያዝ ከፈለገም የሰለጥን ዘር ነበረው ስለተባለለት ግብርነት መቻል ነበረበት። ይህ ካልሆነም እንደ አጼ ዮሐንስና አጼ ሚኒሊክ በሰላግዌ መንገድ አስተዳደር መመስረት ነበረበት። አጼ ቴዎድሮስ ለኢትዮጵያ አንድነት አመጣ እያልን እስከ ዘመናችን ድረስ ግዕደሰ የሆነበት ነው። በኃይልም በዘደም ጥምር እነ ራስ ሀላ ከጠቅላይ ገዥ ይሆናል ሆኖ ሀገርን የግብተኛዎች ልምድ የነበራቸው ያልቻሉት የአጼ ቴዎድሮስ በኃይል ብቻ ተጠቅሞ አንድነትን ይፈጥራል ግለት የሆነበት ነው።

አጼ ቴዎድሮስ እንደ አጼ ሰብሲዮስ ሁልጊዜ ድል አድራጊ ነበረ። ሀገር ግን ሰውን በመግደል ብቻ ሀገርን ግብተኛዎች አይቻልም። እንኳን የውስጥ ጠላት የውጭ ጠላትም ስብአዊነትና ምህረት ጥሩ አስተዳደር ካልታዘበበት በኃይል ብቻ መጠቀም በቀ አይሆንም፤ ደንበነትም አይደለም። አጼ ቴዎድሮስ የቋራ ሽፍታ በነበረበት ጊዜ ዓላግው የውጭ ወራሪዎች ግብርን ለመዋጋት ነበር። ሥልጣን እንደያዘ ግን የውጭ ጠላትን ለመዋጋት ጊዜ አላገኘም። በዘገራችን የግብር አጼ ቴዎድሮስ እንደ ብሔራዊ ደግና የአንድነታችን አባት እያልን መገመት ይቻላል ለሁለት የመገኘት ነው።

በአጼ ቴዎድሮስ ዘመን መንግሥት ለኢትዮጵያ የባለ መከታተል እንጂ አንድነቷን አልተከበረም። አጼ ቴዎድሮስ ኢትዮጵያ ለተቋቋመው የግብተኛዎች ከውጭ ሀገር ሠራዊት ከታላቅ የእንግሊዝ መንግሥት አስፈላጊ ላይሆን እንደተደረገ እና እንደተወረረ ለድርጅታል። የእንግሊዝ መንግሥት ዓላግው ኢትዮጵያን ትኝ ገዛት ለግድረግ ይሁን ወይም ወላጅ ሀገር ለግድረግ ይሁን ባይታወቅም አጼ ቴዎድሮስ አስፈላጊ ላይሆን ኢትዮጵያ

አቲጌ መንገ ግን ሞት እንዲፈረድበት ፈልጋ ነበር። በመሠረቱ በግብርና አሰጣጥ አንድነት ላይ ለግብር ላይ ለሰፈላጊ አልነበረውም። በዓጥነት ሸሽቶ ከሕዝቡ ሰድብ አየደረሰበት ወደ ደጃዝማች ወብሩ ሄዶ ሲቀመጥ የወልድ ትላ እንደግብር በመገልጸው ለ3ኛ ጊዜ ሃብት ተደርጎ። አሁን ሰላግ ከገንደር ከመባረሩ በፊት በገዳም ቅሬታ አላድር ሰለነበረ ራስ ገሹ በሕዝቡ ተገፋፋቶ ሠራዊቱን ይዞ ወደ ገንደር ገብቶ ከተግባር የአዲስ ይህን ዘረፈ፤ እሁንም ለመሸሽ ጊዜ ሰላግን ወደ አንድ ተራራ ተወስዶ ታሰረ። ደጃዝማች ወብሩ እንደ ለግዳ ከ5 ዓመት በኋላ ራስ ሀላን በመካድ የቢንምድር የላሰታ የየጁ ራስ ገሹን በመሰብክ በቋራም ሀመዕ እንደሰፈነ ሰለግደውት በ1847 ዓ.ም. ወገራን መውረር ጀመረ። ነገር ግን ግጭቱ ቆሞ በሁለቱ መሪዎች እርት ግርዶ አስከ 1851 ዘለቀ። በዚህ ዓ.ም. ወብሩ በራስ ሀላ ላይ ዘመተ፤ የኖሞ ውጤት አላገኘም። እንግሊዞችና ፈረንሳዮች ቅኝ ገዢዎች ኢትዮጵያን በቅተጥራቸው ለግባር ጥረታቸው አላቋረጡም ነበር። እንግሊዞችና ፈረንሳዮች በኋላም ግሊያኖች በሌላ የአፍሪካ ሀገሮች እንደግደረት ሁሉ ኢትዮጵያን ለመቆጣጠር ይመርጡት የነበረ ዘዴ ያለደም መፍሰስ የበላይ ጠባቂ ለመሆን ውል ለግብርን በመጥከር ነበር። በዚህ መሪት በመጀመሪያ በኃይል የደረሰው እንግሊዞች ነበሩ። ፈረንሳዮች ከእንግሊዞች ጋር መጋፋት የግንጥጣቸው መሆኑን ሰላግ በኢትዮጵያ ግልጽ ገብነታቸው እያቀዘቀዙ መውጡ። በ1841 ዓ.ም. ሻለቃ ሃራስ የተባለ እንግሊዛዊ ከመንግሥቱ ተለኮ ወደ ሸዋ ገጥሥ ጥበሥላሴ መጥቶ ውል ተፈራረመ።

በ1843 ዓ.ም. ጥላውደን የተባለ እንግሊዛዊ እንዲጋግግ በግብር ሀገር በጉሉ የአባይን ወንዝ ለግጥናት ወደ ኢትዮጵያ ለመሰፈር ተዘጋጅቶ የነበረ ቡል የተባለው ከእንደ እንግሊዛዊ ጋር ተገናኝተው አብረው ስለሆኑ ጉንደር ሲደርስ እስከ 1847 ዓ.ም. ከራስ ሀላ ጋር ስለተቀመጠ፤ ወደ ሀገሩ በግራሰርነት ጊዜ ራስ ሀላ ለገጥሥ ቪክቶሪያ ስጦታ ለመላክ ከእንግሊዝ መንግሥት ለመተራረብ ስለፈለገ ጥላውደን ብዙ ሀመታት በኢትዮጵያ የቆየ በመሆኑ ለእንግሊዝ መንግሥት ለግብርነት ችግር አልገጠመውም። በጊዜው የነበረ የእንግሊዝ ጠቅላይ ሚኒስትር ፖልግራሰት በ1848 ዓ.ም. ጥላውደንን በምጽዋ! በኋላም በመላው ኢትዮጵያ የእንግሊዝ ቀንሰል ሹዋ ላከው። ጥላውደን በመጀመሪያ ከራስ ሀላ ጋር በኋላም ከአጼ ቴዎድሮስ ጋር ለግካሪ በመሆን የሰበከበትን እዳም እንዲያዙ ረድተዋቸዋል። ጥላውደን ተቀግጥኑ በደብረ ታቦር በግድረግ የምጽዋ ቀንሰል ግን ባርነት የተባለው አንድ አግሊያዊ መድቦ ባርነት የእንግሊዝ ቀንሰል በመሆን እስከመሠረቱ በታግኝነት አገልግሏል።

በ1849 ዓ.ም. በራስ ሀላና በጥላውደን መካከል በአያሩላላም ለግድር ኢትዮጵያውያን መነኩሳት የእንግሊዝ መንግሥት ጥበቃ እንዲያደርገላቸው ስምምነት ውል ተደረገ።

La presa di Magdala chiude vittoriosamente la spedizione inglese di Sir Napier nel 1868. In una cartolina da posta

የአጼ ቴዎድሮስ አስከሬን በእንግሊዞች ሲፈተክ

ከእንግሊዝ መንግሥት ወደ ሕገ መንግሥታችን አስተዳደር ለመሸጋገር አንድተኛዋ ጠቃሚ ምክር ለመስጠት ይችላል ነበር። የኢትዮጵያ አንድነት የነፃነትና ከብር በይበልጥ የተጠበቀ በአጼ ዮሐንስና በአጼ ግዚአብሔር ዘመን መንግሥት ነው። በሀገራችን የአጼ ቴዎድሮስ ዝና ከፍ ለግድግ እንደ ኢትዮጵያዊነት ምልክት መውሰድ የተለመደ ሆኖታል። የታሪክ መጻሕፍቶች ተደርሰዋል፤ መንገዶች፣ አደባባዮች በቴዎድሮስ ተሰይመዋል፤ በትያትርም አጼ ቴዎድሮስ ተወድሷል። የአጼ ቴዎድሮስ አስተዳደር በአድናቆት ከተቀበለ ግንኙኛውም ግለሰብ ወይም ቡድን ጠብመንኝ እንግዳ የአስተዳደር ጥራት ሳይገመገም መንግሥቱን ገልብጦ በኃይል የራሱ አስተዳደር ዘመሰረተ ሁለገብ ድጋፍ ከሕዝብ ግንኙኛ አጠራጣሪ ይሆናል። አጼ ቴዎድሮስ ቆይቶ ለአንድነት ለመመስረትም ምክር ነበር። ነገር ግን ብዙ ሳይቆይ በሃይማኖት አባቶቻችን የሰጡትን ጥራት ለማስገንዘብ ሳይቀር ተቃውሞ ገጠመው። እንግሊዞች በጥላውደን ለማካዳኝነት ቴዎድሮስን ሲደገፉ ፈረንሳዮች በካቶሊክ ግለሰቦች መሪ በአቡነ ደ ያኮቢስ ለማካዳኝነት ዋናው የአጼ ቴዎድሮስ ተቃራኒ መሪ ደጃዝማች ንጉሤን ይደገፍ ነበር። ሁለቱ ሀገሮች ተስፋ ከመስጠታቸው አልፎ ተጨባጭ ጠቃሚ ድጋፍ አይሰጧቸውም ነበር። በተለይ ንጉሤ 12 ሺ የፈረንሳይ ወታደሮች እሱን ሥልጣን ለግስጦጣት ይላኩልላል የግደል ተስፋ አሳሰፈም። በመሐሉ የተገዳው የኢትዮጵያ ሕዝብ ነው። ሞንገረኛ ደ ያኮቢስ ለፈረንሳይ መንግሥት ዘጸፈው ደብዳቤ “በቴዎድሮስ እና በንጉሤ መሐል የግደረገው ፍልግግ ለወደፊት የዚህ ሀገር ዕድል የግደረገን ሰለሆነ ደጃዝማች ንጉሤ የኢትዮጵያ ነገሥት ነኝ ባይ አጼ ቴዎድሮስን ለመቋቋም አንዲችል ከፈረንሳይ መንግሥት የቦር መሣሪያና የግደል ከሆነም ወታደሮች እንዲላኩልኝ የዘመልሱት ነኝ። ለማካዳኝነት ጠይቋል” የግደል ይገኝበት ነበር። ብዙ ሳይቆይ በዚህ ሁሉ ተረጎሙ ተዋንያን የነበሩ ከዚህ ዓለም በሞት ሲለዩ አጼ ቴዎድሮስ ብቻ ቀረ። አጼ ቴዎድሮስ ከውብ ልጅ ብዙነሽም ተጋባ። ጥላውደን ወደ ሀገሩ ለመመለስ ሲል በአጼ ቴዎድሮስ ላይ በዐመፁ ሽፍቶች ተገደለ። ንጉሤ የፈረንሳይ መልዕክተኞችን ለመቀበል በግደረገኛነት ወቅት በአጼ ቴዎድሮስ እጅ ገብቶ ተገደለ። ብዙ ሳይቆይ እሱን ደ ያኮቢስ በበሽታ ሞተ። የአጼ ቴዎድሮስ ንጉሤ ነገሥት ሆኖ በሥልጣን መውጣት ለኢትዮጵያ አንድነት ያስገኘው ትንሹ የሰላም። የኢትዮጵያ አንድነት ከዘመን መሳፍንት አስተዳደር ገዢ ጆምር ልምድ የነበራቸው የራስ ዐለና አቲጊ መነን ሥልጣን ግጦናከር የበለጠ ይከፈር ነበር።

ርዕስ ብሔር የአንድነት ምልክት የሆነው የዘውድ አገዛዝ ሳይነካ ፈጣጭ ቆራጭነት ለንጉሤ ነገሥቱ ሳይሰጥ በመሳፍንት ዘመን የነበረው አስተዳደር በግሻሻል ብቻ የኢትዮጵያ አንድነት ይከፈር ነበር። ይህ ባይቻልም ሌሎች ለግራራች ነበሩ፤ ሀገራቱን መምራት በቴዎድሮስ እጅ መውደቅ አልነበረበትም። ከብዙ ትውልድ ጆምር ብዙ ልምድ የነበራቸው ሌሎች ነበሩ። በእርግጥ ሳይቀርም ከንጉሥ ግሀስሥላሴ ጆምር በጸዋ የነበሩ ብዙ የአስተዳደር ልምድ የነበራቸው ነበሩ። ባለፈው ታሪካችን በመውሰድ ሸዋ ስመ ጥሩ ነገሥታት እንደ አጼ ልምድጸዋን የመሳሰሉት የተፈጠሩት ሰለሆነ አሁንም ኢትዮጵያን መምራት ግንኙኛ ከግደራቸው ከቴዎድሮስ በይበልጥ የግደረገኛ መሪዎች ልታቀርብ ትችላ ነበር። ገዳም ወደ ደቡብና ወደ ምዕራብ ከፍተኛ ሀገራት ለመሐድ መተላለፊያ መንገድ ስለነበረች ከአጼ መላክ ሰገድ ጆምር ከዚያም በፊት ዘገዳት ገዢ አርጥዎችን ለመከላከል ይደረጉ የነበሩ ትግሎች ግለክል ስለነበረች እባይን ተሻግሮ ወደ

ደቡብና ምዕራብ የግደረገዝ ዘመቻዎች መተላለፊያ መንገድ ስለነበረች በሌላ በኩልም በሃይማኖት ክርክርች እንደ ግእዝነቱ ሆኖ ተሳትፎ ስለነበረው ግእዝነቱ መንግሥትም ስንጠቀሙ ብቁ የግደረገዝ ነገሮች ስለነበሩት መሪዎች ለታሪክ የምትችሉ ክፍለ ሀገር ነበረች። በትግራይ ደጃዝማች ወብ ቤተሰብ ከሰባት ትውልድ ጀምሮ የአስተዳደር ልምድ ያህዝተ ለዘብተኛ መሪዎች ነበሩ።

ቴዎድሮስ ግን የሸናቶች መሪ ከመሆን ተነስቶ ነው የገገው ነገሥት ሥልጣን የያዘው። በቴዎድሮስ ዘመን ኢትዮጵያ በእንግሊዝ ጦር ስትወረር እንኳን አንድነቷ ለከፍተኛ ሕልውናዋም በእደጋ ላይ ወድቆ ነበር። በአጼ ቴዎድሮስ ጊዜ የእንግሊዝ ወራሪ ሠራዊት ኢትዮጵያውያን ስለተባበሩት ዘመቻውን በተሳካ ሁኔታ በመፈሰሱ ግብጻውያን ጣሊያኖች በተመሳሳይ ሁኔታ በኢትዮጵያ ላይ ወረራ እንዲያካሂዱ ሰላደፋራራቸው ኢትዮጵያ በወራሪዎች እንድትደረር መንገድ ከፋች ሆኖዋል።

አጼ ቴዎድሮስ ሰገገው ነገሥት ሥልጣን ለመያዝ የበቃው የኢትዮጵያ ክፍለ ሀገርን በሙሉ ተባብረው ሊያጠፋት ያስቀጠጡት ኃይል በመበግጠስ ነበር። ቴዎድሮስ የኢትዮጵያ አንድነት ለግብፈን እንደ ትገዙት ሲነገርለት ነበረ ስለተባለ የሕዝብ ድጋፍ ነበረው። በአጼ ቴዎድሮስ ተሰልፈው የነበሩ ኃይሎች መላው ኢትዮጵያ ናት ለግለት ይቻላል። እንደ ግእዝነቱ መንግሥት ይቆጠሩ የነበሩ ክራስ ዐለና ከአቲጊ መነን ሌላ የአጼ ቴዎድሮስ ጓዶች የጎጃሙ ራስ ገሹ የትግራይ ደጃዝማች ወብ የሸዋው ኃይለመስቀል ነበሩ።

የተባበሩት የጦሩ ጓዶች፤ ግን ቴዎድሮስ እንደተመኘው ብዙ ሳይቆዩ ተበቃተኑ፤ በዚህም ጊዜ ከሁሉም ኃይለኛ ተብሎ ተፈርቶ የነበረ ራስ ጎሹን ቴዎድሮስ በቡራም ተራራ አጠገብ ደምቢያ ሰብቻው ጦርነት ገጥሞ ዘራስ ጎሹ ላይ የሸገበር 13 ቀን 1852 ዓ.ም. ድል ተቀዳጀ። ለጥሪል 5 1853 ዓ.ም. ራስ ዐሊ 130 ሺ የግደረገዝ ጦር ዘመ ምራት ከቴዎድሮስ ሲሰ የግያህላ ሠራዊቱ ጦርነት ገጥሞ በጥራገራ ሳይተናው ስለተረ ለሁለተኛ ጊዜ ጁን 23 ቀን 1853 ዓ.ም. ጦርነት ገጥሞ ምንም እንኳን በጀገንነት ቢዋጋም ወታደሮቹ ለሰከፉት የራስ ጎሹ ልጅ ብሩም ለአቀድሞ ከቴዎድሮስ ጉን ለመሳልፍ ስለወሰነ ደጃዝማች ወብም ከጦር ግዳ ራሱን ስላገለለ ራስ ዐሊ ተሸናፊ በመሆን ሸሸቶ ወደ ደራ ሄደ። ቴዎድሮስ ወደ ትግራይ እና ወደ ሸዋ ከመሄመቱ በፊት ግይ 1/1854 ዓ.ም. ወደ ጎጃም ከምቶ በራስ ብሩ ላይ የራስ ጎሹ ልጅ ጦርነት ገጥሞ በተላሉ ድል ተቀዳጅቶ ራስ ብሩ ተግርካ በወታደሮች ፊት በእሳት እንዲቃጠል አደረገው።

ለጼ ቴዎድሮስ ለርሶ ኖፐር

LORD NAPIER.

ፊርማ 3 ቀን 1855 ዓ.ም ወላጅ ጦርነት በደጃዝማች ወብና በቴዎድሮስ ሙሉ በሰጧን፤ ደራጊ በተባለው ቦታ ተካሂዶ በመጀመሪያ የጦርነቱ አንገላታሽ የነበረው እሸት የተባለው የወብ ልጅ ከተገደለ በኋላ ደጃዝማች ወብ በዘነዲው እስታራቂ ደመስል የነበረው ደጃዝማች ወብ በኩላይ ተይሞ ለቴዎድሮስ ስለተሰጠ ቴዎድሮስ አሸናፊ በመሆን ገገው ነገሥት እየተባለ በወታደሮቹ ታጅቦ በደራጊ ቤተክርስቲያን በእስኩ ለላግ አጅ ካግ የነበረው ስሙ ቴዎድሮስ በሙገል የገገው ነገሥት ዘውድ ጥያል።

ስፕሪንግ 1858 ዓ/ም ወደ ወሎ መቅደላ አጠገብ ደሮ ከወርቀቱ ወታደሮች ጦርነት ገጥሞ ከአሸነፋቸው በኋላ ደሰምበር 1656 ዓ/ም ሸዋ ገብቶ ጦርነት ገጥሞ ገገሥ ኃይለመለኮት በሸሸታ ሊሞት ወታደሮቹ አንድ ቀን ተዋግተው ስለተበቃተኑ ቴዎድሮስ በተላሉ ድል ተቀዳጅቶ የሸዋ ገዥ ጦርዕድ አዝማች ኃይሎ በግድረግ የኃይለመለኮት ወራሽ ልጅ ምኒልክ ከሸዋ ወስዶ መቅደላ የቤተሰብ አንክብካቤ ተደርጎለት በክብር አንዲቀመጥ አደረገው። አጼ ቴዎድሮስ ከ1856 ዓ.ም ጀምሮ ገገው ነገሥት ዘውድ ከግን ጀምሮ በመቅደላ በእንግሊዞች ተከቦ በ1868 ዓ.ም ራሱን አስካጠፋ ድረስ ኢትዮጵያ ያላለፈችው ከዚህ በፊት ታይቶ የግይታወት የስታይ ዘመን ነበር።

ለዐመጽ ያልተነሳ ክፍለ ሀገር አልነበረም። በሸዋ የዐመጹ መሪ የነበረው አቢዮቶ ሰይፉ ከ800 ግብረ አበርቆ ጋራ ተይዘው የተኛ አጃቸውና የግራ አገራቸው እንዲቆረጡ አደረገ። በትግራይ ደጃዝማች ወብ ከታሰረ በኋላ የወብ ልጅ ባንጉል ጦርነቱን ቀጥሎ ነበር። ቴዎድሮስ ግን ወብን ወደ ጦር ወስዶ ባንጉል አጁን ካለሰጠ አባቱ እንደግደረል ሲነገረው ባንጉል አጁን ሲሰጥ ሁለቱም አባትና ልጅ በአንድ አምባ እንዲታሰሩ አደረጋቸው። በዚ ሁም ሞቱ። ከዚህ ጊዜ ጀምሮ በትግራይ የአጼ ቴዎድሮስ ጦርነት መሪ የሆነው የደጃዝማች ወብ የወንድም ልጅ ደጃዝማች ገጉሴ ነበር።

ዘረ ቴዎድሮስ ትግል የተካሄደው ከሁሉ የባስ በትግራይ ነበር። በ1856 ዓ/ም ደጃዝማች ገጉሴ በትግራይ በቴዎድሮስ የተሾሙ ሰዎች በግሸነፍ መረብ ምላሽ። መላው ትግራይ፤ ሰጧን፤ ወልታይት፤ ላስታ በቂጥጥሩ ለግድረግ ችሎ ነበር። አጼ ቴዎድሮስ በሙሉ በሌላ ክፍለ ሀገር ስለነበረ ጦርነቱ ጋብ ካለ በኋላ በ1861 ዓ.ም ገጉሴን ግላደድ አንደገና በመቀጠል በመወረሻ ገጉሴ ወደ ነበረበት ወደ ወልታይት በመሄድ የገጉሴ ቅርብ ጓደኞች የሆኑ አስረው ከአንድ ወንድም ጋር ስቴዎድሮስ ስላ ስረከቡት ቴዎድሮስ ቀስ በቀስ በአስቃቂ ሁኔታ እንዲሞቱ አደረጋቸው። ከገጉሴ ተከታዮች ሰባት ሺህ የግደረገዝ ተገደለዋል። በትግራይ የመወረሻ ፀረ ቴዎድሮስ ዐመጽ መሪ የሆነው በ1865 ዓ/ም የገሹም ጉብዜ ስለሌላ ስቃይ ለወደፊት አጼ ዮሐንስ አራተኛ የሆነው በገብገብ ካግ ነበር።

አጼ ቴዎድሮስ ገጉሴን ግላደድ ለገዚው ባቋረጠበት ጊዜ በአግራ ጉንደር በልጅ ገራድ የግመራ ዐመጽ ተነስቶበት ነበር። የአጼ ቴዎድሮስ ሊቀ መንግሥት በነበረው ከአንግ ሊቡባል ጋር ሆኖ ነበር የዘመተው። ልጅ ገራድ አጼ ቴዎድሮስን ለመግደል ሞክሮ ቤል ሲገድለው የገራድ ወንድም ቤልን ገደለው። በመወረሻም አጼ ቴዎድሮስ የቤልን ገዳይ

በሽጉጡ በመገደል የጦርነት ፍጻሜ ሆነ። 500(አምስት መቶ) እስረኞቹ አብረው ተገደሉ። በጉጃም ፀረ ቴዎድሮስ ዐመጽ መሪ የሆነው በቴዎድሮስ የተሾመው በተደላ ጌላ ነበር።

ጦርነት ገጥመው ተደላ ጌላ በተሸነፈበት ጊዜ ስምንት ሺህ እስረኞች በቴዎድሮስ እጅ ገብተው በሙሉ ተገደሉ። በተጨማሪም አራት መቶ ሹግምግቶችና ባላባቶች ተመርጠው ተወስደው ተገደሉ። የዋሽቩም ጉበዜና የቡዝቡዝ ካሳ ምሳሌ በመከተል ምኒልክም ከመቅደላ ሸሽቶ ሸዋ ገብቶ ስልጣን ለመያዝ በቅቶ ነበር። እነዚህ ሁሉ ጸረ ቴዎድሮስ አመጸኞች ቴዎድሮስን ለመዋጋት ወደ ኢትዮጵያ የገባ የእንግሊዝ ሠራዊት እንደነጻ አውጭ ነበር የተቀበሉት። የቴዎድሮስ ፍጻሜም በደስታ ነበር የተቀበሉት። አጼ ቴዎድሮስ በዘመነ መንግሥት በሕይወቱ በኢትዮጵያውያንም ሆነ በውጭ ሀገር ዜጎች ጠላቶች አንጂ ወዳጆች አላረረም።

2. አጼ ዮሐንስ

በአጼ ዮሐንስ ዘመነ መንግሥት የአጼ ቴዎድሮስ የግፍ አገዛዝ ቀርቶ በተለይ በጉራዕ ጦርነት ጊዜ እውነተኛ የኢትዮጵያ አንድነት የታየበት ነበር። የኢትዮጵያ አንድነት መሰራች ከቴዎድሮስ ይልቅ ዮሐንስ መሆን ይገባዋል። መላው የኢትዮጵያ ሕዝብ ጸረ ግብጽ ወራሪ ሠራዊትን በአንድነት የተዋጋ በት ጊዜ ነበር። ምኒልክ ሳይቀር ባለፈው በጉዳጉ ጦርነት ከግብጽ ጋር አብሮ ቆሞ የአጼ ዮሐንስ ጦር በጀርባው ለመውጋት ውል አድርጎ የነበረው በጉራዕ ጦርነት ጊዜ ግን የሕዝብ ግፊት ስለበዛበት ከአጼ ዮሐንስ ጋር ሰመሰሰፍ ታል ገብቶ እነሱተኛ ተዋጊዎችም ልኮ ነበር። በግብጽ ላይ በሰሜን በጉዳጉ ላይ በምስራቅ በአውሳ ጦር ግንባር የተደረገ ጦርነቶች በሚመለከት ተክለጻዲቅ ሙኩሪያ «በአጼ ዮሐንስና¹ የኢትዮጵያ አንድነት» በሚለው መጽሐፍ የሰጠው የታሪኩ አገላለጽና ጣሊያኖች ከሚሰጡት አገላለጽ አንዳንድ ልዩነቶች ይታያሉ። በሰሜን ጦር ግንባር የግብጽ ጦር የሚመራው በራውፍ ፓሻና በጠቅላይ ሚኒስትሩ የልጅ ልጅ በምክትሉ የደገማርክ ተወላጅ አንድተ ነበሩ። በምስራቅም በሙገዚንገር ራሱ ነበር። እቶ ተክለ ጻዲቅ ኩሩስ የተባለው የታሪክ ጸሐፊን በመጥቀስ እንደሚከተለው ይገልጻል።

«በሰሜን ራውፍ ፓሻ በትግራይና በትግራ ዮሐንስን የከዱት የክርስቲያን መኳንንት ከእስላምቹ ባላባቶች ጋር አስተባብረው በምስራቅ በኩል የወሎንና የአውሳን እንዲሁም የአዘቦ እርሞን ባላባቶች ቀስቅሶና ቢቻል ምኒልክን ጨምሮ ዮሐንስን በሁሉት ወገን አጥከቦ በማድከምና በመጣል የግብጽን የበላይ ገዥነት በኢትዮጵያ ሰመመሰረት ነበር።

ዳሩ ግን በሰሜን የዘመተው ጦር ጉዳጉ ላይ ተመቶ መሪው ኮሎኔል አራን ዱተፕ ራሱ በጦር ሚዳ ላይ እንደወደቀ ቀርቷል።

ስለዚህ ጠቅላይ ሚኒስትሩ ኑባር ፓሻ የጉንደትን ውድቀት ገልጾ በዚያው ባለበት በአውሳ ግዛቱን አጠባብቆ እንዲይዝ አንጂ ወደፊት አንዳይገ ሰገስ ከምኒልክም ጋር ገንኙነት ለማድረግ ጊዜው ምቹ ስላልሆነ አንዲያቆ የው ለሙገዚንገር ደብዳቤ ልኮበት ነበር።

1 ተክለጻዲቅ ሙኩሪያ፡ አጼ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት፡ ገጽ 131

Loku Xayru.
(Caption: Buxton del.)

Re Giovanni

ሉርድ ኖፔር በአጼ ቴዎድሮስ ላይ የዘመተው የእንግሊዝ ጦር ዋና አዛዥ ለአጼ ዮሐንስ ወዳጅ ነበረ።

መገደብ ደብዳቤ በፍጹም ላይደርሰው በሰጠን የሙተው ጦር መሸነግ ላይ ገንዘብ በሌላ ልዩት በሚገኝበት ቦታ አድርጎ ወይን ጣላት እየተመራ ሲገዛ ስለ መሆኑ ከታገሩ 40 ኪሎ ሜትር ራት ብሎ ከሚገኘው ቀበሌ ከገንዘብና ከገጠኑ አብሮ ሰፈረ ሲሆን በላባቱም እነ አለቃ ባሩም አብረውት ነበሩ።

በሌላ ጭር አጋጥሞ ላይ የበረሃ ጉዞ አድክሞአቸው ሁሉም በተገባት ሰዓት ላይ በርከት ያሉ የደንበኞች ሰዎች በደረሰው በደንበኞች ደርሰው መገኘት። ወታደሮች እንደሚገባ ላይከላከሉ ብዙዎች መገደብ ጭምር ተገደሉ፤ በዚህም የልሊት አደጋ አዎልጠው አለቃ ባሩ ወደ ታገሩ በመሆን ከሞት ተረረ።

አብዛኛው ጣሊያኖች ጸሐፊዎች የጉዳጉ ጦርነት እና የምስራቅ ጦርነት ለየት ባለ መልኩ ይገለጻሉ። 1/ አለቃ ባሩ የሚባለው በውጥ ለደገገም፤ የሚጠቀሰው ጊዮርጊስ ገጉ የተባለው ነው። 2/ ሰጠን ምስራቅ ጦር ገንባር የተደረገ ጦርነቶች በተተራራቢ ተኖች በሆኑም በላሳት ተን የተደረገው ገን ምስራቅ ጦር ገንባር ነው። 3/ ይህ በሙሉ ከገብጽ ጠቅላይ ሚኒስትር ለመገደብ ተልዕኮ የተባለው ደብዳቤ ከተረጎመው ታሪክ ጋር የሚታረግ ነው።

ከጣሊያኖች ጸሐፊዎች አንዱ¹ ትራቪርሲ የተባለው «ገጠ ግረፊያ» በተባለው መጽሐፍ እንደሚከተለው ያቀርባል። ፕሮፎሰር 14 ተን 1875 ዓ.ም የገብጽ ጦር በጠባብ የጉዳጉ ሰፈር ከግለሰብ ሰዎች ተን በረራት የመገደብ አሰራር ሞት በደንበኞች በረሃዎች የአውግ መገንደ አደገኝነት ያሳያል። ከመሐመድ ግራኝ ወዲህ በእስላሞች ላይ የኢትዮጵያውያን ከፍተኛ ጥላቻ እንዳለ እየታወቀ በአዲስ የሥልጣን ላይ ምኒልክ ከግብፅ ጋሻ ጋር ምስ ጢራጂ ስምምነት ግድር ለገደቡ ሰዎች ነው። በዚህ ስምምነት አደራዳሪ የነበረው ታዋቂው የውጫ አስተርጓሚ (TRADUTTORE) በትክክል ገን ከህዲ (TRADITORE) የነበረው የጥሪ ገጉ ወንድም ጊዮርጊስ ገጉ የተባለው ነው። ሁለቱም የአክሩር ሚሲዮን ተግራሞች ትግራዎች ናቸው። መገደብ 400 ሰዎችን እና ጆርጅ ገጉ ሁመት ሱዳን ከተባለው በአገባት ሱልጣን እየተመሩ ወንድማዊ አቀባበል ከአፋርች እንደ ሚጠብቃቸው እየተገነጠቀው ከባሕር ወደብ ታገሩ ተነሱ። ከጋርገራ ሐይቅና ከኪፋ ተራራ ያለው ሚዳ እንደደረሰ ድንጋጌን ተከለው ዐርተው። ብዛት ያላቸው አፋርች ወዳጅ መስለው ወተት፤ ቅቤ፤ ፍየሎች፤ በራዎች፤ ለመገደብ በገጠ ረከት ይዘው ሰፈሩን አጥለቀቁት። ሌሎችም አፋርች እንደሆኑ ለማየት የመጡ መገደቦችም ተጨምረውባቸው ነበር። ሱዳኖች ለባህር የወዳጅነት አቀባበል ተደርጎልዋል ብለው መሣሪያቸውን አስተምጠው በሚዝ ናንበት ጊዜ አፋርች ደፈጁአቸው ጀመሩ። አንዳንድ ሱዳኖች መሣሪያቸውን ይዘው በሐይቅ ውሃ ገብተው ብዙ አፋርችን መገደል ቢችሉም በመጨረሻ እነሱም ተገደሉ። ጆርጅ ገጉ ብቻ በምን ዓይነት ሁኔታ እንደሆነ አይታወቅም ሕይወቱን ማትረፍ ችሏል። ወራሪውንም ወደ ታገሩ ሄዶ አብሰርዋል። አስከራኛቹ ለጅቦች ምግብ እንዲሆኑ በቦታው ቀርተዋል።

1 Traversi: Let Marefisi p.294-296

መሣሪያዎችም በሱልጣን አንፋሪ ትዕዛዝ የመገደብ ሽንፈት ምስክር እንዲሆኑ ላይነሱ እንዲቀመጡ ተደርገዋል። ግንኙነት በዚህ በመገደብ ሞት ጉዳይ ያስመስከረው ይህ ጆርጅ ገጉ ከሞት መዳኑም እንዲቀረጽ የሆነው የምኒልክ ባለግል ነበረ።

የአንቀጫሊንም ምንጊዜም የሚጠረጠሩ ሰዎች የሚሰበሰቡ ሁለጊዜ የአዲስ ምኒልክ ባለግሎች ነበሩ። በሌሎችም ከሸዋ ወደ አውሳ ወይም ከአውሳ ወደ ሸዋ የሚመላለሱ ነጋዴዎችና መገደቦች ጆርጅ ገጉ ጠቅላይነት ነበረው። አንድ ትንግርት ነው፤ ግብግብን በኢትዮጵያ ላይ በዘመቀ ቁጥር የዚህ ዓይነት ዕድል የሚያጋጥሟቸው። አዲስ የሐንሰ ግብግብ ውያን ትግራይን ለመያዝ የነበራቸው ምኞት ቅስም ሲሰበር የምኒልክም የገጉ ነገሥት ዘውድ ለመጫን የነበረው ምኞት ቅስምን ጭምር በመስበር ነው።

ለላው ዝናው የተረሰው የጉራዕ ጦርነት ታሪክን በአንድ ተን ጦርነት በሞተው የወታደር ብዛት ከተገመገመ ከሁሉ ቀደምትነት ያለው ነው። በታሪክ ጸሐፊዎች አቀራረብ ለዩኒት ቢኖርም¹ ሉካ ደይ ሳቤሊ እንዳቀረበው በጉራዕ ጦርነት በሁለት ወገኖች በኢትዮጵያና በግብፅ 50,000 (ሃምሳ ሺህ) ወታደሮች ሞተዋል። ከነሱም ውስጥ አንድ ሶስተኛው ግብግብን ሲሆኑ የቀሩት ኢትዮጵያውያን ናቸው። ይህ ግለት የሞተው የኢትዮጵያ ወታደሮች ቁጥር ከ30,000 በላይ ሲሆን ግብግብን ደግሞ ከ15,000 በላይ ነበረ። በዓድዋ ጦርነት ከሞተው የወታደሮች ብዛት ከፍተኛ ለዩኒት ያሳያል። በ1938 ዓ.ም በኢጣሊያ መገገሥት አጣካይነት በላሳት ታላላቅ² መጽሐፍች ተከፍሎ በወጣ መጽሐፍ በዓድዋ ጦርነት የሞተው የወታደሮች ብዛት የመጨረሻ ደፋጂ ግምገማ ተብሎ ታትሞ እንደወጣው የቀለም ወታደሮች ላይጨምር የሞተው የኢጣሊያ ወታደሮች ብዛት የሙከራዎች 262 ከተካፈሉት 46 ከሞቱ፤ ተራ ወታደሮች 3772 ከተካፈሉት 38 ከሞቱ ነበረ። ከኢትዮጵያ ወገን የሞተው 6,000 የቀለሉት 10,000 መሆናቸውን ተገምግሞ። ስለዚህ ከተካፈሉው 100,000 የሚገመት የኢትዮጵያ ወታደር የሞተው 6 ከሞቱ ብቻ ስለሆነ እነሱት ቁጥር ነው ለግለት ይቻላል። ጣሊያኖች አብዛኛዎቹ የተገደሉት በመሸሸ ላይ እንዳሉ ነበር። በዚህ አሁን መሆኑ ረት በጉራዕ ጦርነት የሞተው ኢትዮጵያውያን ወታደሮች ብዛት በዓድዋ ጦርነት ከሞተው በ5 እጅ ይበልጣሉ ግለት ነው። እንደዚሁም በጉራዕ ጦርነት የሞተው የወላት ወታደሮች ብዛት በዓድዋ ጦርነት ከሞተው በላሳት እጅ በላይ ይበልጣሉ ግለት ነው። የጉራዕ ጦርነት በዓድዋ ከምናከበረው ከዓድዋ ጦርነት በገዛፍነት በዓድዋ የሚበልጥ ነው። በጦርነት ከተካፈሉ 70,000 በኢትዮጵያ ወታደሮች ግጥሞች የሚጠጉ በጦር ሚዳ ሞተዋል። የሞተው የግብፅ ወታደሮች ግን የኢትዮጵያ ግጥሞች ብቻ ነበሩ።

አዲስ የሐንሰ በአገዛዙ ደከተለው የነበረ የአስተዳደር ዘዴ ከአዲስ ጭምር ስለተቀየረ ነበረ። ተቀናቃኞችን በማጥፋትና በመገደል ላይሆን ታግኝታቸውን በመፅሐፍ ቅዱስ በግ ለግል ግረጋገጥ ይበቃው ነበረ።

1 Luca Del Sabeo: Ibid Vol.III p.248
2 F.I.C.I.: Vol. I p.208

በዚህ መሠረት ምኒልክ በጉራዕ ጦርነት ጊዜ መቅደላን፣ ጎጃምን፣ ቤጊምድርን በመያዝ ገጥሞ ገንጠታ ተብሎ እየተጠራ አዲስ ፍልጎስ ሲሸነፍ ወደ ጎንደር በመግባት በዘግጅት ላይ የነበረው ጦርነት በአዲስ ፍልጎስ ድል አድራጊነት ሲፈጸም አግላጅ ልዩ ከገጥሞ ገንጠታ ሹመት አግኝቶ ትክክሉ ላይ ድጋጋይ ጭና አዲስ ፍልጎስ ዘንድ ተርቦ ግብር እየከፈለ የሸዋ ገጥሞ ብቻ ተብሎ ለመኖር ስለተሰማግ የሸዋ ገጥሞ መሆኑን የሚያጻፍቅ ሹመት ከአዲስ ፍልጎስ ተቀብሎ በቀላሉ ያለምንም ደም መፋሰስ ለመታረቅ ችሏል። በዚህ መሠረት የኢትዮጵያ አገድነት ተግባራዊ ሆኖ የታየበት ወቅት ነበር። ከምኒልክ ቀጥሎም ለጎጃም ራስ አዳል ስሙ ተከለሃይግኖት ተብሎ ተቀይሮ የገጥሞ ግዕዝ ገንጠታ አዲስ ፍልጎስ ላይ ስለተሰጠው የኢትዮጵያ አገድነትና መረጋጋት ተጠናክሮ የታየበት ወቅት ነበር። በመንፈሳዊ በኩልም አዲስ ፍልጎስ በግያወላውል መንገድ የቤተክህነት ደጋፊ ስለነበር ለዘመናት በቡድን ተከፋፍሎ ሲፎካከሩ የነበሩ የሃይማኖት ክርክሮችን ለአገደና ለመጨረሻ ጊዜ ለማስወገድ በቅተዋል።

የከተለክ አምነት፣ የፕሮቴስታንት ግሪኮቻቸውንም የሃይማኖት ክርክር አገዳዳሪነት በሚሰጥ ጣልቃ አገዳይነት በማሰብ እንደ አባ ኩልቦ ክጉት ያስተምጥ ነበር። እንደ ካርላይናል ጥላያ የመግለጫ ገን ከሀገር አገዳቢነት አድርገዋል። የሃይማኖት ጉዳይ አንዳልነበረ አንገራዳሉን። አዲስ ፍልጎስ ዘውድ ከጫነ ጀምሮ ግንም የስልጣን ተቀናቃኙ አንዳንድ ወይም በእስር ቤት ግቅቆ አንዳዎት ያደረገው የለም። የውጭ ሀገር ወራሪዎችን ግብጾች ስጥፍ በተለይ ኢጣሊያኖች ሳያወላውሉ የሀገሩ ዳር ድገብ ለድርድር ሳያቀርብ በጀግንነት ተጥግቶታል። በኢትዮጵያ ቤተክህነት ዘንድ ፍቅር አትርፏል። በኢትዮጵያ ሕዝብ ዘንድ ተወዳጅነት ካልሆነ በስተቀር ጥላቻ አላተረፈም። የግብፅ ወረራን በማስወገድ ኢትዮጵያ ከግብፅ ትኝ ገርነት ያዳኝ አንደመሆኑ መጠን ተከታቶ ትውልድ ተገቢውን ውስታ አልከፈለውም። የአዲስ ፍልጎስ የዓድዋ ጦርነት መታሰብያ በየዓመቱ ስናከብር የአዲስ ጋይሰ ሥላሴ የግይጫው ጦርነት ድል በዘረኛዎችን ስናስታውስ አዲስ ፍልጎስ ግን በጉዳጉዲ በጉራዕ አንዲሁም በመተማየረዳመው የጀግንነት ሙያ ተገቢው ክብር አልተሰጠውም። በጉራዕ ጦርነት ያለቱ 50,000 የኢትዮጵያና የግብፅ ወታደሮች ያስከተለው ውጤት ኢትዮጵያ የግብፅ ትኝ ገዛት አንዳትሆነ እና በክርስትና ሃይማኖት አምነቷ ፀገታ አንድትኖር አስቸሏል።

ይህ አዲስ ፍልጎስ ለኢትዮጵያ የሰራው ክፍተኛ ውለታ የኢትዮጵያ ሕዝብ አንዳያውቀው እየተደረገ ነው። በኢትዮጵያውያን ታሪክ ፅሐፊዎች ስለ አዲስ ፍልጎስ የሚቀርቡት በክርስትና ሃይማኖት አክራሪነቱ ብቻ ነው። የአዲስ ፍልጎስ በመተማየረዳመው መሸነፍና ውድቀት ምክንያት የሆነው በውስጥ ጠላት የአዲስ ፍልጎስን አስተዳደር በማጽከምና ጠላት በሚነካው ወራ ምክንያት የጠቅላይ ጦር አዛዥነት በታሰራ ስለሆነ በመስጠቱ ፋንታ ስራ ለርአያ በመሰጠቱ እንዲሁም ወታደሮቹ ጦርነት ሳይገጥሙ በአገር ጉዞ ብቻ መድከማቸውን ነው።

አዲስ ፍልጎስ ከሶስት ግዕዝናት ሶስት ጠላቶች ተነስተውበት ነበር። በሰሜን ጣሊያኖች በምዕራብ ግሌጌሶች በደቡብ ምኒልክ። በመጀመሪያ የአዲስ ፍልጎስ ስራዊት በሰሜን

ጣሊያኖችን ለመዋጋት ወደ ሰሜን ዘመተ። ውጊያ ሳይገጥም የባሉ ጠላቶች አስላሞች ተብሎ ፈትጎ እየተደረገ ወደ ምዕራብ አመራ፤ ከዚያም የውስጥ ጠላቶች ገጥሞ ተከለሃይግኖትና ገጥሞ ምኒልክ ታማኝነታቸውን ለማረጋገጥ ወደ ጎጃም ተመለሱ፤ ሸዋ ሳይደርስ ግን አንደገና እት ማግኘትን በመቀየር ወደ ሱዳን ሄዶ ሲዋጋ የሠራዊቱ ወጊና ቁጥሩ ወደ ዘመቻ ሲሳሳ እንደነበረው ሊሆን አይችልም። አዲስ ፍልጎስ ድር የነበረው ቆራጥና ፈጣን አመራር ቀርቶ ወላዎይ አመራር ግላየቱ የሚያስገነዝብ ነው። ይህም ሁኔታ የኢትዮጵያ ሠራዊት በአሸናፊነት አንዳይወጣ አስተዋፅኦ አንደነበረው የሚያመለክት ነው። አዲስ ፍልጎስ በጦር ግዳ በመተማየረዳመት ከምኒልክ በስተቀር ያዘነለት ኢትዮጵያዊ እንጂ የተደሰተ ኢትዮጵያዊ አልነበረም። ለብዙ ጊዜ ራስ አሉላ ዙፋንህን ሊገባቸዋል ነው እየተባለ ሲነፍስ የነበረ አሉላታ ሐስት የጠላት ወረ ሆኖ ተገኘ። አዲስ ፍልጎስ ከመሞቱ በፊት ራስ መንገሻ አልጋ ወራሽ ልጁ መሆኑንና ድጋጉን አንዳሰጠው ስራ ለሉላ ተግዕዝላል። የአዲስ ፍልጎስ ሞት ከብላቴንጌታ ገሩይ አግኝቶ «አዲስ ፍልጎስና የኢትዮጵያ አገድነት» በሚል መፅሐፍ አቶ ተከለሃይግኖት መኩሪያ አንደገለፀው የአዲስ ፍልጎስ ራሳ አንገቱን ቆርጠው ለመውሰድ የመጡ ደርቡሾች¹ «የጌታችንን ራሳ አናስግርክም» በማለት እየተሞተ ከሞቱት የአዲስ ፍልጎስ አሸከሮችና መኳንንቶች 1ኛ. ራስ አርአያ የአዲስ ፍልጎስ አገት 2ኛ. ቢትወደድ ገብረመስቀል ገብረገዳቅ ቀድሞ የዓድዋ ገዥ የነበረ 3ኛ. ደጃች ተድላ የዘበዎች አለቃ የነበረ 4ኛ. ብላታ ገብረግርጌም 5ኛ. አዛዥ ወንድም ሁነን 6ኛ. አዛዥ ላዕክድራር 7ኛ. መምህር ሰሜንካሌ 8ኛ. መምህር ወልደ አረጋይ 9. መምህር ከገታ ሐረብ 10ኛ. ቀስ ገበየሁ ሰላማ ይገኙባቸው ነበር። ይህም አዲስ ፍልጎስ የውስጥ ጠላቶች አንዳልነበሩት በቂ ግለጫ ነው።

3. አዲስ ምኒልክ

አዲስ ፍልጎስ በድንገት ሲሞት አዲስ ምኒልክ የነገሰው ያለምንም ደም መፋሰስ ያለምንም ተቃዋሚ ነበር። የአዲስ ፍልጎስ ዓላማም መጀመሪያ ምኒልክ አንዲነገሥ ቀጥሎም ምኒልክ በሚሞትበት ጊዜ የአዲስ ፍልጎስ ወገድ ልጅ አርአያ ሥላሴ እና የምኒልክ ሴት ልጅ ዘውዲቱ ተጋብተው ስለነበረ አንዳንዳው ነበር። አርአያ ሥላሴ ስላሞተ ግን ዕቅዱ በሥራ ላይ ሲውል አልቻለም። ሆኖም አቅዱን የሚያስተባብል ሌላ ዕቅድ ስላልወጣ ምኒልክም በጋይላ ግላየቱ ከሁሉም የበላይነት ስለነበረው ሌላ የዘውድ ተቀናቃኝ አልነበረውም። ምኒልክ ሲወለድ በሰው የመወደድ ዕድል የነበረው ሰው ነው። አዲስ ፍልጎስ አንደ ገጥሞ ልጅ በክብር ከመያዙም በላይ ልጁን ድርታል። አዲስ ፍልጎስም ገጥሞ ተብሎ አንዲጠራ ከመፍቀዱም በላይ የዘውድ ወራሽ እንዲሆን ልጆቻቸውም በጋብቻ ተሳስረው ወራሾች አንዲሆኑ ተመኝተውለታል። የጣልያን ግሪኮቻቸውንና የጣሊያን መንግሥትም ይወዱት ነበር። የዓላማቸው አስፈጻሚ አንዲሆን ይተማመኑበት ነበር።

1 አቶ ተከለሃይግኖት መኩሪያ: ibd ገጽ 549

አዲስ ምኒልክ እና ጣሊያኖች አግካሪዎቻቸው

ምኒልክ ገን ሁሉንም በግታላላ የራሱን ጥቅም ብቻ ረገገ ነበረ። እዚያ ምኒልክ ስናስ
 ታውስ ከሁሉም በላይ ገን የሚለን ነገር በዓድጥ ጦርነት በጣሊያኖች ላይ የተቀረጸው
 አስደናቂ ታላቅ ድል ነው። በዓድጥ የተገኘው ድል እዚያ ምኒልክ የኢትዮጵያ ሕዝብ ለአንድ
 ዓላማ ለግሰባሰብ በመቻሉ ነው። እዚያ ምኒልክ ከአዲስ የሐገል ጋራ ተመሳሳይነት የነበረው
 በአስተዳደር ለዘብተኝነት ነው። እዚያ ምኒልክ ደህና ሹግምን ተቆጣጥሮ የመምረጥ ችሎታ ነበረ
 ው። ስለ ዓድጥ ጦርነት ብዙ ተፅዕኖ፤ በዓለም አቀፍ ደረጃ አድናቆትን እትርፎል። ጦርነት
 በሚካሄድበት ጊዜ በኢትዮጵያውያን መሐከል ሙሉ ወይና ሕብረት ነበረ። ከድህረት በኋላ ገን
 ኢትዮጵያ ለሁለት ተከፍላ ነበረ። እንደኛው ወገን እዚያ ምኒልክ በድህረት ተሰብኖ ተሰብኖ
 ወደ እዲስ አበባ ለመመለሱ የጥቃት ነበረ። ሌላ ወገን ደግሞ በተለይም የትግራይ ሹግምን
 የነበሩበት በድህረት በመጠቀም ጣሊያኖችን እስከ ምጽዋት ግባረር ምኞት የነበረው፤ ዓላማውም
 ሳይባከለት ስለቀረ በድህረት ግንብ ስንጠራ ወገን ነበረ። በዓድጥ ድል በግሉ የተደሰተውና
 የተጠቀመው እዚያ ምኒልክ ብቻ ነው። ጣሊያኖች ተሸናፊዎችም ሲሆኑ ሙሉ በሙሉ ተሸናፊ
 ፈቃድ አልሆኑም። የኢትዮጵያ የበላይ ጠባቂ (Protectorate) ለግድር ገቢ ሳይቀርቅርውም
 በምትኩ ገን በመረት ደዘታ በኩል የውጭው ውል ከሚረቅድላቸው በላይ ያለ ምንም
 ደም መፋሰስና ክርክር ለግጥነት ችሏል። ይኸውም አስተግግኝ ወታደራዊ ሰረር በመገንባ
 ት የሸገረታቸውን ለመበተና መላውን ኢትዮጵያ በቁጥጥራቸው ለግጥና 40 ዓመት
 ጠብቀው ቢሆንም ረድተዋቸዋል። እዚያ ምኒልክ በ1891 ለዓለም ነገሥታት ለሰ የሀገሩ ወሰን
 ከሌላ ደብዳቤ ጽር ነበር። እንደ ኢትዮጵያ ዘመን አቆጣጠር እዚያ ምኒልክ ሚያዝያ 14 ቀን
 1883 ዓ.ም. የኢትዮጵያ ጸር ድንበር ለመገልፅ ለኤውርጳ መንግሥታት በጸረው ደብዳቤ
 መሠረት ከጣሊያን ይዞታ ከአራፋሊ ጀምሮ ወደ ጅግራ ግዳ፤ ግሕዩ፤ ሐላይ፤ ድግዳ፤
 ጉዛ ዓዲባር (ድባርጥ) መረብ ወንዝና እትባራ ወንዝ የሚገኙትን ተግባር የምትባል ከተግ
 ደደርሳል። ከዚህም ገዳሪና አውራጃ በግጠቃላ በአባይ ጸርቻ የምትገኘው ክርክርግ የም
 ትባለው ከተግ ደደርሳል። ከዚህም ነጭ አባይና ሰባት ወንዝ የሚገኙትን ደደርሳል፤ ወደ
 ሳምቡሩ ሐይቅ ይዞ ለታል በምሥራቅ ቦረና፤ እርሲ፤ አጋደንን ያጠቃልላል። አብራሃል፤
 ጋዳ ቡርሲ፤ ሊሳ ሱጣሊያንና አምባሳ ጉላዎች በግጠቃላ ከጥንት ጀምሮ የእኛ ታማኝ
 የሆነው የመሐመድ አንፋራ ገዛት የአላል ሐይቅ ደርሶ ወደ ባሕር ጠረፍ ዘልቆ እስከ አራፋሊ
 ድቀተላል። የዚህ የሀገራ ወሰን ከዚህ በላይ እንደተመለከተው ሲሆን እግዚአብሔር ዕድሜ
 ከሰጠኝ ቀድሞ የኢትዮጵያ ወሰኖች እስከ ካርቶምና ኒያላ ሐይቅ የጋላ ሀገር ጭምር ለግ
 ስመለስ እጥ ራሱ። የውጭ መንግሥታት እናራገን ለመከፋፈል በሚጥኩበት ጊዜ እጅን
 እግን ለአቆመንም። እግዚአብሔር ኢትዮጵያን እስከ ዛሬ እንደ ጠበቃት ለወደረትም
 እንደሚጠበቃት ተብሎ እላኝ። ኢትዮጵያንም የውጭ መንግሥታት እንዳይቀረጹት
 እርግጠኛ ነኝ። በጥንት ጊዜ የኢትዮጵያ ወሰን ባሕር ነበረ። ኃይል በግግ ስታችን እና የክርስቲያኖች
 እርዳታ ባለግጥነታችን በባሕር በኩል የነበረው ወሰኖችን በእስላሞች እጅ ወድዳል።
 ዛሬ በባሕር በኩል ያለው ወሰኖችን በኃይል ለግሰመለስ¹ እንሻም።

¹ Traversol: ibd p.379

I confini storici dell'Abissinia e le conquiste scioane dal 1882 in poi

በይቡብ ምሥራቅና ምዕራብ ኢትዮጵያ ለጥቃቅን መንግስታት መከተረላ የነበረው የፖለቲካ ሁኔታ የአጼ ምኒልክ ጣሊያ ገብነትና የመልስ ጥያቄ ህጋዊ ያደርገዋል።

ነገር ግን ከርስትያን የሆኑ መንግሥታት በኒታችን መድሃኒታችን እየሱስ ክርስቶስ ብርታት በባሕር ጠረፍ በኩል ያለው ወሰኖችን ባይሆን በአንዳንድ በተወሰኑ ቦታዎች እንደ ግራሞሉን ተስፋ አለን ብሏል። አጼ ምኒልክ ጣሊያኖች በውጫ ውል የተረቀቀውን ወሰን አልፎ መራት እንዲይዙ ፈቅዶላቸዋል። ጣሊያኖችም ለዚህ ውለታው የጦር መሣሪያና ገንዘብ ሰጥተውታል። አጼ ዮሐንስ ሲሞት የአጼ ዮሐንስ ወራሾች እንዳይከሰቡት ጣሊያኖችን አስመራን¹ ተሱ ብለው እንዲይዙ ይገተጉታቸው ነበር። የቀሩት ሁሉ ክፍላተ ሀገሮች የምኒልክ ሥልጣን ሲቀበሉ ራስ መንግስትና ራስ አሉላ ላይቀበሉ ቀርተው ስለነበረ ጣሊያኖች እንዲከታተሏቸውና የጦር መሣሪያ እንዳይደርሳቸው እንዲያደርጉ ጣሊያኖችን ይገተጉት ነበረ። ጣሊያኖች የግጠይቁት የውጫ ውል አንዲረርምና ወደ ኢጣሊያ መልካኞችን እንዲልኩ እሺ ብሎ ረረመ። የኢጣሊያ መንግሥት ከርም የምኒልክ ሥልጣንና ፍላጎት እንዲያሟላ በምጽዋ ለኢጣሊያ ጦር አዛዥ ጥበቅ ትዕዛዝ ሲያስተላልፍም፣ የኢጣሊያ ወታደራዊ አዛዥ ግን ሌላ አድም ነበራቸው። በአሁኑ ሰዓት ኢትዮጵያ በለውጥ ሂደትና በመፈራረስ ስለምትገኝ ትኩላ እንደግያስረረላግ ተቃራኒ ወገኖች እርስ በእርሳቸው በመዋጋት እስከግራሞሉ ጣልቃ መግባት እንደግያስረረላግ በግመን አልተገባቸውም። አቶ² ተክለ ሃዲት ሙኩሪያ «አጼ ዮሐንስና የኢትዮጵያ አንድነት» በግራሞሉ መጻሕፍት ምኒልክ ጣሊያኖችን አስመራን ተሱ ብሎ እንዲይዙ እንደሌላውናቸው ከመግለጫ ተቆጥቦ የዚህ ዓይነት ሐሳብ ያቀረበው አንቀጽ ለመሆን በግለመልክት በትግራይ የአጼ ዮሐንስ የዙፋን ወራሾች ብዙ መሆኑን ገልጾታል። ሁኔታው እንደግራሞሉ ይገልጻል። በአጼ ዮሐንስ ሞት የዙፋን ባለገጣዎች መብዛት በጣም የተጠቀመ የኢጣሊያ መንግሥት ነበረ። በዚህ ምክንያት አንቀጽ ለጠቅላይ ሚኒስትር ለክሪስቲ በላከው አላቸካይ ሪፖርት ውስጥ መደምደ ሚያውን «የትግራይ ተዋጊዎች ከመተግተ መልሰው ቁሳቸው ላይድን፣ ኃይላቸው በደክ መባት፣ ሞራ ላቸው በወደቀበት ሰዓት ወደ እሥመራ መገሰገስ ነው።» የግራ ሃይ ይገኛል ታል። ይኼን እንዲረዳ ጠቅላይ ሚኒስትር ፍራንቼስኮ ክሪስቲ ምጽዋ ለግሪን ነው ለጆኔራ ላ ባልዲልራ ባስተላለፈው ትዕዛዝ ከጆኔራ ለጠቅላይ ሚኒስትር የተሰጠው መልስ «እኔ ከምጽዋ ወደ እሥመራ ከመገዘ በፊት ባለገጣዎቹ በቅድሚያ እርስ በእርሳቸው ቢተላለቁ ይጠቅማል የግራ እምነት አለኝ» በግለት መልስ ሰጥቷል። በትክክል ታላ «ደብብ ኃይሉን ለግጠናክር ከዓድጥ እየከጸ ከእነ ራስ መንግሥት የግራ መጠትን ወታደሮች እየጠበቁ ነው፣ ወደ ዓድዋ መሄድም ይረዳል። እኛም በተሱ ወደ እሥመራ እንድንዘልቅ ጠይቀዋል» ከያለበት የተጠራቀመ 20,000 የትግራይ ወታደሮች የበለጠ ለግራሞሉ ለመዋጋት ተዘጋ ጅተዋል። ነገር ግን እኛ ለንገድ የእነሱ የመንግስት የደብብ መታላለቅ ቢቀርም ይጠቅማል» የግራ ነው። አጼ ዮሐንስ ከመሞቱ በፊት ቀደም ብሎ በምጽዋ የኢጣሊያ ሠራዊት አዛዥ ስርገንና እሥመራን ለመያዝ ከከሃዲዎችና አድርባይ ግለሰቦች ባራ ምባራስ ካፈለገ በደብብ በመጠቀም ዕቅድ አውጥተው ነበር።

1. Carlo Rossetti: Storia Diplomatica p.59
2. አቶ ተክለ ሃዲት ሙኩሪያ: ibd ገጽ 563

ጁላይ 1888 ዓ.ም. ባራገባራስ ካረፈን በኢጣሊያ ማግሊያ ማግሊያ ስም ከረገን ይዞ እንዲያ ስተዳድር ፈቃድ ተሰጥቶት ነበረ፤ ተሳክተላት ከረገን ያዘ። በተጨማሪ ደቡብ ሠገደቲ ሆኖ በራሱ የአክላጉዛይ ገዥ ሆኖ ነበረ። የባራገባራስ ካረፈ ተመጣጣይ ሥራ በአሥመራ እንዲፈጽም ከጣሊያኖች የተረበሰት ገንዘብ ላይ ተባብሮ በመትረት ደቡብን ለመያዝና በጣሊያኖች ሥር ሆኖ እንዲሰራ ለማድረግ በጣሊያኖች መኩንኖች የሚታዘዙ 400 የሀገር ተወላጅ ወታደሮች ወደ ሰገደቲ ላኮ ጣሊያኖች መኩንኖች ጭምር ወታደሮቹ በሙሉ ተደመሰሱ። ይህ ሁኔታ ከሆነ ከሰምንት ወር በኋላ እዚያ የሐንሰም ከምት 2 ወር በኋላ ባራ ምባራስ ካረፈ የከረን አስተዳዳሪ ጣሊያኖች በምስጢር ከራስ አሉላ ጋራ ተሰማምተዋል የሚል ወራ ስለደረሰባቸው ጊዜ 29 1889 ዓ.ም. በድንገት ባራገባራስ ካረፈን በግሰር ከረገን ያዘ። ባራገባራሱም ታስሮ ወደ አሰብ ተወስዶ ሞተ። ጣሊያኖች በሰገደቲ ጦርነት ወታደሮቻቸውን የወረሰላቸው ደቡብ ጋራ ታርተው ስለነበረ ከረን ለመያዝም ተባባሪ ሆኖ ስለነበረ አሥመራም በጣሊያኖች ስም እንዲቆጣጠር ፈልገው ነበር። ጣሊያኖች ደቡብ ከራስ መንሻና ከራስ አሉላ ጋራ ለመገናኘት ወደ መቀሌ መጓዳገና የጣሊያን ሰላይ ተብሎ ተጠርጥሮ መታሰብን ሲሰሙ እገስት 3 ቀን 1889 ዓ.ም. አራት ወር ከእዚያ የሐንሰ ሞት በኋላ አሥመራ ሊገቡ ችለዋል።

እዚያ ምኒልክ ዓድዋ ላይ በተገኘው ታላቅ ድል ኢትዮጵያ ተጠቃሚ እንድትሆን አላደረገም። ጠላት ግን በድም በቀል እንዲዘጋጅ አመኛ ሁኔታዎች በፈለገው መንገድ እንዲ ፈጠሩለት ተፈትዶለታል። ጣሊያኖች ሀገሪቷን ከዳር እስከ ዳር ቀዳዳ መውጫ መገቢያ እያጠኑ እስረላኒ ያልሆኑ ቀንሰላዎች በመላው ሀገሪቷ እያደጁ ሰላዎች እየቀጠሩ ዘመናዊ የጦር መሣሪያዎች እያከገገኑ ለሽንገራቸው ድም በቀል ጦርነት ሲዘጋጁ ኢትዮጵያ ግን እጆቿን አጣምራ ለማየት የዓድዋ ድል መታሰቢያ ብቻ በየዓመቱ ታከብር ነበር። እኔ ምኒልክ በኢትዮጵያ በነገሡ ለተከታዮቹ ነገሥታት በተለይ ለአዲሱ ኃይለሥላሴ በጠላት የተከበበች ሀገር ፀጥታ የተናጋ ራሷን ለመከላከል ዐትም የሌላት ሀገር ነበረ አውርሷቸው ያለፈ።

ኃይለሥላሴ እንደ ምኒልክ ጣሊያኖችን እያታለለ የጦር መሣሪያን በማገኘት ማኖር አይችልም፤ ምክንያቱም ጣሊያኖች ካለፈው ጊዜ በደትም ርት ወስደዋል። በአርባ ዓመት የዓለም ስልጣን ብዙ ተራምዷል፤ እጅግ የተሻሻሉት የጦር መሣሪያዎችም ተፈለሰረዋል፤ በዓድዋ ጦርነት ጊዜ የኢጣሊያ ሰራዊት የያዘው የጦር መሣሪያ የኢትዮጵያ ወራዊት ከነበረው መሣሪያ በዓይነትም ሆነ በብዛት ከፍተኛ ልዩነት አልነበረውም። ያኔ በዓድዋ ጊዜ የኢጣሊያ ወታደር እንደ ኢትዮጵያ ወታደር ወደ ጦር ጊዳ የመጣው በእግሩ ወይንም በከብት ነበረ፤ ተሽከርካሪዎች አልነበረውም፤ ከአርባ ዓመት በኋላ ግን የኢጣሊያ ጦር የነበረው የጦር መሣሪያ እጅግ ዘመናዊ ነበረ፤ የሚገኘውም በየዓይነቱ በብዛት በሚቀርቡለት የመጓጓዣ ተሽከርካሪዎችና ታንኮች እንዲሁም በጦር አውርጥላኖች እየተረፈ ነበር። የኢትዮጵያ ወራዊት ግን ከአርባ ዓመት በፊት በዓድዋ ከነበረው የጦር መሣሪያ የተሻለ አልተረበ ለትም። ስለዚህ በመሣሪያዎቹ ጥፋት ለሽንገራት አለቀድሞ የተዳረገ ነበረ።

ስለዚህ በዓድዋ ድል የኢትዮጵያ ሕዝብ ተጠቀመ ወይንስ ተገዳ የሚል ጥያቄ በሚቀርብበት ጊዜ የተለያዩ አስተያየቶች ሊሰነዘሩ ቢችሉም በእኔ አስተያየት ግን በድሉ ካገኘው ጥቅም ጉዳይ ያመዘናል። በጦር ጊዳ በዓድዋ ጦርነት የበለጠ ጉዳት የደረሰባቸው ጣሊያኖች ነበሩ። የሞተ ወታደር ቁጥርም የጣሊያን ደባልጥ ነበር። የጦር መሣሪያም ብዙ ተግርካባቸዋል። የጦርነቱ መነሻ የነበረው የውጫሌ ውል ውድቅ ሆኖ ነበር፤ ስለዚህ ኢትዮጵያ በውጫሌ ውል ስለማትገደድ ጣሊያኖችን እስከ ምፅዋ ማግረር ችሏል ነበር። አዲሱ ምኒልክ ግን ለኢጣሊያኖች የውጫሌ ውል ከሚፈቅድላቸው በላይ መሬት በችርታ ሰጣቸው። ምኒልክ ጣሊያኖች ኢትዮጵያን ለቀው እንዲሄዱ ፍላጎት አልነበረውም። ለአዲሱ የሐንሰ የዘውድ ወራሾች የጦር መሣሪያ እንዳይደርሳቸው ዘብ እንዲቆሙለት ብቻ ነበረ ምኞቱ። ጣሊያኖች ለመበቀል እንደማይፈለጉና መላው ኢትዮጵያን ለመያዝ እንደማይመኙ ገምቷቸው ይሆናል። ጣሊያኖች ተጠናክረው ሰሜን ኢትዮጵያን እንዲቀመጡ በማድረግ የተገዳች ኢትዮጵያ ናት። እንደገና እንድትወረር አመኛ ሁኔታ ተፈጠረላቸው። ዛሬ ከአካሄድ ተቆርሶ ተነጥሎ አንድ ጠላት መንግሥት ተጻፎም ኃይለሥላሴ ወደ ስደት ሸሽቶ ሲሄድ ማግረርና መርገም የነበረበት ፋሽስት ኢጣሊያ ላይሆን እግቱ ምኒልክንና በራሱ ዕድል ማግኘት ብቻ ነበረበት። በሀገራችን ሰሜናዊ ክፍል መገንጠልና አንድ መንግሥት ግድግዳ የኢትዮጵያ ሕዝብ ማግረርና መርገም ያለበት ከማንም በላይ ምኒልክን ነው።

አቶ ተከለላዲት መኩሪያ ሄኔ ምኒልክና የኢትዮጵያ አንድነት። በተሰኘው መፅሀፍ ከዓድዋ ጦርነት ፍጥጫ በኋላ እዚያ ምኒልክ ተሸናፊውን የኢጣሊያ ሰራዊት ለምን መረብ አልሮ ተከታትሎ ምፅዋ ድረስ አላገረረውም ለሚለው የብዙዎቹ እንቅፃለሽ ሆኖ የቀረው ጥያቄ ፍፁም መሠረተ ቢሰ የሆኑ ምክንያቶች በማቅረብ እግብብ ያልሆኑ ፍፁም ተቀባይነት የሌለው መልስ በመስጠት ፅፏል። ጠላት የተረፈ ኃይሉን አሰጣጠ የመልሶ ማጥቃት እንዳይሞክር ሲባል እንኳን ተሸንፎ ያለ መሪ በመሸሽ ላይ የነበረውን የኢጣሊያ ሰራዊት ለመከላከል እስኪሞክር ድረስ ለጥቂት ተናት አንኳን እያሳደዱ በድካም፤ በድንጋጤ፤ በረሀ ብ ተወገቶ የነበረውን ለምን እንዳልፈጁት ምንም ዓይነት ምክንያት ሊቀርብ አይችልም። በውጫሌ ውል መሠረት የኢትዮጵያና የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ሕጋዊ ወሰን መረብ አልነበረም። ወሰኑ ከላይ የጠቀሰበት ራሱ ምኒልክ ለአውሮጳውያን መንግሥታት ያስተዋወቀው ነበር። እሱም በአንቀፅ 17ኛው የተነሳ ፈርሶ ለዓድዋ ጦርነት ምክንያት ሆነዋል። የመረብ ወሰን በልዩ ውልና በልዩ ችሎታ ምኒልክ ለኢጣሊያኖች የሰጣቸው ወሰን ነው።

ለአቶ ተከለላዲት አባባል መልስ ስመሥጠት ብዙ ግስረጃዎች መተቀስ ይቻላል። ከብዙ በጥቂት ግን የኢትዮጵያ ሕዝብ እንዲያውቀው ስለሚያስፈልግ ላቀረበው ዘገባ መሠረት ከዚህ በታች አቀርባለሁ።

1. በጦርነቱ የዘገባ የኢጣሊያ ጦር አዛዦች ባደረጉት ስብሰባ ቀርቦ የነበረው ክርክር ከሁለት አግራሞች ወደ ኋላ ግረግረግና ከግጥታት ጀኔራሎች በአንድ ድምፅ ግጥታት በመምረጣቸው ጦርነቱ ሊቀሰቀስ ችሏል።

አስቀድሞ ለረጅም ጊዜ የተጠና ከመንግሥታቸው የተሰማሙበት ዓላማ ገን አልነ በራቸውም።

2. የጦሩ ጠቅላይ አዛዥ ባራቴሪ በምስጢር ከሥልጣኑ ተሸር ነበር፤ የሚላከው ሰው ባልዲሴሪ በሐሰት ስም (PALAMIDESE) ፈብረሪ 25 በመ ርከብ በመንገድ ላይ ነበር። ፈብረሪ 23 ከኢጣሊያ ተነስቶ ግርች 4 ምዕቀ ደረሰ። የዓድቀ ጦርነት የተካሄደው ተተኪው ጀኔራል በመንገድ እንዳለው ነው።

ሰለዚህ ጀኔራል ባልዲሴሪ ወደ አፍሪካ የሄደው የኢጣሊያ ሽንፈት ለመቀላላ ሳይሆን ከጦርነቱ በፊት የነበረው ሁኔታ የጦሩ ጠቅላይ አዛዥነቱን ለመረከብ ብቻ ነበር።

3. ጀኔራል ባልዲሴሪ ምዕቀ በደረሰ በግግሥት ግርች 5 የሚከተለው ቴሌግራም ለመንግሥቱ ለከዋለ። «በአጠቃላይ ሁኔታው ከባድ ነው። ከዓዲ ቀይህ እስከ ዓዲኡግሪ እና አሥመራ ተንቀሳቃሽ ኃይሎች ይገኛሉ። 13 መድርቶች፣ 13,000 የኢጣሊያ ወታደሮች፣ 5,000 የሀገር ተወላጅ ወታደሮች ኢንዱጀኒ ሁሉም በድንጋጤ የሚገኙ ናቸው። ከከሰላ የተረጋገጠ ወሬ የለም፤ የሸቀ ጦር (የኢትዮጵያ ጦር) ከጉራዕና አሥመራ መሐል መጥቶ እንደ ሚሰፍር እንምታለሁ። የእነዚህ ቦታዎች ከምዕቀ ጋራ ያለው መገናኛ የላላ ነው፤ በዓዲግራት ያለው ጦር ተከባል፤ ለአንድ ወር የሚበቃ የምግብ ሰንቅ ብቻ አለው። የሰንገይቲ ጦር ሰፈር የመከላከል አቅሙ አነስተኛ ነው። አሰ መራ ውሀ ያገላል። ከነገ ወዲያ ተጨማሪ ጦር ምዕቀ መግባት ይጀምራል። ያለኝ ኃይል በአሰመራ አካማቸው። የሰንገይቲና ዓዲኡግሪ እንዳሉ እንዳቆዩ አደርጋለሁ። ከዓዲግራትና ከከሰላ በፍጥነት ለመልቀቅ እምክራለሁ። ሀ/ የሞቁት ወታደሮች ለመቅበር እንዲፈቀድልን ለ/ ሰለ ሰላም ውል ለመ ነጋገር ሐ/ ትግራይ ትልቅ መሆን ለሸቀ አደገኛ መሆኑን ለግሰረዳት ሻለቃ ባልሳ ወደ ንጉሠ ልኬዋለሁ። ላፈውኑ ወደ አሥመራ እሄዳለሁ» የሚል ነበረ።

4. ከጦርነቱ በፊት የነበረው ሁኔታ ገን ሌላ መልክ ነበረው። አዲ ምኒልክ ሀ/ 17ኛው የውጫሌ ውል እንዲሰረዝ ለ/ ወሰኑ መረብ እንዲሆን ሐ/ የሰላም ድርድር እንዲጀመር የሚል አቋም ነበረው።

ይህ በአዲ ምኒልክ የቀረበው ሀሳብ ገን በኢጣሊያ መንግሥት ተቀባይነት አላገኘም ነበር። ሰለዚህ ፈብረሪ 8/1896 የኢጣሊያ መንግሥት ለኢጣሊያ ጦር አዛዥ በላከው ቴሌግራም ለሰላም የመቆዳደሪያ ሐሳብ ሀ/ ባለፈው ዓመት በኢጣሊያ ቁጥጥር የዋሉ የዓዲግራትና ዓድቀ መሥመር ለዘለቀታው ለኢጣሊያ እንዲሰጡ ለ/ የውጫሌ ውል ኢትዮጵያ እንድትቀበል ሐ/ መቀሌና አምባላላጅ በጊዜያዊነት በኢጣሊያ ቁጥጥር ስር እንዲሆኑ መ/ ለጊዜው ወጊያው ለእኛ ጠቃሚ ካልሆነ በስተቀር መቆም የለበትም ሀ/ የተጠየቀው ተጨማሪ ወታደሮች ይላካሉ ለ/ በዚህ መሰረት ከምኒልክ ጋራ ለመደራደር ከሚንሰትሮች ምክር ቤት ሙሉ ሥልጣን የተሰጠህ መሆኑን የሚል መመሪያ ተላክላት ነበር።

5. የኢጣሊያ መንግሥት ሐሳብ ፈብረሪ 11 ቀን ለአዲ ምኒልክ ሊገኘው ሳይቀበለው በመቅረቱ ግንኛውም የሰላም ንግግር ተቋረጠ።

6. የጦሩ ጠቅላይ አዛዥ ባራቴሪ ወደ ጳላ ለግፈገፈግ ዕቅድ ለውጥ ተኮር ሐሳቡም ለመንግሥቱ በቴሌግራም አስታውቆ ነበር።

7. ጠቅላይ ሚኒስትር ክርስቲ የባራቴሪ ቴሌግራም እንደደረሰው በአስቸኳይ የምኒስትሮች ምክር ቤት ሰብሰቦ ጀኔራል ባራቴሪ ከሥልጣን ወርቆ በጀኔራል ባልዲሴሪ እንዲተካ አደረገ፤ ጉዳዩ ገን በምስጢር እንዲጠበቅ ተደረገ።

8. የኢጣሊያ መሸገፍ ግርች 2 በቴሌግራም እንደተሰማ ክርስቲ ከሥ ልጣን መልቀቅ ተገደደ ውላኔውም ግርች 4 ፓርላማ ባደረገው ስብሰባ ላይ አስታውቆ። የጠቅላይ ምኒስትሩ ስልጣን ፋዲኒ ተረከበ። ጀኔራል ራቲ የጦር ሚኒስትር ካይታኒ ዴ ሴርዋኔታ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ሆኑ።

9. የፋዲኒ መንግሥት አንዳንዶቹ ወገኖች እንደሚፈልጉት የትኝ ግዛት ለመሰረዝ ባ ደደርሰም ኢጣሊያ በመንፈስም በኃይልም ከዚህ በላይ ለበለጠ ትልቅ ጦርነት ተዘጋጅታ ስልጠና ስለጣጣ መንገድ በግስቀደም አስፈላጊ ከሆነ ገን ጦርነቱን ለመቀጠል እንድት ችላ ለግንኛውም ወጪ 140 ሚሊዮን ሊራ ከፓርላማ አሰፈቀደ።

10. ሰለዚህ በቀድሞ የክሪስቲ መንግሥት ዘግኝ የኢጣሊያ ሠራዊት ይወጣው ከግ ይችላው ችግር ገብቶ ነበር፤ መንግሥቱ ውጊያው ተጠና ከር እንዲቀጥል ፍላጎት ነበረው፤ በተከታታይ የፋዲኒ መንግሥት ገን ዘግኝ የኢጣሊያ ሰራዊት በጣም ተጠናክሮ ነበረ። ከፍተኛ ችሎታ ያለው ጠቅላይ ጦር አዛዥም ነበረው፤ ጦርነቱ ለመቀጠል ገን ፍላጎትና ዓላማ አልነበረውም።

11. ድል አድራጊው ሀገር ከፍ ያሉ ቅድመ ሁኔታዎች የመጠየቅ መብት እንዳልወ የታወቀ ነው። ተሸናፊ ሀገርም መቀበል የተለመደ አሰራር ነው። ኢትዮጵያም

ሀ/ የጦርነቱ መገኛ የሆነው የውጫሌ ውል አንቀጽ 17ኛው እንዲሰረዝ መጠየቅ መብት ነበራት። ይኸውም የኢጣሊያ መንግሥት ተሰማምቶ ተቀብሎታል።

ለ/ በውጫሌ ውል የሰፈረ የኢትዮጵያ ወሰን ላይ እንደተገለጸው አዲ ምኒልክም ለመላው የኤውሮጳ መንግሥታት በይፋ ያስታወቀው በሰሜን ያለው የኢትዮጵያ ወሰን ኢጣሊያ እንድትቀበል መጠየቅ መብቷ ነበር። ባልዲሴሪም ኢትዮጵያ ይኼንን መጠየቅ አይቀርም ብሎ በመገመት የኢትዮጵያ ሠራዊት በጉራዕና አሥመራ መሀል ያለው ቦታ ድረስ ይመጣል ብሎ ይጠባበቅ ነበር። አዲ ምኒልክ ገን በመብቱ በመጠቀም እስከተባለው ሥፍራ ተሸናፊው ሠራዊት ተከታትሎ እያጠቃ ማሳደድ አላደረገም። ይህ ተደርጎ ቢሆን ናር ጀኔራል ባልዲሴሪ አዲስ ተጨማሪ ጦር ከኢጣሊያ የመጣ ብቻ ስለሚኖረው ለሰላምና ለድርድር በዓድቀ ጦርነት የተካፈለ ሰራዊት ከሞላ ገደል ስለተደመሰሰ ከአዲ ምኒልክ ጋራ በከቅተኛ ደረጃ ለመደራደር መቅረብ ይገደድ ነበር። ምናልባትም ያለምንም ጦርነት ከምጽዋም ለቀ እንዲወጣ ይገደድ ነበር ወይም እንደ ግብጾችና ቴርኮች በምጽዋ ብቻ ተወስኖ እንዲ ቀመጥ ይገደድ ነበር።

12. ጣሊያኖች የጦርነቱ ሁኔታ ራሳቸው በዚህ ዓይነት ሲመለከቱ አቶ¹ ተክለ ጻዲት ግን በመቀላቀል የጠቀሰው ከሁሉ የበለጠ ደግሞ በኢጣሊያኖች ዘንድ ያለው የድርጅት ሁኔታ አስጊ ነበር። ጀኔራል ባራቲየሪ ድል ከሆነ በ4 ቀን ጀኔራል ባራቲየሪ ቀጥሎ 15,000 የሚደርስ አዲስ የጦር ወታደር ይቀጥላል ደርሶ የዓድግን ውጊያ ውጤቱን ለምቶ ድንጋጤም ጭርም፣ እንደደረሰበት ቢታወቅም ከዓድግ ጦርነት የሸሹትን ለብሰሰ እንደ ምንም የጦሩን ቁጥር እስከ 20,000 አድርሶ ከመረብ ባሻገር ያለውን ሀገር ለመከላከል ቆርጦ ይጠባበቅ እንደነበረ ገለፅ ነው ባሉ የገራው ክለውነት የራታ ታሪክ ነው።

13. አዲስ ምኒልክ ከዓድግ ጦርነት በፊት በውጫው ውል የሌለ በልዩ ውል ኢጣሊያኖች እስከ መረብ ድረስ መራት እንዲያገኙ እንዲረጋገጥ ሁሉ አሁንም በነበረው የግል ዓላማ በመሠረት በፍታይነት ጣሊያኖች የቅኝ ገዛት ወለናቸው እስከ መረብ እንዲሆን ፈቅዶ ሰጣቸው። ጦርነቱም በዚህ ዓይነት መንገድ ነበረ የተደመደመው ወይም ያቆመው። ጣሊያኖችም አዲስ ምኒልክን የልዩ ጠንቅቀው ስለሚያውቁ በሰላም ተወዳዳሪያቸው በሻ ለቃ ሳልሳ አግኝተው በሰላም የሸጡ ፖለቲካ ስልታቸው በመጠቀም (Politica Sciouana) በወቅቱ አራግጅ በመሆን «ትግራይ ትልቅ ስትሆን ለሸጥ አደገኛ ትሆናለች» በግለት በሸጡላቸው ለግስረዳት መክራ አድርገዋል። የጣሊያኖች የወሰን ጥያቄ ምኒልክም በፍታይ የሚቀበለው በመሆኑም ያለ ምንም ውጣ ውረድ በድርድር ወቅት የዚህ ጉዳይ ችግር አልፎገደም።

14. ጀኔራል ባራቲየሪ ከሀገሩ ወደ አፍሪካ ሊላክ ጦርነት የኖረው በጠቅላይ ምኒስትሩ ክላሲኮ ጊዜ እንደመሆኑ መጠን ተሰጥቶት የነበረው መመሪያ ጦርነቱን በተጠናክረ መልክ እንዲቀጥል ነበር። ምንም እንደደረሰ ግን ተሸንፎ የተበታተነ ሠራዊት ስለጠበቀው በአዲሱ መንግሥት መመሪያ መሠረት ከራሱ ለመንግሥቱ የሚደረገውን ነገር መጠቀም ነበረበት።

15. አዲስ ምኒልክ ስለ ሰላም ለመገንጠል ተለዩ የነበረው ሻለቃ ሳልሳ ወደ ዓዲሉግራ ተመለሰ መጥቶ ስለነበረ ጀኔራል ባራቲየሪ ግርኝ 2 ቀን 1896 ዓ.ም. ቅድሚያ የሚሰጠው ስለሰላም መገንጠል ጉዳይ ስለሆነ ለኢጣሊያ መንግሥት የሚከተለውን ቴሌግራም አዘገዋል። የሰላም ድርድር ለግ ድረግ በሻለቃ ሳልሳ የተረቡ ዋና ዋና ነጥቦች የሚከተሉት ናቸው። 1/ ወሰኑ መረብ እንዲሆን 2/ የውጫው ውል አንቀጽ 17ኛ እንዲቀርብ 3/ በራስ መንግሥት ስር የሚሰጥደር ሀገር ትግራይ የበቃች ሹግምንቶች ሹመት ኢጣሊያ የምትሰግግበት መሆን እንዳለበት 4/ ከዓዲሉግራትና ከሌሎች ከመረብ በስተደቡብ በኢጣሊያ ከተያዙ በታያች ኢጣሊያ ለቃመውጣት እንዳለባት። ከዚህ የበለጠ መጠየቅ ስለግድያል በነዚህ ነጥቦች መሠረት የሰላም ድርድር ለግ ድረግ እንዲፈቀድልኝ እለምናለሁ የሚል ነበር።

¹ አቶ ተክለ ጻዲት፡አዲስ ምኒልክና የኢትዮጵያ ስነ-ምግባር፡ ገጽ 47

ለዚህ ቴሌግራም የጦር ሚኒስትሩ ቴሌግራም በደረሰው ዕለት ከጠቅላይ ሚኒስትር ተግባር የሰላም ድርድር ለግ ድረግ የተፈቀደለት መሆኑን ለጀኔራል ባራቲየሪ መልስ ሊላክ ከአዲስ ምኒልክ ብቻ ኢትዮጵያ ከሌላ መንግሥት ስር (Protectorate) እንዳትሆን ግረጋግጧል መጠየቅ እንዳለበት ከገለጸለት በኋላ ይህ ግን ለሰላም ድርድር መግተት ምክንያት መሆን እንደ ግደግ መመሪያ በመስጠት ዕረፋል።

16. ጀኔራል ባራቲየሪ በዚህ ጊዜ ተጨማሪ ጦር ስልተሳካት 43,000 ወታደር ነበረው። ይኼም ሆኖ ጀኔራሉ ከሱ በፊት ከነበረው ከጀኔራል ባራቲየሪ የበለጠ ድንጋጤ እንደ ነበረው የሚያሳዩ የጠበቀውን የኢትዮጵያ ሠራዊት ከጥራጭ ከአሥመራ መሐል መሰረር በወገድለትም ለአንድ ወር ብቻ የሚበቃ የምግብ ክምችት የነበረው በዓዲሉግራት የተከበበው የኢጣሊያ ጦር በአሰቸካይ ሊደርሰለት አልቻለም። ከሁለት ወር በኋላ ነው በልዩ ዘዴ በመጠቀም ከበባውን ሊያለለቅ የቻለው። የተጠቀመውን ዘዴ በሐሰት በዓድግ የጦር ገንባር ጦርነት የከፈተ በግስመሰል የገራስ አሉላ ጦር ወደ ዓድግ ለመላብ በመቻሉ በአጣጣፊ በመገን ጭሰንአረ ጡላ ዓዲሉግራት የተከበበው የኢጣሊያ ጦር ሊያለለቅ ትችላል። በየመጠኑ ለሐሰት የሚታየው ስለ ዓዲሉግራት ከተገኘ መውጣት ግን በክሊሚኒስ (XIMENES) የተነደፈ ስዕል የኢጣሊያ ወታደር ምስል «በድራር» የተባለው የኢጣሊያ የመቶ ዓለታ ጣሊያኖች ጭርነት አሸንፈው በደረሰ እየጋለቡ እንደሆኑ በግ ስመሰል የሚያሳይ ስዕል ነው።

17/ ጀኔራል ባራቲየሪ ዓዲሉግራት ለመድረስ ጥቂት ተኝቶ የሚወስደው ብዙ ወታደር አለጠፈ 2 ወር ነው የወሰደበት። ምንም ውጊያ ሳያረጋ ነበረ የተከበበ ወታደሮች ግስለተት የቻለው። ገዛውም የተካሄደው በ4 ደረጃዎች ተከፍሎ ነበር።

1/ በመጀመሪያ ወር ከዓድግ ጦርነት ፍጥጫ በኋላ በግርኝ ወር ዘግቶ ወታደሮች በአሥመራና በአካባቢ የመከላከል በተጠገቱት ግዙግነት 2/ ደረጃ በአጥራል ወር ከአሥመራና ጊንዳፊ መስመር እስከ ግድ ሰራው ማንተላብ ነበር 3/ ደረጃ በአጥራል መድረሻ እስከ ግድ 20 ከዓዲ ተይህ ተነስቶ ወደ ዓዲሉግራት መግባት ነበር 4/ ደረጃ ወደ ዓዲ ተይህ መላክ ከግድ 20 እስከ ፳፯ መጀመሪያ ቀናት ነበረ። ከዓድግ ጦርነት በኋላ የኢትዮጵያ ጦር መረብን ተሻግሮ ጣሊያኖችን ግላደድ አትም እንዳልነበረው የገለጸው አቶ ተክለ ጻዲት ሙከራና ብቻ አልነበረም። በደርግ ጊዜ ከአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ምሁራን ፐሮፌሰሮች ጭዲያና ባራቲየሪን ይኼን ጥላቤ ሊያስተጋው እንደነበረ የቅርብ ትዝታችን ነው። ስለዚህ ይህ ሁሉ ለግስተባዕል ከላይ ከጠቀሱት መጠኑ ሌላ ከኢጣሊያ ጣሊያ¹ ባላሽታ የተደረሰው «ዓድግ» የሚለው መጠኑ አቶ ተክለ ጻዲትም በጥ ቤት የተጠቀሙት ስለ ዓድግ ጦርነት የተሰነዙ ለስተያየት ከዚህ ተጥቶ አተርጉላሁ። 1/ ከዓድግ ጦርነት ግግሥት የኢጣሊያ ጸሐፊ በአደግደ ወተቶ «ቪቫ ምኒልክ (Viva Menelik)» እያለ ይህም እንደነበረ የተመዘገበ ታሪክ ሲሆን ጣሊያኖች ግን ሀገራቸው ከረረገላይ ጋራ ሆነው አውስትሪያን ባሸነፉት ጊዜ በአውስትሪያ ዋና ከተማ ቪየና አደግደ «ቪቫ ጋርሳልዲ» «ቪቫ ግዜ» እያለ ቪየና ጸሐፊ ይህም ነበረ ባለው ተጠናቅቀዋል።

¹ Emilio Bellavita: Adun p.304

2/ ጀኔራል ሮቢንት የተባለው በ1887 ዓ.ም. «በኢትዮጵያ የሚደረገው ዘመቻ ማንኛውም አደጋ ለመመከት በወታደር፣ በመርከቦች፣ በገንዘብ፣ በገንዘብ ድጋፍ ከሌላ ከሀገሩም ተባባሪ የሚሆኑ ለመፍጠር ካልተቻለ ዘመቻ መሞከር አስፈላጊ አይደለም። የአዋቂነት ሰራም አይደለም። የቦታ ርቀትና የመገናኛ ችግሮች እኛ ከምንገምተው በላይ ነው። በኢትዮጵያ መዘመት ከፊላግን የሸገፈት ዝቅተኛ ትንቢያ እንዲያጋጥም ለማሳወግ ደ አስቀድሞ በሚገባ የተጠና በቂ ዝግጅትና የጦር መሣሪያ ያሰፈራል ብሎ ነበር። 3/ ጀኔራል ማርሴሊ ከዓድዋ ጦርነት ፍፃሜ በኋላ በአንድ የናፖሊ ጋዜጣ የጻፈው በእነ አስተያየት በኢትዮጵያ ላይ የሚደረገው የማጥቃት ጦርነት መተው ያሰፈራል። ምክንያቱም ኢጣሊያ የምትችለው አይደለም። ያላትንም ዓላማ ማሳካት እትችልም ብሎ ነበር። 4/ ጀኔራል ባልዲሴ «አዲጃ» ከተባለው ጋዜጣ ላይ ከዓድዋ ጦርነት ጥቂት ቀን በፊት በጻፈው «ማስታወስ የሚገባውን በኤርትራ መንገዶች ለሰሎ፣ የዝግጅትም ማህሰ፣ የሰንቅና ተጥቅ እጥረትም ምክንያት ወዘተ ወደ ፊት ለመግባት፣ ለማፈገፈግ፣ ለመሰባሰብ ከፍተኛ ችግር አለ» ብሎ ነበር። እንዲሁም በአንድ የ«አገሮና» ጋዜጣ «በኢትዮጵያ በጦር መሣሪያ ጋጋታ እና ብዙ ገንዘብ በማፍሰስ ብቻ መግዛት የሚቻለው ብዛት ያለው ወታደር ከሌላ በሰፊው የኢትዮጵያ ደጋ መሬት መኖር አይቻልም። ምክንያቱም በጊዜ ብዛት ከጥቃትና መሸነፍ ግምገማ ላይ ቻልም። ለሰባህ ወይንም አዲስ ዘመቻ ቢያንስ ከህምሳ ሺህ ወታደርና በሁለት መቶ ሚሊዮን ሊሬ ወደ ወይንም እንደገና ሌላ ጊዜ መኖሪያ ይጠብቀናል» ብሎ ነበር። 5/ በሩዲኒ መንግሥት የጦር ሚኒስትር ሆኖ የተሾመው ሬቲ «እንደገና ጦርነት ማድረግ ከተፈለገ መቶ ሃምሳ ሺህ ወታደርና ግማሽ ቢሊዮን ሊሬ ገንዘብ ያሰፈራል፤ ከዓዲግራት ለቆ እንዲወጣ ለባልዲሴ ጥላቻ አስተላልፎ ስህ» ብሎ ነበር።

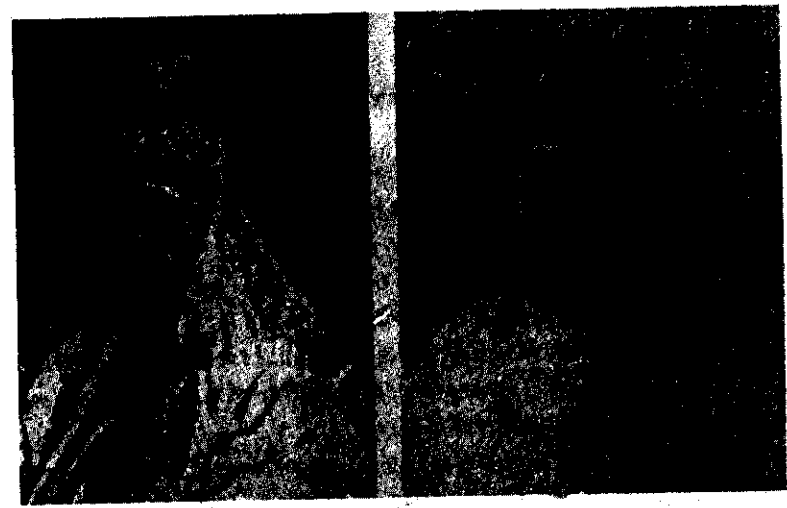
6/ ካርዲቺ(Carducci) የተባለው ታዋቂው የኢጣሊያ ፀሐፊ ከድጋሊ ጦርነት ማግሥት ሲፅፍ የኢጣሊያ ወታደሮች «ኢጣሊያን የሚውሩ ከርዋቶች» ብሎ ነበር።

7/ ከዚህ ጥቂት ዓመት በኋላም ጋብርኤሌ ዳኑጊሶ ሌላ ታዋቂ የኢጣሊያ ፀሐፊ በደጋዓሊ የሞተት 500 የኢጣሊያ ወታደሮች «500 አውራጆች» ብሎ ዘልፏቸው ነበር።

8/ ከዓድዋ ጦርነት ፍፃሜ ሁለት ቀን በኋላ ኢምብሪያኒ የተባለው በኢጣሊያ የፓርላማ አባል፣ ፓርላማ እንዲያፀድቀው ብሎ 19.000 ፈርማ በማሰባሰብ ኢጣሊያ ከአፍሪካ ለቃ እንድትወጣ የሚል ሃሳብ አቅርቦ ነበር። ተቀባይነት ያላገኘውም «ወደ አፍሪካ መሄዳችን አስፈላጊ አልነበረም፤ አሁንም ለቀን መውጣታችን ልፍረት ነው» የሚል አስተያየት ከከ ሪስፒ ከተሰጠው አስተያየት በመመራት ብቻ ነው።

9/ የሌሎች ከላይ የቀረቡ አስተያየቶች የጠቀሰ ፈደርሲኒ የተባለው ራሱ ሲፅፍም «በዓድዋ ጦርነት የተሸነፈው ባራቲየሪ ወይንም ክሪስፒ አይደለም። የአንድነቷ ምክንያት ታውቆ ያልነበረች ረሪ፤ ደካማና ወላዋይ የነበረችው፤ ነገርገን እንድንገደብ ይቻላቸው በራሷ ጉብኝና ሳይሆን በሌውርፓ ሰፍና በነበረው ውጥረትና እርስ በእርስ ተከክር እንዲሁም በጥቂት የራሷ ዜጎች ጀግንነት ብቻ በመጠቀም መንፈስ ደካማ የነበረችው ኢጣሊያ ራሷ ናት» የተሸነፈችው በግለት ነበረ የገመገመው።

በዓድዋ ጦርነት ማግሥት ለጀኔራል ባልዲሴ ሶስት ችግሮች ተደቅኖበት ነበረ፡-
 1/ የኢትዮጵያ ጦር ከጉራዕና አሥመራ መሐል እንዲለፍር ተገምቶ ስለነበረ አዲስ ዙር ጦርነት መግጠም ተፈርቶ ስለነበረ ዋንኛው ችግር ነበረ፤ 2/ ዓዲግራት ላይ የተከበቡ የኢጣሊያ ወታደሮች ማሰለቀቅ 3/ በከሰላ የሚገኙ የኢጣሊያ ወታደሮችን ከደርቡሾች አደጋ ማዳን። የእንደኛውና የሁለተኛው ችግር ባልዲሴ ያለምንም ደም መፋለስ ስለተላካለት የከሰላ ችግር በኢጣሊያ ጦር መኮንኖች የሚመራ በሀገር ተወላጅ ወታደሮች ኢንዲጀኒ ብቻ በተገነባ ጦር ወደ ከሰላ ዘምቶ እራት የኢጣሊያ መኮንኖች ሲሞቱ ለምንት ቆሰለው ከሀገር ተወላጅ ኢንዲጀኒ ወታደሮች 123 ሞተው 271 ቆሰለው ጣሊያኖች ደርቡሾችን ማሸነፍ ቻለዋል። እዚያም ምንም ጣሊያኖች የነበረባቸው ችግሮች መረጃ የሚያቀርቡለት ብዙ ስለሆኑ የኢጣሊያኖች ችግሮችና ጠንካራ ጎኖች በሚገባ ያውቅ ስለነበረ መረብ ተሻግሮ ጣሊያኖችን ማጥቃት ይሳካል ተብሎ አይገመትም። የአዲስ የሐንሰና የአዲስ ምንጃክ ዘመን መንግሥት የቅኝ አገዛዝ ዘመን ስለነበረ በሚቀጥሉት አርእስቶችም እንመለከታለን።

42 ምንጃክ አቲጊ ግደቱ

L'imperatrice Taytu

(det. Strazza)

Menelic nel 1900

የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት አመሠራረት

1. የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት መመኘት

ኢጣሊያ እንደነቷን ከመገናኛቷ በፊት በየጊዜው ወሰኖችው ደጋግቶ የነበረ ከ10 ዓለታት መገገሙን ተከትሎ ነበር የምትተዳደረው እንዳንዳ ክፍለ ሀገራዊ ባዕድ መገገሙን ሥር ይተዳደራ ነበር። ብዙ ጊዜ ኢጣሊያ የጋናን የኤውሮፓ መገገሙን የጋይላ ግንባታና ግንባታ ሁኔታ ገለገለ ነበር። ኢጣሊያ ከነበሩት መገገሙን ውስጥ የና የናዎቹ በደቡብ ኢጣሊያ የነበረው የቡርቦን ጉሣዊ አገዛዝ በሰሜን የነበረው የላቮያ ጉሣዊ አገዛዝ ይገኙባቸዋል። በደቡብ ኢጣሊያ የነበረው የቡርቦን ጉሣዊ አገዛዝ ኤውሮፓ ከሚገኙት ጉሣዊ ገዢ ቤተሰቦች የተዛመደ ነበር። ይህ ጉሣዊ ቤተሰብ የሰፊን እንዲሁም የፈረንሳይ ዘውድ ጭና ገዝቷል። ዝናው የፈረንሳይ ጉሥ «ፀሐዩ ጉሥ» ተብሎ ይጠራ የነበረው ሱዊ 14ኛው ቡርቦን ነበር። በዘመናችንም ከሥልጣን ተወገዶ ከቆየ በኋላ ዛሬ ተመልሶ የሰፊን ጉሥ የሆነው የቡርቦን ሐረግ ያለው ቤተሰብ ነው። በሰሜን ኢጣሊያ የነበረው የላቮያ ጉሣዊ ቤተሰብ ግን በተወሰኑ የፈረንሳይ፣ የኢጣሊያና የሰፊን እስተኛ ቦታዎች ለብዙ ምዕተ ዓመታት እነስተኛ መገገሙን ከመመሥረቱ በቀር ከታላቅ የኤውሮፓ ጉሣዊያን ቤተሰቦች የተዛመዱ አይደሉም። በየኛው ሀገሩ አሁን የፈረንሳይ ክፍለ ሀገር የሆነው ላቮያ ሁኔታ በፈረንሳይ ነገሥታት ተወዳድሮ ወደ ጋና ፈረንሳይ ግዛት ግስፋፋት አልቻለም። ባንድ ወቅት የሰፊን ጉሥ ለመሆን አቅዶ ነበር። ነገር ግን ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። በመጨረሻ ኢጣሊያ እንደነቷን ለግግሮት ለ ስተባባሪ እገታ ስለ ነበር ኢጣሊያ በሰፊን አገር ስፈ ሀገር ብዙ ሕዝብ ያላት ለመሆን ብልጦቹ የላቮያ ጉሣዊ ቤተሰቦች ኢጣሊያ እንደነት ዓላግና ባንድራ በግውለባለብ የተገኘች ኢጣሊያ ጉሥ ለመሆን በቅቷል። የኢጣሊያ ሠራዊት የጦር መፈክሩ ላቮያ ነበር። በሀገራችንም የኢጣሊያ ቅጥር «ባለቀለም» ወታደሮች ተሰተጋብተው ይጠቀሙበት ነበር። የደቡባዊ ኢጣሊያ ቡርቦን ጉሣዊ ቤተሰብ ግን በብልጥነት ባለመጠቀማቸው 1.000 ከሰሜን ኢጣሊያ የመው ወደ ዘግቾች ከሥልጣናቸው ሊያባርሩቸዋቸው ችሏል።

በኢጣሊያ ይገኙ የነበሩ መገገሙን እንደ ጉረቤተኛቸው ትገሿ ፖርቱጋል፣ ስፔን፣ ፈረንሳይ ከሀገራቸው ውጭ ቅኝ ግዛት ለመፍጠር አልቻሉም። ከእንደነት በፊት የመጨረሻዎቹ ዓመታት ከሀገራቸው ውጭ ለግግሮት ይፈልጉት የነበረ መሬት ለፖለቲካ እስረኞቻቸው ግጥራት ብቻ ነበር። በ1850 ዓ.ም የቡርቦን ደቡባዊ የኢጣሊያ መገገሙን ለፖለቲካ እስረኞች ግጥራት የሚውል መሬት ለግግሮት ከፖርቱጋል መገገሙን ጋራ ተዳ ጽር ነበር። እንደነታቸው ካገኙ በኋላም ቢሆን ኢጣሊያኖች የቅኝ ግዛት ምኞት ያደረገባቸው ለእስረኞቻቸውና ለግዛተኞቻቸው የሚውል፣ ካገራቸው ራት ያለ በረሃ ማመጣት፣ ለእስረኞች የግምገማ ስድል የግደሰት፣ በእነሳተኛ ጥበቃ ለግጥራት የሚቻል ፈልገው ነበር። 1ኛ.

ይህ መከራ ግን የመጀመሪያው እንጂ የመጨረሻ አልነበረም። በዚህ ዓ.ም ደጃዝማች ገጉሴ በአዲሱ ቴዎድሮስ እጅ ገብቶ ስለተገደለ ለብዙ ጊዜ ቢታሰቡበት የነበረው እቅድ ተገባራዊ ሳይሆን ቀረ። ይህ መከራ ግን የመጀመሪያው እንጂ የመጨረሻ አልነበረም።

2. በብርታኒያ መሪነት የኢጣሊያ የመጀመሪያ ወረራ በኢትዮጵያ፣ የምፅዋ ወረራ፣

አኔ ዮሐንስ የኢጣሊያ ወረራን ሲቃወሙ

- II. RE GIOVANNI.

Reverend Piro J.-B. COULBEA

ከ1862¹ ዓ.ም ጀምሮ በአንገላና በሞሃምበክ የሰፈረ፣ የወሕኒ ቤትና የገዛት ቦታዎች ለማቋቋም የኢጣሊያ መንግሥት ከፖርቱጋል መንግሥት ጋራ ያደረጋቸው ውይይቶች ጣልያኖች የሚሰጧቸው መሬቶች ጊዜያዊ ሳይሆን ለዘላቂነት እንዲጠቀሙባቸው ያቀረቡት ጥያቄ በፖርቱጋል በኩል ተቀባይነት ስላላገኘ ሳይላካ ቀረ። 2ኛ. በአሌውቲያን ደሴቶች ከአላሳካ አጠገብ ከሩሲያ ጋራ 3ኛ. በርክላንድ ከአንግሊዝ ጋራ 4ኛ. እንዲሁም ከሱማትራ 5ኛ. ከቪኔዙዌል 6ኛ. ሰሜን ምዕራብ በርኒይ 7ኛ ዙላ በኢትዮጵያ 8ኛ. ካቢንጻ (ዛየር) 9ኛ. ሞሃምበክ 10ኛ. አዲሲቷ ጊኒ ወዘተ ጣሊያኖች ለአስረኞች የሚያገለገል መሬት የመግዛት ጥያቄ አቅርቧል። ሆኖም ውጤት ሳይሆን ቀርቷል። በዘመኑ ብዙ ጣልያኖች ሠራተኞች ያለ ምንም ዕቅድ ገንዘብ (ካፒታል) ላይኖራቸው፣ ከመንግሥታቸው ምንም አርዳታ ሳይደረግላቸው ወደ አሜሪካ ይሄዱ ነበር።

የሥራ ኮንትራት በሚል ሽፋን በቀድሞ ጊዜ በጥቅርቶች ባርች ተይዘው የነበሩ የሥራ ቦታዎች በጣሊያኖች ተተኩ። ይህ አዲስ የባርነት ዓይነት ሕጋዊነት አገኘ። በዚህ የተነሳ ኢጣሊያኖች ተበላጭተው ትኩረታቸው ወደ አፍሪካ ሆነ። በአፍሪካም ቢሆን ከሀገራችን ሌላ ያልተያዘ ሀገር አልነበረም። ኢጣሊያ የቅኝ ግዛት መመኘት የጀመረችው ከሌሎች የአውሮፓ ሀገሮች ዘግይታ ነው። ይህም የሆነበት ምክንያት እስከ 1861 ዓ.ም ሰራሷ አንድነትና ነፃነት ስላልነበራት ነው። ኢጣሊያ ካሷት 20 ክፍላት ሀገሮች ሁለት ብቻ አንድ ላይ ሆነው በላቮያ ንጉሣዊ ቤተሰብ መሪነት የሳርዲኒያ መንግሥት በሚል ስያሜ ለብዙ ጊዜ ነፃ መንግሥት መሥርተው ሲኖሩ በመጨረሻ ተሳክቶላቸው የኢጣሊያ አንድነት እገናዕቶ ሞቸው። የቀሩት ግን እስከ 1861 ዓ.ም ድረስ ግማሽ በባዕድ መንግሥታት ሲገዙ ግማሽ ሕግ ጥቅን መንግሥታት ነበሩ። ኢጣሊያ አንድነቷና ነፃነቷን ሳይቀዳጅ የሳርዲኒያ መንግሥት በ1852 እና በ1857 ዓ.ም ጀምሮ በሀገራችን ከነበሩት ከኢጣሊያኖች ካተሊክ ሚሲዮናውያን ጋራ ደብዳቤ በመጻፍ በሀገራችን ላይ የቅኝ ግዛት ለመመሥረት ምኞት ነበራት። የሳርዲኒያ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበረውና የኢጣሊያ አንድነት ገምቢ ካቩር በውጭ ጉዳይ ሚኒስቴር ዋና ደሬክተር የነበረው ነግሪ አማካይነት በአርሞ ሀገር የካተሊክ ሚሲዮን ኃላፊ የነበረው ለካርዲያል ማላያ በፃፈው ደብዳቤ ከኢትዮጵያ መሣፍንቶች ከሁሉም ኃይለኛ ከሆነው የገገድና የወዳጅነት ውል በሳርዲኒያ መንግሥት ስም እንዲፈራረሙ ፍላጎታችን ነው የሚል ነበር። ካርዲያል ማላያም በአባ ሌዮን ጻሕፍት አማካኝነት ደጃዝማች ንጉሚን በመጠቀም የአብዛኛው ኢትዮጵያ ሀገር ገዢ መሆኑንና በአጼ ቴዎድሮስ ላይ ዐምጾ የኢትዮጵያ ንጉሥ ለመሆን የነበረው ፍላጎት እንዲረዳው ወታደራዊ አርዳታ ከተሰጠው በቀይ ባሕር ዙላ አጠገብ ለሳርዲኒያ መንግሥት መሬት ለመጠት ዘግጧ መሆኑን በመግለጽ ለካቩር መልስ ይሰጣል። ዘመኑ ኢጣሊያ በሣርዲኒያ መንግሥት መሪነት ነፃነቷንና አንድነቷን ለመቀዳጀት ከባድና መሳኝ ትግል የምታደርግበት ስለነበረ፣ ሁለተኛም ጠቅላይ ሚኒስትር ካቩር 1861 ስለሞት እንዲሁም በዚህ ዓ.ም ደጃዝማች ንጉሴ በአጼ ቴዎድሮስ ጎጆ ገብኝ ስለተገደለ ለብዙ ጊዜ ሲታሰብበት የነበረው እቅድ ተግባራዊ ሳይሆን ቀረ።

1 A Gaibbi: Manuale di Storia Politico Militare delle Colonie Italiane p.6

ኢጣሊያ ምዕጥን ወራ በያዘችበት ጊዜ ከኢትዮጵያ ንጉሥ ነገሥት አጼ ዮሐንስ ጉን ይገኙ ከነበሩ የውጭ ሀገር ሰዎች።

1ኛ. አባ ኩልቦ ፈረንሳዊው ላላሪስት ሚሲዮናዊ ከሃይማኖት ሥራው ሌላ ስለ ኢትዮጵያ ታሪክ ሐውልታዊ ጽሑፍ ደራሲ የኢትዮጵያ ወዳጅ። ጣሊያኖች ኤርትራን እንደያዙ ዐረ ኢጣሊያ ተብሎ ከኤርትራ እንዲወጣና ተመልሶ እንዳይገባ አንዳ ተደርጎበት የነበረ።¹

2ኛ. ዶክተር ኒኮላ ፓሪሲስ ግሪካዊ በአጼ ዮሐንስ ጠያቂነት ከግሪክ ንጉሥ የአጼ ዮሐንስ ሐኪም እንዲሆን ተልኮ አንደ አውሮጳ አቆጣጠር ከ1884 እስከ 1886 በኢትዮጵያ ከኖረ በኋላ ወደ ሀገሩ ተመልሶ የአቴንስ ዩኒቨርሲቲ ፕሮፌሰር የነበረው በኢትዮጵያ በኖረበት ሁለት ዓመታት ስለ ተመለከተው ስለ ኢትዮጵያ ሁኔታ በሕክምና በማተኮር ኢትዮጵያን በግድነት መጽሐፍ ጽፏል። ሀገሩ ከተመለሰ በኋላም የኢጣሊያ ወንድሞቹ እያለ በጋዜጦች ኢትዮጵያን ከመውረር እንዲቆጠቡ ተግጽነዋል። በጣሊያኖች ዘንድ ግን አሻጥረኛ ፀረ ኢጣሊያ ገለብብ የአጼ ዮሐንስ አማካሪ እየተባለ ተወቅሷል።

3ኛ. ዶክተር ለዮፓል ትራቨርሲ ለሰላላ ከኢጣሊያ መንግሥት ወደ ኢትዮጵያ የተላኩ። በዓድጥ ጦርነት ምክንያት ከአዲስ አበባ ለቆ እስከወጣበት ጊዜ ድረስ የተለያዩ ሹመት አግኝተው በኢትዮጵያ የኖረ፣ "ልጥ ግረረያ" የተሰኘው ስለ ኢጣሊያ የሰላላ ተግባር በኢትዮጵያ ጠጽሐፍ ደራሲ ይገኙባቸዋል።

ፈረንሳውያን ላላሪስት ሚሲዮናውያን የኢጣሊያ ጠላት ተብለው በኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ከኤርትራ እንደተባረሩ በአባ ሚኒላ ዳ ካርቦናራ (Padre Michele De Carbonara) የሚሙሩ ትምህርት የሌላቸው ካፍኒኒ ሚሊዮናውያን ጣሊያኖች ተተኩ።

ከመጀመሪያ የኢጣሊያ የምዕጥ ወረራ ጀምሮ እስከ ዓድጥ ጦርነት ጊዜ ድረስ ላላሪስት ፈረንሳዮች ሕሸቶችን በመደገፍ ያራምዱት ለነበረ ተግባር አባ ሚኒላ ዳ ካርቦናራ ከኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች በመተባበር አክሸፈዋል።

አባ ሚኒላ ከርግ ሲገባ የኢጣሊያ ጠቅላይ ሚኒስትር ከነበረው ከክሪስቲ ድጋፍ አግኝቷል፤ በኤርትራ ከኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ጋር ተግባር ነበረ፤ ከጅገራ ሳይቲሪ ጋራ ወዳጅነት ረገር ነበረ፤ በፈርዲናድ ግርቲኒ ዘንድ ልዩ አክብሮት ነበረው፤ በግርቲኒ ቦታ የኤርትራ የመጀመሪያ ሊቤላ ሀገር ገዢ የተተካ ላልቫን ራጂ ፍቅር አትርፈዋል፤ ከኢጣሊያ ንጉሥ ጎሽን ተሸልመዋል።⁽¹⁾

1. F.LCI p. 86

ኢጣሊያ ምዕጥን በምትወርበት ጊዜ ተዛናንታ ነበረ የገዳቸው። ሁለት ኃያላን መንገድ ሥታት አንገሊዝና ለረገገደ አፍሪካን ለመቀራመት ትገል በሚያደርጉበት ጊዜ የረገገደ ከምዕራብ አፍሪካ አስከ ምሥራቅ ተይ ባሕር ድረስ ኩታ ገጠም የሆነ ቅኝ ገዛት ለግድረግ ስትጥር አንገሊዝ ደግሞ በጠቅላይ ከሰሜን አፍሪካ ከግብፅ ወይም ከሱዳን እስከ ደቡብ አፍሪካ ኩታ ገጠም ገዛት ለግድረግ በምትጥርበት ጊዜ አንገሊዝ ለረገገደን በመቅደም ኢጣሊያን የራሷ መሳሪያና ደጋፊ ለግድረግ አቅዶ ከአሰብ እስከ ምዕጥ ያለውን የባሕር ጠረፍ አንድትይዞ ሁለቱ ሀገሮች ተሰግሞ። በዚህ ጊዜ ኢጣሊያ ኃያላ ታላቋ ብሪታኒያ ከትኗ ከግሰላጅም በላይ ከግብፅ ኃያላና ገሬት ስላልተለያት በግብፅ አጅ ያለምንም ሙከራና ኃይል ትገኝ ወደ ነበረችው ምዕጥ በኮ/ሴ ሳሌታ የሚመራው 802 ወታደሮች የኢጣሊያ ጦር አዘዎች ረብረብ 5 1885 ዓ.ም ያለምንም ደም መፋለስ በቁጥጥር ስር አደረገቻት። ኮ/ሴ ሳሌታ ከኢጣሊያ ሊገባ ተሰጥቶት የነበረ ትፅዋዝ በአፋር በረሃ የተገደሉ የኢጣሊያ ዜጎች ለመብቀል ወደ አሰብ መላኩ አንጂ ምዕጥን አንዲይዝ የተነገረው ሱዳን ሱዋኪም ወደብ ሲደርስ ብቻ ነው። ከጦር መርከቡ አዛዥ ካይኒ ጋራ ሆኖ ምዕጥን በያዘበት ጊዜም በሆነ የኢጣሊያ ሰንደቅ ዓላግ ብቻ አንዳይውለበለብ የኢጣሊያና የግብፅ ሰንደቅ ዓላግቻች አንድ ላይ አንዲውለበለቡ ረቀደ። በምዕጥ የግብፅ ባለስልጣናት ምዕጥን ለመያዝ ጣሊያናት የጦጡ መሆናቸውንና ከመንገሥታቸው ከተገደውን ለመያዝ የተሰጣቸው የጽሁፍ ትፅዋዝ ከተነበዘላቸው በኋላ ተቃውሞቸውን አለሙ። የኢጣሊያ ወራሪ ወታደሮች ግን ወደ ምዕጥ የሚመኩት ብቻቸውን አልነበረም። ምዕጥ የነበሩት የግብፅ ባለስልጣናት ጉዳዩ ያልተነገራቸው ስለነበረ ጣሊያናቱ አናስገግም ብለው ተኩስ አንዳይከፍቱ በመፍራት «ኮንዶር» የተባሉት አንድ የአንገሊዝ መርከቧን አጅባ ምዕጥ ገብታ ስለነበረ የመርከቡ አዛዥ ጣሊያ ገብቶ የግብፅን ተቃውሞ ለግብረድ በመቻሉ ገብጾቻም ወታደሮቻቸው ወደ ሱዳን ዘምተው ስለነበረ በቂ የሰው ኃይል ስላልነበራቸው አድራጉት ሕጋዊ አይደለም። ከአቅማችን በላይ የመጣ ኃይል ገን ላንወድ በገድ ተቀሰላናል ብለው ተቃውሞቸውን ካሰሙ በኋላ በተለይ እንደ ሱዳን የግብፅና የኢጣሊያ ጥምር አስተዳደር ይሆን ይሆናል ተብሎ ስለተነገራቸው ጣሊያናት ከተግጥን አንዲይዙ ረቅደውላቸው አላብ በገንዘብ ከተገዛች ልክ 15 ዓመት በኋላ ምዕጥን በቁጥጥራቸው አድርገዋል። በሚቀጥሉት ወራት የረገገደ የጦር መርከቦች ምናልባት ይጠጡ ይሆናል ተብሎ እየተረራ ስለነበረ ጣሊያናት ከምዕጥ እስከ አሰብ ያሉት የባሕር ወደብ ጠረፎች የዳሕላክ ደሴቶችና አርቂቆም በቁጥጥራቸው ስር አደረጉ።

በምዕጥና በአካባቢዋ ይጠቃቸው ከአጠናክሩ በኋላ ጣሊያናት ገዛቶቻቸው በአጥጅ «የአሰብ የኢጣሊያ ቅኝ ገዛት» የሚል ስያሜ ቀርቶ ጸብቀደ ባሕር የኢጣሊያ ቅኝ ገዛቶች» የሚል አዲስ ሁለተኛ ሥያሜ ሰጥቷቸዋል። በምዕጥ የኢጣሊያ ወራሪ ምክንያት ከግብፅና ከቱርክ መንገሥታት ሌላ ሩሲያም በሃይማኖት ምክንያት ከኢትዮጵያ ጋራ መቀራረብ ስለነበራት ተቃውማለች፤ ለረገገደም በይበልጥ ተቃውማለች። በተለይ በኤርትራና በ ትግራይ የነበሩ የረገገደውን ካቶሊክ ሚስጥናውያን ወረራውን ከመቃወማቸው በላይ ኢትዮጵያ ኤርትራን አንዳታጣ ተሳትፎ አበርክተዋል፤ ኤርትራ ከኢትዮጵያ ተቀርጣ ስኢጣሊያ አንዳትሰጥ በብርቱ ተቃውሞ አሳይተዋል። የኢትዮጵያ ታሪክ ምርምር ያካሄዱ ዱት ምሁራን ቁሶች ስለነበራቸው በኢትዮጵያ ታሪክ ጥናት ክፍ ያለ አስተዋፅኦ አበር ከተዋል። ከሁሉ በላይ ደግሞ በአጼ ዮሐንስ 4ኛ ገገሠ ነገሥት ትመራ የነበረች ኢትዮጵያ ተቃውሞ በግሰግት ብቻ ሳትወሰን አንደሚታወቀው መራራ ትገል አካሄዳለች።

ትራቬርሲ¹ የተባለው የኢጣሊያ ዜጋ «ልጥ ግሪፍያ» በተሰኘው መጽሐፍ ደራሲ ምዕጥ በኢጣሊያ ወታደሮች በተወረረችበት ጊዜ የኢትዮጵያ ገገሠ ነገሥት አጼ ዮሐንስ ወደ ሚገኝበት በሥራ ምክንያት ይገኝ ስለነበረ ገገሠ ነገሥቱም በከባድ ድንጋጫና ቁጣ ተውጦ አንደነበረ ለግዛት ችሏል። ሌሎች ለረገገደችም ነበሩ፤ ከአነሱ ውስጥም

- 1ኛ. በምዕጥ የረገገደ ም ከትል ቀንሰል ለሜይ፤
- 2ኛ. ታዋቂው የረገገደ ዜጋ ላሕሪስት ሚስጥናዊ አባ ኩልቦና
- 3ኛ. ዶክተር ፓሪሲስ የተባለው ጣሊያናት ከልክ በላይ ደረሩትና ይጠሉት የነበረ የአጼ ዮሐንስ ሐኪም ይገኘባቸው ነበረ።

እባ ኩልቦ ከአጼ ዮሐንስ ገን መገኘቱ አጼ ዮሐንስ የካቶሊክ ሚስጥናውያን ይጠላል የሚለውን ወራ ውድቅ ያደርገዋል። አጼ ዮሐንስ ይጠላው የነበረው ተንኮል የሚሰሩ በኢትዮጵያ አንድነት ያሰሩ የነበሩ አንደ ካርዲናል ማላያ ያሉት ብቻ ነበር። የአጼ ዮሐንስ ቁጣ በይበልጥ የተጠናከረው የኢጣሊያ ባሕር ኃይል ጥና አዛዥ አድሚራል ካይኒ ምዕጥ ሲገባ ባወጣው አዋጅ ነበረ። በዚህ የመጀመሪያ አዋጅ ካይኒ የኢጣሊያ ጦር ምዕጥ ሊገባ የቻለው የአንገሊዝ የግብፅና የአጼ ዮሐንስ ወዳጅ ስለነበረ ነው ብሎ ነበር። አጼ ዮሐንስ በተደጋጋሚ ትራቬርሲ የተባለው ጣሊያናዊን እያስጠራ የኢጣሊያ ወታደሮች ወደ ምዕጥ የመጡበት ምክንያት ይጠይቀው ነበረ። ምንም እንደግያውት ብሎ መልስ በሚሰጥበት ጊዜ ሐኪም ወይም ሐገር የሚጎበኝ በመምሰል ሰላይ መሆኑን ጥርጣሬ ስለደረበት ጥያቄ ያከፋፀነ ነበር። የምዕጥ ወራሪ በኢጣሊያ የተቀናጀና የተረፀ ሊሆን አይችልም። ጣሊያናት ከዚህ ቀደም የቅኝ አገዛዝ ልምድ የሌላቸው እንደመሆናቸው መጠን ታላቁ የምዕጥ ዘመቻ ማስብና መረፅም ከአቅማቸው በላይ ነው።

1 Leopoldo Traversi : ibd p.303

ከዚህ ቀደም በአሰብ የለመዱት በሀገራቸው ውስጥም ተቃውሞ እየገጠማቸው ከዛ
 ላባቸው በገንዘብ መሬት መገዛት ካልሆነ በስተቀር በወርነት ለትኝ ገዛት እንድ ሀገር ለመያዝ
 አጋጥሟቸው እያውቅም ነበር። የምጭ ዘመቻ በአፋጣኝ በረቀቀ ዘዴ የታደረውና ሥራ ላ
 ይ የዋለው በእንግሊዞች መሪነት ነው። በወቅቱ ግብጾች ታዋቂው የእንግሊዙ ገርዶን ፓሻ
 ያለበት በሱዳን ከግህዲሶቶች የተከፈተባቸው ወርነት ምክንያት በውጥረት ነበሩ። ከባድ
 ሸንገረት እያገጠማቸው ነበረ። ኢጣልያ ምጭን እንድትይዝ በሪገገ ሱርድ ከፈመር በካይር
 ለእግሊያ ወኪል የእንግሊዝ መንግሥት ኢጣሊያ ምጭን እንድትይዝ ፍላጎት መሆኑን
 ገልጦለት የውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ሱርድ ገራገሺልም በጽሑፍ አረጋግጦ ነበረ።¹ በዚህ
 መሠረት እንግሊዞች ከአጼ ዮሐንስ ጋራ ተባብረው ግህዲሶቶችን ለመጥጋት ያቀረቡት
 ሐሳብ አጥጋቢ ውጤት ሳያገኝላቸው በመቅረቱ ፈታቸው ወደ ኢጣሊያ እዞሩ። እንግሊዞች
 የሱዳን ወርነት የመጀመሪያና ትድሚያ የሚለጠው አጣዳፊ ዓላማቸው ሊሆን ጣሊያኖችን
 ወደ ምጭ መርተው ያመጡበት ምክንያት ሩት ዓላማቸው ምጭንና ቀይ ባሕር ወደበች
 በፈረንሳይ እጅ እንዳያወድቁ የቅርብ ወዳጃቸው ኢጣሊያ ዘብ እንድትቆምላቸው ለማድረግ
 ነበረ። ስለ ምጭ ወረራ በኢጣሊያ የቀረበው² በእኩባኝር 12 1884 ዓ.ም የእንግሊዝ
 መንግሥት ለኢጣሊያ መንግሥት ምጭ በፈረንሳይ እጅ ከሚሆን በኢጣሊያ እጅ ቢሆን
 እንደሚፈላገ ጽኑ ፍላጎት መሆኑን ከመግለጹም በላይ ምጭን ለመያዝም በምጭ የተመ
 ደቡ የግብፅ ወታደሮች በሱዳን ወርነት ለመከፈል የተላኩ ስለሆነ ተቃዋሚ ኃይል
 እንደጣያጋጥማቸው እስረድቷቸው ስለነበረ ሁለቱ መንግሥታት ተለግምተው ከምጭ
 እስከ አሰብ ያለው የባሕር ጠረፍ እንደ ግንቹኒ አባባል «ለእንግሊዝ መንግሥት ወዳጅነት
 በሌለው ሀገር እጅ እንዳይወድቅ ለመከላከል በኢጣሊያ ለእንግሊዝ የቅርብ ወዳጅ
 መንግሥት እጅ ሊሆን የሚመረጥ ስለሆነ» ምጭ በኢጣሊያ እንድትያዝ ተወለኑ።

ጣሊያኖችም በበኩላቸው ምጭን ለመያዝ በቢያንኪ የሚመሩ ጣሊያኖች በአፋር በረሀ
 የደረሰው እልቂት በአሱ ምክንያትም በጣሊያን ሥምና ከብር የደረሰው ውርደት ለመበቀል
 የሚል ለበብ ስለነበራቸው በኮ/ል ላሌታ የሚመራ ጦር በመላክ በኢትዮጵያ ወረራቸውን
 ለመፈጸም ወለኑ። ኮ/ል ላሌታ ከኢጣሊያ ሲነሳ የተሰጠው ዋና መመሪያ ወደ አሰብ ሄዶ
 ስለቢያንኪ እልቂት እንዲያጣራ ነበር። ሆኖም ሌላ ትዕዛዝም ለምሳሌ ምጭን ለመያዝ
 ሊደርሰው እንደሚችል አስጠንቅቆት «ጎታርዶ» በተባለው መርከብ ጉዞ ውን ጀምሮ ጃንዋሪ
 31/1885 ዓ.ም ለየኪም ሊደርሰ ከአድሚራል ካይኒ ሸቡቸቹ የምትባለው የጦር መርከብ
 አዛዥ ተገናኝቶ ወደ አሰብ በመሄድ ፋንታ ወደ ምጭ እንዲሄድ እደብ ትዕዛዝ ደረሰው።
 ሁለቱ መርከቦች ፈብረሪ 3 ከሰዓትም ተነሱት ፈብረሪ 5 በ4 ሰዓት 1885 ዓ.ም ምጭ
 ገቡ።

1. Traversaj : ibd p. 302
 2. F.l.c.i: Vol. I p. 84-88

ከሁለቱ ጦር አዛዥ ሰዕድሚ የሚበልጥ ካይኒ ስለነበረ ምጭን ለመያዝ ከግብጾች
 የተረከበ አሱ ነበረ። ጃንዋሪ 26/1885 ዓ.ም ካርቱም መሀዲሶች እጅ ወደቀች! ጆኔራል
 ገርዶንና የግብፅ ወታደሮች በሙሉ መገደላቸውን በዚህ ቀን ወራ ተሰጣ። ይሽዎ ሆኖ
 እንግሊዝ ለኢጣሊያ ምጭን እንድትይዝ የምትሰጠው ድጋፍ አላዳረጠችም። ራሱ
 እድሜራል ካይኒ ስለምጭ መያዝ ያቀረበው ደፋጭ ሪፖርት እንደሚከተለው ይገል
 ጭል። «መርከቦቻችን ወደ ወደቡ ሲታረቡ ያልተጠበቀው ጉብኝት ግንኙት ለግደቅ የሚሰበ
 ሰበው ሕዝብ ይታይ ነበር። ከመርከብ ወርደን ከግብጭ ምክትል ሀገረ ገዥ ኢጭት በይ
 ለመገገር ወደ ቤተ መንግሥት የአንድ ፎት ሕንገ አመራን። በገንጥሩ እንግሊዛዊው
 «የኮንዶር» መርከብ አዛዥ ተካፋይ ነበር። የምክትል ሀገረ ገዥ አስተረጓሚ ጣርኮፖሎ ቤይ
 የሚባል ተካፋይ ነበረ። በአንድ ጠረጴዛ ዙሪያ እንደተቀመጠን አድሚራል ካይኒ ከኪሱ አ
 ውጥቶ ከኢጣሊያ መንግሥት ምጭን እንዲይዙ የተላኩ መሆናቸውን የሚገልፅ ቴሌግራም
 ካነበበ በኋላ ከመንግሥት ትዕዛዝ ደርሶት እንደሆነ ለኢዘት ቤይ ቢጠይቀው አልደረሰኝም
 በግሉት መልስ ሰጥቶ ትዕዛዝ እስካልተሰጠው ድረስ ኢጣሊያ ምጭን እንድትይዝ
 የማይፈቅድ መሆኑን ይገልጻል። አድሚራል ካይኒም በመቀጠል ትዕዛዙ ግልፅ ስለሆነ ግብጾች
 የሚታወቁ ከሆነ በኃይል ለመጠቀም እንገደዳለን! ከተግጥም በጦር መርከቦች
 ትደበደባለች አለ። በዚህ ጊዜ እንግሊዛዊው «የኮንዶር» መርከብ አዛዥ ጣልቃ በመግባት
 ብሪታኒያ ኢጣሊያ በምጭ የምትወለደው እርምጃ የማትታወም መሆኗን! በካይር ስለዚህ
 ጉዳይ የሚያውቁ መሆናቸውንና በሁለቱ መንግሥታት መሐከል ገንግሮች የተደረጉ
 መሆናቸውን ለኢዘት ቤይ ተገልጾ ትዕዛዙ መድረስ በመዘገጥቱ ምናልባትም ጠፍቶም ሊሆን
 ስለሚችል እንዳይታወቁ! ስለ ጉዳዩ ብቻ ለግብፅ መንግሥት እንዲያስታውቅ ብሎ
 በማረጋገጡ፣ ምክትል ሀገረ ገዥም ከጦሩ አዛዥና ከጣርኮፖሎ ጋር በወረብኛ ከተነጋገረ
 በኋላ ሰዎታው ለራሱ የግብፅ መንግሥት እና ለኢጣሊያ መንግሥት የሚያሰጣ መሆኑን
 ገልጾ የጦር አዛዥ ተቃውሞውን እያሰጣ በኃይል ግንብ ሊቋቋም ስለማይችል ብቻ ከተግጥን
 ኢጣሊያ እንድትይዝ የፈቀደ መሆኑን የሚል መልስ ለጣቸው። ከቀኑ 9.00 ሰዓት በሻምበል
 ጋርዲኒ (Gardini) የሚመሩ የኢጣሊያ ወታደሮች ከመርከብ መውረድ ጀመሩ። በአቲምሎ
 የተመደቡ ግታው ወደ ተመደበላቸው ቦታ ደረሱ። ምሽትን ባዶ ነበረ ያገኙት። በሞቱምሎ
 የተመደቡ ግን ሌሊት ነበረ የደረሱ። ስለሁኔታው የግያውቁ የተገኙ የግብፅ ወታደሮች ስለ
 ጉዳዩ ለግግራት ወደ ምጭ መልእክተኛ ላ ኩ። በግግራት ጠዋት ከሀገረ ገዢው
 ከአትግቸሁ በላይ የሆነ ኃይል ለለመ ጣባችሁ ምሽጋችሁን እያሰረከባችሁ በጽሑፍ
 ከጣሊያኖች ብቻ ጣሪኒጃ ተቀበሉ የሚል መልስ ለጣቸው። የጦሩ አዛዥ የሚገኝበት ሕንገ
 ጣሊያኖች በሩን በመሰበር ገብተው ሕንገውን ያዙት። በሚቀጥለው ቀን ጠዋት አድሚራል
 ካይኒ ለምጭ ነዋሪዎች የሚከተለውን መግለጫ አለተላለፈ:-

« የኢጣሊያ መንግሥት የብሪታኒያ፣ የኩርክ፣ የግብፅ፣ እንዲሁም የኢትዮጵያ ወዳጅ
 ነው። ከዛሬ ጀምሮ የኢጣሊያ መንግሥት ምጭን በቁጥጥሩ አውሏታል። የግብፅ ሰንደቅ

ዓላማ ከኢጣሊያ ሰንደት ዓላማ ጉን ትውለዋለች። አንድ ወዳጆቻችሁ አድርጋችሁ ተቀበሉ። አንድ ዘወትር ኑሮቻችሁ ቀጥሎ፣ ለወደፊት ትደሰታላችሁ። የግራ ነበር። ለሌሎች ወረራ የኢጣሊያ መንግሥትና የእንግሊዝ መንግሥት ብዙ ጊዜ ሲነጋገሩት የቀዩት ጉዳይ ነው። በተለይ ግን በቢያንዲና ጋደቶቹ በአፋር በረሃ አልቂት በኋላ በኢጣሊያ ሕዝብ ቁጥፍ ድጋግ አሳድሮ ለሰነበረ የኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር በሰንደን የኢጣሊያ አገልግሎት የኢጣሊያ ቢሪዲያዊነት የቀይ ባሕር ወደቦችን ብትይዝ ብሪታንያ ምን ሐሳብ እንዳላት እንዲያጣራ ትዕዛዝ ለሰጠው አንባላደሩም ለእንግሊዝ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ጣይቶ ስፕሮ ሙሉ ሆኖ ግብፅ የቀይ ባሕር ወደቦችን ይዛ ለማስተዳደር ኃይል ያገኛል። 2ኛ. ግብፅ ካልቻለች የወደቦቹ የግለተኛደር ኃላፊነት የቀርቦ ለሰሚን የእንግሊዝ መንግሥትም ለቀርቦ መንግሥት አሳሰቦ አንደኛው ገልጫ። 3ኛ. ኢጣሊያ ግን ብሪታንያ የፊሊ ግዛት ያልሆነ ለመስጠትም ሆነ ለመከላከል መብት አንደሌላት አንድታወቅላት ትፈልጋለች። ለሌሊትም የኢጣሊያ መንግሥት አንዳንድ የቀይ ባሕር ወደቦችን ለመያዝ ፍላጎት ካለው ከቀርቦ ጋራ መስጠት አንዳለበት ብሎ ከገለጸ በኋላ የእንግሊዝ መንግሥት በግራሕት ግን የግንኙም የቀይ ባሕር ወደብ ከበይሉል አሰከ ምዕቅ ኢጣሊያ ብትይዝ ተቃውሞ እንደሌላት ይገለጻል። ነገር ግን ምዕቅን በግራሕት ከሆነ ከዚህ በፊት እንግሊዝና ኢትዮጵያ ያደረጉት ለምሳሌ አንድ ደብዳቤ ቅድመ ሁኔታ አንዳለ ዲሴምበር 22 ቀን 1884 ዓ.ም ሙሉ ሰጥቶል።

3. የኢጣሊያ ቅኝ ግዛቶች ሕግ አልባ አስተዳደር

ካርሎ ሻንዘር¹ (Carlo Schanzer) የተባለው ኢጣሊያዊ የፓርላማ አባል በ1912 በደረሰው መጽሐፍ ስለ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛቶች አስተዳደር በሕግ አንጻር በካሄደው ጥናት አስተዳደሩ የኢጣሊያ ሕገ መንግሥት የማይከተል፣ ከሌሎች የኤውሮፓውያን ቅኝ ግዛቶች በግንጣጦርም ሕግ አልባ ሕገ ወጥ መሆኑን በግሰረዳት ጽፏል።

በአፍሪካ ቅኝ ግዛቶች የነበራቸው ሀገሮች ለምሳሌ ፓርቲታል፣ ፈረንሳይና ብሪታንያ ጠትሶ በዳረው በእነዚህ ሀገሮች የተያዙ ቅኝ ግዛቶች የሀገራቸው ቅጥፍ መሪት የማይነጣጠል አድርገው ይወስዷቸው ነበር። በግ ሳታቸው የግራሕት ሕዝቦችም አንድ ዜጋቸው በአኩላ ደረጃ ይቆጥሩባቸው ነበር። የኢጣሊያ ለሌላ ቅኝ ግዛቶቿ አስተዳደር አዳም ግን ከእነዚህ ሀገሮች በጣም የተለየ ነበር። የኢጣሊያ ሕገ መንግሥት ቁጥር 5 መሠረት ግን ኛውም መሪት ወይም ሕዝብ ከሀገሩ ጋር ለሆነው ከሀገሩ ጋራ አጠቃላይ የምታስተዳድረው ከሆነው ጋር አንድ ጋራ ለሆነው ከሀገሩ ጋራ አጠቃላይ የምታስተዳድረው ነበር። የኢጣሊያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 «ጉንቡ ብቻ የሕግ አስፈጻሚ ሥልጣን አለው፣ ርእሰ ብሔር ነው፣ የጦር ኃይሎች ዋና አዛዥ ነው፣ ጦርነት ያውጃል፣ ሠላም፣ ወዳጅነት፣ ንግድ ይኖራል።»

1. Carlo Schanzer : L'acquisto della Colonia e il dritto Pubblico Italiano

የገንዘብ ወጪ የግራሕት ወሎችና እንደዚህም በሀገሪቷ የመሪት ለውጥ የግራሕት ወሎች ግን በሕዝብ ተወካዮች (ፓርላማ) ካልፀደቀ በሥራ ላይ አይውልም። በግለት ይደነግጋል። ሆኖም ኢጣሊያ የሕገ መንግሥቷ አንቀጽ 5 ወደ ጉን በመተው ቅኝ ግዛቶች በግራሕት በተገባር ሌላ አሠራር ትከተል ነበር። አጼ ምኒልክ ለኢጣሊያ ነገሥታት ደብዳቤ መጻፍ ይወድ ነበር። ኢጣሊያ በሕገ መንግሥታዊ የዘውድ አገዛዝ የምትስተዳደር ለሰነበረች በሀገሪቷ ሥልጣን ያለው ጠቅላይ ሚኒስትር እንጂ ጉንቡ አይደለም ብሰን በመገመት አጼ ምኒልክ የኢጣሊያ ንጉሥ አንድ ራሱ ራሳዊ ተራጭ ለመስለው ነው ብለን ግምት አንሰጥ ይሆናል። ነገር ግን በኢጣሊያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 መሠረት ወሎችን በግራሕት ጉንቡ ብቻ ሥልጣን እንደነበረው ያመለክታል። ስለዚህ የአጼ ምኒልክ ለኢጣሊያ ነገሥታት ደብዳቤ መጻፍ አግባብ ያለው ነበር።

ኢጣሊያ አላብን ከያዘችበት ጊዜ 1882 ጀምሮ ደራሲው መጽሐፍ አስከፋተመበት 1912 ዓ.ም ድረስ በኢጣሊያ ፓርላማ በሕገ መንግሥቱ አንቀጽ 5 መሠረት ስለ ኢጣሊያ የመሪት ለፋት መጫመር በየጊዜው ከአንዳንድ የፓርላማ አባሎች ጥያቄና ነቀፊታ ሲቀርብ የኢጣሊያ ባለሥልጣናት ይሰጧቸው የነበሩ ግብራሪያዎች በሕገ አንጻር አጥጋቢ አልነበሩም። በመጀመሪያ የትኝ ግዛቶች የሀገሪቱ አንድ አካል ናቸው ወይስ አይደሉም ለግራሕት አክራሪ ጥያቄ ግልጽ የሆነ መልስ አልተሰጠውም። የዚህ ግደነት ጥያቄ ለመጀመሪያ ጊዜ በኢጣሊያ ፓርላማ ለክርክር የቀረበው ጁን 26 1882 ነበር። በዚህ ጊዜ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበረው ማንኛድ (Mancini) ቅኝ ግዛቶች (አሰብ) በአስተዳደር ቢለያዩም የኢጣሊያ አንድ አካል ናቸው የግራሕት መልስ ሰጥቷል። የውጫው ውል በተደረገ ጊዜ፣ ግይ 2 1889፣ ወደ ፓርላማ ለክርክር ሳይቀርብ እንዲያውቀው ብቻ ስለተደረገ፣ ግርች 5 1890 አንድ የፓርላማ አባል ፈራሪ (Farrari) በዚህ ውል መሠረትና የኢጣሊያ የመሪት ለፋት የተለወጠ ለሌሊት በኢጣሊያ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 መሠረት ስፓርላማ ቀርቦ መጽደቅ ሲገባው ከሕገ መንግሥቱ ውጭ ነው ውሉ የተፈጸመው የግራሕት ነቀፊታ አቀረበ። በወቅቱ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበረ ለው ዝኾኖ የነበረ፣ በዓድጥ ጦርነት ጊዜ ሽንፈት ለሌላ ቀመስ ሥልጣን በገዛ ፈቃድ ለመልቀቅ የተገደደ ከሪስፒ (Crispi) የማንኛድ ተቃራኒ አስተያየት በመለገዝ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛቶች የኢጣሊያ አንድ አካል ሳይሆኑ በኢጣሊያ መንግሥት ስር የሚተዳደሩ መሆናቸውን ከገለጸ በኋላ ንግግሩን በመቀጠል ተቃራኒ ትችቶች ያስከተሉበት ቃላቶች በመጠቀም «ሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 የመንግሥት መሪት ነው በግራሕት ጊዜ የግራሕት መሪት ስለ ብሔራዊ መንግሥት፣ ለሌላ ገዥ የኢጣሊያ መንግሥት መሪት ነው እንጂ ከሀገር ውጭ የግራሕት መሪቶች አይደሉም» በግለት ገልጧል።

ግርች 17 1885 ካይሮል (Caironi) የተባለው የፓርላማ አባል የኢጣሊያ መንግሥት ፓርላማ ሳያውቀው መሪት ግለፋት ግድረት በመውቀስ ብራንካ (Branca) የተባለው ሌላ የፓርላማ አባል የኢጣሊያ መንግሥት ፓርላማ ሳያውቀው በአፍሪካ ሕገ መደብ ጦር ወጪ በግድረት ሂሳብ ስንደረግል።

ጊዜ 7 1885 የኢጣሊያ ፓርላማ በተሰበሰበበት ጊዜ ተራ የፓርላማ አባል የክረው ክሪስቲ መንግሥት ፓርላማ ሳያውቀው ወደ አፍሪካ ዘመቻ ግድረት ወትሮላል፤ ሌሎች የፓርላማ አባላትም በወቅቱ ተካፋይ በመሆን ድምጻቸውን አሰምኑ።

በዚህ ወቅት የኢጣሊያ መንግሥት የመተግበሪያ ድምፅ ጠይቆ በ189 ድጋፍ ለ97 ተቃዋሚ 7 ድምጽ ተወካዮች ስላገኘ ባድራጎት አንዲገኙበት ብርታት አግኝቷል።

ጊዜ 19 እና ጊዜ 21 1885 የኢጣሊያ ፓርላማ ባደረገው ስብሰባ ቤካሪኒ (Beccarini) እና ክሪስቲ የተባሉ የፓርላማ አባሎች ወደ አፍሪካ ለተላኩ የኢጣሊያ ሠራዊት ስለሚደረገው የገንዘብ ወደ በሚመለከት ፓርላማ ሳያውቀው በመደረጉ ሕገወጥ ነው በማለት ወቅቱ አሰምኑ።

ኢጣሊያ ተስ በተስ በምፅዋ አካባቢ ይዞታዋን በምታስፋፋበት ጊዜ በኢጣሊያ ፓርላማ የክረረ ክርክር ቢደረግም የኢጣሊያ ሠራዊት ከአፍሪካ ይውጣ ብለው የሚጠይቁ የፓርላማ አባላት ቢኖሩም የኢጣሊያ መንግሥት የሚረዳው ወደ ሁሉ የፓርላማ ድጋፍ ለግጥነት ችግር አላጋጠመውም።

ጊዜ 28 1888 ፓርላማ ባደረገው ስብሰባ ቤካሪኒ፣ ሙሊ (Mueli) እና ረራረ የተባሉ የፓርላማ አባሎች የኢጣሊያ ወታደሮች ከአፍሪካ አንዲወጡ በመጠየቅ ድምጻቸውን አሰምኑ። በግርች 17 1891 በኢጣሊያ ፓርላማ ስለ ሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 ክርክር ተነስቶ ጠቅላይ ሚኒስትር የነበረው ፍዲኒ (Rudini) የክሪስቲ ሐሳብ በግንጦባረት የኢጣሊያ ንጉሥ ፓርላማን ሳያጠክር በሀገሪቷ መሪት ላይ ለውጥ ለግድረግ ይቅላል በማለት መልስ ሰጥቷል።

ጁን 11 1891 ሌላ የፓርላማ አባል ፒየራንቲኒ (Pierentoni) ላቀረበው ጥያቄ ጠቅላይ ሚኒስትር ፍዲኒ መንግሥት ወሎችን ለግድረግ መብት አንዳለውና ለፓርላማ የሚያቀርበው ፓርላማ አንዲያፀድቀው ወይም አንዲታወሙ ብቻ ነው የሚል መልስ ሰጥቷል።

በ18 90 ሌላ የፓርላማ አባል ስለ ኤርትራ ወሰን ጉዳይ ከኢትዮጵያ ጋር አንደዚሁም በጅቡቲ ጋራ ጊዜ 24 1900 በለተደረጉ ስምምነቶች ጉዳይ በሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 መሠረት አልተፈጸመም በማለት ላቀረበው ነቀፌታ፣ ከኢጣሊያ የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ፕሪኔቲ (Prineti) መልስ ሲሰጥ ከኢትዮጵያ ጋራ የተደረገው ውል አዲስ መሪት አልተቀላቀለም፤ ውሉ የተደረገው ኢጣሊያ በይዞታዋ የነበረ መሪት ለግድረት ብቻ ነው፤ ምላሹም በመተቀስ እኩብር 1896 የተደረገው የሰላም ውልም ቢሆን ለፓርላማ ቀርቦ አልፀደቀም። በዚህ ጊዜ የፓርላማ አባላት የኢጣሊያ ሠራዊት ከአፍሪካ ይውጣ ብለው የሚጠይቁ የፓርላማ አባላት ቢኖሩም የኢጣሊያ መንግሥት የሚረዳው ወደ ሁሉ የፓርላማ ድጋፍ ለግጥነት ችግር አላጋጠመውም።

ቫንድ እላይ የተጠቀሰው መጽሐፍ ደራሲ ሌሎች የሕግ ባለሙያዎች ስለዚህ ጉዳይ ይጽሏቸው የኢጣሊያ መሪት ስፋት በመወሰን በሕግ አንገር የደረሱባቸው ግምገማዎችን ከወተሰበ በኋላ በሕገ መንግሥት አንቀጽ 5 በመንግሥት ይዞታ የሚገኘው መሪት በሚለበት ጊዜ የትኝ ግዛት መረቶች የሚያጠቃልሉ መሆንን መወሰድ አንዳለበት በማለት ደምድጧል።

የትኝ ግዛት የግጥነት ምኞታቸውን ለግጠናክር አሰብ ወደ መንግሥት ይዞታ ከተዛወረች በኋላ፣ ከምፅዋ ወረራ በረታ ጊዜ 1883 ጣሊያኖች ከእውላ ሱልጣን አንፋሪና ከሸየ ንጉሥ ምኒልክ የገደና የወዳጅነት ስምምነቶች አድርገዋል።

ኢጣሊያ በኢትዮጵያ ላይ በሰሜን በምሥራቅና በደቡብ የባሕር ጠረፎች በመነሳት ስለረደቡት ከባባዎችና ወራሪዎች የሚገልጹ ወሎች ደራሲው ካርሎ ቫንድር በመጽሐፉ ከገጽ 101 እስከ 212 በሙሉ አውጥቷል። ወሎች ስንት የተከረሉ ናቸው። ሀ/ አሰብ ለ/ ምፅዋና ኤርትራ ለ/ ሰግሊያና በናድር የሚል አርአዕት ያላቸው ናቸው።

ሀ/ አሰብ

የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ኤርትራ ለመፍጠር የመጀመሪያ ጥንሰስ የሆነችው ስለ አሰብ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ቫንድር 7 ተራ ቁጥር ቅደም ተከተል ያሏቸው ግብረኞች አውጥቷል። በመጀመሪያዎቹ እምነት ተራ ቁጥሮች ጥርጊር ሳይሆኑ በኢጣሊያ መንግሥት አቀን ባባሪነት፣ በሩባቲና ኩባንያ ስም፣ አሰብ አካባቢ ከነበሩ የአፋር ሱልጣናት የነበሩት ወሎች የያዙ ናቸው። 8ኛ ተራ ቁጥር ሩባቲና ኩባንያ አሰብን ለኢጣሊያ መንግሥት ሲያሰረክብ የተጠየቀበት ነው። 7ኛ ተራ ቁጥር ጁላይ 5 1882 በኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ቀዳግጂ ረርግ አሰብ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት መሆኗን የወጣበት የሕግ ድንጋጌ አዋጅ ነው።

ለ/ ምፅዋና ኤርትራ

ቫንድር ስለ ኤርትራ 38 ተራ ቁጥር ያሏቸው ወሎች ደብዳቤዎችና አዋጆች አላትጥ በመጽሐፉ አውጥቷል።

ኢጣሊያ ምፅዋን በጦር ኃይሉዋ ወርራ ከያዘች በኋላ የኢጣሊያ ጦር አዛዥ የነበረው ለምፅዋ ከተግ ሕገዘብ የሰጠው መገለጫ 1ኛ ተራ ቁጥር በመሆን ወጥቷል። የኢጣሊያ ግንኙነት አጥልቶ በሚያላይ በዚህ ሐሰተኛ መገለጫ አዛዥ የኢጣሊያ መንግሥት የብሪታኒያ፣ የቱርክ፣ የግብጽና የኢትዮጵያ ወዳጅ በመሆን ምፅዋን በቁጥጥር ስር አድርጓል ብሏል።

በ2ኛና 3ኛ ተራ ቁጥር አንደላግዳቸው ጣሊያኖች ሲጀምሩ ሁለጊዜ ግብያ ገንዘብ በጦር 500 ብር በመክረል ከሐብብ ጉግ መሪ ጋር እኩብር 9 1885 እና ጁላይ 9 1887 ያደረጉት ስምምነት ነው።

4ኛ ጁላይ 20 1888 ከሁላ ናይብ ለኢጣሊያ መንግሥት ታግኝነቱን ለመገለጽ የደረሳቸው ደብዳቤ ነው።

5ኛ የቤኒ ዓረር የጉሣ መሪዎች ዲሰምበር 2 1888 ታማኝነታቸው ለኢጣሊያ መንግሥት የገለጹበት ጽሑፍ ነው።

6ኛ አንቱኒሊ ዲሰምበር 9 1888 ከአውሳ ሱልጣን ጋር መሐመድ አንፋሪ ያረገው ውል ነው። ከእስብ ወደ ሸዋ የሚወስደው መንገድ በረሃጣ እንደመሆኑ መጠን የኢጣሊያ ተጓዥ ጽህፈት እንዲጠብቅ የኢጣሊያ መንግሥት ለሱልጣኑ 18.000 ብር ለመክፈል ቃል ገብቷል። በተጨማሪም በየዓመቱ 3.000 ብር ለመክፈል ቃል ገብቷል።

7ኛ. አላይ ጣሊያኖች ከጉሣ መሪዎች እንዳደረጓቸው ውሎች በእኩል ደረጃ ሆኖ የቀረበው ታዋቂው የኢጣሊያ መንግሥት ወኪል ኮንቲ አንቱኒሊና (Antonelli) እዲ ምኒልክ ሜይ 2 1889 በውጫል ያደረጉት ውል ዝነኛው የውጫል ውል ነው። በዚህ የተፈጠረች ኤርትራ ቁጥር አንድ ተብላ ለትጠራ ትችላለች፤ ለኤርትራ መፈጠር መሠረተ ድንጋይ ነው።

8ኛ. ለውጫል ውል ተጨማሪ በኢጣሊያ ናፖሊ (Napoli) ¹ አክቶበር 1/1889 ደጃዝማች (ራስ) መኩንን እና ክሪስቲ የተፈራረሙት ውል ነው።

9ኛ. ስለ አሰብ የተደረገ ስምምነቶችና ስለ ኤርትራ በ8 ተራ ቁጥሮች የተፈጸሙ ውሎች ለኤርትራ መፈጠር ያመቻቹ ቅድመ ሁኔታዎች ነበሩ። በዚህ በ9ኛ ተራ ቁጥር የወጣ ግን ጃንዋሪ 1 1890 በኢጣሊያ ንጉሥ ቀዳማዊ ኡምቤርቶ ተፈርሞ በቀይ ባሕር ለካባቢ የሚገኙ የኢጣሊያ ይዞታዎች በመሉ በአንድ ስም ተጠቃለው «የኤርትራ ቅኝ ግዛት» የሚል ስም እንዲሰጣቸው የሚያዝ ለዋጅ ነው። በዚህ ለዋጅ ኤርትራ ቁጥር አንድ ተፈጠረች። የአዋጁን ፎቶ ኮፒ ተመልከት።

10ኛ. ጁላይ 1 1890 የኢጣሊያ መንግሥት ስለ ኤርትራ ጉዳይ ሕጎችና ድንጋጌዎች ለማውጣት የሚያስችለው በኢጣሊያ ንጉሥ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ የተፈረመ ተጨማሪ ለዋጅ ነው።

11ኛ. የኤርትራ መንግሥት ከሐደንዳዋ ጉሣ መሪ ጋር በኢጣሊያ ስር እንዲሆን የሚፈቅድ ሰፕቴምበር 4 1890 የተደረገ ስምምነት ነው።

12ኛ. አክቶበር 8 1890 ከእፋር የአዶይጣራና አላይመራ የጉሣ መሪዎች በኢጣሊያ ስር እንዲሆኑ የሚፈቅድ ስምምነት ነው።

13ኛ. አክቶበር 15 1890 የኢጣሊያ ባንዲራ እየተከሉ የአዶይጣራ ጉሣ ከአውሳ በደቡብና በምዕራብ የተከለለበት ውል ነው።

14ኛ. የኤርትራ መንግሥት የኢጣሊያ የበላይ ጠባቂነት ፐርቶክተራት (Protectorate) ከዓድ ለግር 15ኛ. ከሰብደራት 18ኛ. ከሐምራም 17ኛ. ከባሪያ 18ኛ. ከዓድ ሸራ 19ኛ. ከግራያ ቀይ 20ኛ. ከግራያ ጠይም 21ኛ. ከመንግሥት ቤት አብርሃ 22ኛ. ከመንግሥት ቤት ሻንክ የጉሣ መሪዎች ጋር ሁሉም አክቶበር 20 1890 ውል ያደረገበት ነው።

1. Vico Mantegazza : La Guerra in Africa p. 145

23ኛ. የአዶይጣራና የአላይጣራ የጉሣ መሪዎች ቀደም ብሎ የኢጣሊያ መንግሥት ከአውሳ ሱልጣን ጋር ያደረገው ውል እንዲቀበሉ ለግድረግ ኖቬምበር 3 1890 የተደረገው ውል ነው።

24ኛ. የኤርትራ መንግሥት ኖቬምበር 11 ቀን 1890 ከበጃክ፣ 25ኛ. ከቤት ግላ 26ኛ. ከዓድ ሊከድ የጉሣ መሪዎች ጋር ለኢጣሊያ ተገዢነታቸውን በመቀበል ያደረጋቸው ውሎች ናቸው። በውጫል ውል ጊዜ እንደዚሁም ጃንዋሪ 1 1890 ኤርትራን የፈጠረ ለዋጅ ጊዜ ያልነበሩ መሪዎች ከተራ ቁጥር 11 እስከ 26 አላይ የተጠቀሱ ውሎች ስለ ተጨመሩ በት የመሬት ስፋቷና የኗሪ ሕዝብ ቁጥር ጨምሮ ኤርትራ ቁጥር 2 ተፈጠረች።

በተራ ቁጥር 28ኛ. የኢጣሊያና የእንግሊዝ መንግሥታት ስለ ሰሜን ኤርትራ ከሱዳን ጋር የሚያዋስነው ወሰን የተከለሉበት ኤፕሪል 15 1891 ያደረጉት ውል ነው። ከዚህ ውል በኋላ ኤርትራ ቁጥር 3 ተፈጠረች።

በተራ ቁጥር 29ኛ. ከዓድዋ ሸንፈት በኋላ ኢጣሊያ የውጫል ውል ተስርዋ የሊትዮ ጵያ ነግስትን ለመቀበል ተገዳ የእዲስ እበባ ውል ተብሎ የሚጠራ አክቶበር 26 1898 (ጥቅምት 17 ቀን 1882) ዓ.ም ሁለቱ ሀገሮች የተፈራረሙበት ውል ሲሆን፣ በዚህ ቀንም በተራ ቁ. 30ኛ ያለው ስለ ኢጣሊያ እስረኞች መለቀቅ የስምምነት ውል ለድርገጥል።

ዲሰምበር 21 1893 ኢጣሊያ እቁርዳትን በጦር ኃይል በቁጥጥር ባደረገችበት ጊዜ ኤርትራ ቁጥር 4 ተፈጠረች።

ጁላይ 17 1894 ኢጣሊያ ከሰላን በጦርነት በቁጥጥር ባዋለችበት ጊዜ፣ ከኤርትራ ጋር ስትቀላቀል የኤርትራ ገጽታ የመጨመርና የመቀነስ የታየበት ወቅት ኤርትራ ቁ.5 ተፈጠረች።

ካርሎ ሻንዘር ስለ ኤርትራ መፈጠር ሂደት በተራ ቁጥር 31 እንዳ ወጣው ኢትዮጵያና ኢጣሊያ ጁላይ 10 1900 (ሐምሌ 3 ቀን 1892 ዓ.ም) ስለ ደቡባዊ ኤርትራ ወሰን ጉዳይ፣ መረብ ምላሽ ሁለት አንቀጽ ብቻ ያዘለ ለጥር ውል ባደረጉበት ወቅት ኤርትራ ቁጥር 6 ተፈጠረች።

በተራ ቁጥር 32 የወጣው የእንግሊዝና የኢጣሊያ መልክለተኞች በእሻጥር የኩናማ አውራጃ ከኤርትራ ጋር እንድትቀላቀል ሮማ ላይ ዲሰምበር 22 1901 ያመቻቹበት ውል ነው። በተራ ቁጥር 33 የወጣው የ32ኛ ተራ ቁጥር ተቀጣይ ሲሆን እጅ ምኒልክ በአዲስ እበባ የኢጣሊያና የብሪታንያ አምባሳደሮች የኩናማ አውራጃ ከኤርትራ ጋር እንድትቀላቀል ሜይ 15 1902 አዲስ እበባ ላይ ያፀደቀበት ውል ነው። በዚሁም ውል መሠረት ኤርትራ ቁጥር 7 ተፈጠረች።

በተራ ቁጥር 34ኛ እና 35ኛ የኢጣሊያና የፈረንሳይ መንግስታት ስለ ደቡብ ኤርትራ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛትና ጂቡቲ የፈረንሳይ ወሰን ጉዳይ በሮማ የደረሱበት ስምምነት ሲሆን በዚህ ስምምነትም ኤርትራ ቁጥር 8 ተፈጠረች።

በተራ ቁጥር 38ኛ የተመለከተው ኢጣሊያ በቀይ ባሕር የአፋር የባሕር ወደቦች ተወስኖ የነበረች 60 ኪሎ ሜትር ከባሕር ወደ አፋር መሬት ውስጥ አንድንገባ የሚያስችላት ውል ሁለቱ መንግሥታት ኢጣሊያና ኢትዮጵያ አዲስ አበባ ላይ ሚይ 16 1908 የደረሱበት ውል ነው። ከዚህ ውል በኋላም ኤርትራ ቁጥር 9 ተፈጠረች።

ኤርትራ ቁጥር 10 የተፈጠረችው በ1928 ዓ.ም (1935-36) በተደረገው ጦርነት ኢጣሊያኛች መላውን ኢትዮጵያ ከተቆጣጠሩ በኋላ ያደረጉት የግዛት ሽንሽኛ ነው። በዚህ ጊዜ ትግራይ አፋር ምሥራቅ ወሎ ወዘተ በኤርትራ ግዛት ውስጥ ተከለለው ነበር። ኤርትራ ቁጥር 11 በ1928 ዓ.ም (1935-36) በተደረገው ጦርነት ጣሊያኛች አዲስ አበባ ከመግታቸው 1 ወር በፊት ጊዜ የኢጣሊያ ጦር ኤታ ግጥም ስነምግባር ጀነራል ጋባ የተነደፈው እትድ አዜ ጋይላ ሥላሴ በኢጣሊያ አጅ አንደኛውን ቃሰቦ የተዘጋጀ ስለሆነ በሥራ ላይ ለውል አልቻለም። እትድ ለኤርትራ ቅኝ ግዛታቸው ከብር ወሰኔ ዓለም አቀፋዊ ታዋቂነት ያለው ባሕር ጣና እንዲደርስ ጦርነቱ በሰላማዊ መንገድ አልባት ለግጥሟት ቃሰቦ የተዘጋጀ ነበረ። በእትድ መሠረት አፋር ምሥራቅ የሚኖሩበት መሬት በሙሉ፣ ትግራይ በሙሉ፣ ወሎ በሙሉ፣ ከወጌ ምድር ዳራና አለፋ ከኤርትራ ጋር ተቀላቅሎ በኤርትራ ስም እንዲጠሩ ነበር።

ደሴ በጣሊያኛች አልተያዙትም ነበር፤ የወሎ ሀገረ ገዢ አልጋ ወራሽ እጁ ለጣሊያኛች እንደሚሰጥ እምነት ነበራቸው። አልጋ ወራሽ ገን ደሴን ለቶ ወዳልታወቀ ቦታ ስለሄደ ግርሻል ባዶሊዮ እንዳሰበው አልተሳካለትም። ግርሻል ባዶሊዮ አዜ ጋይላ ሥላሴ አዲስ አበባን ለቶ በሙዚራ ትልቅ ስሕተት እይብራም የሚል ግምት ነበረው። በዚህ መሠረት ከጋይላ ሥላሴ ጋራ ሊደረግ የታለበው የሰላም ድርድር ተካፋይ እንዲሆን የቅኝ ግዛቶች ሚኒስትር የነበረ ለሶና ወደ ኢትዮጵያ እንዲመጣ በባዶሊዮ ተጋብሞ መጥቷል። አዜ ጋይላ ሥላሴ ያለበት ቦታ ሲታወቅ ባዶሊዮና ለሶና አንድ ላይ ሆነው ያረቀቁት ለጋይላ ሥላሴ የሚላክ ቴሌግራም ሙሉላኒ እንዲያውቀው የተነገረው በሚከተለው ነበረ። «ደሴ እንኛለሁ፣ የእኔ ጦር ብዛት ግርግጥነት ያውቃል። አሁን ወደ አዲስ አበባ ጉዞን ስቀጥላ ምራሱ የወደተና የተበታተነ የኢትዮጵያ ጦር የሚያደርግልኝ መከላከል የለም። ለምን የክርስትያን ደም በስንቅ ይረሳል? ግርግጥነትም ስለ ሰላም ንግግር የሚፈልግ ከሆነ እኔ መልእክተኞች ለመላክ ግጥጃ ሃኝ። ይሁን እንጂ የግርግጥነትምን ደገንነት የአዲስ አበባን ፀጥታ ለመጠበቅ ወደ አዲስ አበባ ግምራቱ የግይቶር መ ሆኑን ግልጽ ይሁንልኝ።» ዳዩ ገን ምን ጊዜም ትክክለኛ መንገድ የሚመርጠው በሃገቡ ስላልተሰማግ የባዶሊዮና የለሶና እትድ ውድቅ ሆነ። ከዚህ በኋላ ግርሻል ባዶሊዮን ያሳከበው የነበረ ስለ ሰላም ጀኒቭ የሚደረጉ ንግግሮች በድል አድራጊነት ወደ አዲስ አበባ እንደገባ እንዳይከለከል ነበር። ለሶና ገን የዚህ ዓይነት ሃገብ ምን ጊዜም ዳዩ እንደግይቶር ስለው ያረጋግጥለት ነበር። ምንም እንኳን ምና የኤርትራ ገንጣዮች አዜ ምኒልክና ጣሊያኛች ቢሆኑም የላሬ ትውልድ ገንጣዮች እላይ ከተደረገሩ 11 ዓይነት ኤርትራዎች ሀገራቸው ተብላ የተሰጠቻቸው የትኛኛ ኤርትራ እንደሆነች እናት ሀገራችን ባለው እንዲሞቱላት ከጣሊያኛችና ከምኒልክ የተሰጣቸውን ላያጣሩ በታወረ

ለእምርጥቸው የሚመሩ መሆናቸውን ያሳያል። ኤርትራ አንድ ሀገር ናት ብትባልም ምና ኤርትራ ወሰኑዋ በውጫ ውል የተወሰነው በጣሊያን ንጉሥ ኡምቤርቶ በአዋጅ የጻደቀው ብቻ መሆን ይኖርበታል። ኤርትራ አንድ ጉዛ የሚኖርባት ወይንም አንድ ዳንድ የሚ ናገር ሕዝብ የሚኖርባት ሀገር አይደለችም። ሌሎች ኤርትራዎች የተቀላቀሉ ናቸው። የመጨረሻዋ ኤርትራ ቁጥር 10 እከራሪ የኤርትራ ብሔርተኞች ይገባል። ከግለታቸው በተር በአሁኑ አስተዳደር ኤርትራ አይደለችም። ብዙዎች ፈረንጆች በአጠቃላይ የውጭ ሀገር ለዎች ኢትዮጵያ አንድነት የላትም፤ በጉዛ የተካፈላለች ናት፤ የብሔረሰቦች ጥርቅም ሞካደክ ናት ይላሉ።

ሐ. ሶማሊያና በናድር

ጣሊያኛች በሶማሊ እጃቸው ግግባት ሊጀምሩ አሰብ እንዳደረጉ ሁሉ የሀገሩ ባለባቶች ሱልጣኖች በገንዘብ በመደለል ነበረ። ሻንዘር በ29 ተራ ቁጥሮች አላትም እንዳወጣ አዋጆችና ውሎች መሠረት ከመጀመሪያ ተራ ቁጥር 1 የተዋገሱት ከአቢያ ሱልጣን በየዓመቱ 200 ብር ግሪያ ተራሳ በመክፈል በኢጣሊያ ስር እንዲሆን በመፍቀዱ ጃንዋሪ 1889 ነበር። ቀጥሎም በተራ ቁጥር 2 ከአቢያና ከሚጃርቲኒ ሱልጣኖች በዓመት 1800 በመክፈል በኢጣሊያ ሥር እንዲሆኑ አጥረል 7 1889 በመፍቀዳቸው ነው። የኢታላ ተራ ቁጥር 3 ግርች 7 1891 የምታደሹ ሱልጣኖች በኢጣሊያ ሥር በወደቁበት ጊዜ ገን ገንዘብ ላይክፍላቸው ግርች 24 1891 ነበረ።

በተራ ቁጥር 6 በ1692 ኢጣሊያ የበናድር ወደቦች ለመጠቀም የሚያስችላት ውል ከብሪታኒያና ከሃንዲባር ሱልጣን ባደረገችበት ጊዜም ገንዘብ ለሱልጣኑ በመክፈል ነበረ። ሌሎች ስምምነቶች ከባርደሬና ሱግ ሱልጣኖች ጋራ ሊደረጉ ገንዘብ ላይክፈላቸው የኢጣሊያ የበላይ መባቂነት ረላቸው በመጠየቅ ነበር።

ኢጣሊያ የሶማሊያ የወደብ ከተሞችን ይቆጣጠር ከነበረው ከሃንዲባር ሱልጣንና ከብሪታኒያ እንደዚሁም ከተለያዩ የበናድር ሱልጣኖች ተዋውላ በእጃዋ ያለገባቸው መሬቶች አንድ ላይ ተጠቃልለው በኤርትራ እንደተደረገ ሁሉ አጥረል 5 1908 በኢጣሊያ ንጉሥ ቪክተሪዮ አግኑኤሌ 3ኛ ፈርማ በወጣው አዋጅ መሠረት የኢጣሊያ ሶማሊያ የሚል ስም ተሰጥቷቸው በደቡብ ኢትዮጵያ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ተፈጠረ። የዚህ አዋጅ ፍቶ ኮፒውን ተመልከት።

በመጨረሻም ኢጣሊያ በሕንድ ውቅያኖስ የወደብ ከተሞችን ይቆ ጣጠሩ ከነበሩ ሱልጣኖች ጋራ እንዳደረገቻቸው ውሎች ሚይ 16 1908 ከአዜ ምኒልክ ጋራ ባደረገችው ውል ወሰኑ ሲከለል ኢጣሊያ ለአዜ ምኒልክ 3 ሚሊዮን ሊሬ በመክፈል ነው።

ኤርትራና ሶማሊያ መፈጠር

እግሊያ ወደ ሀገራችን ከሙያዊነት በፊት ኤርትራና ሶማሊያ የሚባሉ ሀገሮች አልነበሩም፤ ኤርትራ በትግራይ ተጠቃላላ ትጠራ ነበር።

ሶማሊያ በሚመለከት በኪንያ፣ በደቡብና ሰሜን ሶማሊያ፣ በጅቡቲና በኢትዮጵያ የተለያዩ ጉሳዎች በሶማሊያ ጳጳሪ የሚጠቀሙ ዐ.ና.ሩም ሶማሊያ ተብሎ የሚጠራ ሀገር አልነበረም።

ኤርትራ የተፈጠረችው ስምም የተሰጣት በኢግሊያዊው ንጉሥ ኡምበርቶ ቀዳማዊ አዋጅ ጳጉሞ 1 ቀን 1890 ዓ.ም. ነው። ሶማሊያ (የደቡብ ሶማሊያ) የተፈጠረችው ስምም የተሰጣት በኢግሊያዊው ንጉሥ ኡማኑኤል ሶስተኛው አዋጅ አፕሪል 5 ቀን 1908 ዓ.ም. ነው።

የሁለቱ አዋጆች ፎቶ ኮፒ ከካርቶ ሻንዘር መጽሐፍ የተቀዳ ለአንባቢያን ቀርቦታ፤ ተመልክቱ።

ኤርትራ ከትግራይ አንድ አካል ነበረች። በግሊያኖች ቁጥጥር የጥሰው አብዛኛው የሶማሊያ ግዛት ግን በናድር ተብሎ ይጠራ ነበር። ግሊያኖች ከተለያዩ የሶማሊያ ሱልጣኖች ጋራ የኢግሊያ ገዢነት እንዲቀበሉ ስምምነት ካደረጉ በኋላ በአዋጅ አንድ ላይ ተጠቃልለው የኢግሊያ ሶማሊያ ቅኝ ግዛት ተብለው እንዲጠሩ አድርገው አንድ አዲስ ሀገር ፈጠሩ።

4. ስለ ኤርትራ መፈጠርና ስም

ጳጉሞ 1/1890 የኢግሊያ መንግሥት በቀይ ባሕር የነበሩት ቅኝ ግዛቶች በሚመለከት በገጽ 26 ጋዜጣ አዋጅ ለውጥተዋል፤ አዋጁ 15 አንቀጾች ያዘለ ነው። የመጀመሪያ አንቀጽ ስለስም መተየር የሚመለከት በቀይ ባሕር የኢግሊያ ይዞታዎች ኤርትራ በሚል ስም በአንድ ቅኝ ግዛት ተጠቃለዋል የሚል ነበረ።

ፈብራራ 6/1891 እዚያ ምኒልክና አንቀጺ ሶስት ወሎች ተፈራርመው ነበረ። 1ኛ. ስለወቅን ጉዳይ፣ 2ኛ. በውጫሌ ውል ለወዛጋቢ የነበረው ስለአንቀጽ 17 ፈብራራ 8/1891 (ጥር 1883) 3ኛ. ስለኢትዮጵያ የተበደረችው የገንዘብ ጉዳይ። እነዚህ ሶስት ወሎች ከተፈራረሙ በኋላ አንቀጺ እዚያ ምኒልክን በአንቀጽ 17 የተመለከተው አታሉላኝ ብሎ ወረቀቱን ተደባዳሪ ሆኖ ብሎ ስለነበረ እዚያ ምኒልክ አንቀጽ 17 ተሰርዷል ብሎ ያስፈረሰው አንቀጺ ግን አንቀጹ ሳይተየር ሁለቱ ትርጉሞች ሕጋዊነት እንዲኖራቸው ብዬ ነው የፈረሰው ብሎ ስላለ ሶስቱን ወሎች ተደባዳሪ ወደ ሀገር ተመለሰ። ሆኖም በይፋ የወጡ ወሎች ስለሆኑ ስለ ወሰን ጉዳይ በሚመለከት ከዚህ በታች ሙሉ ቃል ለውጥ ተዋጥቶ። የገር ግደ የኢግሊያ ንጉሥ መልእክተኛና ባለሙሉ ሥልጣን ስለወሰኙ ጉዳይ በሚመለከት ከዚህ በታች ባለው ስምምነት ደርሶታል።

ከአዲሱ የወሰን መስመር ከምእራብ ወደ ምሥራቅ ከአዲሻ ወደ ደቡብ የሚወስደው መንገድ ተከትሎ ይሄል። ከድባሩ ሆኖ ወደ አዲሻ የሚወስደው መንገድ

በስተደቡብ የኢትዮጵያ ናቸው አዲሻ ወደ ሰሜን የሚገኙ በታዎች የኢግሊያ ናቸው። ከድባሩ ተነጥሎ ወደ ሽኩቲ ወደ ጉራሪ በአዲ ቆልቦ አዲጊና ኮርባርያ ወሰን ይሆናሉ። ሽኩቲ ድርብታ እዲ ጊና ኮርባርያ የኢግሊያ ናቸው። ተኩልና ጉራሪ የኢትዮጵያ ናቸው። እዲ ዓንጉል፣ አናደቆ፣ ግዓረባ፣ ሰገንይቲ፣ ሄቦ የኢግሊያ ናቸው። ድግሣ የኢትዮጵያ ናት። ከድግሣ ወደ ሐላይ የሚወስደው መንገድ በደቡብ ያሉት በታዎች የኢትዮጵያ ናቸው። በስተ ሰሜን ያሉት የኢግሊያ ናቸው። ከሀላይ በሣንፋይቶ ወደ ግህዞ ወደ የፈርአን ዶርዎች ሚዳ እስከ ግንከቦ አራት ሰዓት መንገድ ከአራፋሊ በስተደቡብ የዶላቲ ሸለቆ። ከአዲሻ ጋራሻ ከመረብ የሚያገናኘው ካለው መስመር ወሰን ይሆናል። ከዚህ መስመር በስተደቡብ የኢትዮጵያ በስተሰሜን የኢትዮጵያ ናቸው። ጋራሻ ከመረብ የሚያገናኘው እስከ ተከዜ የሚሄደው መስመር ቢረ አጠገብ ከመስመሩ በስተምዕራብ የኢግሊያ በስተምሥራቅ የኢትዮጵያ። ስለአወዛጋቢው ጉዳይ የውጫሌ ውል አንቀጽ 17 ግሊያኖች አሁንም ጥፋተኛው እዚያ ማለት ለይደለም ብለዋል፤ የከሐዲው አስተርጓሚው የግራዝግጥ የሴና ንጉሌ ጥፋት ነው ብለው በአስተርጓሚው አግባብ (Traduttore) አስተርጓሚ ሳይሆን ከሐዲው (Traditore) ነው ብለውታል። በአሁኑ ወልም ሆነ በዋናው የውጫሌ ውልም ወንድሙ ጆርጅ ንጉሌ ከሐዲ ነው ብለውታል። ሁለቱም ትግራዎች ናቸው፤ በአከሩር የካቶሊክ ሚስትን ተግራዎች ነበሩ። ይህ ግለት ደግሞ የፈረንሳይው ቆስ አባ ኩልቦ ተግራ አንደኛው ግለት ነው። ለአዚህ አባ ኩልቦ ደህና ተግራዎች አፍርተዋል ግለት ይቻላል። ስለ ጆርጅ ንጉሌ ተራፔርሲ «በልጥ ግረፊያ» መጻፍ አንዲህ ሌላ ጽፋል፤ «የግብጹው አሰጣጫ ጋሻ በሰሜን ኢትዮጵያ ጦርነት ከፍተኛ ነበረ። በምሥራቅ ኢትዮጵያ በታወቀው የሱዊስ ተወላጅ መንገደኛ 400 የሱዳን ዜጎች በመምራት ኢትዮጵያን ለመዋጋት በአሰጣጫ ጋሻ አቀነባባሪነት ሶስት ቀን ከጉዳጉ ጦርነት በፊት በታደሩ በኩል ኢትዮጵያን ለመውረር መከራ ተደርጎ ነበረ። በኢትዮጵያ ታሪክ አዲስ ነገር ሆኖ የታየው ንጉሥ ሚኒልክ በአዲስ የሐንሰ ላይ በግሰር ከግብጹ ጋሻ ሚስጢራዊ ውል ግድረጋቸው ነበረ። የዚህ ውል አቀነባባሪ ጆርጅ ንጉሌ ነበረ። ከዘመቻም ከመንገደኛ ጋራ ተካፋይ ሆኖታል። በአፋር በረሐ ከገቡ በኋላ አፋርን እንደሰላግደ ለዎች መለሰው ከተጠጉዋቸው በኋላ መንገደኛና 400 ሱዳኖችን በሙሉ ሲገደሉ ጆርጅ ንጉሌ ግን ምንም አደጋ ሳይጋጥሙ በደህና ወደ ታደሩ ተመልሰ ስለደረሰው አደጋ ዜና ሰጥተዋል። የአዲስ ምኒልክ ታዎች እንደዚህ ያሉ ሰዎች ነበሩ። ሆኖም በውጫሌ መካከኛ የንጉሠ ነገሥቱ ዘውድ ለመጫን ምኞት የነበረው ንጉሥ ምኒልክ ትልቅ ሐዘን ሆኖ ነበረ።»

አክቶር¹ 26 1898 ከዓድጥ ጦርነት በኋላ ኢግሊያና ኢትዮጵያ የሠላም ውል በአደረጉበት ጊዜ አንቀጽ 4 ስለወሰን ጉዳይ አንዲህ የሚል ነበረ። «ሰበሰቡ ጉዳይ ሁለቱ ወገኖች ወደ ስምምነት ለመድረስ ባለመቻላቸው ነገር ግን ሳይዘገዩ ለሀገራቸው ሠላም ለመመሥረት ፍላጎት ስላላቸው ከዛሬ ጀምሮ በአንድ ምዕት ውስጥ የገርግደ የኢግሊያ

1. Carlo Rosselli: ibd p. 181

ንጉሥና የግርማዊ የኢትዮጵያ ንጉሥ ነገሥት መልእክተኞች የወለዮቹ ተዳይ በወዳጅነት መንፈስ ለመወሰን ወደ ስምምነት ደርሰዋል። የወለዮቹ ጉዳይ እስከሚወሰኑ ሁለት ወገኖች አሁን ያለው ወለን ተጠብቆ በየይዘታቸው እንዲያከብሩና ይህ በመረብ በሰላም ሙና ወንዞች የተከለለ ጊዜያዊ ወሰን እንዳይጥሱ ተስማምተዋል። ኢጣሊያና ኢትዮጵያ ከዚህ በላይ ባደረጉት ውል መሠረት ከአንድ ዓመት በኋላ ሳይሆን ከ4 ዓመት በኋላ እዲላ አበባ ላይ ጁላይ¹ 10/1900 ሁለት አንቀጽ ብቻ ያዘለው የሚከተለው ውል ተፈራርመዋል። በቅድለት ሥላሴ ስም ግርማዊ ኡምቤርቶ ቀዳማዊ የኢጣሊያ ንጉሥና ግርማዊ ንጉሥ ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ በኤርትራ ቅኝ ግዛትና በኢትዮጵያ መካከል ያለው የወለን ጉዳይ ከአዲላ አበባ የሠላም ውል አከቶበር 26/1896 (ጥቅምት 17 ቀን 1889) ተንጠልጥሎ የቀየውን የወለን ጉዳይ አልባት ለመስጠት ለላለባቸው ነገሮች ተስማምተው የሚከተለውን ስምምነት አድርገዋል።

1ኛ. ከዚህ ውል ጋራ ተያይዞ የቀረበው ካርታ እንደሚያሳየው ቶማት-ቶድሎክ-መረብ-በላሣ- ሙና ያለው መሥመር በሁለቱ ወገኖች የኤርትራና የኢትዮጵያ ወለን መሆኑን ተቀብለውታል።

2ኛ. ከቶማት-ቶድሎክ-መረብ-ማይ እንበሣ-ማይፈጫ-ማይመረታ-ማይማሕዩ-የፈርአን ዶርች ሸለቆ የሚያልፈው መስመር ጀምሮ እስከ ቶማት-ቶድሎክ-መረብ-በላሣ- ሙና ያለው መስመር መሐል ያሉት መሬቶች ከኢትዮጵያ ንጉሥ ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ ለኢጣሊያ የተሰጡ ስለሆነ የኢ ጣሊያ መንግሥት ለሌላ ሀገር አሣልፎ እንዳይሰጥና ወይም እንዳይሸጥ ግ ደታ ገበቶዋል።

በኢጣሊያ ስም ሸምባ ጅኩዲኮላ ፈርሞዋል። በኢትዮጵያ ስም ግርማዊ ንጉሥ ነገሥት ዳግማዊ ምኒልክ ፈርሞዋል። በውሉ እነጋገርና መንፈስ ሁለት መሥመር የተጠቀሱበት ምክንያት መረዳት በተደራዳሪዎቹ መሐከል ወደ ስምምነት ከመድረሳቸው በፊት የተደረገውን ውጣ ውረድ ከርከር ግወቅ ያሰፈረጋል። እኔ ምኒልክ ለድርድር ያቀረበው የወለን ከሌላ ሃሳብ ነበረ። ይህ የእኔ ምኒልክ መሥመር በጊዜው የነበረ የዜና ወኪል እንዲሳተፍው እንደሚከተለው ነበረ። መሥመሩ ከትግራይ (ቶማት) ተነስቶ መረብ ቶድሎክ ይደርዳል። እስከ ግይ እንበሣ ይቀጥላል። ከዚህም እስከ ምንጭ ሄዶ ወደ መረብ ግይፈጫ ወርዶ ግይ መረታ እስከሚገናኝበት ተከትሎ ይሄዳል። ከግይመረታ ይወጣና ከጉራዕ-ድግሣ-ሐላይ-ግህዮ በስተደቡብ ወደ ፈርአን ዶርች ሸለቆ ይወርዳል። ከዚያ ከቀይ ባሕር 60 ኪሎ ሜትር ፖራላል ይቀጥላል። እዲህ መሥመር እንደ ጉራዕ ድባርቀ-ድግሣ-ሐላይ የታወቁ መንደሮች ወደ ኤርትራ ስለሚያከላል ፈብራዋሪ 6/1891 ከተደረገው ስምምነት የተሻለ ሆኖ ተገኝቷል። ከሁለቱ ወገኖች ሁለት የተለያዩ ሐሳቦች ተርበው እንዳሉ ከአንድ ገለልተኛ ሰለ ፖለቲካ የግያውቅ ወገን የሚከተለውን ሐሳብ ይቀርባል።

1. Carlo Rossetti : ibd p. 247

ንጉሥ የተባሉት መሬቶችን እንዲያስተዳድር ለኤርትራ መንግሥት እንዲሰጡ በምትኩ ደግሞ የኤርትራ መንግሥት እነዚህ መሬቶች ከአዲሱና ከአርገው መሥመር መሐል የሚገኙ ግለት ሠራዩ፣ ሽመዛናና በከፊል እከሰጉዛይ ከዚህ ቀደም ለጉጉሥ ነገሥቱ ይከፈል ከነበረው ግብር ጣሊያና ለምኒልክ እንዲከፍሉ። ንጉሥ ከሐክ ያለፈ የመግባት ስሜት በግሃታቸው ሌላ እስታራቲ ሐሳብ ቀረበ። ይሄውም መሬቶቹ ለዘለቀታ ለኢጣሊያ እንዲሰጡ በግብር መላክ በየዓመቱ ኢጣሊያ የምትከፍለው ገንዘብ በአንድ ጊዜ እንድትሰጥ የሚል ሐሳብ ቀርቦላቸው ተቀብለውታል። እኔ ምኒልክ የገረማቸው ነገር ቢኖር ስለጣሊያናት ተለዋዋጭ እስተሳሰብ ብቻ ነበረ። በአንድ ወቅት ሀገሩን ለተን እንዲላን፣ በሌላ ወቅት ደግሞ በያዙት መሬት ላይ የግለፋት ዓላማ ግንካኔቸው ነበረ። በጣሊያናት ግምት እኔ ምኒልክ ከሐክ በላይ የመስማማት መንፈስ ያሳየበት ምክንያት ግርድቲ የኤርትራ ሀገር ገዥ የነበሩ ራስ መንገሻ በንጉሥ ነገሥቱ ላይ በሸፈቱበት ጊዜ እጃቸውን እንዲሰጡ ለግለገደድ ብዙ ወታደሮች ለላላኩባቸው ከጣሊያናት በኩል ምንም የሚያስፈራቸው ነገር እንደሌለ የሚል እምነት ስለደረባቸው ነው ብሎዋል።¹ ጣሊያናት ኤርትራ የሚል ስም ሲያወጡ ጃንዋሪ 1/1890 እንዲሁም የውጫሌ ውል ሲፈረም ግይ 2/1889 የኤርትራ ስፋት እላይ እንደተገለጸው ከአሥመራ በስተደቡብ ሸከቲ ብቻ ይደርስ ነበረ በስተምሥራቅ ስገንደቲ በስተምዕራብ ከረገገ ብቻ ያጠቃልል ነበረ። አብዛኛው አካለጉዛይና ሰራዩ እውራጃ በሙሉ ከኤርትራ ጋራ አልተቀላቀሉም ነበር። እነዚህ ሁለት እውራጃዎች በሕገ ከኤርትራ ጋራ የተቀላቀሉት 10 ዓመት ተኩል የኤርትራ ስም ከወጣ በኋላ ጅላይ 10/1900 ነበረ።

በዚህ መሠረት እነዚህ ሁለት እውራጃዎች የዋናው ኤርትራ አካል ሳይሆኑ በተጨማሪ በእኔ ምኒልክ ቸርነት ቆይተው በኢጣሊያ በገንዘብ ተሰውጠው የተሸጡ መሬቶች ናቸው።² በስተደቡብ በኩል ከላይ እንደተገለጸው ሊያስፋፋ በስተምዕራብ እንደዚሁም በ1893 ዓ.ም. የባርካ እውራጃ፣ በ1894 ዓ.ም. ከሰላን፣ በ1902 የኩነግ እውራጃ፣ በ1908 የአፋር መሬትን በመያዝ የቅኝ ግዛታቸውን ሊያስፋፋ ችለዋል። ኤርትራውያን የሚጥቁላት ሀገራችን ብለው የሚወደት ኤርትራ ዳር ድንበሯ ከየት ወደት እንደሆነ ቢጠየቅ የሚሰጡት መልስ የኢጣሊያ ቅኝ ገዢዎች የቀየሱት ዳር ድንበር ከግላየት በስተቀር ሌላ የራሳቸው የላቸውም፣ ኤርትራ የተፈጠረችው በውጫሌ ውል ነው፣ በዚህ ውል መሠረትም ዳር ድንበሯ ከሸከቲ እያልፍም ነበር እኔ ምኒልክም የሀገሬ ዳር ድንበር ብሎ ለእውርላ መንግሥታት ያሰታ ወ ቀው ከሸከቲ በስተደቡብ ያለው መሬት ነው። ከዚህ በተጨማሪ ወደ ኤርትራ የተቀላቀሉ መሬቶች በሕገ ወጥ መንገድ ነው 1ኛ. አካለጉዛይና ሰራዩ እውራጃዎች በሕገ ወጥ መንገድ ከኤርትራ ጋራ እንደተገለጸው ላይ ገልግለሁ። 2ኛ. ከሰላ ከኤርትራ ጋር ከተቀላ ቀለች በኋላ ሥለ አ ፍሪካ አዋቂ ብለው ጣሊያናት የሚያምኑበት ዘረኛው ጀርመናዊ ስጃ ገቶርት ጠቅላላ ኢጣሊያ ያላት ጦር ሠራዊት በሙሉ እንኳን በኤርትራ ብታሰፍር ከሌላዎች ወረራ ለትከላካል አትችላም ብሎ ስለሚፈራረቸው ጣሊያናት ተደናገጠው ባጣዳሪ እንግ

1. Carlo Rossetti : ibd p. 248-180
2. Carlo Rossetti : ibd p. 247

ሊዞች ለመረከብ ዝግጁ ሳይሆኑ እየገረግቸው ከሌላን ለቀው ወጥተዋል። ከሌላ ሊትዮጵያውያን ዝርያ ያላቸው የሚኖሩባት ከጣሊያኖች በፊት ራስ አሉላ ዘምተ ድል ተቀዳጅቶ ብዙ ሊትዮጵያውያን የጥቅምት ራስ አሉላ ራሱም የቆሰለባት ከተማ ናት። ሊጣሊያ ለእንግሊዞች ያሰረከበቻት በሕገ ወጥ መንገድ ነው፤ ጣሊያኖች በግንኛውም ነገር ጀርመኖችን ተከትለው መሄድ ይወደሉ። በሰው ዘር እኩልነት ከሚያምኑ ላይ ኖሮ በገረግጥነት ከሚያምኑ ጀርመኖች ጋራ መስማማት ይወዳሉ።

3ኛ. የኩነግ አውራጃ ከኤርትራ ጋራ የተቀላቀለች በአዲስ አበባ የሊጣሊያ አምባሳደር ቼኩዲኮላና የእንግሊዝ አምባሳደር ሐረንግተን በሊትዮጵያ ላይ የፈጸሙት ዓይነት አውጣ የማወናበድ ሕገ ወጥ ሰራ ነው። በወቅቱ የእንግሊዝ መንግሥት ግዙፍ የሆኑ አቅዶች አውጥቶ ነበር ከአቅዶቹ መሀከል ከካርቶም እስከ ኡጋንዳ የሚደርሱ የባቡር ሀዲድ ለመዘርጋት መሥመርም ወደ ሊትዮጵያ ግዛት እንዲገባ ታስቦ ለሌላው የሊትዮጵያ ንግድ እንቅስቃሴ ከነው እባይ ከተገኘ፣ በተጥታ ወደ ሚዲተራንያን ባሕር የሚደርሰበት መንገድ ነበረው። ይህ በወረቀት የተነደፈ እቅድ በሥራ የሚውል መለላዎቸው ፈረንሳዎች በአዲስ አበባ የነበረ አምባሳደራቸው ላጋርድ ላይ ወቀሰ ሰንዘረውበት ነበር። የእንግሊዝና የሊጣሊያ አምባሳደሮች ደግሞ እደ ምኒልክን ለማስገኘት በመቻላቸው ከመንግሥቶቻቸው ልዩ ምስጋና አግኝተዋል።

ፈረንሳዎች የነበራቸው ስጋት ከቻቡቲ እስከ አዲስ አበባ የሚዘረጋው የባቡር ሀዲድ ጥቅም የሌለው ይሆናል በሚል ፍርሀት ነበር። ቪጎኒ (Vigoni) የተባለው በሊጣሊያ የሕግ መወሰኛ አባል የሆነው ሚይ 26/1903 ዓ.ም. በሊጣሊያ ፓርላማ ካደረገው ረጅም ንግግር እና ኩናግን በሚመለከት ያቀረባቸው ጥያቄዎች ከዚህ ቀጥሎ አቀርቧል።¹ ዳይህ በጣም እስገራሚ የሆነው ለተባሉ የግደጠራ ወይንም ለውሉ ትድመ ሁኔታ የግደባል በሊጣሊያ በኩል ግርቲኒ እጅግ ቼኩዲኮላ በድረር የነበሩበት በእንግሊዝ በኩል ረነላርድ ግላ ቸንሐሪኒግተን የነበሩበት ናቪንበር 22/1901 በርግ በተደረገው ስብሰባ መወረሻ ያወጡት መግለጫ የተነጋገሩበት ጉዳይ ስለ ሊትዮጵያና ሱዳን የወሰነ ጉዳይ የሚል ሲሆን ስብሰባውም የተሃጸራ በግን በግን ምክንያት እንደነበረ እይገልጻለሁ። መልዕክተኞቹ ወደ አዲስ አበባ ሐደው ሚይ 15/1902 ዓ.ም. ሻምበል ቼኩዲኮላና ኮ/ሌ ሐረንግተን ከንጉሠ ነገሥት ምኒልክ ጋራ ውል ተፈራርመዋል በዚህ ውል መሠረት የቅኝ ግዛታችን ሬት ከነበረባት ወሰን ከሥር መሰረቱ ተቀያይሯል፤ በእትባራ ወንዝ የነበረን መብት አንድናጣ ተደርግል፤ ዋና የስብሰባ ዓላማ ይኸው ሳይሆን አይቀርም። የኩናግ አውራጃ በግንኛት ከአትባራ የሚያገናኝ ሆምራ አጥተናል፤ በዚህ መሠረት ወደ ከሌላ የሚወሰደው የእግር መንገድ እናገገድ አጥተናል። አራት የሊጣሊያ መንግሥት ሰራተኞች እና ሶስት የእንግሊዝ መንግሥት ሰራተኞች ልዩ ስልጣን የተሰጣቸው መሆኑን ግሰረጃ ሳይቀርብ ጉዳይ ወደ ፓርላማ ቀርቦ ሳይፈቀድላት የቅኝ ግዛታችን ወሰን የመራቱ ሰፋት ለመተየር የሚያደርግ ውል አንዴት ሊያደርጉ ይችላሉ። የሚል ነበር።

1. Carli Rossini : ibd p. 286-288

መልስ የሰጠው ተጠባባቂ ሚ ንስትሩ ግን ለሌላ ጥያቄ መልስ ሲሰጥ ለዚህ ትዳይ ግን በቂ መልስ ሳይሰጥ ጊዜያዊ ነኝ በግልጽ አልፏል። በአጠቃላይ ሲታይ ግን የትግራይ ወይም የንግድ ሀገረ ገዢዎች ሳይጠየቁ በእደ ምኒልክ ፍቃድ ብቻ የኩናግ አውራጃ በሕገ ወጥ መንገድ ኤርትራ ከታወጀበት ቀን ከ12 ዓመት በኋላ ከኤርትራ ጋራ የተቀላቀለ መሆኑን የሚያሰረዳ ነው።

የኤርትራን ስም በሚመለከት አብዛኛው ሊትዮጵያውያን አይጠሉትም። እኔ ብቻ ይመስለኛል የምጠላው። ከጣሊያ የተሰጠ ስም ቢሆንም መጥሮ ስም አይደለም ከቀይ ባሕር የመጣ ነው ይላሉ። ቀይ ባሕር፣ ከመጣሉ ሳይሆኑ የሕዝባዊ ባሕር ክብሩ ለውጥ ከንቲርሲኒ የሊትዮጵያ ታሪክ በሚለው መጽሐፍ የሚገኘው ግጥ መመለከት ደብቃል። አብዛኛው ሊትዮጵያውያን ኤርትራውያንም ጭምር ከኤርትራ የበለጠ ስም ምን ተብሎ ሊጠራ ይችላል ይላሉ። በእኔ በኩል የሊጣሊያ ቀኝ ገዥዎች ባወጡልን ስም መጠቀም ራሱ አሳብሪ ነው። ሌላ ስም ግውጣት ለሊጣሊያኖች እስከጋራ እንዳልሆነ ሁሉ በእኛም አሰራርን ከሕዝባዊ አሰጣጥ ለሰቸጋሪ ሊሆን አይችልም።¹ ከንቲርሲኒ አቢሲኒያ ከሐበሻ የመጣ ነው የጥንት የገዢ መደ ብ የነበረ የአንድ የትግራይ ጉሳ ስም ነው፤ በሊጣሊያ ሀገር በደቡባዊ አሃዳ ሊያ ከሲሲሊ የባሕር ቦይ እስከ ሳሙኤል-ስ ባሕር ሰላሳ ብቻ ተወለደ የነበረ ሊጣሊያ የሚለው ስም በኋላ ግን ለጥላው ሊጣሊያ እስከ አልገሰ እንደ ተሰፋፋ ሁሉ በሊትዮጵያም የሐበሻ ስም ከመጀመሪያው ወሰኑ አልፎ በመላው ሊትዮጵያ ሊሰፋፋ ችሏል ብለዋል። አገላለጽን የሚባሉም በሰሜን ሊትዮጵያ የነበሩ የሊትዮጵያ ጉሣ የገላዝ ቋንቋ የፈጠሩ ናቸው። ኤርትራ በእነዚህ ሁለት ጉሣዎች በሌላም ለትጠራ ትችላለች፤ የኤርትራ ስም ካለበት ምንጊዜ ም ከሊጣሊያ ቅኝ አገዛዝ ተገንጥኖ ተዘታ ለንግድ አንቸልም። በጥዛምቢክ ግጥም የተባሉት ዋና ከተማዎ 500 ዓመት ስትጠራበት የነበረ ስም በመቀየር ነው ስም የተለጣት፤ በሌላ አፍሪካ ሀገሮችም ብዙ የቅኝ ገዢዎች ስሞች ተቀይረዋል።

ሊጣሊያ ኤርትራን የፈጠረችት በየጊዜው ከሊትዮጵያ አየቆራረሰች በገንዘብም፤ የጦር መሣሪያ በመስጠትም፤ በልዩ ተገታልም ባጠራቀመቻቸው በተለያዩ ቦታ የተጠራቀሙ መሪዎች አንድ ላይ በግሰባሰብ ነበረ። እነዚህ በብዙ ዘዴ አንድ ላይ የተጠራቀሙ መሪዎች ቅኝ ገዢዎች ሊጣሊያ ኤርትራ ብላ ትጠራቸው ጀመረች። ዛሬ ኤርትራውያን ነን ሊትዮጵያውያን አይደሉም የሚሉ ወገኖች ሁሉ የኤርትራዊነት መለያቸው የዘር፤ የቋንቋ፤ የሃይማኖት ወይም የጆግራፊ አቀማመጥ መሠረት የላቸውም። ብ ጥኝ መለያቸው የሊጣሊያ ቅኝ ገዢዎች ፈለግ ለመከተል ነው። ለሊጣሊያ ቅኝ አገዛዝ አፍቃሪና ተገዢ በመሆናቸው ነው። ኤርትራ ሀገር ያደረገችት ግረኛዎች ቅኝ ገዢዎች ሊጣሊያ ናት። ይህ ሀገር ግን በዘር ወይንም በቋንቋ በታሪክ ልዩ የጋራ መለያ የለውም። ኤርትራውያን ነን የሚሉ ሁሉ የሊጣሊያ የቅኝ አገዛዝ የሚኖሩታቸው ካልሆኑ በስተቀር በጋራ የሚያስተሳሰራቸው ሌላ ነገር የላቸውም።

1. C.Conti - Rossini Etiopia e genti d'Etiopia p.1

ኤርትራ ጣሊያኖች ደጠቀሙባት የነበረ የኢትዮጵያን ለመያዝ ለነበራቸው ዓላማ ፀረ ኢትዮጵያ ቅስቀሳ እያደረጉ ለወረራ እንዲዘጋጁባት ነበር። የዛሬ ኤርትራውያን በዚያ መልኩ የኢጣሊያ ፀረ-ኢትዮጵያ አራማጅ ከኢጣሊያ በልዩ ልዩ መንገድ በተማሩት መሰረት ለግራመድ ካሌህን በስተቀር ለሕዝቡ ነፃነት አመጣጥን ለማለት አይችሉም። እርግጥ ይህ ሁሉ ሁኔታ የተፈጠረው በኤርትራውያን ብቻ አይደለም። የኖው ምንጫ ከኢትዮጵያ መንግሥት ነው። ወደ ዳግማዊ ሚኒልክ ላንሄድ አፄ ኃይለ ሥላሴ ሕዝቡ የኢትዮጵያዊነት ለጫት እንዲያደርግ ጥረት አላደረገም። ኃብቻ ከአንድ ግለሰብ ግድረግ ጥቅም አይሰጥም። በሕዝቡ ላይ ቅስቀሳ ተደርጎ በኢጣሊያ የተሰጠው የኤርትራ ስም መተየር የተገባ ነበር። ኃይለ ሥላሴ ግን እንደ ምኒልክ ያሰበው የነበረ በሰግብግብነት ለዘውድ ብቻ ነበረ። ለሌሎች ኢትዮጵያውያን አርአያ እንዳይሆን ተብሎ የተዘጋው የኤርትራ ፓርላማ ለኃይለ ሥላሴ ዘውድ ግዳ ከም እንጂ ግጠናክር አልጠቀመም። ለፀረ-ኢትዮጵያ ኤርትራውያን በውጭ መንግሥታት እየተረዳ ለእነሱም የግደበጅ አፍራሽ ተገባራቸው እንዲያካሄዱ አመቺ ሁኔታ ፈጥሮላቸዋል።

አሁን የፈለጉት ነፃነት አገኘን አሉ። የተወሰኑ ሰዎች ለጊዜው አስደሰቷቸው ይሆናል። ዘላቂነት ያለው ሰላምና በህዝቦቿ መስጠግት በመመ ስረት መሠረተ ድንጋይ አልተጣለም። ሊጣልም አይችልም። በቀረው የኢትዮጵያ ክፍል አንዳንድ በጎ ጅምሮች ሲታዩ በኤርትራ ግን የሚታይ ብሩህ ተስፋ የለም። ይህ የአንድ ሰው ወይንም የአንድ ቡድን ጉድለት ላይሆን የኤርትራ ከኢትዮጵያ ተገንጥሎ መኖር እንደግትችል በቂ ግብረኝ ነው። ኤርትራ የራሷ መንግሥት እንድትመስርት ተገምራሮ የሆነ የግዕድን ሀብት ከምችት እንደ ነጻጅ መገኘት አለበት። ይህ ካሌህን ግን ራሷን እችላለሁ ለማለት ዘበት ነው። አንድ መቶ ሚሊዮን ዶላር ከኢጣሊያ ወይንም ከአሜሪካ ወይንም ከጀርመን እርዳታ ሲገኝ የሚያመጣ ምንም ለውጥ የለም። አሁንም እርስ በእርስ ጦርነት ገጥመን እናሸንፋለን ብለው የሚያሰቡ ኃላፊነት የጎደላቸው ናቸው። ኢትዮጵያ ኤርትራን በቅኝ ግዛት ነው የያዘችት፤ ኤርትራውያን የአስ ተዳደር በደል ተፈፅዋቸዋል ወዘተ... ተብሏል። ይህ ሁሉ ወራ ግን ትጥፈት ነው። አብ ላኛው ኢትዮጵያን ጠልቀናል ብለው ከአዲስ አበባ ከሌሎችም ከተሞች ኮብላለው ነፃነት አገኘን ብለው ወደ ኤርትራ ከሄዱ ወይንም ወደ ውጭ ሀገር ሄደው ከተንከራተኑ ኤርትራውያን በድህነታቸው ተግረው ላይሆን በንግድ ብዙ ሀብት ያከበቱ በመንግሥት መሥሪያ ቤቶች ከፍተኛ ደረጃ የነበራቸው ናቸው። ከጥንት ጀምሮ ኢጣሊያ የሸዋ ፖለቲካና የትግራይ ፖለቲካ እያለች ያካሄደችው የሰበካ ጠባላ ናቸው።

በሸዋ ፀረ-ትግራይ ሰበካ ያካሄዱት ከካርዲናል ግላያ ጀምሮ ብዙ ናቸው። ሰበካቸውም ከትውልድ ወደ ትውልድ ተላልፎ እስከ ዘመናችን ድርሷል። ዘመት የአገሩ የሕንጻ ዘመን መን ግሥት ነበር። ጣሊያኖች ያሰቡት እንደነበረ¹ ቀንደኛ ጠላታቸው አገሩ የሕንጻ ነው በአንገሩም ወዳጅ ገጥሞ በሸዋ አግኝተናል፤ ስለዚህ ባለን አቅም አገሩ የሕንጻን ግጥፍት አገሩ ምኒልክን ደግሞ ግሰደሰት አለብን በሚል ዓላማ ነበር።

1. E Bellavita : ibd p. 83

ከፍተኛ ግዛ ሁሉም የሚጠቀሙበት ዘዴ ነው። የሸዋ ፖለቲካ በአንቀጥላ ጊዜ ከፍተኛ ደረጃ ድርሷል። ከምኒልክ ጋራ ለመግባባት ችግር አላጋጠመውም። ሚኒልክ ደረሰው የነበረ የጦር ግላሪያ ስለሆነ አንቀጥላ ለምኒልክ የጦር ግግሪያ ለማትረገጥ ቆርጦ ተከቷል። ሽቶና ጨርቃ ጨርቅ ለገፀ በረከት ለግብርከት የእኔጊ ጣይቱ ወዳጅ ለመሆን በቅቶ ነበር። አገሩ የሕንጻ በሕይወት እስካል ድረስ የአንቀጥላ ሐጎብ የሚታወቅ ጣሊያንዊ አልነበረም። አገሩ የሕንጻ እንደጥተ ግን በምፅዋ የነበሩ የኢጣሊያ ከፍተኛ የጦር አለቆች ከነሱ ውስጥም በተለይ ጀኔራል ባልዲራ¹ የኢትዮጵያ ከፍተኛ ሀገሮች ያለግጃረጥ እርስ በእርስ እንዲጣሉ ለማድረግ እቅድ አውጥቶ ነበር። በተለይ በትግራይ በአንድ በኩል የራስ መንገሻ ደጋፊ በመምሰል፤ በሌላ በኩል ደግሞ የራስ መንገሻ የበታች ሹማምንቶቹ ሁል ጊዜ እያመ ፀብትና እንዳይታዘዙ በማድረግ እቅድ አውጥቶ ነበረ። በመጨረሻ ኢጣሊያ ይህ እቅድ ከግብ ለማድረስ እንቅፋት የሆነበት በውጫ ውል መሠረት ኢጣሊያ ምኒልክን ገጥሞ ነገሥት እድርጋ በግዕዳ ነበር። በዚህ ጊዜ ከዚህ የተለየ ፖለቲካ ግራመድ የመንግሥቱን ፖለቲካ መታወቅ ይሆናል። በ1890 ዓ.ም. የኤርትራ የሊቤል ሀገረ ገዢ ተብሎ ተሾሞ ኃንዶልሬ የሚባል ተለኮ መጣ። በዚህ ጊዜ አክላጥካይና ሰራዩ እውራጃዎች በተገባር የኢጣሊያ ግዛት ሆኖ ነበር። በሕግ ግን የኢትዮጵያ መሪዎች ነበሩ።² አገሩ ምኒልክ ትግራይን የአገሩ የሕንጻ ትውልድ ሀገር የእኔ መሪነት ማለቱ ጣልያኖች ያሰገርግቸው የነበረ ጣሊያኖች ሕገ ወጥ እነጋገር ብለው ይገምቱት ነበር።³ ይሄም ጣሊያኖች የፖለቲካ ብስለታቸውና እው ቀታቸው ዝቅተኛ እንደነበረ የሚያስገነዝብ ነው። ኃንዶልሬ የአንቀጥላ የሸዋ ፖለቲካ በከሸፈበት ወቅት ከመንግሥት ጋር በመስጠግት የትግራይ ፖለቲካ ለግራመድ በትግራይ ሹማምንቶች በኩል ሞክሮ ነበረ። በመጀመሪያ የሚታዩ መስሎት ነበር። ውል ለመፈራረም ተችሎ ነበር። የሰራዩና የአክላጥካይ እውራጃዎች የኢጣሊያ ግዛት መሆናቸውን ራስ መንገሻ ተቀብሎ ነበር። ይሄም በመረጠ በተደረገው ጉባኤ ራስ መንገሻና ጀኔራል ባደረጉት ጉባኤ ዲሴንበር 1891 ዓ.ም. በግህላ ቃል ተረጋግጦ ነበር። በዚህ መሠረት ከ4 ዓመት በፊት ኢትዮጵያና ኢጣሊያ በጦርነት እንደሚገኙ በኩሉኔል ላሌታ ታውጆ የነበረ አዋጅ በይፋ ለግብቀረት ምክንያት ሆኖ ነበር። የትግራይ ፖለቲካ ውጤት እንዳይሰጥ እንቅፋት የሆነው ጀኔራል ኃንዶልሬ ለቆ በመሄድና በምትኩ ጀኔራል ባራቴሪ የኤርትራ እስተዳዳሪ ሆኖ በመሾመ ነበር። በመንግሥት በኩል የአንቀጥላ ፖለቲካ ሰላክሸፈ ገንቢ ሥራ ለግብርከት የተቀጠበት ወቅት ነበር። እዲሱ ሀገረ ገዢ ባራቴሪ ግን የግሉ የሆነ እስተዳደር ለመመሥረት ችሎ ነበር። በተለይ እዚህ ላናስታውሰው ግላፍ የግደገባን የትምህርት ጉዳይ ነበረ። ጀኔራል ባልዲራ በእነሱተኛ ደረጃ የትምህርት መሠረት ጥሎት የነበረ የቀለም ትምህርት ለማስቀረት የመዘቃ ትምህርት ብቻ እንዲሰጥ መደረጉ ነው።⁴

1. E Bellavita : ibd p. 84
2. E Bellavita: ibd p. 123
3. E Bellavita: ibd p. 124
4. E Bellavita: ibd p. 132

ራስ መንገድ ደጋግሞ ሌላ የመረብ ጉባኤ እንዲደረግ ጠይቆ ጣሊያኖች ላይቀበሉት ከቆዩ በኋላ ባራቱሪያ ለምክር ወደ ጣሊያን ሀገር ሄዶ በነበረ ጊዜ ስለተፈቀደለት ጉባኤ በግደረገበት ጊዜ ከኢጣሊያ መንግሥት ስጦታም እንዲሰጠው ስለታቀደ ተለዩለት የብረው ስጦታ በጉባኤው ቀን ተሰጠው። ባራቱሪ ገን ለመንግሥቱ በላከው ሪፖርት ወይንም ከራስ መንገድና ከኤርትራ ሀገረ ገዢ ጋራ አንድ ጉባኤና ስምምነት ግድረግ፣ ወይም ጉባኤና ስምምነት ከኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ጋር ግድረግ ሁለት ስምምነቶች የግድረግ ገን እስከ አሁን በልዩ ልዩ ዘዴ የተዋከረ አስቸጋሪ እየሆነ መጥቷል በግለት ጽሑፉን ደምድሞ ነበር።¹ የትግራይ ፖለቲካ ቆይቶ የተጀመረ ቢሆንም በተለይ ጣሊያኖች በዓድዋ ሽንፈት ከገጠ ግኛው በኋላ በተጠናከረ መልኩ ቀጥሎ ለግድግው ጦርነት እስከ ተዘጋጁበት ጊዜ ድረስ የሸዋ ፖለቲካ ሲጠፋ የትግራይ ፖለቲካ ወቅታዊ በመሆን በሰሜን ኢትዮጵያ ፀረ-ሸዋ ጥላቻ ሰብሎ ዓመታት በሕዝቡ እንገል እንዲቀረፅ አድርገዋል። ከነፃነት በኋላም ጣሊያኖች ለዘመናት ስኩሰውት የሄዱት ጥላቻ እነ እድ ጋይለሰላሴ ለግጥፋት ባለመቻላቸው ከቁጥጥ ራቸው ውጭ በመሆን ሀገሪቷ ለ30 ዓመታት እርስ በእርስ ጦርነት ትርጉም የሌለውና ዓላ ግ ቢስ የሆነ እዘት እንድትወድቅ ሆና ቆይታለች። ጣሊያኖች የትግራይ ፖለቲካ እና ራምዳለን በግለት ከራስ መንገድ ጋራ በመረብ ወንዝ አጠገብ ጉባኤ መቀመጣቸውን ስጦታ ግብርክታቸው ለራስ መንገድ ከአድ ምኒልክ ጋራ እንዲጣላ በግድረግ ጉዳት እንጂ አልጠቀሙትም። በእጃቸው የገባ የኤርትራ ሕዝብ ገን ፀረ ሸዋ ሰብካ በተለያዩ መንገዶች እካሄደው ሕዝቡ በተለይ ለውጊያው የግራምዲቸው ሰዎች በኢትዮጵያ ላይ ጥላቻ እንዲያድርባቸው እና በታግኝነት እንዲጥገላቸው መርዘዋቸዋል። የኢጣሊያኖች ሰብካ ከትውልድ እስከ ትውልድ ተላልፎ በዘመናችንም ውጤቱ እየታየ ነው።

5. የኩናማ አውራጃ ከኢትዮጵያ ተነጥላ ከኤርትራ ጋራ መቀላቀል ዝርዝር ሁኔታ

ፈርዲናንድ ግርቲኒ በየተኑ በዓረው ግስታወሻ የኤርትራ ሀገረ ገዢ በነበረበት ጊዜ በተገኙ ግለሰቦች ከዚህ ቀጥሎ ኩናማ የግሩኑበት መሬት ከኢትዮጵያ ነጥቆ ወደ ኤርትራ እንደተቀላቀለ የግንገል ሁኔታውን ዓጭሩ አቀርቧል። እንግሊዞችና ጣሊያኖች ስለ ኩናማና ምዕራባዊ ኤርትራ ከሱዳንና ከኢትዮጵያ የግራምዲናት ወሰን ለግሻሻል ቀደም ብለው ተነጋግረውበት ነበር። ግርቲኒ በእጥግ 1900 ዓ.ም. ወደ ምዕራባዊ ቆላ ኤር ትራ ጉብኝት ያደርጋል። እጥግ 18 እና 19 ከረገገ ይገባል። 21 እና 22 አቆርዳትን ታዘዷል። 23 ተኮላይ የቤኒአመር የመጨረሻ መሬት ደርሶ ወደ ባሪያ መሬት ሞገሮ ይገባል። 26 ቶራሱክ ይደርሳል። 27 ኤይማላ የግባላ ቦታ እንደደረሰ 2 የኩናማ የኢትዮጵያ ግዛት ሰዎች ሁለት ፍጥኝ በሰጠታ ይዘው ግርቲኒ ጋር ይቀርባሉ። ወርቅ ስልብስ የግጠቅግቸው ስጦቶ ይሸኛቸዋል።

1. E Bellavita: ibd p. 134

በየዕለቱ በግሩቲኒው ግስታወሻ እነዚህ ግጥሞች ለውረ ኩናማች በግን ገዛት እንደሆኑ በጣሊያን ይሁን በእንግሊዝ ወይ በሀዘቫ ይሁኑ አያውቁም። እንደውነቱ ከሆነ ግን መሬታ ችው የኢትዮጵያ አንድ አካል ነው በግለት ጽፈዋል።¹

ክብሩዳጋ² ለግርቲኒ ቴሌግራም ልኮ «አዲ ምኒልክ የኩናማ አውራጃ /ጋሽና ስቲት አውራጃ/ ለእኛ እንዲሰጠን ያቀረብሱለት ሐላብ የግራምዲናት መሆኑን ነገሮኛል» ብሏል። ግርቲኒ ግርቶ 13 ቀን 1902 ወደ ኩናማ ጉብኝት ግድረግ ለሰግረገላ ከመቶ አለቃ ፖሌራ ጋራ የአቁርደት አውራጃ ገዢ በጉብኝቱ ወቅት ስለግራምዲናት አጃቢ ወታደሮች ይወያያል። የመቶ አለቃ የግራምዲናት የኢትዮጵያ መሬት ስለሆነ ቢያንስ 200 ወታደሮች እንደግራምዲናት ሐላብ ስላተረሰ አጃቢዎቹ 1ኛ.የባሻ ገብረ ሕይወት ባንዳ 2ኛ. አርባ ግሙቶች 3ኛ. አንድ መቶ አለቃ ጦር እንዲያጠቃልል ይስጣል። በጉብኝቱ ወቅት ግርቲኒ አንድ ኢጣሊያዊ ገዳሪና ነጥሪ የሆነው ያገኛል። ኩናማ የእኛ ከሆነ የገዳሪና፣ የገንደር፣ የገላባት ገንድ በዚህ መስመር ወደ እኛ ግዛት እንደግራምዲናት እያጠራጠርግ ይለዋል። እጥግ 13 1902 ግርቲኒ በኩናማ ምድር እንዳለ ገብር ለግስከረል የመጡ 3 ኢትዮጵያውያን ይገኛል። እኛ ገብር ለግስከረድ ነው የመጣነው፣ ነገር ገን ጣሊያኖችን እንፈራለን ቢሉት ግርቲኒ ኩራት ስለተሰገው እንዲህ ብሎ ይመልስ ላቸዋል። «እንስጣለን እኔ እዚ የመጣሁት ከአድ ምኒልክ ጋራ ተስግምጅ የገንድ መንገዶች የግራምዲናትን ለግጥናት የመንገዶቹ ጸጥታ አስተግግኜ እንዲሁ ለግጥ ነው» እነዚህ መሬቶች የእኔ ሰላላሁት ገብር አልቀ በልም። እናገተ ገን መብት ካላችሁ መቀበል ትችላላችሁ። እኔ ገን የመንገዶቹ ጸጥታ እንዲከበር ስለምገልግ ለራሽ እንድታደርጉ አልፈትድም። ያለበለሃ እኔ እቤታችሁ መጥቼ እዘርፋችኋለሁ፣ ርህራሄም አላደርግም።»³ እጥግ 17 1902 ዓ.ም. ግርቲኒ የኩናማ መሬት ለቆ ወደ አስመራ በግራምዲናት ጊዜ «እነዚህ መሬቶች ካየኋቸው በኋላ ለሀበሻ ልተ ጥቸው ነውን? አይሆንም» ይላል። ኩናማ ጉግምቶ አሁን እኛ እዚህ መጥተን ከሄድን ሕግ እካገራለን አይሉንም፣ ረሪዎች ነው የግሉን። ዞር ዞር ለወደሬት ቢዘገይም ባይዘገይም ኩናማ የእኛ መሆናቸው ስለግደቀር ያላቸው ትራታ ግዳመጥ ያሰረገናል። በሌላ በኩል ገን የእኛ እስካሁኑ ድረስ እንደት ተደርጎ ነው ጠባቂ ወታደሮች ልናስቀምጥበት የምን ችለው? ቢታሰብበት የግራምዲናት ነገር ነው። የባሻ ገብረ ሕይወት ባንዳ በጣም ትንሽ ነው 34 ጠብመንጃዎች ብቻ ነው ያለው። እሱበብታለሁ የግራምዲናት ነገር አይደለም፣ በግለት የወ ደሬት እቅድ ይገልጻል።

ኢትዮጵያዊ የኩናማ ሀገረ ገዢ በኩናማ ስለተደረገው «ጉኩ ሽርሽር» ግርቲኒ ወደ ግዛቱ ቢገባ ለምን እንዳልተነገረው ለሞታ አስምቷል። የተሰጠው መልስ ለባታቹ ሹም ለገሰ እንደተነገረውና ጉብኝቱም የተደረገው በንጉሥ ምኒልክ ፈቃድ መሆኑን የግራምዲናት ነበረ።

1. F. Martini: ibd Vol.II p. 148
 2. F. Martini: ibd Vol.II p. 484
 3. F. Martini: Diario Eritreo Vol.II p. 570

በሌ ኩናግ ጉዳይ ንግግርች እየተካሄዱ በሌህነ ግደናቀፍ አያስረጋግጥም መጠንቀቅ ያስረጋግጥላል ብሎ ግርግርጎር ይመዘግባል።¹ ግድ 22 1902 ዓ.ም. ግርግርጎር የዓጲ አባላት ወደ ኩናግ መሬት እየገቡ እንዳይዘርፉ ብሎ ለቡብ በግድረገ ለባርካ ሀገረ ገዢ ወሳኑን ጥሶ እንዲገባቸው ተጠይቆ ተቀባይ አስተላልፎታል።² ግድ 25 1902 ዓ.ም. ግርግርጎር ግድ 9 ከቼታዳካ የተላከ ቴሌግራም ይደርሳል። «ግድረገ ኩናግ ለእኛ እንዲሰጥ አይታወቅም» የግሏ ነበር። ግድ 31 1902 ዓ.ም. የአረዛ ሰራዩ ኢጣሊያዊ ገዢ ለግርግርጎር በሌ ኩናግ ጉዳይ ለገበታ ሊጸፍለት አዝግች ገሠሠ የወልቃይት ሀገረ ገዢ ከአ/አባባ ሲመለስ በእኛ ላይ መጥር አስተሳሰብ ይዞ ነው የመጣው። በተቻለው መጠን ኩናግ ለእኛ እንዲሆን ይታወቃል። ፈረንጆች የረለጉትን ሁሉ እንዲያደርጉ እንዲፈቅድላቸው ስለይ ምኒልክ መድኃኒት ሰጥተውታል። በተለይም ጣሊያኖች፣ እንተያያስን እያሰ ነው፣ ምኒልክ ፈርሞ ይሰጣቸው፣ የግድርገውን እይ አውቃለሁ እያሰ ይፈክር ነበረ ብለዋል። ግድ 16 1902 ዓ.ም. በተገፈው ቴሌግራም ቼታዳካ ሰግርግርጎር የኩናግ መሬት ለኢጣሊያ እንዲሰጥ አጸ ምኒልክ ፈትዷል የግሏ ዜና ያስሰረዋል። ይህንን ግረጋግጫ ሲያገኝ ግርግርጎር ለሁንም የኩናግ አውራጃ በተገባር በእኛ ስር ስለሆነች የወልቃይት ሌቦች ለዘረፉ ለመምጣት ቢሞክሩ ለእኛ እንደ ስድብ ስለሆነ እንደ ቫንበል ጦር ወደ ስፍራው እንዲሰግሩ ብሎ ያገዛል።

ግድ 15 1902 ዓ.ም. የተፈራረሙት ውልቃይት ሁለት አንቀጽ የያዘ የሚከተለው ነው። ከአጼ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ በጋራ በመስግግት ሻለቃ ቼታዳካ የኢጣሊያ አምባሳደር በኢትዮጵያ እና ሌተናል ኮሎኔል ሀሪንግተን የእንግሊዝ መንግሥት አምባሳደር ቼታዳካ ስምንት ተስግግተዋል።

1ኛ. በኦርትዶክስ የኢትዮጵያ ከዚህ በፊት በውሉ ከተማት እስከ ተደሉክ የነበረው ልብጫ እንደሚከተለው ተሰተካክሏል። ኮርአም ሀጋል ከሌቲት ከግሪንግብት አዲሱ ወሰን ዳህንን ወንዝ የግዕዝ ወንዝ እስከሚገናኙበት ድረስ ተከትሎ ይገኛል። ታኩራ ተራራ ለኤር ትራ በመተው መረብና ግይ እንበሳ እስከሚገናኙበት ድረስ ተከትሎ ይሄዳል። ከግዕዝ ብና ከሌቲት መሐል እንደዚሁም ከግይ እንበሳና ከመረብ መሐል ያለው መሥመር ከኢጣሊያና ኢትዮጵያ የተውጣጡ መልዕክተኞች እባታው ተገኝተው የኩናግ አውራጃ ወደ ኤርትራ እንዲሆን በግድረገ ይወሰናሉ። 2ኛ. የኤርትራና የሱዳን ወሰን በአፕሪል 16 1901 ዓ.ም. በእንግሊዝና በኢጣሊያ መልዕክተኞች የተወሰነ መሆኑ ቀርቶ ከሳብደራት በሌሎ ጋመል በኩል ኮርአም አጋር ከሌቲት ጋራ ወደሚገናኙበት የሚሄድ መንገድ ይሆናል።

አሳይ የተመለከቱ ስምንተኞች በዳግግግ ምኒልክ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ተቀባይ ነት አግኝተዋል። በሥራ ላይ የሚውሉም የእንግሊዝና የኢጣሊያ መንግሥታት ሲያጸድቁት ይሆናል።

1. F. Martini : Diario Eritreo Vol.II p. 573
2. F. Martini : Diario Eritreo Vol.III p. 3

ፈርግ

ግርግግግ ዳግግግ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት ዘኢትዮጵያ በራሳቸውና በወራሾቻቸው ስም። ሻለቃ ቼታዳካ በግርግግግ ሺከተሪዮ አግጉኤል 3ኛ የኢጣሊያ ንጉሥ በራሳቸውና በወራሾቻቸው ስም።

ሌተናል ኮሎኔል ሐረንግተን በግርግግግ ኤድዋርድ 7ኛ የታላቋ ብሪታኒያና የአየርላንድ ንጉሥ የእንግሊዝ የጋራ ብልጽግና ሐገርችና የባሕር ግድ ንጉሥ የሕንድ ንጉሠ ነገሥት በራሳቸውና በወራሾቻቸው ስም።

ይህንን ውል በሁለት ገለጻል። «የኢትዮጵያን ግድርገውን ለኢጣሊያ ዳግግግ የተጻፈ አንድ ዓይነት የሆነ እኩል ጥጋ ያለው ፈርመዋል፤ ግልተማቸውን እኮረዋል።

አዲስ አበባ ግድ 15 ቀን 1902 ዓ.ም.።

በውሉ መሠረት ስለሱዳንና ኤርትራ ጉዳይ ከእንግሊዝና ከኢትዮጵያ የተውጣጡ መልዕክተኞች በባታው ሄደው ምልክት አድርገዋል። በኢትዮጵያና በኤርትራ ወሰን ግን ምልክት ስላልተደረገ በዓጲ አባ በኩል ምልክት ባልተደረገበት ቦታ በየጊዜው ግጭት ሊፈጠሩ ቻለዋል። ግድ 28 1902 ዓ.ም. ብዙ የሸረሹ ጉግግግግግግ ለአጼ ምኒልክ የኩናግ አውራጃ የኢጣሊያ መስጠት በመቃወም ቅሪታቸውን የገሰጹ መሆናቸው መረጃ ሰግርግርጎር ይደርሳል።¹ አፕሪል 16/1903 እምስት ኢትዮጵያውያን በኩናግ መሬት በመገኘታቸው ሊዘርፉን መጥተዋል በግለሰብ በጣሊያኖች ታሰረው ከነሱ ውስጥም ሁለት ልጆች ናቸው ተብለው ሲለቀቁ 3 ግን ተራ ወንጀለኞች ናቸው ተብለው ወደ ናቅፋ እስብ ተወስዷል።² ግድ 2/ 1903 ሁለት ሌሎች ኢትዮጵያኖች በኢጣሊያን ታሰረዋል።³ ከሸረሹ መሪዎች አንድ ደጃዝማች አብርሃ ወልደ እስራኤል የኩናግ አውራጃ ስምምነት አልቀበልም ብሎ በመቃወም ግርግርጎር ግድ 14 ቀን አንድ መቶ አለቃ ልኮ ከአድራጎቱ የማይታገስ ከሆነ ከአጼ ምኒልክ ጋራ ተስግግግተን እርምጃ የሚወስድበት መሆኑን እንዲነገረው አድርጓል። የሸረሹ አውራጃ መሪዎች ለአንድ ዓመት መከራከራቸው የኩናግ መሬት የትግራይ ሽራ አንድ ክፍል እንደ ነበረች ያሳያል።

6. ሰማሊያ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት

በ1885 ዓ.ም. ኢጣሊያ በሰሜን ኢትዮጵያ በወረረችበት ጊዜ በሰማሊያ ወደቦች የሚገኙትን የአብያ ሱልጣኖች ነበሩ። በዚህ ጊዜ በናዲር፣ ኪሲማ፣ ብራቫ፣ መርካ፣ ሞቃዲሾና ሞርኪክ በሳንገባር ሱልጣን ጭጥር ስር ነበሩ።

1. F. Martini : Diario Eritreo Vol.III p.6
2. F. Martini : Diario Eritreo Vol.III p. 160 -166
3. F. Martini : Diario Eritreo Vol.III p. 174

በ1888 ዓ.ም. እና 89 ዓ.ም. ኢጣሊያ ከሚጅርቲኒና ከአቢያ ሱልጣናት ጋር የበላይ ጠባቂ ለመሆን ተስማሚች በ1892 ዓ.ም. ገንዘብ ለዛገቢባር ሱልጣን በመክፈል ኢጣሊያ የበናዲር ወደቦች እንድታስተዳድር ስምምነት አደረገች። የኢጣሊያ መንግሥት ከፊሎናርዲ ኩባንያ ስምምነት በማድረግ በመንግሥት ስም ኩባንያውን አስተዳዳሪ አደረገው። ኖቬምበር 15/1896 ክፍለ በሚባለው ቦታ የሶማሊያ ገዢ ሆኖ ተሹሞ የነበረው ከዚህ ቀደም በኢትዮጵያ በጌራ ንግሥት ታስሮ በነበረው ቼኪ የሚመሩ ጣሊያኖች 2ባ ኪሎ ሜትር ከሞቃድሾ ራቅ ብለው ለጉብኝት ሄደው በነበረበት ጊዜ 1/ ራሱ ቼኪ 2/ የቀርከብ አሣዥ ማሬይ 3/ የመርከብ አሣዥ ሞንጃርዲ 4/ የመርከብ ምክትል መቶ አለቃ ባራልዲ 5/ ደክሪስቶሮሬ 6/ ላንሬሊፔ 7/ የገሕር ዘብ ጉዞሪኒ 8/ የመቶ አለቆች ቫሮኒ 9/ ጋስፓሪኒ 10/ የመቶ አለቃ ሐኪም ዝሙራሊያ 11/ መሐንዲሱ ኩዊሪከቲ 12/ ሌሎች 5 ጣሊያኖችና 70 አሽከሮች ከሶማሊያዎች በአፋሮች እንደተከሰተ ጥቂት ሱልጣናት ሀገርን ሊሸጡ ይችላሉ ነገር ግን ሕዝቡን አይወክሉም፤ በነጻነት መኖር የለመዱ የጎራዎች የበላይነት በሀገራቸው ሲሰፍን ተመልክተው ደማቸው ስለፈላ አሰቃቂ አልቂት ሊፈጽሙ ችለዋል። እላይ የተዘረዘሩት ጣሊያኖች በሙሉ ተገደሉ።

በ1905 ሁለት የኢጣሊያ ሻምበሎች 120 አስከሪ ዐረቦች በመያዝ ብዙ የመንግሥት ንብረት የዘረፉ ሱማሊያዎችን ለመቅጣት ወደ ሞቃዲሾ አካባቢ ይዘምታሉ። የዘመቻው መሪ ሻንበል ቦንጆቫኒ ላካባቢው ሕዝብ ዘራፊዎችና የተዘረፉ ንብረቶች በሙሉ ካላቸው እንዲያወጡ ካላወጡ ግን ከባድ ቅጣት እንደሚጠብቃቸው በማስጠንቀቅ የአንድ ሳምንት «አልቲማተም» ሰጥቶ የአልቲማተም ቀን ሊያልቅ ሲል ወደ ሱግ ጉብኝት አድርጎ ሲመለስ ባይደቀ አካባቢ ሲደርስ በሐበሾች የተዘረፉ ሱማሊያዎች እርዳታ የሚጠይቁ እሱ ዘንድ ይመጣሉ። ባለፈው ጊዜ በቼኪ የሚመሩ የነበሩ ጣሊያኖች በድንገት ሳያሰቡት በሶማሊያዎች ጥቃት ደርሶ ባቸው ነበረ ያለቁት። አሁን ግን ጣሊያኖች ከሞቃዲሾ የመጡበት ግላማ ሐበሾችን ለመፈለግ ሳይሆን ዘራፊዎች ሱማሊያዎችን ለመቅጣት ነበር። ሐበሾችም በስፍራው የተገኙት ጠብ ፍለጋ አልነበረም። ሀገሩ የኢትዮጵያ መሆኑን ለማረጋገጥና ግብር ለማስከፈል፤ በሰፈሩባቸው ድንኳኖች የኢትዮጵያ ባንዲራ እያውለበለቡ በባይደቀ አካባቢ መሐላ በተባለው ቦታ ከሞቃዲሾ አንድ ቀን ተኩል የእግር መንገድ ከብቶቻቸውን ይዘው 2500 ተዋጊዎች ታጣቂዎችና 1000 የአርሲና የኡጋዲን ወደ ዘማችት ሆነው ለውጊያ ምንም ሳያሰቡ በድንኳናቸው ተቀምጠው ነበር። ሻንበል ቦንጆቫኒ ሱማሊያዎች ለኢጣሊያኖች እርዳታ መጠየቃቸው በዚህ አጋጣሚ ንብረትም ሊመልሱ ይችላሉ። እርዳታ ከተሰጣቸውም ከኢጣሊያኖች ጋራ መግባት ሊፈጠር ይችላል ብሎ በማሰብ የጠየቁት እርዳታ በደሰታ ነበር የተቀበለው። ሐበሾች ያሉበት ቦታ በሚገባ ካጠና በኋላ በሐበሾች ላይ ድንገተኛ ጥቃት ፈጽሞ ሊጨርሳቸው ስቅድ ያወጣል። ዲሴምበር 15 ከጠዋት 12 ሰዓት 300 መደበኛ ያላሆኑ ሱማሊ ባንዲያ ታጣቂዎች በማሰለፍ ጥቃት ካደረሰባቸው በኋላ ሐበሾች ከአልቂት ያመለሙትን ተከታትለው ለመጨፍ ጨፍ ትዕዛዝ ከሰጣቸው በኋላ ሁለቱ ጣሊያኖች ግራና ቀኝ ተቀምጠው እየመሩ 20 ዐረቦች መደበኛ የኢጣሊያ ታጣቂዎች ወታደሮች በሐበሾች ላይ ድንገተኛ ተኩስ ከፍተው ሳይዘጋጁ

የሳይላ አልቂት

በሳይላ የተገደሉ ጣሊያኖች ስም ዝርዝር በአገደኛ መስመር 1/ አገገጥኒያ ቸኪ 2/ የመርከብ አሣዥ ማሬይ 3/ የመርከብ ም/መቶ አለቃ ላንሬሊፔ በ2ኛ መስመር 1/ የመርከብ ም/የመቶ አለቃ ባራልዲ 2/ የመርከብ ም/አለቃ አሊቪይሪ 3 የመርከብ አሣዥ ሞንጃርዲ 4/ ሻምበል ሐኪም ስሙራሊያ። በ3ኛ መስመር 1/ የባሕር ዘብ ጉዞሪኒ 2/ የጥምሩክ ሠራተኛ ኩጂሪኒቲ 3/ የመርከብ የመቶ አለቃ ጋስፓሪኒ 4/ አሣዥ ሮልር 5 የመርከብ የመቶ አለቃ ባሮኒ

3 Caduti nell'ecceidio di Lafole: al centro: Antonio Cerchi; ai lati: comandante Maffei, sott. di vascello Sanfelice; seconda linea: sott. di vascello Baraldi, sotturapo Olivio.

ten. comm. Mingiarotti, cap. medico Sannariga; terzo li. ten. p. mar. Guzzolino, funzionario doganale Quirighetti, ten. commissario 6a. spatio capo Ballo, ten. comm. Baroni.

ተዘናንተው በሚገኙበት ጊዜ አልቲት እንዲረዱም ትዕዛዝ ይሰጣቸዋል። ጥላ እንዲሰጡት የተላከ ሆናላቸው ነበር። በኢትዮጵያውያን ሰፈር የከብቱም፣ የሰውም፣ የሴቱም፣ የወንድም ጩኸትና ለቅሶ ይሰጥ ነበር። ያልቆሰሉና ያልሞቱ ኢትዮጵያውያን ሸሽተው ከድንኳናቸው ወጡ። በዚህ ጊዜ በጣሊያኖች ጥላን መሠረት 300 ሶግሌ ታጣቂዎች ሐሸቾችን አባረው ለመፍጀት ሞክረው ነበር። ሐሸቾች ገን እንደገና በመሰባሰብ ከሶግሊዎች ጋራ ውጊያ ገጥመው ከግጥሽ በላይ በጦር ሚዳ ሊገድሉባቸው የቀሩት አምልጠው ሸሹ። በጣሊያኖች የሚመሩ ዐረቦችም ከኢትዮጵያውያን ጋራ ውጊያ ገጥመው ሁለቱ የኢጣሊያ ቫንቡሎችና ከ120 ዐረቦችም 83 ገደሉባቸው። የቀሩት ሸሽተው አመለጡ።¹

ኢትዮጵያውያን ዳር ድንበራቸውን ለማስከበር ከሞቃዲሾ 20 ኪሎ ሜትር ርቀት ያለው ባሕሌ የተባለው ቦታ የኢትዮጵያ ባንደራ ተክለው ወደ ሕንድ ውቅያኖስ ለመድረስ ሞቃዲሾን ለመያዝ ሲታገሉ አዲስ ምኒልክ አዲስ አበባ ሆና ከኢጣሊያ አምባሳደር ጋራ በመነጋገር ጥፋተኞች ወራሪዎች ጣሊያኖች ሆነው ሳለ ኢትዮጵያውያን እንዲተጠሩና ከያዙት ቦታ እንዲመለሱ አድርገዋል። ሎግ የተባለ ሰንገድ አመቺ ከተማ ኢትዮጵያና ኢጣሊያ ለወሰን የተሰማሙበት ከባሕር 180 ማይል ፓራላል ርቀት ውጭ የምትገኝ በገንዘብ ለኢጣሊያ ይሸጠዋል።²

7. የመረብ ምላሽ ደቡብ ወሰን የሽያጭ ውል የተፈጸመበት ዝርዝር ሁኔታ፤

የሽያጭ ውል በጣሊያን ጠኑል ይደራደሩ የነበሩ ሀ. የኢጣሊያ መንግሥት ሊ በኢትዮጵያ የኢጣሊያ አምባሳደር ቼኮዲካ ሐ. የኤርትራ ሀገረ ገዢ ረርዲናንዶ ግርቲኒ ሊሆኑ ሆና ተሞናይ ገን ግርቲኒ ነበር። ድርድሩ የተከናወነው ግርቲኒ ሀገረ ገዢ ሆና ተሹሞ ኤርትራ ከገባበት ጃንዋሪ 1898 ዓ.ም. ጀምሮ በረርዲናንዶ አስከጸደቀበት ቀን ድረስ ጁላይ 1900 ዓ.ም. ነው። የሁለት ዓመት ጊዜ ነው ለግለት ይቻላል። ግርቲኒ የፃፈው የዕለት ሁኔታ ማስታወሻ ብንክታተል ከጁይ 3 1898 ዓ.ም. ስለ ወሰኑን ጉዳይ መከታተል ጀምሮ ነበር። በዚህ ዕለት ከኢጣሊያ³ አምባሳደር በአ/አበባ አንድ ገለልተኛ ከራስ መንገድ ነፃ የሆነ መሪ ትኩረት ለግርቲኒ ጀምሮ አስከጸደቀበት 1898 ወሰን ውል የተፈጸመው በአነስተኛ ወረዳዎች በመከፋፈል በራስ መንገድ በቀጥታ የሚታዘዙ በጣሊያኖች ላይ ገን ያልሸፈኑ እየተመረጡ ገዢዎች እንዲመደቡ የሚል ሐሳብ አቅድ አዲስ ምኒልክ እንዲሉ በቴሌግራም እንዲሰታወቀው መገንባል። ከዚህም በላይ አዲስ ምኒልክ ከዚህኛው መሪት የኢጣሊያ ወዳጅነት እንደሚመርጥ ገልጸዋል። ነገር ገን መሪተኛ እንዳይሸጡ ለሚታወቁ የራሱ ሹግምቶች ራሶች ለመጽደድ አቅም እንደሌለው አዲስ ምኒልክ ገልጸዋል ብለዋል።

1. V. Mantegazza : Bonadir p. 248-252
 2. V. Mantegazza : Bonadir p. 278
 3. F.Martini : lbd Vol I p. 141

ግርቲኒ ጁን 15 ኢጣሊያ የተባሉ መሪተኞችን ለታ የምትወጣ ከሆነ የስራ መልቀቂያ እንዲሰጠኝና ሌላ ሰው መንግሥት እንዲተካ ብሎ ሰርግ ይጽፋል። ጁላይ 1 ግርቲኒ በኤደን የኢጣሊያ ቅንስል ስለወሰኖች ለመነጋገር ከሸዋ የሚመጣው መልዕክተኛ ወደ ኤርትራ እንዳይላክ በግለት ደብዳቤ ይላክለታል። በጁላይ ወር ስለ ኤርትራ ጉዳይ ለመነጋገር በተለይ ስለወሰኑ ለመነጋገር ወደ ሮማ ሄዶ ኦገስት 24 በተሪና ቤተመንግሥት ከኢጣሊያ¹ ንጉሥ ተገናኝቶ ስለወሰኑ ጉዳይ ያስረዳል። በ25 ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ጋር በተነጋገረበት ጊዜ ሚኒስትሩ ያለው ምርጫ የኢጣሊያ ይዘታ በተግባር ላይ ያለው ወሰን ሳይሆን ሕጋዊነት ያለው መሆን እንዳለበት በማስረዳት እንደገና ከሸዋ ጋራ ጦርነትም መግጠም እንደማይፈለግ ይነገረዋል። ሴፕቴምበር 10 ከጀኔራል ባልዲሴራ ጋር² ይገናኛል። ጀኔራሉ የሰጠው ምክር ኢጣሊያ ከዓዲ ቀይህ እንድትወጣ ከተገደድክ ወደ ሀገርህ ተመለስ። ዓዲ ቀይህን ካጣን ያልታሰበ አሳዛኝ ችግር ለገደድቅ እንችላለን፤ ለዚህም እርስዎ ምስክርም ኃላፊም እንዲሆኑ አልመኝሉትም። ዓዲ ቀይህን የምንለቅ ከሆነ ከደጋ ኤርትራ በመላው ብንለቅ ይሻላል። ሴፕቴምበር 11 በአንድ የኢጣሊያ ጋዜጣ ግርቲኒ የመረብ የኤርትራ ወሰን ኢጣሊያ እንዳትለቅ ብሎ በመከራከሩ ወደ ጦርነት አዘቅት ሊከተን እየሞከረ ነው ወይም ንጉሡ (አዲስ ምኒልክ) በቁጣ ለጦርነት እንዲነሳ እያደረገ ነው ብሎ በማውጣቱ ግርቲኒ ሃሳቡን በመግለፅ ረጅም ሪፖርት ለኢጣሊያ ውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ለማትረብ ያስባል። ሃሳቡን ካልተቀበሉት ገን ወደ ኤርትራ አልመለስም ብሎ ውላኔ ያቀርባል። የኢጣሊያ ንጉሥ ተቀብሎ እንዲያነጋገረው ይጠይቃል። ሴፕቴምበር 22³ ሪፖርት አቀርቦዋል።

ባሻ ጁን በዓድዋ ጦርነት የዓይን ምስክር በትግራይ ይኖር የነበረ እንገላጣ፤ የዓድዋ ጦርነት እሁድ ሊካሄድ ጦርነቱ ባይደረግ ኖሮ የኢትዮጵያ ሠራዊት ለሸዋ ወደ ኋላ ለመመለስ ከዓድዋ ለቆ ለመሄድ አስቦ እንደነበረ የሚል ከአሥመራ ደብዳቤ ይደርስዋል። ተሪና ሆና በግርቲኒ አስተያየት የትግራይ ችግር የተባባሰ ይመስለዋል። በአዲስ ምኒልክ እና በራስ መንገድ መሐከል ጦርነቱ የማይቀር ነው፤ በዚህ ዓይነት ሁኔታ ስለ ወሰኑ መነጋገር እንደማይቻል ያሰባል። በተሪና ገን «ይህ ሰራዊት የሚባለው ሀገር መቼ ነው ለኢትዮጵያ የምትመልሱት? ቶሎ በሉ እንጂ!» እያለ የግያሾፍ ሰው የለም። ይህ ሁሉ የተሪናና የሚላኛ የትኝ ግዛት ጥላቻ የኤርትራ ወታደራዊ አገዛዝ መለተዳድር ስለቆየች ነው። በግርቲኒ ገን በመጀመሪያ ሲቭል አስተዳዳሪ ነገሮች እንደሚተኩ በግለት ራሱን ያመሰግናል። ሴፕቴምበር 26/1896 ተሪና ቤተመንግሥት የኢጣሊያ ንጉሥ የምላ ግብጥ ተጋብዘዋል። ስለ ኤርትራ ከመነጋገራቸው በፊት ግርቲኒ ከገንሡ የሚለ ሞጣቸው የሐሳብ ልውውጦች ስለ ኤርትራ የወደፊት ዕድል ወሳኝ ናቸው። ከሆነልኝ ሆነልኝ ካልሆነልኝ ተሸናፊ እንደሆንኩ ግመን አለ

1. F.Martini : lbd Vol I p.238
 2. F.Martini : lbd Vol I p.239
 3. F.Martini : lbd Vol I p.241

ከምላ ገብሮ በኋላ ከአደረጋቸው የሐሳብ ልውውጦች በኋላ ሁሉም ነገር በጣም ጥሩ ነው። ንግግራችን እንደምንገልገው ሆኖ አልፏል። እንደ ለግርግዊነታቸው የጠየኩቸው በአጭሩ እንደሚከተለው ነበረ ። ግርግዊ ሆይ ወደ ኢጣሊያ ከመጣሁ ሁለት ወር ሆኖኛል። እዚህ ከመጣሁ ጀምሮ እስከአሁን አንከተለው የነበረ ፖለቲካ መቀየር እንዳለበት በስሕተት ለአጼ ምኒልክ እንመልሳለን ካልናቸው መራቶች ባለን አቅም ተጠቅመን ለቀን መውጣት እንደሌለብን ለጠቅላይ ሚኒስትርና ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትር በቃል ነገራቸዋለሁ። እውነት ሆነ ነው ብለው መልስ ሰጡኝ። ነገር ግን ቸኮዲኮላ የጀመራቸው ንግግሮች እንዲራዘሙ ከግድረግ በቀር ሌላ የሚደረግ ነገር እንደሌለ ነው የነገሩኝ። ይሄም የመራዘም አቅድ እንደ ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትር በቀረብኩት ሪፖርት የተገለኩለት ነው። የዚህም ኮፒ ግርግዊነትም እንዲላክልዎት ጠይቋል። ግርግዊነታቸው እዎ እንብቧለሁ እሱ። ጥሩ ነው ብሏል¹ ግርግዊነትም ግባችን እንዲላክ የማቀርበው ሐሳብ አቀራረቡን በእዲሰ መልክ መሆኑን አይተው ይሆናል። ከኤርትራ ከተለየሁ ሁለት ወር ሆኖኛል። እኔ የምንገልገው የመንግሥት ሐሳብ ምን እንደሆነ ለማወቅና የማያወላውል መመሪያ እንዲሰጠኝ ነው። ውሳኔ በሌለው ለጭም ከተቀመጥን ወይንም ዕድል እንዳመጣው የምንል ከሆነ እንደ ግርግዊነትም የምለም ነው ባለሆኑ ስለማይቀበለው ከተሰጠኝ ጋላፊነት እንዲያሰናብኩኝ ነው ይላል። ንጉሡም ይህ ሊሆን አይችልም እርሱም ያውቃሉ። ነገራዎቻለሁ። እሁንም እደገምሉታለሁ። እኔ በእርሱ ላይ ሙሉ እምነት አለኝ ብቻ ሳይሆን እንደ በሚያደርጉት ትግል ከገንዎ ነኝ። ሰዎች እንደሚሉት እንደ ጦርነት የጠየኝ መሆኔን በይፋ ለመግለፅ ችግር የለብኝም። እንደኔ በሆነ ፍር የኢትዮጵያ ንጉሥ ላቀመሰን ዱላ ብድር መመለስ እወድ ነበር። የበጎት-ኒኒ መመሪያ ያልተቀበልኩት ከኤርትራ ለቀን እንድንወጣ ደጋፊ ስለነበረ ነው። የእርሱም መመሪያ በደለታ የተቀበልኩት የዚህ ተቃራኒ ስለሆነ ነው። ከደጋው ኤርትራ እንወጣም። በእኔ ድጋፍ መተማመን ይችላሉ ብሏል። ለክቶበር 1 ግርግዊነት የኢጣሊያ ቆንሲል በኤደን የራስ መኩንን መልዕክተኞች ወደ አሥመራ ለመሄድ 95 ሰዎች ዘይላ መጥተዋል የሚል ቴሌግራም ይደርሰዋል። እኛ ከአጼ ምኒልክ እንጂ ከራስ መኩንን እንደማንነጋገር ለንጉሡም የምንከራከርባቸው መራቶች ለራስ መንገሻ እንዲሰጡ ብሎ ያቀረበው ሐሳብ እንዳልተቀበልነው ተነግሮታል። ስለሆነም እኔም ስለሌለሁ ወደ ኤርትራ እንዳይሄዱ እንዲያደርግ ቴሌግራም ለቆንሲሉ ተፅፏል።

አክቶበር 2 ግርግዊነት ከኔራዚኒ ጋራ የአ/አባባ ውል ከአጼ ምኒልክ ጋር ስለተረፈመው ውል ይነጋገራል። እርሱም ያቀረቡትን ሐሳብ መሞከር አይከፋም። እንደ የምንገልገልዎት አይመስለኝም። እርሱም እኔ ምኒልክ አክለጉዛይን እና ሰራዩን ለመርከብ የሚጠነቅቡት ጉዳይ አይደለም የሚል ስሕተት የሆነ አስተሳሰብ ነው የተነሱት። ነገር ግን እኔ ምኒልክ በከፍተኛ ደረጃ የሚጠራቸው መራቶች ፍቸው። አጼ ምኒልክ ሥልጣን የለውም የሚል ነገርም አያምንበትም። በዓለም ካሉ ነገሥታት ከሁሉ ጋይ ለኛ አጼ ምኒልክ ይመስለዋል።

1. F.Martini: ibd Vol I p.244

የሚያስት የጥንቁላ እምነት ነው በግለት መዝገባዋ።¹ አክቶበር 3 ግርግዊነት ጠየቅ ከውጭ ጉዳይ ሚኒስትሩ ካይባር ይገኛሉ። በንጉሥ ኔራዚኒ እና አገሪያም ነበሩ። በአ/አባባ ውል መራት ለኢትዮጵያ መመለስ የምንገደድባቸው መራቶች ለንመልስ በመቆየት ካለፈ ለን ምን መደረግ አለበት? አጼ ምኒልክ እንዲፈቅድ ለማድረግ በንገዘብ መካከ ያሰረልግ ይሆናል። ገንዘቡ ገን ዘየት ይገኛል? እንደ ካይባር ጋራ አልተሰማግሁም ስብሰባው ውጤት አልሰጠም።² እኔ አሱና ኔራዚኒ ከሰዓት በኋላ ከጠቅላይ ሚኒስትሩ እንድንገናኝና እንድንገጣጠም ይወሰናል። ከሰዓት በኋላ ግርግዊነት ሚኒስትሩ ጋር ይገናኛል። ሚኒስትሩ ስለሌላ ነገር ምንም ሳያተኩር ለቸኮዲኮላ በትግራይ ሰላላው ሁኔታ ምክንያት የወሰኑ ጉዳይ ለማስተካከል አሁን ግለብ ስለሚያስቸግር አሁን ባለው ሁኔታ እንዲቀጥል እና አጼ ምኒልክ መካካሻ ሊጠይቀን እንደሚችል እንዲያጠና መመሪያ እንዲሰጠው ሐሳብ ያቀርባል። ጥሩ ነው መመሪያዎች ነገ ይገፋሉ ለረጅም ለውጭ ጉዳይ ሚኒስትር ይላካሉ። በሚቀጥለው ለምንት መጀመሪያ በአጋጣሚ የሚገኘው የሚላከው ፖለታ ይላካሉ። በጣም ጥሩ ነው። ንጉሡ ቃላቸውን አክብረዋል። በዚህ ሁሉ የአላቸው እጅ እንዳለበት ይታየኛል። ለሰንበት በምንካ ከንጉሡ ምላ ገብሮ ከ5:30 እስከ 8:00 ለዓት ቆየሁ። በእኔ ላይ ያላቸውን እምነት ገልፀውልኛል።

የግርግዊነት ወደ ኤርትራ መልስ ሆነ። ፕሼምበር 4 አሥመራ ይገባል። ፕሼምበር 7 ራስ መኩንን አጼ ምኒልክ በትግራይ ላይ ዘመቻ ይጀምራል። ለመንገሻ ኡልቲማተም ይላካል። ራስ መንገሻ ግን እንተ ምን እንደምታደርገኝ ትዕቆልኛለሁ። ነገር ግን እኔ እንተ ጋር እንድቀርብ የምትጠይቀኝ አልመጣም። ምክንያቱም ሴይጣን የሰጠኸኝን ተሰፋ ሊያሰረላህ ይችላል። የሚል መልስ ይላካል።

ዲሴምበር 6 ከቸኮዲኮላ ቴሌግራም³ ለግርግዊነት ይደርሳል። መመለስ የሚገባን መራቶች በጊዜያዊነት ለአኛ ለመሰጠት አጼ ምኒልክ ዝግጁ መሆኑን የሚገልጽ ነበር። ግርግዊነት በዚህ ጊዜ የእኔ ፖለቲካ አሸንፏል ይላል። ከእንግሊዞች ጋራ እንደምንሰማግ ለምኒልክ ግሳየት ይሄንን ለሚጠራ ለእንግሊዝ ኤርትራን እላልፈን እንዳንሰጥ በመፍራት ከአኛ ጋራ መሰማግት ይፈልጋል። ዲሴምበር 7 ሁለት ቴሌግራሞች ከቸኮዲኮላ ይደርሳሉ። በአንደኛው አጼ ምኒልክ ራስ መኩንንም በትግራይ በኩል የላከ መሆኑን ኔራዚኒ ከመኮንን ጋር ስለወሰኑ ጉዳይ እንዲነጋገር እንዲላክ ሲጠይቅ በሁለተኛው ከሁለት ቀን በኋላ ላልተወሰነ⁴ ጊዜ መራቶቹን ለመሥጠት አጼ ምኒልክ ዝግጁ መሆኑን የሚገልጽ ነበር። በ48 ሰዓት ውስጥ እኔ ምኒልክ ሐሳቡን ምን እስለወጠው? እንግሊዞችን በመፍራት ይሆናል? ዲሴምበር 8 ካይባር ላልተወሰነ ጊዜ ግለት እኛ ወደን እስከምንለት ድረስ ግለት እንደሆነ ብሎ የተረገመው መሆኑን በቴሌግራም ገልጿል። እኔም በእሱ ሐሳብ እስማማለሁ ይላል።

1. F.Martini: ibd Vol I p. 248
2. F.Martini: ibd Vol I p. 247
3. F.Martini: ibd Vol I p. 286
4. F.Martini: ibd Vol I p. 287

ዲሴምበር 27 ቅርጽጽ ለአዲስ ምኒልክ ምንም እንኳን ስለወሰኑ ጉዳይ መልካም አስተሳሰብ ቢኖረውም እኛ በራስ መኮንን ላይ ያለን እስተሳሰብ ገልጾ እስኪሆን ድረስ ለጊዜው የወሰኑ ጉዳይ እንዳለ¹ እንዲቆይ ወስኗል። ለቅርጽጽ ከራስ መንገዥ ጋራ ወዳጅነት እንደሌለን እንዳልነበረን ለአዲስ ምኒልክ እንዲላክለት ደብዳቤ አጭፋለሁ። ጃንዋሪ ሁለት 1899 ትግራይ ላለው ራስ መኮንን ምንም ስለሚኖረው ምኒልክ ምንም እንዲላክለት ጠይቆ ነበር። ካኒቫር ሀ/ እንድ ቴሌግራም ልኮ የወሰኑ ጉዳይ ቶሎ እንዲያልቅ በቅርጽጽ እንዲገቡት ይጠይቃል ለ/ በሌላ ቴሌግራም ምንም ስለራስ መኮንን ምንም መስጠት እንደማይችል ሐ/ በሌላ ቴሌግራም ደግሞ ለወሰኑ ጉዳይ የሚጠቅመን ከሆነ ምንም ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን² መ/ በሌላ ቴሌግራምም የወሰኑ ጉዳይ የሚያልቅልን ከሆነ በምጽዋ ለኢትዮጵያ በጉምሩክ እካፋረል ለማሻሻል እንደሚያደርግ ለቅርጽጽ እንዲነገረው በመጠየቅ። ጃንዋሪ 7 ኖቬምበር 23/1898 ከአዲስ ምኒልክ የተጻፈ ደብዳቤ በትግራይ የሚገኝ የራስ መኮንን ጦር እየዘረዘ ከተመገበ ሕዝቡ እንዳይሸፍኑት 30,000 ብር ብድር ከተሰጠው ምንም ከኤርትራ እየገዛ ስለሚመገብ በምትኩ ግን በክርክር ላይ ያሉ መረቶች አዲስ ምኒልክ በዘላቂነት ለኢጣሊያ ናች ለመሥጠት ዝግጁ መሆኑን የሚገልጽ ነው። አዲስ ምኒልክ በጣም ብልጥ ነው። አሁን ግን ብልጥነት ይገባል። እኛ መረቶቹ ለዘላቂነት አስቀድሞ ካልሰጠን በእኔ በኩል ምንም ለሸዋ ጦር መስጠት እንችላለን። ጃንዋሪ 10 የትግራይ ቄሶች ለራስ መንገዥና ለራስ መኮንን እርስ በእርሳቸው ጦርነት ከምትገጥሙ በሐግሴን የሚገኙ ሃይማኖት የሌላቸውን እሸወጡ እያሉ ይመክሯቸው ነበር። በራስ መንገዥና በራስ መኮንን መሐል ሰላም ሆኗል። ፊብረሪ 25 ጥር 1 ቀን³ ነው፤ ዛሬ ከወረራ ለአንድ ሪፖርት ከቅርጽጽ ከአዲስ ምኒልክም አንድ ደብዳቤ ደርሶኛል። የአዲስ ምኒልክ ደብዳቤ ለንጉሥ ኡምቤርቶ የአሁኑ ወሰን እስከመረብ ላይለት እንዲቆይ የሚለምን ነበረ። ደስ ብሎኛል ስለ ኤርትራ ወሰን ጉዳይ ሁሉም ጥሩ መልስ አግኝቻለሁ። እኔ ባለፈው ወሰን ድባርዋ ይሆን ነበረ። ለጋርድ እና ቫላሶፍ ወደ ሀገራቸው ተመልሰዋል። የእኛ ወዳጅነት በኢትዮጵያ ጨምሯል። የረረገላይና የሩሲያ ቀንሷል። ፊብረሪ 27 ከቦሩ ሚዳ ቅርጽጽ ቴሌግራም ልኮአኛል። ከአሁኑ ግብፅ ጋራ በመስማማት የአዲስ ምኒልክ የመጨረሻ ግዕዝ ለማሸነፍ እየሞከርኩ ነው የሚል ነበር። ሚያ 20 1889 ቅርጽጽ ቴሌግራም እንደላከው አዲስ ምኒልክ የእናንተ ወዳጅነት ለሁሉም ዘላቂ መሆኑን እርግጠኛ ከሆንኩ ሌላ መሪውም እስጣችሁ ነበር የሚል ሐሳብ ነበረበት። በቅርጽጽ ሐሳብ የወሰኑ ጉዳይ ለተወሰነ ጊዜ ቢሆን ስምሳሌ 15-20 ዓመት ወደ ስምምነት ለመድረስ ችግር አይኖረውም ነበረ። ላለተወሰነ ጊዜ ከሆነ ግን ንግግ ሊራዘም ይችላል። ጁን 23 ሁለት ቴሌግራሞች ከቅርጽጽ ተልከውላኛል። ስለወሰኑ ጉዳይ እዚህ ምኒልክ ሁለት ሐሳቦች አቅርበዋል።

1. F.Martini: ibd Vol I p. 314
 2. F.Martini: ibd Vol I p. 334
 3. F.Martini: ibd Vol I p. 538

1ኛ. በጊዜያዊነት መስጠት የራስ መኮንን ጥያቄ ጣሊያኖች ከተቀበሉ የምንገብ ጉዳይ 2ኛ. ለሁሉም ለመስጠት በየዓመቱ ግብር ከተከፈለ ኢጣሊያ ከተባለ መረቶች መልቀቅ ስለማትፈልግ ካላ መስጠት ይኖርባታል።¹

በእኔ በኩል አዲስ ምኒልክ የቀረባቸው እቅዶች ልንቀበላቸው አንችልም። ጁን 25 ግርቲኒ ወደ ኢጣሊያ ለመሄድ ተነሷል።

ፊብረሪ 6/1900 ዓ.ም. ግርቲኒ ቅርጽጽ አዲስ ምኒልክ ምንም ካላ ሳይጠይቅ ከያዝኛቸው መረቶች ለራዩ በመሉና አከላገብ በመሉ ከሉንና ሸግዘና በቀር ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን ገልጸውላኛል።² እጥረል 15 በቅርጽጽ ቴሌግራም መሠረት አዲስ ምኒልክ የወሰኑ ጉዳይ ቶሎ ለመጨረስ ይፈልጋል ነገር ግን ካላ ይፈልጋል። ይኸውም ለማስመሰል ነው። ገንዘቡ ግማሹ በብድር መልክ እንዲሰጠው ግማሹ የቴሌግራፍ መስመር ከኤርትራ ወሰን እስከ አዲስ አበባ ለማስጨረስ ለሚደረገው ወጪ ይውላል። እጥረል 23 ከአዲስ አበባ ቴሌግራም ይደርሳል። አዲስ ምኒልክ መረብ- በለሳ- መሆኑን ለመስጠት ተስማምተዋል። ካላ ግን 5 ሚሊዮን ሊራ ጠያቂዋል። ስለዚህ ጉዳይ ግን በጥቅም በምስጢር እንዲያዝ ይፈልጋል። ቴሌግራሙ ወዲያውኑ ወደ ሮማ አስተላልፎ አለሁ። ሚያ 28/1900 ዓ.ም. ከሁለት ዓመት ድካም በኋላ ተለክቶአል። ለራዩ፣ እከላገብና ሸግዘና የእኛ ናች ው፣ አዲስ ምኒልክ ለመጨረሻ ዝግጁ ነው። ይህ ሁሉ የተገኘው በእኔ ድካም ነው ለማለት ይችላሉ። እኔ ባለፈው የራስ ወላ ድንኳኖች መቀሌ ላይሆን ድባርዋ ላይ ይተክሉ ነበር። ዛሬ ጥሩ ቀን ነው እኔ ደስ ብሎኛል። ለፖለቲካ እስረኞች ምህረት አድርገያለሁ። ለስደተኞች እዝግብ ሰንገል ጭምር ምሕረት አድርገያለሁ በማለት መክገብዋል።

ጁን 18 «ውሉ በእንድ ላምንት ውስጥ ይፈረግል። የቅርጽጽ ቴሌግራም አዲስ ምኒልክ የወሰኑ ጉዳይ ያስቀ መሆኑን እንዳረጋግጥልዎት ይፈልጋል ብለዋል። ከገንዘቡ ግማሹ በኢትዮጵያ ብር እንዲክፈለው በእኛ የተሰሩ፣ በዚህ መሠረት ገንዘብ ስለምንሰራለት የተከፈለን ኮሚሽን ያስመሥላል። በማለት መክገቧል።

ግርቲኒ ከሮማ ወደ ኤርትራ ከመመለሱ በፊት ዲሴምበር 27 ስለወሰኑ ጉዳይ ተጨማሪ ውል ከአዲስ ምኒልክ ጋራ ግድረግ እንደሚያሰረልግ የጁላይ 10 ውል ለማሻሻል ረጅም ቴሌግራም ለቅርጽጽ ተልኳል። ለአዲስ ምኒልክ የተሰጠው 5 ሚሊዮን ሊራ ለ11 ዓመት የእኛ ያሌሆኑ መረቶች ይዘኛቸው ስለነበረ ላይክሬል የነበረበት የግብር ዕዳ ሂሳብ እንዲሁም ስለ ደብረቢዘን «ጉልቲ» መክሬል የነበረበት ዕዳ ሂሳብ መሆኑን ለመግለፅ ተጨማሪ ውል ግድረግ ያሰረልጋል። እኛ በምስጢር ለገደዘው ስለማንችል ጥሩ ዘዴ ነው። በዚህ መሠረት የእኛ ፓርላማ ስለማይገባው ላናሰረቅድ እንዳልገዛን በግስመሰል ምንጊዜም በሹማምንታቸው ፊት ጉዳይ እንደማይገባቸው የሚያስመስሉ ላያሰረቅድ እንዳልሸጠ ለግድረግ ይቻላል።

1. F.Martini: ibd Vol II p. 49
 2. F.Martini: ibd Vol II p 64

ኢትዮጵያ በቅኝ አገዛዝ ዘመን የኢጣሊያ ካቶሊክ ሚሲዮናውያን ለኢጣሊያ ቅኝ ግዛት ማግኘት የነበራቸው ሚና

ኢጣሊያ በሀገራችን የቅኝ ግዛት እንድታገኝ ብዙ ጣልያኖች የካቶሊክ ሚሲዮናውያን ወደወያ ሆነ ሳይወዱ ወሳኝ ሚና ተጫውቷል። ከእነሱ ውስጥም 1/ ጽደተ ሳጥተ 2/ ደ ያኮቢስ 3/ ካርዲናል ማሳያ ተካፋይነታቸው በምን ሁኔታ እንደነበር በዚህ በታች ባጭሩ እንገልጻለሁ።

ሳጥተ

ጊሊየኔ ሳጥተ

ፕሮፌሰር ሳጥተ

ከ17ኛ ምዕተ ክፍለ ዘመን ጀምሮ በየጊዜው በኢትዮጵያ የካቶሊክ ሃይማኖት ለማስፋፋት ብዙ ጥረት ተደርጓል። ከፊሎሎፕ የተላኩት ሚሲዮናውያን በመንገድ አንዳሉ ሲሞቱ፣ ሌሎቹ ከሀገር ተባርረዋል። ዓላማው ተሳክቶ ለዘላቂነት የካቶሊክ ሃይማኖት ሲመሠርት የቻለው ሳጥተ ነው። የኢትዮጵያ ታሪክ ፀሐፊው አቶ ተክለ ገዳቅ መኳሪያ¹ እንደሚለው ሳጥተ ሆነ ሌሎች ሚሲዮናውያን የተላኩት ከኢጣሊያ መንግሥት አልነበረም። ከላይ ስማቸው የተጠቀሰው እንጋቶ ሚሲዮናውያን ወደ ኢትዮጵያ በገቡበት ዘመን ኢጣሊያ ገና ነጻነቷን አላገኘችም ነበር። በመሠረቱ ሚሲዮናውያን የካቶሊክ ሃይማኖት ለማስፋፋት የሚላኩ በአንድ

¹ ተክለገዳቅ መኳሪያ፡ የኢትዮጵያ ታሪክ ክለሳ ቴዎድሮስ እስከ ቀዳማዊ ጳይሌሥላሴ ገጽ : 55

መንግሥታዊ እካል ሳይሆን በርዕስ ሊቃነ ጳጳሱ ብቻ ሲሆን፣ በሚላኩበት በታ ግን ትብብር የሚያደርጉት ከፈረንሳይ መንግሥት ወይም ነበር።
በተጨማሪም ሳጥተ ከባላባቶች ሱልጣኖች ጋር ተነጋግሮና ተስማምቶ ሳሰብን ለኢጣሊያ የገዛ እንደ መሆኑ መጠን፣ በኢትዮጵያ የኢጣሊያ ቅኝ ግዛት

መሥራች ተብሏል። የሳጥተ እዋር የሕይወት ታሪክና ያከናወኛቸው ሥራዎች ከዚህ በታች አተርጋለሁ። ሳጥተ በመጀመሪያ ጊዜ ከሀገሩ የወጣው ወደ ሶሪያ ነበር። የተላከውም የላህሪስት ሚሲዮናዊ በመሆን ነበር። በ1837 ሳጥተ ለጉብኝት ከሶሪያ ወደ ካይሮ ሄደ። በዚህ ጊዜ ሳጥተ 26 ዓመት ዕድሜ ወጣት ነበር። በዚህ ጊዜ አርናጳዶስ ለንጉስ ገባላ የተባሉ ፈረንሳውያን ለላይንሳዊ ምርምር ዓላማ ምክንያት ወደ ኢትዮጵያ ለመሄድ አስበው ካይሮ ገብተው ስለነበር ፣ዓረብኛ ቋንቋ የሚያስተምራቸው አስተርጓሚም የሚሆናቸው ሰው ለመፈለግ ካይሮ ወደሚገኘው አንዱ የካቶሊክ ገዳም ሄደው ሃሳባቸው ሲገልፁላቸው ያለ ምንም ግወላወል ሳጥተን ጠቆሟቸው ።3ቱ ሰዎች በዓላማቸው ተስማምተው ዝግጁነታቸውን ካጠናቀቁ በኋላ ግብፅን ለቀው ጂዳ የገቡ ፋብሪቅሮ 11 / 1838 ዓ ም ነበር። ማርች 3 / 1838 ዓ ም የትግራይ ዋና ከተማ ወደ ነበረችው ዓድዋ ደረሱ። ሳጥተና አርናጳዶስ ዓድዋ ሲቀሩ አንጉስ ግን የተላከበትን ተግባር ለመፈፀም ወደ ምዕራብ ኢትዮጵያ፣ ጎንደር፣ ጎዳም፣ ጉማ ጉዞውን በመተጠል ከፋ ድረስ በመዝለት ሥራውን አጠናቀቁ። ወደ ጎንደር ሲመለስ ኢትዮጵያ ከግብፅ ወረራ ራሳን ለመከላከል እንድትችል የክርስቲያን መንግስታት እርሷን እንዲያደርጉላት በመጠየቅ አንድ ደብዳቤ ለፈረንሳይ ንጉሥ፣ ለላ ደብዳቤ ለእንግሊዙዋ ንግሥት ከጎንደር ቤተ መንግሥት ጅምቶ ተጽፎ እንዲያደርስላቸው ደብዳቤ ተቀብሎ ወደ ሀገሩ ሲመለስ ጉዞውን በመተጠል ዓድዋ ደረሰ። ሳጥተም በበኩሉ ተጨማሪ ሚሲዮናውያን ረዳት እንዲላኩለት በመጠየቅ ለሚመለከተው የካቶሊክ ቤተክርስቲያን ጅምቶ ደብዳቤ አዘጋጅቶ ስለነበር እንዲያደርስለት ለአንጉስ በመስጠት ተሰናበተው። የሮም ርእሰ ሊቀነ ጳጳሳት ደብዳቤ እንደደረሰባቸው ከሚመለከታቸው ክፍሎች ተመክኮረው ወዲያውኑ ደ ያኮቢስና ሞንቴዎሪ የተባሉ ሁለት ሚሲዮናውያን እንዲላኩ ስላደረጉ አክቶብር 1839 ዓ ም ወደ ኢትዮጵያ ደረሱ። ከሶስቱ ሚሲዮናውያን ደ ያኮቢስ አላፈ ሆነ፣ የሥራ ክፍፍልም ተደረገ።በዚህ መሠረት ደ ያኮቢስ ዓድዋ፣ ሞንቴዎሪ ጎንደር፣ ሳጥተ ሸዋ፣ ተመድበው እንዲሠሩ ተደረገ። ሳጥተ አመዳደቡን ቢቃወምም ትእዛዙን ለመፈፀም ብቻ ወደ ሸዋ ለመሄድ ጎንደር ደረሰ። ነገር ግን በጠና ታዎ ወደ ዓድዋ ተመለሰ። ሳጥተ ምንም እንኳን ሀገሩንና ሀዘቡን ከልብ የሚወድ ቢሆንም የተመደበበት ክፍለ ሀገር/ሸዋ/ ስላልወደደው፣ በበሽታም ምክንያት፣ ብዙ መጥሮ ወሬም ስለተወራበት ሀገሩን ለቶ ወደ ኢውሮጳ መመለስ ግድ ሆነበት። እንደገና ወደ ኢትዮጵያ ተመልሶ ሥራውን እንዲቀጥል ቢጠይቅም አልተፈቀደለትም። ሳጥተ ወደ ኢትዮጵያ የመጣበት ዓላማ በቤተ ክርስቲያን አለቆች ታፍኖ ቢተርፍ፣ በግሉ ግን በሕይወት እስካለ ድረስ ጥሪቱ አላቋረጠም። የሳጥተ ዓላማ በመጀመሪያ የሀገሩን ታሪክ፣ ቋንቋ፣ ባህል ግጥናት ሲሆን የካቶሊክ ሃይማኖት ለማስፋፋትም ከሀገሩ መሪ፣ ለምሳሌ የትግራይ ደጀዝማች ውቤ የሚሲዮናውያን የስላይ ጠባቂ

¹ G Giaccherio G. Bisogni: Vita di Giuseppe Sapeto

እንዲሁን ግድረግ ነበር። የመጀመሪያ ደረጃ ዓላማው ተሣክተላት የደጃዝማች ውቤ ወዳጅነት እትርፎ ነበር። የፈረንሳይ መንግስት ወደ ሩቅ ምሥራቅ የሚገቡ የንግድ መርከቦች ግረፊያ ጣቢያ እና የንግድ መኖሪያ የሚያገለግል በተደባረቀ ጣር ወደ ኢትዮጵያ መግቢያዎች ወደብ ተሰጥቶት የሚሰጥናውያንን ባህር ወደ ኢትዮጵያ የበላይ ጠባቂ እንዲሆን የግድረግ ግን የእንግሊዝ የደጃዝማች ውቤ ወዳጅና የበላይ ጠባቂ እንዲሆን የግድረግ ግን የእንግሊዝ መንግስት የግድረግ ተቃውሞ ያጋጥም ስለነበር። በተለይ የሚላክ የግላክ ነገር አልሆነም። ይህ በሐንጎሎ የነበረው ከግብ ለግድረግ በግሉ የግድረግ በ1858 ዓ አልሆነም። ይህ በሐንጎሎ የነበረው ከግብ ለግድረግ በግሉ የግድረግ በ1858 ዓ አልሆነም። ይህ በሐንጎሎ የነበረው ከግብ ለግድረግ በግሉ የግድረግ በ1858 ዓ አልሆነም።

ሳጥቶና ሩስላ

የደጃዝማች ንጉሤ የትግራይ ገዥ በደ ያኮቢስ ምክር በመታገዝ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ዘውድ ለመጫን ቴዎድሮስ ጋር ፍልጊያ

የሚያደርግበት ወቅት ነበር። እንግሊዛዊው ቆንሲል ፕላውድን Ploudden እኔ ቴዎድሮስን ሲረዳ ሸሸን በያርድ Chauvin Beillard የተባለው ፈረንሳይ ቆንሲል በደ ያኮቢስ ለግዛኝነት የደጃዝማች ንጉሤን ደረዳ ነበር። የፈረንሳይ ቆንሲልና ደ ያኮቢስ በሙሉ ምክር መሠረት የደጃዝማች ንጉሤ ወደ ናፓሌን 3ኛ የፈረንሳይ

ንጉሠ ነገሥት፣ ወደ የሮም ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳት ፒዮስ 9ኛ መልእክተኞችን ላከ ። እላይ ቴዎድሮስ ዘውድ ከጫን 4 ዓመት ሆኖት ነበር። ስለዚህ ቴዎድሮስን እስከግደ ሌላ ንጉሠ ነገሥት በስልጣን ግወጣት የውጭ መንግሥት እርዳታ ካልታከለበት የግድቻል ስለሆነ መልእክተኞች የደጃዝማች ንጉሤ እና የደ ያኮቢስ ደብዳቤዎችን ይዘው የተላኩት የንጉሤ ዓላማና ተስፋ የንገሥ ነገሥት ዘውድ ስመጫን ተግባራዊ ለግድረግ እንዲቻል የፈረንሳይ መንግሥት እርዳታ ስመጠየቅ ነበር። መልእክተኞቹ ናሽምበር 1858 ዓ ም ከኢትዮጵያ ተነሱ። ጃንዋሪ 1859 ዓ ም ሮም ገቡ ። በዚህ ጊዜ እስተርጓሚ የሚሆን 3 ቶንቶዎች ጻፈዋል። ለግርኛ፣ ትግርኛ የሚያውቅ ሳጥቶ ብቻ ሆኖ ስለተገኘ፤ ወደ ርእሰ ሊቃነ ጳጳሱ ተጠርቶ መጣ። መልእክተኞቹ ከርእሰ ሊቃነ ጳጳሱ ተገናኙ። ነገር ግን ጳጳሱ የመልእክተኞቹ ዋና ትኩረት የጠር መሣሪያ እርዳታ ለግግግት መሆኑን ስለተረዱ የሞቀ አቀባበል ሃያደርጉላቸው ቡራኬ ሰጥተው እስኖበቷቸው። መልእክተኞቹ ወደ ፈረንሳይ ሀገር እምርተው ፓሪስ ሲገቡ ከፍ ያለ አቀባበል ተደረገላቸው። ናፓሊን 3ኛም በታላቅ ስነ ሥርዓት እና ከብር ተቀብሎ እነጋገራቸው። ስሙታዎችም በሁለቱም ወገኖች ተሰጣጡ። ሳጥቶም ከመልእክተኞቹ ጋር ተገናኝቶ ነበር ። መልእክተኞቹም በተደረገላቸው አቀባበል ተደሰተው ነበር። ናፓሊን 3ኛ መልእክተኞቹ ወደ ሀገራቸው ሲመለሱ በሚያስናብትበት ጊዜ ወደ ኢትዮጵያ ወደ ደጃዝማች ንጉሤ መልእክተኛ እንደሚላክ ቃል ገብቶ ነበር። መልእክተኞቹም በሮም በኩል ወደ ሀገራቸው ለመመለስ ጉዞዎቻቸውን ተጠሉ። ሮም ሲደርሱ ከሳጥቶ ተለያይተው ተሰናበቱ። ከዚህም በመተጠል ቀደ ባህር እንደደረሱ ይጓዙበት የነበረ መርከብ ሰጠው፣ ከናፓሊን 3ኛ ለደጃዝማች ንጉሤ የሚሰጡ ስሙታዎች ሲሰጡ መልእክተኞቹ ግን ከመርከብ በደህና ወረዱ። ሆኖም በምድረ በዳ የአግር ጉዞ ስለገጠማቸው የመልእክተኞቹ መሪ በውሃ የም ሞተ የቀሩት ሀገራቸው ደረሱ። ናፓሊን 3ኛ ከዚህ ቀደም ለኢትዮጵያውያን መልእክተኞች በገባላቸው ቃል መሠረት ለደጃዝማች ንጉሤ መልእክተኛ ለመላክ ወሰነ። ለዚህም የተመረጠው ሰው ሩስላ የሚባል ነበር። እኩተበር 13/1859 የመልእክተኞቹ መሪ ለመሆን የተመረጠበትና መመሪያዎች የያዘ ደብዳቤ ተሰጠው። ሳጥቶም እስተርጓሚ ሆኖ የፈረንሳይ መልእክተኞች እባል በመሆን እንዲሄድ እኩተበር 29/1859 አብሮ ሮም ነበረ። ገና ጉዞዎቹ ከመጀመሩ በፊት ሩስላ ስለ ሳጥቶ ሲጻፍ ተራ እስተርጓሚ ከግግግግ ሌላ መብት እንደሌለው ነበር። ሳጥቶ ግን በበኩሉ የሀገሩን ቶንቶው የሚያውቅ እሱ ብቻ ስለሆነ ልዩ ሥልጣን እንዲሰጠው ፈልጎ ነበር። ዲሴምበር 1859 ምፅዋ ሲደርሱ በአለፈው ጊዜ ወደ ፈረንሳይ ሄደው ከነበሩ መልእክተኞቹ እንዲ ላባ እምነቱ መልእክተኞቹን ተቀበሏቸው። ዲሴምበር 28

ገን ዘርሎ በተባለው በአስራትዳዩ የላዩ ቴዎድሮስ ወዘላ በግራው ጦር እንግዶች የጻፉትን ማደር ወይም ሐላይ ደርሶ እንደተከበሱ እውቅና የተከሰ ልውውጥ ተደርጎ ። ደ ያከብሰና ሳጥቱ ከሀገሩ ህዝብ ጋር በነበራቸው ማግኛት ገንዘብም በመስጠት ደ ያከብሰና የ100 ብር መያዣ ሰጥተው ሐላይ ከመታጠል የሰው ደምም በከንቱ እንዳይፈስ አደረጉ። እንደ1860 ሌሊት የፈረንሳይ ማግኛት መልክተኛ ከሐላይ ሸሽተው ወጡ። ምዕቅ እንደደረሱ ፍሰል ባዶ እኑ ወደ ሀገሩ እንዳይመለስ ከደጃዝማች ንጉሤ ወዘላ አባ እምነቱ ላይ ወል ተፈራረሙ። በስምምነት መሠረት ደጃዝማች ንጉሤ የኩላ ባህረ ሰላጤ ለፈረንሳይ ሲሰጥ የፈረንሳይ ማግኛት ከንጉሤ ጎን የግሰለተ የፈረንሳይ ጠቃደርቶ ለመላክ ተሰጥቶተው። የፈረንሳይ መልክተኛ አሁን የቀራቸው ሌላ ተልእኮቻቸውን ግጥፍቀት ነበረባቸው። ደኸውም መመሪያ በተሰጣቸው መሠረት ከምዕቅ ጀምረው የቀይ ባህር ምዕራባዊ የባህር ዳርቻ አፍሪካዊው ወደቦች እንደ በእንድ ግጥፍት ነበር። ስለዚህ ወደ ደቡብ በግምራት በይሉልን፣ አሰብን፣ ታዳራን፣ ዘይላን፣ አደንን እና ፔሪንን በግጥፍት ከአጠናቀቁ በኋላ ወደ ሀገራቸው ተመለሱ። ይህ የቀይ ባህር ወደቦች ጥናታዊ ጉባዔት ለፈረንሳይ ምንም ጥንቅቅ የመጣላት አልነበረም። ነገር ግን በፍሰል ቸላተኝነትና በሰጥቶ ብልጥነት አሰብን ለአጣሊያ ለመግዛት ጥንሰስ ሃሳብ ለሳጥቶ ያደረገበት በዚህ ጉባዔት ነበር። ምክንያቱም አጣሊያ አንድነቷን ለግጥናት የተቃረበችበት ነበር። ፍሰል ስለአሰብ ጥሩ ወደብ ላትሆን የምትችል ለማግኘት በግንባታዋን ደብተሩ በሰፊው ጽፎ ነበረ። የግጥግ ንፁህ ውሃ እንዳላት ማደርቶ እንዳላት፣ ለመርከቦች ግረሬያ ምቹ እንደሆነች በግንባ ማዘጋጃ ጽፎ ነበር። ሳጥቶ ይህን ሁሉ አይቶ ነበር። ሁሉቴ ለምኑ ከርም ተነስተው እስከ ተመለሱ ድረስ አንድ ተን ሳይሰግጡ በጥቅምት ነበር ጉዞቸውን የወረሱት። በሳጥቶ አባባል ፍሰል ጣሊያኖችን አደወደም ይገባቸዋል፣ የፈረንሳይ እብራተኝነት መንፈስ ያሳያል። "ሩ" በግላ ስድብ ይላደባል፣ በተለይ እኔን አደወደኝም፣ ከሱ በታች ያረገኛል ፣ ሀገሩን የግዕዝ ለኔው ነኝ፣ ስለዚህ ላይ ከብር ሲሰጠኝ ይገባ ነበር እያለ ትሬታውን ይገልፅ ነበር። ሳጥቶ ለፈረንሳይ ከብር አልሠራም ብሎ እየፎከረ ነበር ወደ ሀገሩ የተመለሰው። ሳጥቶ ከፍተኛ አውቀት ቢኖረውም ከሰው ጋር መስግግት ጠባይ ግን ይገድለዋል። ከደ ያከብሰና ከፍሰል ጋር ብቻ ሳይሆን አሰብ ለመግዛት ሲሄዱም ከመርከብ አሳኑ ጋር በጥቅምት ነበር ጉዞውን የወረሰው።

ሳ ጥ ቶ ና አ ሰ ብ

ጣሊያኖች ሳጥቶ አሰብን ለጣሊያኖች በመግዛቱ በአትዮጵያ የጣሊያ ትኝ ግዛት መሰራት ብለው ያስታውሱታል። ነገር ግን ምን ጊዜም የአትዮጵያ መሪት ለአጣሊያ ትኝ ግዛት እንዲሆን ሃሳብ አቅርቦ እያውቅም ። ሳጥቶ ስለአትዮጵያ ታሪክ ጥልቅ ጥናት ያካሄደ ሰው ከአክሱም ፣ አድዋ፣ ጎንደር፣ ላሊበላ፣ ጸሎት፣ ያገኛቸው የቤተ ክህነት ጽሑፎች፣ መጽሐፍ ቅዱስ በግእዝ፣ ስልፍትህ ነገሥት፣ ስለሰንከሳር፣ ሲኖዶስ፣ ወዘተ ሰብሰቦ በሀገሩ ቤተ መክባር ወይም ሙዚዩም እንዲቀመጡ አድርጓል። በአዳሊስ የጠፋ ጽሁፍ አጥንቷል። አትዮጵያ የብዙ ሺህ ዓመት ታሪክ ያላት ሀገር መሆንን ለጥንቶ መስከራል። ብዙ መጽሐፎች ስለአትዮጵያ ጽፏል። ሌሎች የሀገሩ

ሰዎች በዚህ ዓመት ተሰግርተው ጥናት እንዲያደርጉ ተገደደደ። በትምህርት ደረጃ ከግሊዮናውያን መካከል ከሳጥቶ ጋራ የግራዳደራት ወይም የግብጠት እንደኩልቦ የመሳሰሉት ፈረንሳይያን ግሊዮናውያን ብቻ ናቸው። ፈረንሳይያን ከተባረሩት ከ1896 ዓ ም ጀምሮ ሆን ተብሎ እስከ አለገበት ዘመን ድረስ ምሁራን ግሊዮናውያን አልተላኩም። በዚህም የተነሳ የሀገሩ ተወላጆች በትምህርት የበለፀጉ ሲሆኑ አልተቻለም። ሳጥቶ ለፈረንሳይ መልክተኛ ጋር ሆኖ በቀይ ባህር ያደረገው ጉዞ እንደተመለሰ ለጥቅት ጊዜ በፈረንሳይ ብሔራዊ ቤተ መጻሕፍት ሥራ ጀምሮ ነበር። ስለ አትዮጵያ የትዳሴ ሥነ ሥርዓት ለግሊዮናውያን አገልግሎት የግሆን ትዳሴ በግንጋዶት ላይ እንዳለ ይከፈለው የነበረው ደግሞ ከቤተ ክህነት ስለተቋረጠበት በ51 ዓመት ዕድሜው በ1862 ዓ ም ከቴክኒት መታወ. በመልቀቅ ሥራ ለመጠየቅ ባቀረባቸው ግመልክቶች መሠረት፣ በአጣሊያ ማግኛት የእርሻ ግንብቴር ስር ሥራ አገኘ። በ1864 ዓ ም በዩኒቨርሲቲ የዐረብኛ ቶንጽ አስተማሪ ፕሮፌሰር ሆኖ ተሾመ። ሳጥቶ ከአስተማሪነቱ ሥራ ጎን ለጎን በነበረው የግል ስግግር ተነሳሳቶ የሰዌዝ ካናል ተሠርቶ ሲያልት ለአጣሊያ ንግድ ስለግሊዮናውያን ጥንቅቅ ለአጣሊያ መንግሥት በላይ ላይ መንገድ ትስቀሳ ያደርግ ነበር። በሲዌዝ ካናል ንግድ ሲጀምር የጣሊያ መርከቦች የግሊዮናውያን ግሊዮናውያን ማግኛት ከፍተኛ ጠቃሚነት እንዳለው ሳይሆን ይቀሰቅሱ ነበር። በዚህ ጊዜ በ1865 ዓ ም ለጣሊያና የሲዌዝ ካናል በግላ አርእስት አንድ መጽሐፍ ደረሰል። ከ1865 ዓ ም እስከ 1869 ዓ ም ድረስ ስለዚህ ጉዳይ ሳይጻፍ ጥንቃኔዎች ለውጭ ጉዳይ፣ ለባህር ንግድ ፣ ለእርሻ፣ ለአገራት ገናን ጉዳይ ግንብቴር፣ እንዲሁም ለታላላቅ ነጋዴዎች፣ ለምሁራን ሲጽፍ ቶይቶ ነበር። በ1869 ዓ ም ግን የሱዌዝ ቦይ የግንካራትበት ዓመት ስለ ነበረ ግሊዮናውያን ከግቡ ለግድረስ ጥራቱን በግጥፍከር ግይ 1869 ዓ ም እንደ ደብዳቤ

እርሻ ግንብቴር ለነበረ ግንገቲ (Minghetti) ገራ። በደብዳቤው የመረጣቸው ቦታዎችንም ጠቅሶ ጽፎ ነበር። እነሱም 15/ሐመራ ከቀይ ባህር በስተግንብሬ በአሲያ የአንድ ወዳጅ የሆነ ሽክ ንብረት ስለሆነት በ14.000 ብር እንዲሸጥለት ተሰጥቶ ስለ ነበር 25/ ዓመራ ከሐመራ ሬት ለሬት የምትገኘው በምሥራቃዊ ቀይ ባህር በአፍሪካ ምድር። ይህ ሁሉ ለግድረግም ከአሱ የበለጠ ሀገሩን የግሊዮናውያን ሰው ስለሌለ ጋላሬነቱ ለአሱ እንዲሰጠው ጠይቆ ነበር። ለሬት ወር ውጤቱ መልስ በላላገኘ ሰጥቶም በር 1869 ዓ ም ለጠቅላይ ግንብቴር መኖሪያ ሲሆን ለሁሉም እንደግይሆንሰት ስለተረፈ ተስፋ በመቋረጥ ጥራቱን ከግንብቴር በሬት የመወረሻ ዕድሉ ለመጥክር እስከ ለአጣሊያ ንጉሥ ለነበረው ለቪክቶሪያ አግቲካ ሁለተኛ ደብዳቤ በመገኘት ለአጣሊያ ንጉሥ ለነበረው አግደቶ በጉዳቱ ስለተሰገመበትና ስለወደደው ከንጉሥ ትእዛዝ አስጥላለው ይገልጻል። በግንብቴር በጠቅላይ ግንብቴር በኩል ጉዳቱ እንደግሊዮናውያን ተነገረው። በተባለው ተን ጠቅላይ ግንብቴር ቢር ሂደ ጥያቄው ተቀባይነት ያገኘ መሆኑን ሳይንረው። በዚህ ግይነት ሳጥቶ የረድም ጊዜ ምኞት ወደ ተግባር የግራዳደራት

2ኔ ደረሰ። 14.000 ብር በአጣሊያ 100.000/ጠቶ ሺህ ሊሬ/ በስተፈተደ ለድግራ ለከተን ፕሮፈሰር ሳፕተን ደዞ እንዲሄድ ተወስኖ ቦታውን የጭረጥ ጉዳይ የተከሰቱ ነገር ስለሆነ ጋላሬነቱን ለአከተን ተሰጠው። ሳፕተን ለከተን ለከተበር 1869 ዓ ም ከአጣሊያ ተነሱ። ናቪምበር 17 የሲዌዝ በደ የጊመረታቸውን ተን ነበር። ሳፕተን ለከተን ከአጣሊያ ሲነሱ የተነገራቸው ግጅው በአጣሊያ መንግሥት ስም እንዲሆን ሲሆን በጉዞ እንዳሉ ግን የአጣሊያ መንግሥት ግጅው ለጊዜው በባለሙርክቡ ሩባቲና ኩባንያ ስም እንዲሆን ተሰጥቶታል። ነበር። ናቪምበር 6 ተን ሳፕተን ለከተን ለደን ገቡ። ከአደን ጀምረው በምሥራቅና በምእራብ የባህር ዳርቻዎች እየፈተኹ መጥተው ሶስት ወደቦች በላይ ላይ ምክንያት እንደግይሁኑቸው ለረጋጋጠው ናቪምበር 13 ተን 1869 ዓ ም እስከ ደረሱ። ቦታውን በሚገባ ከመረመሩ በኋላ በማንኛውም ረገድ ቦታው ለረገጉት ለገልግሎት ተሰጥቶ መሆኑን ስለመሰቡት የግጅው ውል የመሬት ባለቤቱን ከሆኑት ከወንድግግጃቹ ሱልጣን ሊብርሃም በን አስመደደ። ከሱልጣን ሀሰን በን አሁመድ ገግግር ተጀምሮ ስድስት ሺህ ብር (ግሪያ ትሬዛ) በእስከ የሚገኘው ትንን መሬት ለመግዛት ተሰጥቶ። ለአሁም 250 ብር ተብድ ተሰጥቶቸው በዲሴምበር 3 ተን 1869 ዓ ም ጀምሮ በመቶ ተኛት ውስጥ ተረው ገንዘብ ብር 5750 ለመስጠት ተሰጥቶታል። ከእስከ ሬት ለሬት የሚገኙ እንዳንድ ደቡባዎች ከእስከ ጋር ለግብረተኛ ለአዲስ ሆና ስለአገኙት ከአጣሊያ ሲመለሱ ከደቡባዎች ባለቤት የሆነው ለሱልጣን ለመነጋገር እቅድ አውጥተው ወደ ሀገራቸው ወደ አጣሊያ ተመለሱ። መቶ ተኛት ከማለፋቸው በሬት ገንዘቡን ለማግኘት ብዙ ውጣ ውረድ ከወጧቸው በኋላ ግጅውን የሚከናወነው ሌሎች የአውሮጳ ሀገሮች እንደሚያደርጉት

ያልውን መሬት እንዲረከብ ተሰጥቶታል ተረፈረው የአጣሊያ ባንዲራ ተውሰለበ 21 2ኔ ጠድኖ ተተኮሰ ።

አሁን የተረው ነገር ከእስከ ሬት ለሬት ያሉት እንዳንድ ደቡባዎች ግና የናዎች ለእስከ ወደብ እስረላጊ ስለሆነ ጣሊያና ለግጥም ለሰላሰ የደቡባዎች ባለቤት የራሂይታ ሱልጣን ብርሀን ስለነበር ሳፕተን ወደ ራሂታ ሂዶ ከሱልጣኑ ከተነጋገረ በኋላ በተላላ ሲሰጥም ችግሩ ሱልጣን ብርሀን የጠየቃቸው ነገሮች የሚከተሉት ነበሩ። 1ኛ /ሱልጣን መሆኑን በአጣሊያ መንግሥት በይፋ አዲታውሶት 2/ከቱርክና ከግብፅ መንግሥት በተለየ የአጣሊያ መንግሥት እንዲጠብቀው 3ኛ በኪሪይ መልክ ደቡባዎችን ለሩባቲና ኩባንያ ለመስጠት ሲሰጥ 100-ብር በዓመት የ10ዓመት አስተዳዎ እንዲከፈለው የሚሉ ነበሩ። ነገር ግን ውሉ ሲረፈረው ሳፕተን የከፈለው 100-ብር የአንድ ዓመት ብቻ ነበር። ግርግር 20ተን ውሉን በሙሉ ተጠናቀው ነበር። ሆኖም ሳፕተን ለወደቡ የሚያስፈልጉ እንዳንድ ነገሮችን ለግክናወን እስከ አፕሪል 25አካብ ቆይቶ ወደ ሀገሩ ተመለሰ ።

ሳፕተን በ1870 ዓ ም ሀገሩ ሲመለስ ጥሩ አቀባባይ የተደረገለት በአነስተኛ ወገን ብቻ ነበር። አብዛኛው ጣልያኖች በማጥለጥ ነበር የተቀሰሱት። አብዛኛዎቹ የአጣሊያ ጋዜጦች፣ መጽሐፍቶችና የፖለቲካ ሰዎች እስከ የተቃጠለ ሀገር ነው መቀተም ኃይለኛ በመሆኑ ለው ሲኖርበት ለይቶልም እፅዋት ለይቶሎቡትም ምድር በዳ ነው የሚጠጣ ውሀ የለውም ወዘተ ለያሉ ይፅፉ

ነበር። እንዲያጣራ በመንግሥት የተላከ ኮሚሽንም ይህን ነው ያረጋገጠው። ሳፕተን ግን የእስከን ጠቃሚነት በስብሰባም በጋዜጦችም በመጽሐፍቶችም ለሀገሩ ሀዘብና መንግሥት ለማሰረዳት ግያጸርጥ ለ10ዓመት ተከራክሮዋል ። በመጨረሻ ግን የአጣሊያ መንግሥት የእስከን ጠቃሚነት እየተረዳው ለላሂድ አካባቢር 22ተን 1979 ዓ ም የውጭ ጉዳይ ሚኒስትር የነበረ ደ ለምዛጋ ለሳፕተን እንደ ደብዳቤ ጽፎ ወደ ሮም እንዲመጣ ጠራው። እስከ 10ዓመት ተረጎሞ ከቆየች በኋላ የአጣሊያ መንግሥት ከሩባቲና ኩባንያ ተረከቦ የአጣሊያ ትን ግዛት በሚል ስያሜ እንድትስተዳደር ለማወቅ እስከ ነበር። ይህ ከመሆኑ በሬት ግን ከ10ዓመት በሬት ሳፕተን እስከ ሬት ለሬት የሚገኙ ደቡባዎች ከእስከ ጋራ እንዲቀላቀሉ ከሱልጣን ብርሀን ጋራ ጀምሮ የነበረ ግግር ወደ ፍጹሚ ለማድረስ እስረላጊ ሆኖ በመገኘቱ ሳፕተን በጦር መርከቦች ታጅቦ በ1879 ዓ ም ወደ እስከ እንዲላክ ተደርጎ ገና ስለት ከሪስትግርስ 1879 ዓ ም እስከ ደረሰ። ዲሴምበር 29 ተን 1879 ዓ ም ሳፕተን ወደ ራሂይታ ሂዶ ከብርሀን ጋራ ተገናኙ። ብርሀን ሃሣቡ ግራተኛ ለ10 ዓመታት መቆየቱ ጣልያኖች በገንዘብም ግንስ እየገረገገቸው ተደሰቱ። የ10ዓመት ሂግብም ከረገጉ ከ10ዓመት በሬት በእስከ ተሰርተው የነበሩ እንዳንድ ነገሮች ጣልያኖች በሙሉ ረራረሰው ነበር። ያገኙቸው ለሁለት ወር ተኩል ቤቶቹን የመሥራት የሚጠጣ ወገ ምንጭን በመቆረር ወዘተ ካለተ በኋላ ግርግር 15 ተን 1880 ዓ ም ሳፕተን ብርሀን ውል ተረፈረው።

ሁሉ በመንግሥት ስም ግይሁን በሩባቲና ኩባንያ ስም እንዲሆን የተደረገ መሆኑን ለሳፕተን ሲነገረው ከመንግሥት ነፃ ለገልግሎት ወደ እንደ ኩባንያ ነፃ ለገልግሎት በመዛወሪ "መታዋርርዚስ" ለውጥ ግድርጊ የሚያሳዝኑ አይደለም" ብሎ ከአረዛ በኋላ ፈብርቃሪ ጉዞውን ወደ እስከ ተጠል። ግርግር 9ተን 1870 ዓ ም እስከ ደረሱ። መቶ ተኛት ለያልት ሶስት ተን ይተረው ነበር። ጣሊያኖች ከመርከባቸው ነጻድ /ከሰል ግፅድን/ እና ሌላ ተግባር ግራገፍ ሲጀምሩ ሳፕተን ለመግዛት ከተዋዋለው የባህር ዳርቻ ውጭ እብደላህ ቫሂም የተባለው ሱልጣን ገብረት በሆነው መሬት በግራገፍቸው ሊብሪያም ሀሰን ተቆውሞባቸውን አሰሙ። ሱልጣን አብደላ ቫሂም እንደ ሌሎች ሱልጣኖች መሬቱን ለመሸጥ ፍላጎት ነበረው ጣልያኖቹም ለእስከ እስረላጊ ሆና ስለገኙት መሬቱን በመግዛት ፈቃደኞች ነበሩ። ስለ ዋጋው የተፈጠረው ልዩነት ብቻ መነጋገር ጀመሩ። ሱልጣን አብደላህ ቫሂም ለሌሎቹ ሱልጣኖች እንደተከፈላቸው 6000 ዩከፈለኝ ብሎ ጠይቆ ነበር። በአንድ ተን ለ10 ሰዓታት ሲከራከሩ ውለው ስላልተሰጡም የሚያስግግቸው ከሱልጣኑ ላይ ወዳጅነት ያለው ተረፈ። 210 ብር የደላሳነት ተከፍሎት ወደ ስምግንት ለደርሱ ችላል። በስምግንቱ መሠረት 250-ብር ለተብድ ከተከፈለው ገንዘብ ላላ የሬተኛው ውል ተሰርቦ 3ቱ ሱልጣኖች እኩል የሚከፈሉት 8100 ብር ሳፕተን ሲከፍላቸው የሩባቲና ኩባንያ ወዲያውኑ ከራስ ሱልጣን አላህ ተብሎ ከሚጠራው የባህር ዳርቻ እስከ ጋንጋ ተራራ ድረስ

ከዚህ በኋላ በሱላማን ብርሀን ጠያቂነት ሳጥና ብርሃን አንድ ላይ ውላ ስለ ሱላማን ብርሃን ለአጣሊያ ንጉሥ ኡምበርተ ተገዥነት መሆን ተረፈርመዋል። በዚህ ውላ መሠረት ሱላማን ብርሃን ግንም ሃያስገድደው በረቀቅ ለአጣሊያ ንጉሥ አገልጋይ አሸከር፣ ተገዥ ስለሆነ በቅዱስ ቁርባን የሚከተሉት ነገሮች ለመፈለግ ይግባሉ።

1/ የአጣሊያ ስጦታ ለመፈለግ ይግባሉ።
 2/ የአጣሊያ ስጦታ ለመፈለግ ይግባሉ።
 3/ የአጣሊያ ስጦታ ለመፈለግ ይግባሉ።
 4/ የአጣሊያ ስጦታ ለመፈለግ ይግባሉ።

የመደረገ ውላ በሱላማን ኢብራሂም ጠያቂነት ነበር። ሱላማን ጣሊያና ተሰቃ የሚያደርጉለት ከሆነና የአጣሊያ ንጉሥ ተገዥ የበታች ሱላማን መሆኑን ከታወቀለት ከሳናቦር ደሴትና ከራስ ሎግህ እስከ ኢድ ያለው መሬት ለአጣሊያ

በስጦታ ለመስጠት ዝግጁ መሆኑን ጠይቆ ነበር። ጣሊያናች ግን የአንግሊዝና የግብፅ የግድብ ተቃውሞ በመፍራት ለመንግሥታቸውም ፖለቲካዊ ችግር እንዳይፈጠር በግብፅ እንዳለቀ ውሎች ሳናቦር ደሴት ከራስ ዳርግር እስከ ራስ ሎግህ ያለው የባር ዳርቻ ብቻ የንግድ ውላ ለማድረግ ተስግምተው ተረፈርመው። በአጠቃላይ ሲታይ ሳጥና ከአጣሊያ ህዝብና መንግሥት ፍላጎት ውጭ የአሰብ ግዜ ቀያሰና ገዜ ነው። ሳጥና እሰብን የገዛው ለአጣሊያ የንግድ መርከቦች ግድፈት እንድትሆን ከአካባቢው ሀገሮች ኢትዮጵያም ጭምር የንግድ መናከሪያ እንድትሆን ብቻ ነበር። ይህ ምኞቱና ሃሳቡ በየአጋጣሚ ደጋግሞ የተገለፀው ጉዳይ ነው። ከመጀመሪያ እስከ መደረገ የዕድገው ዘመን የሳጥና ግዛቶች ነው። እሰብ የአሰብ ግዛቶች ግንባታ ወይንም የትኛ ግዛት ግብፅ ጣሊያ ግድረግ ከግዛቱ ውጪ ስለ ነበር ይቃወሙ ነበር። ሌጊቶች ከሎምበስና ሌጊቶች ባህርተኛዎች ያረፈች ከፍለ ሀገር ናት። እንደ ሳጥና ለስተሳሰብ አሰብ የአሰብ ግዛቶች ግድፈት በታ ግድረግ እንደ ኢትዮጵያውያንና ዐረብ የመሳሰሉት ከሩና ተጠራጣሪ ህዝቦች ፊታቸውን እንዲያከሩብን ግድረግ፣ እንግሊዝናም በሚያገገፈገፍ ሥራችን ተደስተው መግባታቸው ያደርጉን ነበር። ሳጥና ለአጣሊያ ትኛ ግዛት ተመኝተ እያውታም ፣ እሰብም በኢትዮጵያ የአጣሊያ ትኛ ግዛት ግብፅ ያደረገቱ ለስተዋጽኦ በጣም አነስተኛ ነው።

የአጣሊያ መንግሥት የሳጥና ለስተሳሰብን በመከተል ለመጀመሪያ ጊዜ በ1881 ዓ ም ለሸመው ለአሰብ ለስተዳደር የሰጠው መመሪያ እንደሚከተለው ነበር። የአጣሊያ መንግሥት ፍላጎት ለሰብ 15 ለሙትድርና አገልግሎት 25/ ለአሰብ ሲታ በታ እንድትገለግል አይደለም 35 ለሰብ ለንግድ አገልግሎት ብቻ

ለግድል ጥረት እንዲያደርግ በመገለፅ አደራ እያለ ለዚህም 3 ነጥቦች ለምግብነት ተጠቅሰው ነበር። 15/1955 /ከሰላ ግዕድን/ እና ሌሎች ለመርከቦች አገልግሎት የጊውሎ ተሃቶች ግንባታ 25 ከአውሮጳ በተለይ ከአጣሊያ ወደ ኢትዮጵያ ወይንም ከኢትዮጵያ ወደ አውሮጳ የሚላኩ እቃዎች የንግድ ግለክላ ግድረግ 35 ከግብ ሀገሮች ወደ አውሮጳ ወይንም ከአውሮጳ ወደ ዐረብ ሀገሮች የሚደረግ የግብመጣትና መላክ የንግድ እንትሰቃሲ ግለክላ እንድትሆን ነበር። የአጣሊያ መንግሥት ተወካይ ብራንካ ፣ ከዚህ በላይ የተገለፀው መመሪያዎች መሠረት በግድረግ ፊንታግሪ1881 ዓ ም ሥራውን ለመጀመር አሰብ እስከሚገባ ድረስ ሳጥና የሚያሰቃየው የነበረ ሀመም ተቋቁሞ አሰብ ቆይቶ በዚህ ወር ግን እያዘነ ወደ አጣሊያ ተመለሰ።

አሰብ በአጣሊያ ፓርላማ ፀድቆ የአጣሊያ ትኛ ግዛት የሆነችው ጁን 30 ቀን 1882 ዓ ም ሲሆን ከጠቅላላ የፓርላማ አባሎች 239ውስጥ፣ 147 ረቂቅን ሲቀበሉት 72 ተቋውመውታል።

ሳጥና ወደ አጣሊያ እንደተመለሰ በዩኒቨርሲቲ የጻፈው ቅንቋ አስተግሪ ፕሮፌሰር በመሆን የቀድሞ ሥራውን ቀጥሎ ነበር። በ1891 ዓ ም ሳጥና በ80

ዓመት ዕድሜው ታሞ የአልጋ ቁራኛ ሆኖ በነበረበት ጊዜ አጣሊያ ወደ ኢትዮጵያ ግዛቷን ግብፅ ለስተዋጽኦ በተጠላቅቀው ጊዜ በኢትዮጵያ አጣሊያ የምትከተለው ፓሊሲ ሃሳብ እንዲገለጽ ሲጠየቅ በቁጭት የሚሰጣቸው መልሶች መልስ አልባ ከሆኑት ውጭ፣ ሌላ ጊዜም ስለ ኢርትራ ጥልቀት የሌላቸው የተቃዋሚዎች ለስተዋጽኦ እንዲሁም ለሚታዩ የሆነ የተጋነኑ ከደጋፊዎች የተሰነዘሩ ሃሳቦች ለስተዋጽኦ እንዲሰጥ ተጠይቆ ፈቃደኛ ሃይሆን ቀርቷል። እንደዚሁም ጳጉንሲዮ የተባለው ታዋቂ አጣሊያዊ የስነ ጽሑፍ ሰው በደጋሊ ሰለወደቁ የአጣሊያ ወታደሮች አጥላልቶ ስለ ደረሰው ጽሑፍ ሃሳቡን እንዲገለጽ ተጠይቆ ሳጥና ፈቃደኛ ሳይሆን ቀርቷል ። የዚህ ዓይነት ዝምታ ከተቃውሞ ተለይቶ የሚታይ አይደለም። ከታገለኩበት ዓላማ ውጭ ነው ብሎ እንደመለስ ይቆጠራል።

በአጠቃላይ የአሰብ ግዜ የተከናወነው በ5 ጊዜያት ነበር። 15/ ውላ ፍጥምበር 13ቀን 1969 ዓ ም ካንጋ ተራራ እስከ ሎግህ ግዜ የተካሄደበት፣ ገዜ ሲኖር ጁሰፕ ሳጥና፣ ሻሙት ሀሰን ቤን አህመድ ኢብራሂም ቤን አህመድ፣ እግዮች መሐመድ አብዱ 2 አህመድ ዓሊ 3 ሰይድ አዋድህ፣ ፀሐፊ አብዱላ ቤን ጳራን የተከፈለው ገንዘብ 250 ብር ቀብሮ ብቻ።

25/ ውላ ግርቻ 11ቀን 1870 ዓ ም ከጋንጋ ተራራ ጀምሮ እስከ ባህር አላሎ የተባለው የባህር ዳርቻና ሎግህ፣ ግዜ የተካሄደበት። ገጅዎች በሩባቲና ኩባንያ ስም ሲኖር ጁሰፕ ሳጥና እንድሪያ ቡዙላና ሻሙት 1/ሱላማን አብዱላ ሻሂም 2/ ሱላማን ሀሰን ቤን አህመድ 3/ ሱላማን ኢብራሂም ቤን አህመድ የተከፈለው ገንዘብ 8100 ፣ምሥክርታ1/ አብዱላህ ኤዲን ፣2 አሊ ከሊ፣3/አራሲቶ አንቲናሪ 4 ካርሎ ግርግዳና

3ኛ/ ውል ጳጳሳዊ 30 ቀን 1879 ዓ ም ከ10 ዓመት በፊት ሳጥተ ተነጋግሮ ተቋርጦ ቆይቶ የነበረ የሸያጭ ውል ከእስብ ፊት ለፊት የግጥም ጥራትና የጥራት ደረጃ ተከታታይ ስራዎችን ጋራ የተደረገው ውል ግዜ ሲኖር ጽዕጥ ሳጥተ ሻጭ ስራዎችን በረሀን የተከፈለው ገንዘብ 1000 /አንድ ሺህ/፣ ምስክርነት 12 /አስመን/ አብደላ ጳጳሱን 2/ ጸያጭ ደረጃ የጸርጾ ልጅ 3/ አደግሮ በካሪ፣

4ኛ/ ውል ግርጭ 15 ቀን 1880 ዓ ም ዓስብ ፊት ለፊት ከራስ ሲንገድ እስከ ቢደላላ ለግ የግጥም ደረጃ በሙሉ አንድም ሳይቀር፣ በተጨማሪ ከራስ ሲንገድ እስከ ራስ ለግ የግጥም የባህር ዳርጃዎች እስከ 4 ግደል ስፋት። ገዥ ፕሮፌሰር ካሳዳር ጽዕጥ ሳጥተ፣ ሻጭ ብርሀን በ3 መስመር የራዲዮ ስራዎችን የተከፈለው ገንዘብ 13.000 /አስራ ሶስት ሺህ ብር / ግርጭ ትሬዛ ለግጥም/ ጽዕጥ በሃንፊልድ 2/ ጽሁፍ 3/ ለደድ ኦሪጎን። የመርከብ ለሃዝ ካርሎ ደ ለመዛን ውሉን በፈርግው ለረጋግጧል።

5ኛ/ ውል መይ 15 ቀን 1880 ዓ ም የሰናድ ደረጃ አንዲሁም ከራስ ዳርግር እስከ ሎግህ ያለው የባህር ዳርጃ መሪት ስፋት 6 ግደል ግዜ ተካፈለ። ገዥ ፕሮፌሰር ካሳዳር ጽዕጥ ሳጥተ ለግጥም/ አብደላ መስመር 2/ ለደድ ኦሪጎን

3/ ጽዕጥ ግርጭ ጽሁፍ 4/ ጸሃዳር የመርከብ ለሃዝ ካርሎ ዳ ለመዛን ውሉን በፈርግው ለረጋግጧል።

ሳጥተ በዙ ጥንታዊ ጽሁፍ አግኝቷል፣ የኢትዮጵያ በጣም ጥንታዊ የተባለው ፀሎት በግጥም መንደር በሎግህን ነበር። ጽሁፉ በጣም ጥንታዊ መሆን የተነሳ የተገኘው በ11ኛው መቶ ከ/ዘመን የግጥም ነው-11878 የምሥራት አገሮች ስልጣን ምሁራን በፈሪንሴ በተደረገው ጉባኤ ለትርጉም ቀርቦ ነበር።

2ኛ/ አርጋናን ለአግዛዥ-ሰላርና ለግርጭ ውዳሴና ፀሎት የያዘ መፅሐፍ ግልጥ በደብዳቤ የተሰበሰቡ 6 በበርሊን ይገኛሉ።

3ኛ/ መፅሐፈ ኪዳን ስለ ኢትዮጵያ ተዳሴ ሥነ ሥርዓት አንድ በዳባዲ አንድ በበርሊን ይገኛሉ።

4ኛ/ ተዳሴ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን ጥንታዊ ጽሁፍ በ1878 በፈሪንሴ የተደረገው ጉባኤ ቀርቦ ነበር።

5ኛ/ አርጋናን የግርጭ ውዳሴና ፀሎት ጥንታዊ ጽሁፍ አንድ ግልጥ በበርሊን 4 በፓሪስ ይገኛሉ።

6ኛ/ ሴግ የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያን

7ኛ/ 8/ ለጥ ለጥ የትዳሳን ታሪካዊ ፀሎት የያዘ ለላንግድ የግጥም ቀናት ከአግዛዥ የተወሰደ አንድ ግልጥ በፓሪስ ይገኛል

9/ የጥራት ወገን

A. EDC. MONX. CATTANEO TRA I GIOVANI CATTOLICI

ምንሲኛር ደ ያኮቢስ(1)

የካቶሊክ ግሪግዮስ-ያን የወንጌል ስብዕት ከፈረንሳይ የትኝ ግዛት መሰፋፋት ጋር በትንቹት ነበር የግሪግዮስ። ፈረንሳይ ለርም ካቶሊክ ቤተክርስቲያን የበኩር ልጅ ተብላ ትጠራ ነበር። ፈረንሳይ በመላው ዓለም የካቶሊክ ጠባቂ ተብላ ትታወቅ ነበር። ግሪግዮስ-ያንም ሮማዊት መለቀል ፈረንሳይት ባንደራ እንግበው ይሰራሉ ይባሉ ነበር። ሁሉም ግን ለጥንታዊ ብቻ ነበረ የግሪግዮስ። ፈረንሳይ መንግሥት ሥራ ለራሱ ፓለቲካዊ ጥንቅቅ ለግሪግዮስ-ያን ዓላግ ደንታ አንደላው። ደ ያኮቢስ ለአለቃው በ18/1845 ዓ ም በገፈው ደብዳቤ ያስረዳል። በዚህ ደብዳቤ አንደገለፀው ደንቱን የተባለው በምፅዋ የፈረንሳይ ቆንባል በኢትዮጵያ ለግጥም ለካቶሊክ ግሪግዮስ-ያን ተሰሎ ይላክ የነበረው ገንዘብ ለግል ጥንቅቅ ያውላው አንደነበረ፣ ይነግድበት አንደነበረ ፅፈዋል። ለሁን በመጨረሻ ከተላከው ገንዘብ 1300 ብር 800-ብቻ አንደደረሰውና ከ1841 ደምሮ ከተላከው 60.000 ብር 30.400 ብር ብቻ

1) Arata Salvatore: Vita Del Beato Giustino De Jacobis

እንደሰጠው ገለጻ ፅሁፍ፡፡ ከ1848 ዓ ም በኋላ በደጉቲን ቦታ የተተኩ ቆንሲሎች ከደጉቲን የተሻሉ አልነበሩም። ሀ/ ርዳዳ የተባለ ካቶሊክ አልነበረም ለ/ ፑዋ የተባለው ከ1850 እስከ 1856 የነበረው ሙሴሊም ነበር ሐ/ ደላይ ሉተራን ነበር። ደ ያክቢስ ስራ ሲደምር ሚሲዮኑ በሳፔቶ ተቋቁሞ ስለነበር ንግር አላጋጠመውም። ደ ያክቢስ አክቶበር 13/1839 ዓ ም ምፅዋ ገባ፣ በ29 ዓድቀ ገባ ከጥቂት ተን በኋላ በትግራይ ገዥ የነበረ ከደጎዝማቸው ውቤ ተዋወቀ ስጦታም ስጠው ከስጦታዎቹ እንዲ ደጎዝማቸው ውቤ የሚወደው የግርያም ስላላ ነበር። ይህ ስላላ ዓድቀ የሚገኘው እንደ ቤተክርስቲያን ውስጥ እንዲቀመጥ አደረገው። ደጎዝማቸው ውቤ ለግዛቱ በትግራይ የካቶሊክ ሚሲዮናውያን እንዲኖሩና እንደሌላቸው እንዲገባቸው ረጅሞቹ ነበር። ደ ያክቢስ ስራው ለሳካላት የቻለው በትድሰት ማርያም ቤተክርስቲያን ለደጎዝማቸው ውቤ የተሰጠው

በግንኙነት ነገር ሐሰኛ ነኝ" በሚል መረከር ከሀገሩ ሕዝብ ጋራ ለመዋሀድ ጥክሯል፣ ሆኖም መረከሩ ሊትዮአያውያን ሐጢአተኞች ናቸው ወይ የሚል ጥያቄ ሊያስነሳ ይቻላል። ምናልባት በደ ያክቢስ አባባል ካቶሊክ ያልሆኑ ሰዎች ሁሉ ሐጢአተኞች ናቸው ለግሰት ረላን ይሆናል።

የደጎዝማቸው ውቤና የደ ያክቢስ ወዳደሩን የሚያጠናክሩ ሌሎች ሁኔታዎች ተከስተው ነበር። ሊትዮአያ ከግብፅ የምታስመጣው ፖትሪያርክ ለ15 ዓመታት ሳይመጣ ቆይቶ ነበር። ደ ያክቢስ ወደ ሊትዮአያ የመጣበት ዓመት ከጎዳም፣ ከሸዋ፣ ከንንደርና ከትግራይ ገንዘብ ተዋጥቶ መልክተኞችን ለመላክ እንዲቻል ለደጎዝማቸው ውቤ ውክልና ተሰጥቶት ነበር። ሊትዮአያውያን

ስላላ ታላምር ውጤት ነው ብሎ ተርትሞታል። ዘመኑ ለሊትዮአያ ታሪክ ዘመን መገኘት ተብሎ የሚታወቀው ዘመን ነበር። በደ ያክቢስ የሚመሩ ሚሲዮናውያን ዓድቀ በገዝብት ጊዜ፣ በሳፔቶ አግካሪነት የረረገላይ መንግሥትና ደጎዝማቸው ውቤ ለግብርና ለሙከራ ተደምር ነበር። ደ ያክቢስም በሐሳቡ ተስማምቶበት ነበር። በሰራዊት የረረገላይ ባሕርተኞች መኮንን የሚመራው የቦታኒክ አዋቂው ዲዩንና Dillion የጎረቤት አዋቂ ፔቲ Petit ያሉበት የረረገላይ መልክተኞች ቡድን ሳፔቶ ከደጎዝማቸው ውቤ ጋር ስለስታዎቻቸው ንግግር በተደረገበት ወቅት ደጎዝማቸው ውቤ በሚከተሉት ነጥቦች ከረረገላይ መንግሥት ሰዎችን ለግድፈግ ሐሳብ አቅርቦ ነበር።

መልክተኞች ቢመረጡም የግብርና እያረኩ የባሪያ ንግድ የሚካሄድበት ከአፋኞቹ ለመከላከል ዋስትና የሚሰጥ እንደ አውርጳዊ ከመልክተኞቹ ጋር የሚሄድ ሰው ያሰረዘውን ስለነበረ፣ ከተጠቀሙት ሦስት ሰዎች አንድ እንግሊዛዊው ኮሪን ፣ አንድ ደርመናዊ ሺምበርና ደ ያክቢስ ተመረጡ። ይህ የውጭ ዜጋ ከሊትዮአያውያን መልክተኞች ጋር ሄዶ ከዓረቦች አደጋ ጠባቂ የሚሆንበት ጉዳይ ለሃራ ጉውልድ ግራ ሲገባን ይቻላል። በወቅቱ ግን ደደረገ የነበረ አስራር ነው። የደ ያክቢስ የሕይወት ታሪክ ፀሐፊ አራታ ባልሻቸው ይኸን ጉዳይ እንስቶ ሲፅፍ ዓረቦች ሊትዮአያንን ዝቅተኛ ዘር አድርገው ይገምቷቸው ስለነበር ነው ይላል። ዓረቦች ግን በተፈጥሮቸው ዘረኞች አይደሉም የአስልምና አከራሪዎች ናቸው እንጂ። በሊትዮአያ የባሪያ መሸጥና መግዛት ተየለመደ ነበረ፣ ነገር ግን የዓረቦችና የሊትዮአያ የባሪያ መያዝ ለምድ ከረረገላይ በጣም የተለየ ነው። በዓረቦችና በሊትዮአያ ባሪያ አብሮ የሚኖር እንደ ቤተሰብ አካል ሲሆን በረረገላይ ግን ደንበኛ የባርነት ስራ የሚያገባቸውበት ነው። ባሪያ እንኳን አብሮ በአንድ ቤት ሲኖር ከጌታው ጋር ለጠጋም አይቻልም። ብዙ ስታይም ይደርስበታል። ዓረቦች ደግሞ በተለይ ሙሴሊም ካደረጉት በኋላ ባሪያ ብሎ አይጠሩትም። ዓረቦች የባሪያ ንግድ የተግሩ ከአርጳውያን ይሆናል።

ከደጎዝማቸው ውቤ ለደ ያክቢስ ጥያቄ ሲተርጠሉት ከአንድ ዓመት በላይ ነበረ ዐድቀ ይኖር የነበረው፣ ጥያቄውን ተተብሎ ነበር ከደጎዝማቸው ውቤ ቤት የወጣው። በግንባቱ ግን ከመልክተኞች ጋር ለመሄድ ሶስት ቅድመ ሁኔታዎች አተረበ 1/የሊትዮአያ ፓትሪያርክ ከርም ጋራ አንድነት የሚፈጥር ከሆነ 2/የካቶሊክ ቤተክርስቲያን በሀገሩ እንዲሰራ የሚከሰክል ሕግ እንዲሻር 3/ መልክተኞች ከግብፅ የፓትሪያርኩ ፖርጫ በኋላ ከአገሩ ጋር ወደ ሮግ ሄደው ከርሲስ ሊቃና ጳጳሱ እንደተዋወቁ። ደጎዝማቸው ውቤ ናታዳን ስላግሏት ደ ያክቢስ ለመሄድ ወሰነ። በተለይ ደ ያክቢስ ያተኩርበት የነበረው ሊትዮአያውያን ወደ ሮግ መውሰዱና ከጳጳሱ ጋር ግንኙነት ከቻለ ወዲያውኑ ካቶሊክ የሚሆኑ ይመስላሉ ስለነበር ነው። በየጊዜው ለሕዝቡ የሚደረግላቸው ንግግሮች "ሮግ በወሰድኳቸው" በግላት ነበር። በንግግሩ መደምደሚያ ይገልፀላቸው የነበረው። ካደረጋቸውም ንግግሮች አንዱ ሮግ ብወስዳቸው የለናት ንግሥተ ሳባ ስለጥገን ባዮች ጊዜ ይሄን ያህል መሆንን አላውቅም ነበር እንዳላቸው ሁሉ እናንተም እንደእሱ ትሉ ነበር በግላት ንግግሩን የወረሰው። መልክተኞቹ ተሰባስበው ምፅዋ ሲደርሱ በረረገላይ ቆንስላ ጽ/ቤት ፈብሯሪ 16/1841 ዓ ም ባንዲራ ተሰትሎ ሲውሰለብ ተመሳክቶ፣ ይህ ግላት የረረገላይ መንግሥት

- 1. ደጎዝማቸው ውቤ በምፅዋ አጠገብ የምትገኝ አንገል የተባለችው ደሴትኛ የባህር ጳርቻ ወደ ሰግን ምስራቅም ተራራ ጋር ለረረገላይ ለመስጠት ሲረታዩ።
- 2. የትግራይ ንግድ ከዚያ ወደብ ጋር ይካሄዳል
- 3. ደጎዝማቸው ውቤ ለሚሲዮናውያን፣ ለሰላማዊ ሰዎች ፣ ሀገር ንብረትና ድጋፍ ይሰጣል
- 4. ሎጊ ፊላፕስ ትግራይን ይጠብቃል ፣ ንግድም ያበረታታል
- 5. በትገኝ ለረረገላይ ለተሰጠችው ደሴት ሊትዮአያውያንም ጭምር የሚግርቡት የአደ ጥበባት ት/ ቤት ይከፈላል።

ለረከር ከደጎዝማቸው ውቤ የተረበው ሃሳብ ይዞ ለረረገላይ መንግሥት ለግብርና ደሴትኛ 1839 ወደ ፓሪስ ሄዶ ነበር። የረረገላይ ሚንስትር ጊና ግን ከእንግሊዝ መታታር ስላልረገገ ሃሳቡን ሳይተባበሉ በመታረቅ የአንገል ጉዳይ በዚህ አጠቃቅ ሙከራው በፖለቲካ ምክንያት ያልተሳካ ቢሆንም ለሚሲዮናውያን ግን በተለይ በትግራይ የግንጋል ሰባካቸውን ለግንባላት አስተዋጽኦ እንዳደረገ የግድካድ ሆኑ ነው። ደ ያክቢስ ሁኔታዎች ተመኝተላት ስለነበር ስራው ያለግንም ንግር በመተጠል በመደመሪያ ጽንጽ ግጥሞች ደመረ፣ ግእዝ፣ ለግርኖ፣ ትግርኖ፣ በአለባበስም እንደ ሀገሩ ሕዝብ ሆነ። "ከሐጢአት በስተቀር

የካቲት 17 ቀን ሙሉ ለግሉ ለግሉ ለግሉ ነበር። በግሉ ለግሉ ለግሉ 17 ቀን መልክተኛ ወደ አውሮጳ ጉዞዎቻቸውን ቀጠሉ። ከዓድዋ ሲነሱ ከሕዝቡ የተደረገባት አሸናፊነት ደ ያካሄዱ እንደ ሀገር ባሕሪ አላተረጎሙትም፣ ጥቁር ሕዝብ በነጭ ሰው ያለው የሥነ-ምግባር ስሜት እንደገለጹ ነበር ግምት የሰጠው። የኢትዮጵያ 50 መልክተኛት የግሉ ለግሉ ለግሉ ነበር። በደጃዝማች ወብ እንደጠቀሰው ሚኒስትር ሆኖ የግሉ ለግሉ ሰው ነበር። ነገር ግን የሸዋ ሙሉዎችን ዘር የነበረው ሰው ነበር። መርከብ ውስጥ እንደገቡ ደ ያካሄዱ ለመልክተኛት አዋር ንግግር አድርጎ ነበር ። በንግግር መደረግ ለዑላ

ደጃዝማች ወብ አዝዞኝ ከአናንተ ጋራ እገኛለሁ፣ ነገር ግን እኔ ታዛዥ ባሪያት ሙሉን እንድታውቁልኝ እረጋግጣለሁ። በግሉ ለግሉ ደምድም ነበር። በመልክተኛዎቹ ስም አንዳንዶቹ መልስ ሲሰጡ እየሳቁና እያረዙ ግልፅ ይሁንልሁ እንተ የለኝ ባሪያ ነህ ፣ ሌላ የሰጡህን ትዕዛዝ በግሉ ለግሉ ካልፈጸምክ ወየህ ስንመለስ እንታያለን በግሉ ለግሉ ነበር የተናገሩ። ደ ያካሄዱ የግሉ ለግሉ ደረት ነጭ በአካባቢ ያሉት መራቶት ደረት ናቸው፣ ከሁሉ የባሰ ደረት ግን እጠገቢ ያሉት ሰዎች ለብ ነው። ስላት ነበር የገመገመው። ጥቂት ቀን አብረው ከተጓዙ በኋላ ግን ከመልክተኛዎቹ አብዛኛዎቹ 2/3 ደውዱት እንደነበር ገልግለዋል። በጉዞ ላይ እንዳሉ ላሪያት ደ ያካሄዱ ሲያከብሩ ኢትዮጵያውያንን በከፋ ግደን ያደዋቸው ነበር። ባሪያ አድርጎ ላሪያት እንዳይሸግቸው ይረዱት ስለ ነበር ኢትዮጵያውያን መልክተኛት ከግንኛውም መሰለም ጋር ደ ያካሄዱ እንዳይገናኝ ይከሰታሉት ነበር። ይህ ሁሉ የግሉ ለግሉ አባቶቻችን ምን ጊዜም የነጮች የበላይነት እንደግምትና እንደግደባላት ነው።

መልክተኛዎቹ ካይ ሲደርሱ በድብኝም በግልፅም ሃሳባቸውን መግለፅ ደሞ። ለብዛኛዎቹ ደ ያካሄዱ የካቲት ቤተክርስቲያን በኢትዮጵያ እንዲሰሩ መልክተኛዎቹ ወደ ርም እንዲሄዱ የግሉ ደብዳቤ ለግሉ ጋትሪያርክ የግሉ ለግሉ ደብዳቤ ተቃውሞ። የግሉ ጋትሪያርክም ስለ ደብዳቤው ሃቀኝነት ጥርጣሬ እደረበት ደ ያካሄዱ በግሉ ለግሉ መንገድ ለኢትዮጵያ የተሾመ ጋትሪያርክ ምርጫ ከተካሄደ በኋላ የግሉ ጋትሪያርክ የኢትዮጵያ መልክተኛትን መንገዳክብ ስላልቻለ ከደ ያካሄዱ ጋር ተሰግምተው ወደ ርም ሲሄዱ 24 ሆነው ነበር። ለገሰት 12 ርም ደረሱ ደ ያካሄዱ እንደተመኘው መልክተኛዎቹ ታሪካዊ በታዎችን፣ ዝናቸው ቤተክርስቲያናትን ለሰንበኛቸው ከትዳሰነታቸው ጋር ደጋግመው ተገኝቶ ከሌሎች ካርዲናሎችም ተገናኙ። ደ ያካሄዱ በርከት ላለ ጊዜ ጉብኝት እንዲቀጥል ቢረጋገጥም መልክተኛዎቹ ግን በሙሉ፣ በተለይም የመልክተኛዎቹ መሪ ወደ እየሩሳሌም ለመሄድ ቸኩለው ስለነበረ አንድ ወር ርም ከቆዩ በኋላ ሴፕቴምበር 12/1841 ዓ.ም ከርም ተነስተው ወደ ሳንታ ሌዎርት ። በሀይማኖት ጉዳይ ክርክር ተደርጎ ካቲኮሎች ነቀሪያናት እንዳልሆኑ ለመስረዳት ታሰቦ የነበረው ፅድቅ ጳጳስ ግልፅ በመግባት እንዳይደረግ አገዱ። ደ ያካሄዱ ለንደተመኘው ኢትዮጵያውያን ወደ ርም ሄዱ፣ ገበኝ ፣ ለዩኒቨርሲቲ በላይ የግሉ ለግሉ ግንኛውም ሙከራ ግን አደገኛ ሲሆን ስለግሉ ግንኛው ደብዳቤ ተብሎ ከበላይ አካል ተወሰነ። የደ ያካሄዱ ምኞትም በካይር እንዳልተሳካ ሁሉ በርምም አልተሳካም። አራት ሳልባቸው የደ ያካሄዱ የሕይወት ታሪክ ፀሐፊ "ርም" "ርም" የግሉ ለግሉ የደ ያካሄዱ ምኞት እንዳልተሳካ በግሉ ለግሉ አገላለፅ ነው የደ መደመው። ጥቂት ብቻ ካቲኮሎች ሆኑ ነበሩ። ከእነሱ ውስጥም አባ ገብረ ግዛዚል በእኔ ቴዎድሮስ የተገደለ ለግረ በመትደላ የሞተኝ አንድ የደ ያካሄዱ የቤት ሰራተኛ የነበረ በመንገድ በበሽታ የሞተ። ርም የደረሰ ሰው ካቲኮሎ

ይሆናል ብሎ ግሙን የሞህንት ሆኖ ቀረ። ኢትዮጵያውያን መልክተኛዎች ወደ እየሩሳሌም ለምርተው እንደደረሱ አርተዶክስ ሆናችሁ ለምን ወደ ርም ሄዳችሁ የግሉ ወተሳ ከሌሎች ሀገር ዜጎች የአርተዶክስ ሐይማኖት ተከታዮች በተለይ በግሪኮች ብዙ ተቃውሞ ደረሰባቸው። ደገባሪ 12/1842 ዓ.ም ካይር ገቡ ከግሉ ጋትሪያርክ ብዙ ጊዜ ተገናኝተው ከተነጋገሩ በኋላ ሴፕቴምበር 14/1842 ዓ.ም

ከካይር ወደ ሀገራቸው ለመሄድ ተነሱ። ለፕሪል 3/1842 ዓ.ም ምፅዋ ገቡ ። ሚያ 13/1842 ዓ.ም ወደ ዓድዋ ተመለሱ። የኢትዮጵያ መልክተኛዎች ወደ ግሉ ለግሉ ለኢትዮጵያ ጋትሪያርክ ለግሉ ለግሉ አብረዋቸው እንዲጓዝ ፈታደኛ ለመሆን ደ ያካሄዱ የቀረባቸው ትድመ ሁኔታዎች ባይፈጸሙለትም ወደ ኢትዮጵያ እንደተመለሱ የካቲት ሐይማኖት ስብከት በትግራይ ለግሉ ለግሉ ይፋዊ ያልሆነ ፍታድ ከደጃዝማች ወብ ለግሉ ነበር። ጥብቅ የግሉ ወዳጅነትም ፈጥሮ ነበረ። ብዙ ሰዎች ወደ ካቲኮሎች ሐይማኖት ለመሳብ ችሉ ነበር። ለብዙ ዓመታት የደጃዝማች ወብ ድጋፍ ባይሰጡም ከብዙ አትግሜ ግን በደ ያካሄዱ አመራር ላይ ተቃውሞ ነበር። 1ኛ የትርብ ረዳቶች ሳፔተና ሞንትዎር ደ ያካሄዱ ከኢትዮጵያ መልክተኛዎች ጋር ወደ ግሉ ለንዲሄድ አልተሰግምም ነበር።

2ኛ በፈረንሳይ ሀገር ለሌቆቹ ገንዘብ ያባከናፈ፣ ገንዘብ በመስጠት ሕዝቡ ሐይማኖቱን እንዲቀይር ያደርጋል የግሉ ወተሳ ተሰንከርበት ነበር። ሁለት ጊዜ በ1847 እና 1850 ዓ.ም በኢትዮጵያ የካቲት ሚሲዮን እንዲዘጋ ታሰቦ ነበር።

3ኛ ለዘጠኝ ዓመት በምፅዋ የፈረንሳይ ቆንሰል የሆነው ደጉቲን ከደ ያካሄዱ ጋር የነበረው ያለመግባባት ዋናው ነጥብ ቆንሰሉ በምፅዋ አጠገብ ለኢትዮጵያውያን እንድትምህርት ቤት ደ ያካሄዱ እንዲከፍት ሲጠይቀው ደ ያካሄዱ ባለመግባባቱ ነበር።

ትምህርት ቤት እንዳይከፈት ከልኩሉ ደ ያካሄዱ ያካባቢው ሀዝብ ሀይማኖታቸውን ወደ ካቲኮሎች ሐይማኖት እንዲቀይሩ በግሉ ለግሉ ደ ያካሄዱ ባለውለታ ተብሎ የግሉ ለግሉ ግንኛውን የግሉ ለግሉ ምክንያት አይታይም።

በአፍሪካ የተኝ ግዛት ታሪክ እንደታየው ፈረንሳዮችና እንግሊዞች በሄዱበት ትምህርት ቤት በመከፈት ቋንቋቸውን በግሉ ለግሉ ታቸው እንሆ ዛሬ ፈረንሳይና እንግሊዝኛ ቋንቋዎች የአፍሪካውያን መንግሥታት ይፋዊ የመንግሥት ቋንቋዎች ለመሆን በትቀጥሎ ። በሀገራችን ግን በደ ያካሄዱ ተቃውሞ የተነሳ የፈረንሳይኛ ቋንቋ ትምህርት ባይሰፋ ተርጉሞ። ከደ ያካሄዱ በደጉቲን ላይ የግሉ ለግሉ ተቃውሞም ከብዙ በጥቂት ለግሉ ለግሉ ምክንያት በተለኩ ገንዘብ ይገኛል። ለግሉ ለግሉ የተሳካ ደብዳቤ ከፍተኛ ደረት ግሉ ለግሉ ከነበረው ጋትሪያርክ አቡነ ሰላማ ጋር ደሰግጧል በ5 ዓመት ለግሉ ለግሉ ከተሳካው ገንዘብ 73850 ብር ውስጥ 35.000 ብቻ ለግሉ ለግሉ ሰዎች የተረው ለግሉ ጥቅም እውቃ ወዘተ የግሉ ይገኛል። በኢትዮጵያ በኩልም ከደጃዝማች ወብ በስተቀር ደ ያካሄዱ ከሁሉም ተቃውሞ ነበረው ፣ በተለይ ከቤተክህነትና ከጋትሪያርክ አቡነ ሰላማ ። ደጃዝማች ወብም ቢሆን በደ መደመሪያ ለፈረንሳይ መንግሥት በላኩ ደብዳቤ ምኞት በምፅዋ አጠገብ እንድ ወደብ ለፈረንሳይ በግሉ ለግሉ ለኢትዮጵያውያን የተግባራዊ ትምህርት ቤት እንዲከፈት ነበር። ይህ ሳይሆን በመትረቅ በኢትዮጵያ ላይ ያካሄዱ ደብዳቤ የነበረ መሬት፣ በገንዘብም ቢሆን ለግሉ በምፅዋ አጠገብ የፈረንሳይ ቆንሰል እንዳትደው ሳይነት ትምህርት ቤቶች ተከፍተው ቢሆን ምር ለፈረንሳይኛ ቋንቋ ግሉ ለግሉ ብቻ ሳይሆን ለካቲኮሎች ሐይማኖት ጠቀሚታ ሊያመጣ ይችላል እንደ ነበረ

አያጠራጥር። ። ደጃዝማች ወብ ሚሲዮናዊው የጠየቀው ሁሉ ሲያገለግል ደ ያከባሉ

ግን የወብ ምኞት ለግንደር በነጃምና በሸዋ ጉብኝት ለግንደረግ የብዙ ጊዜ እቅድ ተግባራዊ ለግንደረግ ጎንደር ገባ። ወትረ ለጊዜ ቴዎድሮስ ዘውድ ሊሞገግ የተቻለበት ነበረ ። እሱን ሰላማ ከአፄ ቴዎድሮስ ተጠርቶ ከትግራይ ጎንደር ለመግባት የጊዘጋጃበት ጊዜ ነበረ። የኢትዮጵያ ቤተክርስቲያንም ምሁራንም በሰላት ቡድን ተከፋፍለው ስለ እየሱስ ክርስቶስ ሁለት ወይንም ለጎንደር ባህርይ ከርከር የተፋፋመበት ጊዜ ነበረ። ደጃዝማች ካሳ (አጼ ቴዎድሮስ) ሃይማኖታዊና ፖለቲካዊ እንደነት ለኢትዮጵያ ያስፈልጋታል የሚል እምነት ነበረው ። አጼ ቴዎድሮስ እንኳን ለካቶሊክ እምነት ተከታዮች የእርቶዶክስ እምነት ተከታዮችም ያልአገድ ቡድን፣ የካራ፣ ተክለክለው ነበር ፣ ይታሰሩም ነበር። ደጃዝማች ካሳ ከደ ያከባሉ ለተረበሰት ጥያቄ መልስ ሲሰጥ በጎንደር የሚገኙት ካቶሊኮች እንዳይነኩ ትዕዛዝ አሰጣለሁ የሚል ታል ገብቶለት ነበር ። በኋላ ግን ዋና ዋናዎቹ ለአገድ ዓመት ታሰረው ሲፈቱ ለጎንደር ብቻ ዋና የደ ያከባሉ ረዳት የነበረው በአባር ቤት በደረሰበት ጉዳት ሲሞት ደ ያከባሉም ትንሽ እንደታሰረ ተፈትቶ በሱዳን በኩል ከሀገር እንዲሰረድ ተደረገ ። ሱዳን እንደገባ ግን ባልታወቀ ሁኔታ ተለቆ እንደገና ወደ ኢትዮጵያ ተመልሶ ምፅዋ ገባ። በዘመኑ የነበሩ የኢትዮጵያ መሪዎች ይፋፋት የነበረ ነገር የጦር መሣሪያ የሚያቀብላቸው ሰው ብቻ ነበረ፤ ደ ያከባሉ ግን ጎንደር ሲገባ ከአጼ ቴዎድሮስ የተጠየቀው ለጎንደር አዋር ደብዳቤ በመገናኛ እነሰተኛ ስጦታ በግብርክት ነበር። ስጦታውም ደጃዝማች ካሳ አልተቀበለውም የጦር መሣሪያ ባይሆንም 16 ዓመት በትግራይ ሲቀመጥ ለኢትዮጵያ ሕዝብ በትምህርትም በልግትም ያበረከተው አስተዋፅኦ ሲኖር ከደጃዝማች ወብ ጋር ድጋፍ እንዳልተሰጠው ሁሉ አጼ ቴዎድሮስ ድጋፍ እንዲያደርግለት መቻላ ነበረበት። ነገር ግን ደ ያከባሉ ከዚህ ሁሉ ሥራ ፍት ስለነበረ ፋሎታም አልነበረውም ፍታደኛም አልነበረም። እሱንና ወደ ካቶሊክ ሐይማኖት የለወጡ ምእመናንን ከግላደድ ለላ በጎ ተግባር ከአጼ ቴዎድሮስ ሊጠብቅ አይችልም ነበረ ። ደጃዝማች ወብም ቢሆን ለደ ያከባሉ ያደርገው የነበረው ድጋፍ የተደገመው ወለታ በግስታወብ፣ እንዲሁም ሰወደፈት ክፈረንገሳዊ መንግሥት እርዳታ በግግኙት ይረዳቸዋል ብሎ ተስፋ በግንደረግ ይኖራል ለገደ ለካቶሊክ ሃይማኖት ጠበቂ ሆኖ ለመቆም አልነበረም ። ደ ያከባሉ እንደጠበቀው እሱን ያፅፋብ የኢትዮጵያ ፓትሪያርክ እንዲሆን ብዙ አስቦ የነበረው አልተሳካም ። በ1855 ዓ ም የደ ያከባሉ ደጋፊ የነበረው ደጃዝማች ወብ በአጼ ቴዎድሮስ ተሸንፎ ሲታሰር ለካቶሊክ ሚሲዮናውያን ከባድ ውድቀት ሆኖ ነበረ። ነገር ግን ብዙ ሳይቆይ ደጃዝማች ንጉሤ የተባለው በአገቱ ቦታ ተተክቶ ትግራይን ለመግዛት የተነሳ ብቅ አለ ። አዲሱ የትግራይ ገዥ ከዳጃዝማች ወብ ያላነሰ የካቶሊክ ሚሲዮናውያን ደጋፊ ነበረ። ሆኖም 12.000 ከጎህ የሚቆሙ የፈረንሳይ ወታደሮች ይደርሱልህል አጼ ቴዎድሮስን አሸንፈህ የኢትዮጵያ ንጉሠ ነገሥት ትሆናለህ የሚል ተስፋ በመስጠት በኢትዮጵያውያን መካከል እርስ በእርስ ጦርነት ግባባስ በስተቀር ከሁለቱ ወገኖች የተጠቀመ አልነበረም ። ተጠቃሚ የካቶሊክ ሚሲዮናውያን ብቻ ሆኑ በጦርነት የደቀቀት ሀገር ስር በደው ለመመስረት ችለዋል።

እውነትም እሱን ያፅፋብ በዐጋሚ ፣ በእኩስ ጉዳይና በከረን፣ በባለጎ ተፅዳሳሪ የሌለው ለከራሪ ልዩ የካቶሊክ እምነት ተከታዮች ለመፍጠር ችሏል ።

ልዩ የሚያደርገው ሥነ ሥርዓቱ በሙሉ የኢትዮጵያ እርቶዶክስ ቤተክርስቲያን ሆኖ ፣ ስሙ ብቻ ካቶሊክ ተብሎ ፣ ታዛዥነቱ ለርም ጳጳስ በመደረጉ ነው። ምንም እንኳን ነገርን ብቻ በክርስትና ሃይማኖቶች ልዩነት በግንደረግ ለጎንደር ጋብቻ የመሳሰሉት አጉልቶ በግንደረግ ልዩነት ለመፍጠር ሞረዋል ።

፣ ፣ ፣ የተባለው የታሪክ ፀሐፊ በአኩራር የካቶሊክ ሚሲዮን በመጥቀስ አብራርቶ ጸፈዋል ። የካቶሊክ ሃይማኖት እነሰተኛ የግስፋፋት ምልክት የታየበት።

1. የኢጣሊያ መንግሥት ሥልጣን ሲይዝ ጥቅም የሚያገኙ እየመሰሰላቸው
2. በኢጣሊያ ለውራጃ ገዥ ተብሎ የተሾመው ደጃዝማች ባሕታ ሐገስ ወንድሙን ገድሎ ስለ ነበር ካቶሊክ ከሆነክ ሐጢአትህ በሙሉ ይጠቀሳል ስለተባለ ለከራሪ ካቶሊክ በመሆኑና ሌሎችም ካቶሊክ እንዲሆኑ ያስገድድ ስለ ነበር ነው ብለዋል።
3. የአከፋር ካቶሊክ ሚሲዮን የአደ ጥበብ አታስተምርም፣ ሌላ ትምህርት አታስተምርም፣ የሕዝቡ የኑር ደረጃ ከፍ ለግንደረግ የሚችሉ እንደ እርሻ፣ የእንስሳት እርባታና ሌሎች ጠቃሚ ምያዎች አታስተምርም።
4. ሃያ የሚያሁሉ ልጆች ብቻ ግለዝ፣ ጣሊያንኛ፣ አማርኛ እንግሊዝኛ ፈረንሳይኛ ያስተምሯቸዋል፣ ከእነሱም መርጠው ላቂስ ትምህርት ወደ ከረን ይልካቸዋል።
5. ካቶሊኮች ከእርቶዶክስ የሚሻሉ ቢመስሉ ጋብቻ በግክበር ብቻ ነው ። በሌላ ሁሉ የባለ ውሸታዎች ናቸው። ሃይማኖታቸው ወደ ካቶሊክ ከሚቀይሩ ሁሉ በራሳቸው እምነት ሳይሆን የኢጣሊያ መንግሥት የሚወዳቸው እየመሰሰላቸው በተለይ ሀገረ ገዥው ደጃዝማች ባሕታ እንዲወዳቸው ነበረ ካቶሊክ ይሆኑ የነበረ።
6. መንፈሳዊ ስእሎች በብዛት ከሚታደላቸው በቀር ከካቶሊክ ሚሲዮን ለጎንደር ጥቅም ለያገኙም ። ሌላ ነገር ከእርቶዶክስ የሚለያቸው በካቶሊክ ቄሶች ሚስት ለያገቡም፣ የእርቶዶክስ ግን ያገባሉ።
7. ስለመሰረታዊ ልዩነቶች ግን እንኳን ተራ ሕዝብ አስተግሮ የሆነው ቄሱም ሊገባው የማይችል ነው ። ስለዚህ ሚሲዮናውያን በሽብር ነው የሚጠቀሙት። ገላንሙ አሳት ትግለሕ ብለው በግስፈራራት እንዲሁም በሴቶች እንደመሳሪያ በመጠቀም በካቶሊክ ሐይማኖት በጋብቻ መፋታት አይፈቅድም ብሎ በግስተግር ይኸውም ለሴቶች ዋስትና የሚሰጥ ስለሆነ ነው።
8. የቆየ የሃይማኖት ሥነ ሥርዓት ብሔራዊ የሆኑ ባሕሎች፣ የያሬድ መዝሙሮችና ውዝዋዜዎች በፀናጽልና በክብር፣ አጣኛና ፣ የቄሶች ለዐይን የሚሰቡ አለባባስ ቢከለከሉ ምናልባትም አሁን ካቶሊክ የሆኑት ወደ እርቶዶክስ ይመለሱ ነበረ።
9. የካቶሊክ ሚሲዮናውያን ደጋፊዎች የነበሩ መሪዎች ደጃዝማች ወብና ደጃዝማች ንጉሠ ሰፈረንገሳዊ መንግሥት የአደራ ደብዳቤ በመገናኛ ከገቱ ተስፋ እንዲያደርግባቸው በግንደረግ ለኃያሉ አፄ ቴዎድሮስ ተጋልጠው ተራ በተራ በሚዘገን ሁኔታ እንዲገደሉ እንዳደረጉ ሁሉ ወደ ካቶሊክ ሃይማኖት የተሩ ሕዝቦችን ጉዳት ካልሆነ የጠቀሟቸው ነገር የለም።

¹ Magg. Ruffilo Perini : Merob - Melasc p 354- 57

10. ደ ያኮቢስ በደጃዝማች ውቤ መገደል ለትግርና ወደ ምዕቀ ስደት ቢዳርገውም ደጃዝማች ንጉሴ ትግራይን በተቆጣጠረ ጊዜ የሚሰጥናውን ሁኔታ እንደ ቀደም በመመለሱ በጦር ሚኒ ፊደል ለትግራይ በሚሆንበት ጊዜ ሁሉ የሚሰጥናውን ፊደል አብሮ በመሄድ ይቃኛል በሚል መረከር ለደጃዝማች ንጉሴ ድጋፍ እንዲሰጥ ለመምሰል ሚኒዮኑን በይብልጥ ለማስፋፋት የቻለበት ጊዜ ነበረ። ደጃዝማች ንጉሴ ለሽንፈት ያበቃቸው የደ ያኮቢስ ምክር በመከተሉ ብቻ አልነበረም፤ በይብልጥ በፈረንሳይ ደካማነት ነበር። የሚገርመው ደግሞ የፈረንሳይ መንግሥት የማያደርገውን አደርጋለሁ ብሎ ተሰፋ በመሰጠት ነበር። ደጃዝማች ውቤና ደጃዝማች ንጉሴን ለሽንፈት ከግጋለጡ ለላ በምዕቀ የፈረንሳይ ቆንስል መስራች ሆኖ ለዘጠኝ ዓመት አገሩን ያገለገለ ደጉቴን የተባለው ቆንሱል ስራውን በሚላትበት ጊዜ ለብዙ ጊዜ የስራ ትራኔ በነበረው በደ ያኮቢስ ስላከናወናቸው ሥራዎች ግምገማ እንዲደረግላት ከፈረንሳይ መንግሥት መታተፉ ሌላ የደካማነት ምልክት ነበር። ሆኖም ካርድኛል ግላያ ስለ ደጉቴን ጥሩ አስተያየት ፅፎ ስለ ነበር ደጉቴን እድገት እግኝተ ወደ አደን ተዛውሮ ስራውን ቀጥሏል ። ደ ያኮቢስ 22 ዓመት በትግራይ ሲኖር የታሪካችን እሻራ ባለባቸው በታዎች አሳልፋዋል ። መጀመሪያ በዓድቀ ፣ በአክሱም አጠገብ ተጥሎም በሐላይ በቀሐይቶና ትኩንዳህ ታሪካዊ በታዎች አጠገብ ነበር። ግን ስለ ሀገራችንና ሕዝቦቿ ግንኙነት በቂ ግንዛቤ ሳያገኝ ነው ጊዜውን ያሳለፈው ። ደ ያኮቢስ ስለ ኢትዮጵያ የደረሰው መፅሐፍ የለም፤ የሚገኘው የሚፅፋቸው ደብዳቤዎችና ግስታወሻዎች፤ ስለ ሕዝባችን የሚሰጣቸው አስተያየቶች ጳላ ቀር ምስኪን ጥቂሮች ፣ ኔግሮች፣ ባርባሪያን የሚል ብቻ ነበሩ። ስለ ኢትዮጵያ Ethiopian Nation ብሎ የጠራት እንድ ጊዜ ብቻ ነው ። ያደንታትም ለብዙ ዘመናት በእስላሞች፣ እምነት የሌላቸው ሕዝቦች ተከባ 1/ የትዳሳን መጻሕፍት እንክብካቤ በመያዝ 2/ የጥምቀትና ሌሎች የክርስትና ምልክቶች አክብራ በመያዝ 3/ ጸም በግክበሯ 4/ ምንኩስና በግክበሯ 5/ የግርያምና ተትዳሳን እምነት ከነ ሥላሴቸው ግክበሯ ወዘተ ምክንያቶች ነበረ ። በእንግሩ ለጥቂት ጊዜ ብቻ በኢትዮጵያ የኖረ ሳፔተ ስለ ኢትዮጵያ ብዙ መፅሐፎች ደርሷል፤ በተደጋጋሚ ኢትዮጵያን Ethiopian Nation ብሎ ይጠራታል ። የሚያደንታትም ከክርስትና እምነት ሌላ በሁሉ ገብ ከፍተኛ ታሪካ ነው። በተለይ ሀ/ የግብፅ ሥልጣኔ በኩር ልጁ ለ/ የግብፅና የመካከለኛ ምሥራት ሀገሮች ስልጣኔ ምንጭ ብሎ ይጠራታል።

ሌሎች ጣሊያኖች ሥለ ኢትዮጵያ ጥሩ አስተያየቶች የሰጡ አሉ ከእነሱ መካከል አንዱ ቢያንኪ የተባለው ተራ ሀገር ጎብኝ እኔ የሐንሰ ተቀብሎ ባነጋገረበት ጊዜ ስለ ኢትዮጵያ የሰጠው አስተያየት መጥቀስ ይጠቅማል። ቢያንኪ በሰጠው አስተያየት ስለኢትዮጵያውያን ቆንጅና እንዲሁም ስለአለባባቸው ደስ ግለቱ ካደነተ በኋላ የሚያሳዝነው ግን ከአክ በላይ ኩሩ መሆናቸው ነው። ደሀ፤ ደሀ ግን ሲወርድ ሲሞረድ የመጣ ከባሕላቸው የወረሱት ነው። በእስላሞች ላይ ባካሄዱት ጦርነት ባስመዘገቡት ጀግንነት ነው። ሀሉም ደግሞ ትልት ዘር ነን፤ የንጉሥ ወይም የመላክት ዘር ነን የሚል የጥህ እምነት ያላቸው ናቸው ። አንዳንድ ጊዜ ያሳዘኑሉ ሰው የሌለው የግድግዳ ለደርግላኝ ብለው ወጥሮ በመያዛቸው እንዲሁም በግስመስል ጠባያቸው የሚያላዝኑ ቢሆንም ኢትዮጵያውያን በተለይ

የትግራይ ሕዝብ የእኛ ትኩረትና ወዳጅነት ግጥምን ይግዛቸዋል በግለት ጸፈዋል።

ካርዲናል ግላያ¹¹

በርም ርእስ ሊቃነ ጳጳሳት የጋላ ሀገር ሚኒስቴር ሆኖ የተመደበው ፈረንሳዊው አንቷን ጳጳሪ ለጳጳሱ በጻፈው ደብዳቤ መሠረት ነበር ። 35 ዓመት በኢትዮጵያ አሳልፋል ከ1846 እስከ 1880 ። ብዙ ጊዜ ግን እንደ ቀሪስት ሆኖ ነበር ያሳለፈው። አንቷን ጳጳሪ ምንም ችግር ሳያጋጥመው ከአውሮጳ ተነስቶ በአራት ወር ውስጥ ትግራይን፣ ጎንደርን፣ ጎንደርን፣ ጎንደርን፣ ምስራት ኢትዮጵያን ወለጋን፣ ጅግን፣ አዳርጦ ከፋ ደርሶ የፈለገውን ምርምር አካሄዶ ወደ አውሮጳ ሲመለስ፤ እሱን ግላያ ግን ወደ ጋላ ሀገር መግባት አልቻለውም በግለት ከ1846 እስከ 1851 ዓ ም ድረስ የቆየው ባሕር ወደቦች ትግራይ ጎንደር ጎንደር ደርሶ አባይን ተሻግሮ ወደ ተመደበበት ሀገር ለመድረስ ላይቸል ተርቶ ራስ ግላ ኢትዮጵያ ከፈረንሳይ መንግሥት ጋራ የወዳጅነት ውለ አንድትፈራሪም ስለምትፈልግ መልእክት አድርጎአል ብሎ ስለብ በመፍጠር ከእምነት ዓመት በኋላ ወደ አውሮጳ ተመለሰ ። ግላያ የኢትዮጵያ መሪት እንደረገጠ በመጀመሪያ የሚሰጥና ስራ በድብት የባሪያ ጎግድ ከሚያካሄዱ ሰዎች የጋላ ልጃገረዶችን ከቀላክ በግድረግ ነበር ሥራውን የጀመረ ። በእኔ የሐንሰ ትዕዛዝ ተባር ወደ ሀገሩ ሲመለስ እንደ ሕይወት ታሪኩ የሚቆጠር 12 ሆሊዮም የያዘ መጽሀፍ ደርሷል። እንዲሁም የሚፅፋቸው የነበሩ ብዙ ደብዳቤዎች ታትመው ወጥተዋል። ካርዲናል ግላያ ባከናወናቸው ስራዎችና በደረሰባቸው ጽሑፎች በሀገሩ ሰዎች አድናቆት ቢያተርፍም ሀገራችን በሚመለከት ከሰድብ በስተቀር ቀም ነገር ያለው ፅሑፍ ጽፎ የተወጠ የለም ። ከ35 ዓመታት ውስጥ የመጀመሪያዎቹ 5 ዓመታት በአፍሪካ ጉብኝት በግድረግ ነበር ያሳለፈው ። ተጥሎም እንድ ዓመት ከስምንት ወር በአውሮጳ ጉብኝት በግድረግ ነበር ያሳለፈው። በሁለተኛ ዙር ወደ አፍሪካ ያደረገው ጉዞ ስም ቀይሮ በግብፅ ፣ ሱዳን፣ ጎንደር ፣ ጎንደር ወደ እርሞ ሀገር ዛሬ ምዕራብ ሸዋ የሚባለው ጉደር አካባቢ ወደ ተመደበበት የሥራ ቦታ በ1852 ሊገባ ችሏል ። ጉጃም እንደደረሰ ረዳት ቄስ ጥዛሬ የተባለው አዛው አስተምጦት የነበረ እንደገና ተመልሶ ከቄሱ

ጋር በተገናኘበት ጊዜ፣ ከቄሱ ጋር ከፍ ያለ አለመግባባት ተፈጠረ ። ቄሱ ስለ ኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ጳጳሩ እድገት አድርጎት ጥናት በግዛሆድ ላይ ሲያገኘው ካርዲናል ግላያ ግን ደህ ትልት ውርደት ሆኖ ተሰግጦው ። ስለከተለክ ሐይግናት

¹¹ Ettore Cozzani ; Vita Di Guglielmo Massaya

ከረገገዎቹ ወደ አግርኝ ተርጉሟል፣ ሥል ጥምቀት የተገፈ ከአግርኝ ወደ ላቲን ተርጉሟል፣ እንዲሁም የኢትዮጵያ ትዳሌ ተርጉሟል ። ይህ ብቻ አይደለም ደብተራ ለመሆንም ጥክር ነበር በግለት ወንጀሉ ታልፎ ካርዲናል ግሳየ ከዚህ ወራዳ ሥራ ካላቀረው በኋላ ምክትሉ አድርጎ ሹመት በመስጠት ወደ ከፋ እንዲሄድ በግድረግ ከጎዳም እንዲርት አደረገው ። ካርዲናል ግሳየ በእርግጥ ሀገር የሐይማኖት ሰባካ በደመረበት ጊዜ ሁለት ሴቶች ባሪያ በመግዛት ነበር ሥራውን የጀመረው ፣ እንዲ ወጣት ስትሆን ከእሱ ጋራ አልዘለቀኝም ፣ እንዲ ግን አርጊት ታማኝ ሆኖ ከእሱ ጋራ አስክ መወረሻ አገልግላለች። ካርዲናል ግሳየ የጻፈው ባለፈው ጊዜ የሥራው መፅሐፍ እንዲሁም በአጣሊያ መንግሥት የታተመ ባለ ሁለት ትላት በሌሎች መፅሐፍ የሐይወት ታሪክ የግድግዳ ትደም ተከተለ የለለው ታሪክ ከአንድ ግለሰብ ወደ ሌላ ግለሰብ በመዝለል ጥቃትን ነገርቶን ደጋግሞ በግድረግ ነበር። የካርዲናል ግሳየ የሌለው ጥያ አጋኖ ግትረብ የደኩ ሲሆኑ ፣ ዋና መሠረት ዓላማቸው ግን አክራሪ የካቶሊክ ሐይማኖት ተከታይ መሆኑን ለመግለፅ ነው ። ሌላ በጽሑፍ የግድግዳቸው ፀረ እስልምና ሃይማኖት፣ ከእስልምና ባለሰብ ሁኔታ ደግሞ ፀረ አርቶዶክስ ሃይማኖት ያንፀባርቃል። በተለይ የኢትዮጵያ የሆነ ሁሉ ከግጥላላት የተቆጠበት ጊዜ የለም። የኢትዮጵያ ታሪክ ፣ ዘርፍ ሃይማኖት፣ ፊደል፣ ባሕል፣ ወዘተ ። ከኢትዮጵያውያን የግድግዳው አንድ ለው ብቻ ነበር እሱም እድ ምኒልክ ነበር።

ካርዲናል ግሳየ ገና የኢትዮጵያ መሬት ሳይረግጥ ጅዳ እንደደረሰ አንድ ፈረንሳይ ዜጋ ኢትዮጵያዊት ሴት አግብቶ በግጥቱ ተቃዋሚ በግሰግቱ ዘረኛ ነው በግለት ጣሊያኖች ኮርተውቦታል ። እሱን ግሳየን ተከትሎ ከመጡ ረዳት ፍሶች መካከል እላይ እንደተገለፀው ነዋሪነቱ ጎዳም ተመድቦ የነበረው አባ ቶሃሪ የተባለው ብቻ አይደለም ። ኢትዮጵያን በግድነት ከእሱን የተለየ አጭ የነበረው ነዋሪነቱ ጎንደር ሆኖ ተመድቦ የነበረው ቶሶፔ የግደላው ቄስም ከአባ ቶሃሪ በባሰ ሁኔታ የኢትዮጵያ ታሪክ ፍትር ስለአደረገበት እሱን ግሳየ ወደ አርግ አገር በሄደ ጊዜ ተከትሎት እንዲሄድ ታዞ አልሄድም ብሎ ነበር ። እሱን ግሳየ ካደረገበት የኢትዮጵያ ፍትር ለግላቀት ምን ግድረግ አለብኝ ብሎ ያልሞከረው ነገር አልነበረም ፣ ግን አልተቻለም፣ የአርግጥኞች መጥፎነት ወራ በመሰግት ፍርሐት ስላደረገበት ነው ወይንስ ያ የኢትዮጵያ የተረገመ መንፈሳዊ ጽንጻቸው ግለዝ ይሆናል ከዛቸ ቦታ እንዳይላቀቅ የግድግዳው ወይንስ የደብተራዎች ጥንቆላ ነው ብሎ በግለብ በምክርም በግሳየም ቢሞክር አልታዘነም ብሎ ስራውን ቀጥሎ ነበር። በመወረሻ ግን ተፀፀጥትኩ ብሎ ወደ ሮግ ለመመለስ ሰለ። ሮግ እንደገባ ለአለቆቹ ወደ ተመደብኩበት ወደ አርግ ሀገር ለመልስ ብሎ ጠይቆ ስለተፈላጸመት ስለ ኢትዮጵያ ያካሄደው ጥናት የአጅ ፅሁፍ አስረከበ በሱዳን በመመለስ ላይ እንዳለ ታሞ ፣ ካርቲም ሲደርስ ጥተ። ከላይ እንደተጠቀሰው አባ ቶሃሪ ያለፍላጎቱ ከጎዳም ወደ አርግ ሀገር እንዲሄድ ከተደረገ በኋላ መጀመሪያ ወደ እናሪያ ሲው እንዲሄድ ተደርጎ፣ በኋላም ወደ ከፋ ስለተላከ እዛም እንደደረሰ የከፋ ንጉሠ ነገሥት በታላቅ ክብር ከተቀበለው በኋላ የአርቶዶክስ ቄሶች ግሰት ስለግደግቡ ልጅ አደርግሃለው ብሎ በሀገሩ ሥነ

ሥርዓት ግሰት ዳረው፣ 2 ልጆች እስኪወልድ ድረስ ለእሱ ግሳየ ሳይኖገር ቆይቶ፣ እሱን ወራ ስለደረሰው ሦስት ጊዜ ደብዳቤ ፅፎ መልስ ስላጣ ወደ ከፋ ሄዶ ከሰህተቱ እንዲታረም ለግድረግ አስቦ ጊዜውን ሲጀምር ያስደንቀው የነበረው ነገር አባ ቶሃሪ ጋር እንዲሰራ የተመደበው የአገሩ ተወላጅ እንዲገኝ ኢትዮጵያዊ አባ ያዕቆብ ቄስ ምክትሉናው ጠባቢ ሲኖር አባ ቶሃሪ ግን የካቶሊክ

ቤተሰብ ጎብ ዘር ፣ አጣሊያዊ ቤተሰብ ፣ ካፕቲን ሆና ይህን ከባድ ትላት መረጃው ነው ።

እሱን ግሳየ እናሪያ ሲደርስ አባ ባደቦ የተባለው የሀገሩ ንጉሥ አሱትን ወደ ከፋ እንዲሄድ ጥክር ለመስጠት ጥክር ነበር ። ነገር ግን ከንቱ ሙከራ ሆኖ ቀረጥ እንደገና አባ ባደቦ ስለ ከፋ ሁኔታ ለእሱ ሲያስረዳ ፣ የከፋ ሀዝብና ንጉሥ ሰው መግደል፣ መርዝ መስመት ለግሳየው አይደለም ነገር ግን ንጉሡ፣ ገ የንጉሠ አግባብናቸውና የአባ ቶሃሪ ግሰት ዘመዶች ከከፋ ከመጡ መልእክተኛ ፣ እንደተረፋኑው እሱን ወደ ከፋ እንዲሄድ ይቃወማሉ፣ ስለዚህ ወደ ከፋ ባይሄድ ይሻል ብሎ ቢነገረው ለሰግ ስልጣን ግደ 25 1859 ዓ ም ጊዜው ወደ ከፋ ደመረ ። እሱን ግሳየ ገና ከፋ ሳይደርስ ጊራ እንዳለ እንደ አባ ቶሃሪ ለግድረግ ተጥክር ነበር፣ ከፋ እንደደረሰም ተመክሯል፣ እሱን ግን ምንም እንኳን የ50 ዓመት ጎልግላ ቢሆንም አልተበገረላቸውም። እክቶብር 2 / 1859 ዓ ም ከፋ መሬት ገባ ከንጉሠ ነገሥቱ መልእክተኛና ከአባ ያዕቆብ መልእክተኛ ጋራ ተገናኙ፣ ከከፋ ባላባቸው ጋር ከሲተመንግሥት የግድግዳውን ምግብ በግትረብ ስጦታ በመስጠት ምግብ የግድግዳውን በግስመሰል ለመረገጥ ቆንጆ ሲተኝ አጠገቡ በግድረግ፣ የተገለጸ የረቀቀ አቀባበል ተደረገበት ። በመወረሻም በመጥመድ ስላልገባቸው ከአባ ቶሃሪ ጋር አገናኙት። ሁለቱም ተቃዋሚ አባ ቶሃሪ ይቅርታ ጠየቀ፣ ነገር ግን ተወግዞ ስለ ነበር ከሌሎቹ ካቶሊኮች ጋር መተላቀል ተከለከለ፣ አባ ቶሃሪ ከካቶሊኮች ጋር ለመተላቀል የትዳሌ ሥነ ሥርዓት ተደርጎ ቄሱ አባ ቶሃሪ የበራ ጧፍ ይዞ ቤተክርስቲያን በር ውጭ ተሞርክኮ መቆም ነበረበት። ይኸውም በ10ኛ መቶ ክፍለ ዘመን በሌውርጳ ደደረግ የነበረ ልግድ ነው ። እክቶብር 23/1859 ዓ ም ቄሱ ቤተክርስቲያን ውለጥ ገብቶ ከምእመናን ገንዘብ ለቤተክርስቲያን የግሆን ሲቀበል ይቆይና እሱን ለብሰ ጸጵሰናው ለብሰ ለትዳሌው ወደ ቤተክርስቲያን ሲደርስ ቄሱ ለመኖሩን አጭር ወደ እሱን ተጠግቶ ደንጋይ ቤተክርስቲያን አግሩን ለመባለም፣ ያነገብሳል ይኸውም የኢትዮጵያ ባህል ነው ።

ቄሱ በሕዝቡ ፊት ይቅርታ ይጠይቃል፣ እሱንም ፍትሐት ሰጥቶት በመወረሻ ተቃዋሚ ይሰጣል ። ሁለቱ የአባ ቶሃሪ ልጆቹም ክርስትና ይነሳሉ ከዚህ በኋላ አባ ቶሃሪ ስራውን ቀጥቶ 1000 ሰዎችን ክርስትና አስነስተዋል። ከ4 ወር በኋላ አባ ቶሃሪ በድንገተኛ ሕመም ትኩሳት ታመመ። ከሶ እንዲሰጠው ጠየቀ፣ ከጎቱ ደም እንዲመጠጥ ጠየቀ። ተደረገለት፣ ከሦስት ቀን በኋላ እንደግሉት ራሱ ተናገረ፣ በ6ኛ ቀን ዐረፈ።

እሱን ግሳየ ሌቶ ግሲየናውያን ረዳቶቹ ሳይንሳዊ ምርምር ፣ የኢትዮጵያ ታሪክ ምርምር፣ ለአንድ ግሲየናዊ ለያስረገጡም ብሎ እንደ

ሰጧቸው እንዳይሰሩ እፍና ሲይዛቸው ስለ ሀይማኖታዊ የኢትዮጵያ ታሪክ አንኳን ጥናት እንዳያካሂዱ የተረገጡ ፣ የግለዝ ጽንጻቸው እያለ ሲከለከላቸው፣ ራሱ ግን የሳይንስ ተመራግሮ፣ አዲስ ሀገር አታ፣ ሐኪም፣ ተአምር ሰሪ፣ ከቆሙ ወረቀት መስራት የረለሰ፣ የጠገንዎች ተመራግሮ በግለት፤ እንዳንዱ የካሬተ ሃላቶች ከፓርቲታል፤ ከላቲን፣ ከግብፅ፣ ከኢትዮጵያ ጽንጻቸው የተወረሱ መሆናቸውን አግኝቶሁ ብሎ የግድግዳው ሌቶ ግሲየናውያን ግን አንድ ግሲየናዊ ወደ ሌላ ሥራ ካዘነበለ የሰው ነፍስን የግድግዳውን ጊዜ መሻግት ነው እያለ ሲቃወም ሌሎች ግን ሁለገብ መርግራ ለመሆን ይረጋግ ነበር። በምድረ ገጽ ምርምር ጸናግራራ በኩልም ወደ ከፋና አርግ ሀገር ለመሄድ በኢትዮጵያ፣

በሱዳን በኩል አስቸጋሪ ስህነት በደቡብ በኩል በዛንዚባር ወደ ከፋ ለመድረስ ይቻላል ብሎ ልዩ ልዩ ሰማዕታት ለደግሞላ ተገኝቶ በግጋን አትርበው ለታዩ። ትንቢት ከፋ ግግግት ከቻለኩ ድሉ ለጊሲዮናውያን ትልቅ አስተዋፅኦ ነው። የካቶሊክ ሃይማኖት በምስራቅ አፍሪካ ግንም ሲነሳው የግግግት ስር ይሰድ። ነበረ። ወደ አካባቢው ይሰራጭ ነበረ የግራ ምዕት ነበረው። ለዚህም ለሳርዲኒያ መንግሥት እርዳታ ተግፅኖ ነበረ ። በደቡብ በኩል በአባ ልዩን ዳክንግር የግራ የጊሲዮናውያን ቡድን በሰሜን አቡነ ግሳየ ከከፋ ወደ ወላም በ1860 ዓ ም ፋሲካ ወላም እንዲገኘን ተሰጥቶተው። ልዩ ካላተሳሳልን የአባ ልዩን ዳክንግር ጥፋት ይሆናል ብሎ ነበር።

ይህ ሁሉ ሕልም ሊትዮጵያ በመጥላት ብቻ የተመሠረተው? በታሪክ? በባሕሪ በኩል አዋቂ የተባሰበት በከፋ የግሪክ ስለግንጂዮ ጎሳዎች ያቀረባቸው ዘንባዎች ናቸው። ይልቅ ስለ ከፋ ሕዝቦች ግዛት ይቻል የነበረ ብዙ ዓመት ከአንሱ ጋር የተቀመጠና የተዋለደ አባ ቸዛሬ ነበር።

ስለ ባሪያ ንግድ በከፋና በአርሞ ሀገር የነበሩ ጊሲዮናት ብዙ ባሪያዎች እንደ ነበሯቸው አቡነ ግሳየ ከግራውያን በላይ? ጊሲዮኑ ይህን ስራ የግሪክናውያንም በምስጢር እንደነበረና የተገዙ ባሪያዎች በየሀገሩ የጊሲዮናውያን ግቢያዎች እየተላኩ እየተከፋፈሉ ትምህርት እየተሰጣቸው ከርስትና ይነሱ እንደነበሩ ጽፏል ። አቡነ ግሳየ የባሪያ ነጋዴዎች ባርቶ እንዳ ቤት ውስጥ እንደ እንሰሳት እያረቡ ይሸጧቸዋል ብሎ ሲጠቅስ የጊሲዮናውያን ባርቶም በተመሳሳይ ሁኔታ ብዙ ልጆች እንደነበሯቸው ጽፏል።

አቡነ ግሳየ የአርሞ ሁኔታ አዋቂ የሆነው የከብት በገታ አዋቂ ነጻ እያለ የሌለውን እውቀት እንዳለው ቢያስመስል የአጣሊያና የልተቆጠበ ተገቢ ያልሆነ እድፈታቸውን ገልፀውለታል።

አቡነ ግሳየ ከብዙ ውጣ ውረድ በኋላ አባ ቸዛሬ በተረከበበት ጊዜ ከከፋ መንግሥት ጋራ እንድ ውል ተፈራርጦ ነበር? በውሉም መሠረት ።

1. የአባ ቸዛሬ ግሪክ ከዘመዶቹ ጋር እንድትናር
2. ለጥሎሽ የተሰጧት ባርቶ? መሬት ወዘተ የአባ ይሆናሉ
3. ባልና ግሪክ ደጠቀሙበት የነበረ የታደግራ መሬት ባርቶ ከብቶቹ የአባ ቸዛሬ ይሆናሉ? አቡነም እዚህ መናሪያው ይሆናል
4. ሁለቱ የአባ ቸዛሬ ልጆች ለአቡነ ደሰጣሉ
5. ከርስቲያን የሆኑ ቁሶች ሁሉ የአርተዶክስ ጭምር በአቡነ ግሳየ ይታዘዛሉ እንዲሁም ቤተክርስቲያናት በሙሉ ።

ይህ ውል መሠረት በግድረግ አቡነ ግሳየ ለአባ ቸዛሬ እንዳደረገው ሁሉ ራሱ ጻፍ በመሆን የአርተዶክስ ቁሶችን መፍረድ ይደምራል ። 1853 ዓ ም እንዳ ጎዳግ አባ ጻምጡ የተባለው ቄስ በዕዳ ስለተያዘ ከሀገሩ በቆየ የውጣ ጊራ እንደደረሰ አባ መጋል እሰላም እንዲሆን ምክር ሰጥቶት ነበር። ከፋ እንደገጠም የቄስ ስራ ሳይሆን የጠንቋይ ስራ ይሰራ ነበር። ለሃያ ዓመታት ለባሕር በገታዎች መጥሮ ስነምግባር ስራዎችን በሕዝብ ላይ እያሰራው ከኖረ በህላ እንድ ቀንጥ ጥምተት ተን ሕዝቡ በግሪክ-ብሉት ወትት በገባች ተነክሶ ሰውነቱ ለብጦ ይጥታል። ጓደኛው አባ ወልቶ የተባለው ሌላ ቄስ የግሪክ ወንድም ነጻ በግሪክ ጎብረቱንና ግሪኩን ይወርሳል? አቡነ ግሳየ ራሱ ወደ ለጽደው ፍ/ቤት ችሎት ጠርቶ ይፈርደዋል? የተከሰበትም? 1ኛ. የክህነት ግሪክ የሰው 2ኛ. ከርስትናም ለአተነሳም 3ኛ. የእንድ ቄስ ባሪያ ስለነበረ እንደ ዝንጃር ከጊታው

እንዳንድ ነገር የሀይማኖት ስራና የቄስ ስራ ተግራ? በዚህ ምክንያት ቄስ ለመሆን በታ 4ኛ. እንድ ለጸገረድ ጠልፎ ከወሰደ በኋላ ከዘመዶቹ ጋር ተሰጥቶተው ገንዘብ ከፍሎ ባሪያ እድርጎ ሲኖር እንድ ቀን ከወንድ ተቃታ እጅ ከፍንጅ ስላንገኛው ሁለቱም በእንድ ጉድጓድ አብረው ተቀብረው በጉንዳናት ተበልተው እንዲሞቱ በግድረገጌ አባ ወልቶ ቄስ ባለመሆኑ ወደ መደበኛ ፍ/ቤት ተላኩ። ይህ ከእንድ አቡነ ወይም ቄስ የግሪክ ሥራ ለይደለም? በፈረንጅቱ ታላ የእንድ ለድዘንግር / Adventurer / ስራ ሲባል ይቻላል ። የራሱ ቁሶች እንኳን እንደሌለን ግድረግ ይቻላል የሌላ ሀይማኖት ቁሶች ግን መብት የለውም

አባ ፍስሐ የተባለው የካቶሊክ ቄስ የነበረው ወንጀሉ በሙሉ ሳይዘረዝር በሕዝቡ ፊት እንዲወገድ ብሎ ፈርዶበታል።

አቡነ ግሳየ በቁሶቹ ላይ የፈፀመው ሌላ ሕገወጥ ተግባር የክህነት ግሪክ ጋቸውና ጥምታቸውን አጠራጣሪ በግድረግ እንደገና ከርስትና ግንላት እንደገና ግሪክ ከህነት መስጠት ነበረ። ይህ የተደረገው እባ ኃይሉና አባ ያዕቆብ የተባሉ አስቀድሞ የአርተዶክስ ቁሶች የነበሩ በኋላ ግን ሀይማኖታቸውን ተይረው ካቶሊክ በመሆን ብዙ ዓመታት ከስሩ በኋላና ብዙ ሰዎች ካጠመቁ በኋላ ነው ። በነገራችን ላይ አቡነ ግሳየ አርተዶክስ የግራ ታል ተጠቅሞበት እያውቅም? የግሪክ ጥምታ ታል "ሪራቲክ" በግላት "አፈንጋጭ ከእውነተኛ ሐይማኖት የተገነጠለ" በግራ ታል ነበረ የግሪክ ተመራ። አቡነ ግሳየ በከፋ በጥሩ ሁኔታ ለልነበረም የወጣ? ከከፋ ለመውጣት ተከልከሎ ነበር። ሌላ ሕገወጥ ተግባር የአቡነ ግሳየ በከፋ የግሪክ ከርስቲያን ሁሉ ኃላፊ እንደመሆኑ መጠን ከሕጋዊ ግሪክ ሌላ ባሪያ ሲት ወዳጅ ያላቸው ወንዶች ሁሉ ባሪያን መሸጥ መሰጠጥ በክርስትና እምነት የግሪክ ሕግ በመጣስ እንዲሸጥቸው አስገድዶ በአንድ ግሪክ ብቻ እንዲወሰኑ ግድረግ ነበረ። አገሱት 1861 ዓ ም ከፋ አቡነ እንደግያሰፈረጋት የሀገሩ ምሁራን ስከፋ ንጉሥ ስለተናገሩ ከሀገር እንዲወጣ ተደረገ ። ጉዞውም በድንገት እንዲጀምር ተገደደ። ምንም ነገር ይዞ እንዲሄድ ለአተፈቀደለትም። በታጠቁ ወታደሮች የውሻ ራሳ በሰጥን ባሪያ ተሸክሞት እየተከተሉት? ከበኋላው የዝንጀሮ ቆዳ ባርነጣ በጠንቋይ ደም የተሞላበት በአንድ ድስት እጅ ይዞ ደም እየረጠ ፣ ሰው እንዲያጠጋው በአርባ ግንጂዎች ጎሳዎች ተከሶ ነበረ ጉዞውን የግሪክ ግሪክ ። ግንጂዮ የተባሉ ጎሳዎች ሰው ከተጠጋቸው ስለግሪክ

ሰው ለይጠጋቸውም ። አቡነ ወደ ጊራ እንዲወሰዱት ይጠይቃል? ለይፈቀድለትም? ወደ ጅማ ካካ ወይንም ጅማ አባጅፋር ለመሸገር በግ ይታረዳል? ወደ ውሻው ራሳ ደም ይረጫል? ጉጅብ ወንዝ ባለው ድልድይ ደም ይረጫል? በመጨረሻ ውሻው ወደ ወንዝ ይጣላል? ፀሎት ይደረጋል ። ወደ ቅንጃር ነጻ መንግሥት የሲፊቶ ዋናው በተመቅደሰ የግሪክ ቄስ ይወሰዱት ይሆናል የግራ ጥርጣራ ነበር። ከብዙ ምክር በኋላ አቡነ ለአባ በካ የጅማ ንጉሥ እንዲሰጥ አሱም ወደ ስታ እናሪያ እንዲወሰደው ተሰጥቶተው ሲገኙ በግር 1861 አቡነ ለድዘንግር በግሪክ ሁኔታ ተባሮ በከፋ የመኖር ግብቂት ሆነ።

በ1858 ዓ ም ለጸ ቴዎድሮስ ወሎንና ሸዋን በተቆጣጠረበት ወትት ወደ አርሞ መንግሥታት ዘምቶ ለግሪክ አለባ ነበረ። ለርሞ ሁሉ ተባብረው ወራሪውን እንዲጻፉ ምክር ይሰጣቸው የነበረ አቡነ ግሳየ ነበር። ለጸ ቴዎድሮስ ዘመቻ ሳይደረግ ቀረ።

እሱን ግላያ ከከፋ ሲወጣ ወደ ወዳጁ የእርሞ መንግሥታት ነበረ የመጣው። መጀመሪያ ጉሳን ተጥሎም እናሪያ፣ ከዚህ ጋላ ግን የጊሊዮናውያንና ሊውርዳውያን አካባቢ የነበረ የእናሪያ ነጉሥ አባ በጊቦ ስለሞተ አዲስ ነጉሥ አባ ቡላጉ ለንጉሳውያን ቤተሰብ መሞር ዕድል ታመጣለሁ ተብሎ ስለተነገረው እሱን ግላያ በሁለት ቀን ውስጥ ከግዛቱ እንዲባረር ተደረገ። በዚህ መሠረት ከፋ ብቻ አይደለም የእሱን ግላያ ጠላት። እናሪያም ጠላት ሆነች። በጠቅላላ የእርሞ መንግሥታት አንድነታቸውን አጠናክሮ ወራሪ የሐበሻ ጦር እንዲከላከሉ ብሎ ለመሰበክ እሱን ግላያ ያስተባባራቸው ጥበቃ ጥናት አስተባባሪው የነበረ አባ ባጊቦም ስለሞተ እርስ በእርሳቸው በመዋጋት ሲገኙ የሐበሻ ጦር በቁጥጥሩ ሊያውላቸው ችሏል።

ጳጉሞሪ መጨረሻ 1862 ዓ ም እሱን ግላያ ጋራግራ ገባ። ወደ ሊውርዳ ለመሄድ ይፈልግ ነበር ።ጳጉ የተረገመች ሀገር ኢትዮጵያ አቋርጦ ለግላያ ቴዎድሮስንም እሱን ሰላማን ለግዥት ያስጠሰዋል፣ ያበጨገቀዋል። የእርሞ መንግሥታት እንዲተባብሩ በመምከር ያደረገው ሙከራ እንዳይታወቅበት ሕሊናው ይወቅሰዋል። ለእኔ ቴዎድሮስና ለጎጃም መሪ በግዛታቸው እንዲያልፍ እንዲፈቀድለት ደብዳቤ ይፀፋል። ከሁለቱ ሰዎች ጥሩ መልስ ቢያገኝም ተደብቆ ጎጃም ይገባል። እኩቱኸር 1962 ዓ ም ጎጃም ከኢትዮጵያ የተለየ ሀገር አንደሆነች በመገመት እስከ ሚያይ 3 ዓ ም በጎጃምና በአበሻ ሀገር (ነገደር) መካከል ለ1 ዓመት ዋሻ ውስጥ እንደ ባህታዊ ሆኖ ኖሮቱ ይላል። ከዚህ በኋላ በድብቅ ኢትዮጵያን አቋርጦ ምጽዋ ለመድረስ ጉዞውን ይቀጥላል። ነገደር ናጋሌ እንደደረሰ በድንገት በመታደርቱ ተከቦ ታስሮ እኔ ቴዎድሮስ ወዳለበት በመወሰድ ጉዞውን ይቀጥላል። የታሰረበት ምክንያት የእርሞ መንግሥታት በእኔ ቴዎድሮስ እጅ እንዳይገቡ እንዲተባብሩ ባደረገው ቅስቀሳ እንዳይሆን ብሎ ይጠራጠራል ። ጎር ግን ይህ ሁሉ ሳይሆን ቀርቶ እኔ ቴዎድሮስ እንዳንድ ጥያቄዎችን ከጠየቀው በኋላ እሱንና ተከታዩቹ በሙሉ እንዲፈቀድ አዘዙ አስፈላጊውን እርዳታ ምግብ፣ መጠለያ እንዲሰጣቸው በግዝገባ ያሰናብታቸዋል። እሱን ግላያ ከመጣት ያወጣው እምላክ በግመስገን ፋንታ ፀረ ኢትዮጵያ ሐንገሉ ሲጉላላ የነበረው አስተያየት ለመስጠት ምክንያት ሆኖበታል። ብዙ ደራሲያን በቀረቡት ምርምር የኢትዮጵያ ሕዝብ ባሕሪና የእኔ ፅሁፎችን በመመርመር ኢትዮጵያ በአረት ጊዜም በክርስትና ጊዜም የበለፀገ ሥልጣኔ አግኝታ

አታውቅም? በሀንጎል ሳይንሳዊ ስልጣኔም ቢሆን እንደ ሊውርዳዊ ሳይንሳዊ ሥራዎች በጥልቀት ሲመረምር የግንኙነት ነገር ባዶ ነው። ከመጽሐፍ ቅዱስ በቀር ኢትዮጵያ ሌላ ሳይንሳዊ መጽሐፍ የላትም። ከመጽሐፍ ቅዱስ በስተቀር ሌላየተጻፈ መጽሐፍ የለም። የኢትዮጵያ ታሪክ የባሕሪ ብልፅግና አብሮ የመኖር ስነ ሥርዓት ሰፍኖ ስለግያውት በኢትዮጵያ ትምህርት ቤትም ተመሰርቶ አያውቅም ። ኢትዮጵያ በአንድ የተወሰነ ሳይንስ ክፍል ምርምር ያደረገ ግለሰቦች የሉም፣ ጥቂት የእጅ ጽሁፎች ከምሥራቃኛው የክርስትና ሐይማኖት አባቶች የተቀሩ ናቸው። በሕዝብ ጽንጻ የተጻፈ ካባልስቴክ የፅብራውያን እምነት ፍልስፍና ሌሎችም የጥንቃቄና የአስቴኒ ነገሮች ናቸው።

ይህ አስተያየት የኢጣሊያ ትኝ ገዢዎች ኢትዮጵያን በወረሩ ጊዜ የውጭ ሀገር ሰዎች ስልጣኔ ያለውን ሕዝብ ለመቆደት ነው የምትሄቱ ብልፅ የወቀሷቸው እንደተሰጧት ያለው ሰው ገለልተኛ የአገዛዝ-ሊብራር ሰው ግሰረኝ ሆኖላቸዋል።

ጁላይ 20/1863 ዓ ም ከእኔ ቴዎድሮስ ጋር ተሰናብቶ ጉዞውን ወደ ምዕቅ ይቀጥላል ። ጉዋላ ትግራይ ሲደርስ የኢትዮጵያ ካቶሊክ ሰዎች ባዩ ጊዜ ነፍሳቸው

ካቶሊክ ፣ ሥርዓታቸው ሂራኪክ አረጋጋው በግላት ደንበኛ ካቶሊክ መሆናቸው ይጠራጠራል ። ትኩንኛ ሲደርስ የጥንት ከተግ ፍርስራሳቸው ባዩ ጊዜ የወደቡ ገዥዎች (አዳሊስ) የሰጡት ሀንገሮች ናቸው በግላት አስተያየቱን ይሰጣል። ምዕቅ ደርሶ ስለ ረጅም ጉዞው ጥያቄ ሲያተርጉሙት እኔ ቴዎድሮስ ከእኔ ጋር ተቀመጥ ብሎኝ ነበር እኔ ግን አልተቀበልኩትም ብሎ በግያውራሽት ጊዜ በምዕቅ የነበረ የካቶሊክ እሱን ለምን እንቢ አልኩ ለካቶሊክ ግሊዮናውያን ይጠቅም ነበር ብሎ በጠየቀው ጊዜ፣ የሐበሻ ሕዝብ እንደ ሕግ ነው? አንድ ሕግ ያልተሳለ? ይሞህል አንድን እያ ለግጥኝ? እታውን ካገኘው በኋላ ግን ይወረውረዋል ። እኔም እንደዚህ ያጋጥመኝ ነበረ ብሎ ከመለሰላት በኋላ አንቱ ከእኔ የበለጠ ኢትዮጵያ ውስጥ ተቀምጦ እንዴት ፀባያቸውን አታውቅም ብሎ ይንቀጥላል። ይህ በሁለተኛው ጉዞው በአፍሪካ በተመደበበት በጋላ ሀገር የተቀመጠበት ፖለቲካና ሐይማኖት ድብልቅ እየሰራ 10 ዓመት ብቻ ከእርሞ ሀገር ያሳለፈው ጊዜ ነበር ፣ ግን 15 ዓመት የተቆጠረለት 5 ዓመት ያሳለፈቸው ግን በጉዞ ነበር

እሱን ግላያና የሳርዲኒያ መንግስት

ከዚህ ጊዜ በኋላ እሱን ግላያ በሙሉ ያሰለፈው በፖለቲካ ነው ለግላት ይቻላል። እሱን ግላያና የሳርዲኒያ መንግሥት እሱን በእርሞ ሀገር በኖረበት ዘመን የኢጣሊያ መንግሥት ስላልነበረ የሳርዲኒያ ዜጋ ተብሎ ነበረ የግራታውቀው? ለሀገሩ መንግሥት በቀጥታ ሆነ ራሱን በወኪሉ ባባሌን ጻባንቸር ፖለቲካ ነክ ሥራዎች እስከ 1859 ዓ ም ድረስ አካሊዲል ። ያከናወኛቸው ሥራዎች በጳጳሱ ትእዛዝ በደረሰው የሕይወት ታሪኩ መጽሐፍ ፖለቲካ ነክ ጉዳዮች እንዲገለፁ አልተፈለጉም ነበር፣ ምክንያቱም የሳርዲኒያ መንግሥት የጳጳሱን ግዛት በኃይል ወስዶ ከግዛቱ ቀላትሎ አንድ የኢጣሊያ

መንግሥት በመመሥረቱ ሁለቱ መንግሥታት በጠላት ዐይን ይታዩ ስለነበረ ነው።

እሱን ግላያ በመጽሐፍ ባይገልፅም በጻፋቸው ደብዳቤዎች ለሀገሩ መንግሥት ያከናወነው ለመረዳት ይቻላል። የመጀመሪያ ደብዳቤ ከእሱን ግላያ

የተጻፈው ጳጅ15/1857 ነበረ። በመልስም እሱን በግራታው 9 መት ፋብሪራ 1 ቀን 1958 ነበረ ከሁሉም ኃይለኛ ከሆነ የኢትዮጵያ መስፍን ውል ለመፈራረም የሳርዲኒያ መንግሥት ያለው ፍላጎት ሲገልፅለት እሱን ግላያ የግያውቃቸውን ወዳጅነት ያለው ብዙ የእርሞ መንግሥት አለው? ነገር ግን ከነዚህ መንግሥታት ውል ግድረግ ምንም እንኳን ሐብታም ቢሆኑ የባሕር በር ስለሌላቸው ጥቅም የለውም? በሐበሻ ሀገር ወደ እነዚህ ሀገሮች ለመግባት በግራታውቀው የግያጽጦ ጦርነቶች ምክንያት የግይዳ ነው።

በአበሻ ሀገር በእሱን ደ ያቀቢስ በኩል መምከር ይቻላል። መንግሥታችን ትንሽ ጊዜ ከታገስ ግን ሶስት ግሊዮናውያን ከካንቢባር ወደ ወላም የግመጡ ሰላላ ከአባ ሊዮን ግንኙነት ግድረግና እቅድም እንዲሰምር የሳርዲኒያ መንግሥት እርዳታ ግድረግ ይገባዋል። 2-3 ዓመት በኋላ በደቡብ በመጀመሪያ ወደ ወላም ከዚያም ወደ ኩሎ መድረስ ይቻላል። ከጉድፋ እስከ ከፋ ያለው መንገድ ተመቻቅቷል በግራታው 9 መታት እሱን ግላያ በቀጥታ ከሳርዲኒያ

ከአንግሊካዎች ደብዳቤ ተሰጥተው ከአቡበከር ጋር ከጠየቀው አንድ ቪዩ ጠብመንዝ ሁለት መቶ ወዲያውኑ እንዲሰጡ ተስግግተዋል። አንድ 100 ጉዞውን ሲደምር 100 እንኮበር ሲደርስ። ጠብመንዝዎቹ በረረንጋይ ቆንሳይ ይቀመጣሉ። መነሻ አባባ ከጅቡቲና ታዲራ መሀል አካባቢ 1867 አቡነ ግላይ ወደ እርሞ ሀገር ለመሄድ እንደሚረዱ ግስመሰል ፍላጎቱ ገን ሸዋ ለመተማጥ ነበረ። ምክንያቱም ከእርሞ ሀገር ተባርሮ ነበረ የወጣ፣ ቢመለስም ችግር እንደሚገኘው አላምሮ ያውቅ ነበር።

ምኒሊክ በታላ ወደ እርሞ ሀገር ጎረቤቱ ይላዋል። በተግባር ግን ለዓላማው ሊጠቀምበት ስለሚረዱ እንዲሄድ እያዘገየው ነበረ። በዚህም ሁኔታ ተስግግተው ሊኖሩ ችለዋል። ምኒሊክ ግላይን የተመለከተ እንደ መንፈሳዊ ሰው ሳይሆን እንደ ፖለቲካዊ ሰው አግኝቶ ነበረ። ምኒሊክ በሐገንነቱ ጋይሰመለከት የመጀመሪያ አባቱ አጣሁ ከጎረመስኩ በኋላ ሁለተኛ አባቱ ቴዎድሮስ አጣሁ ፣አሁን እርስዎ ሦስተኛ አባት እንዲሆኑን እረዳለሁ። በግልጽ ለአቡነ ሲነግረው ለግስመሰል ያህል አቡነ ግላይ እኔ ወደ እርሞ ሀገር እሄዳለሁ ለላ አባት አቡን ቱረን እተውላለሁ ብሎ መልስ ይሰጠዋል። ሌላ ጊዜ ደግሞ ምኒሊክ ይህን ሁሉ የምትመክረኝ በፅሁፍ ብታረገልኝ ብሎ በጠየቀኝ ጊዜ ለሁለተኛ ጊዜ እንዲጠይቀኝ ሳልጠብቅ የግዜያሽሊ ዓይነት መጽሐፍ አዘጋጅሁለት ብሎ

በመፅሐፉ ያሰፍሯል። ግዜያሽሊ "ፕሪንጅፕ" በሚል አርእስት በደረሰው መጽሐፍ በመጥፎነቱ በዓለም ተዋቂነት ያተረፈው መጽሐፍ፣ አንድ ገዥ ወይም የሀገር መሪ በጥካኔ ዜጎቹን መስተዳደር አለበት፣ ርእሰ-ሄ፣ ደግነት የጥዋቶ ሥራ ነው። ፕባሊ አስተሳሰብ የተመሰረተ መጽሐፍ ነው።

የአቡነ ግላይ ለምኒሊክ የአግኝቶነት ተግባር የዚህ ዓይነት ሲመስል፣ ደግነቱ ግን ምኒሊክ የግዜያሽሊ ትምህርት በሥራ ላይ አላዋለውም። የአቡነ ግላይ ሕይወት ታሪክ ፀሐፊ ግን መጽሐፉ በመጥፋቱ ለዓለም ስልጣን ትልቅ ሀዘን ነው ብሎታል። ለእግሊያ ታሪክ ለዓለም ስልጣን መምህር ተብሎ እንደግስረዳነት ሲጠቀስ ይቻላል ነበር ብሎታል። አብነ ግላይ የንጉሥ ምኒሊክ አግኝቶ በመሆን በየተኑ ወደ ግቢ እየተጠራ ምክሩንና አስተያየቱን ይሰጥ ስለ ነበረ እንደውጥ ጉዳይ ሚኒስትር ይቆጠር ነበረ። ገንጠ ምኒሊክ ወደ አቡነ ቤት እየሄደ ይመካከሩ ነበረ። የውጭ ጉዳይ ብቻ ሳይሆን የሀገር ውስጥም ሚኒስትር ነበረ፣ የፍርድ ሚኒስትርም ስለነበረ የመንግሥት ሥልጣን በእጁ ገብቶ እንደነበር ግልጽ ይቻላል። ይህ በመሆኑ የጊሊቶናውያን ቤት በባል ጉዳዮች ተወካይነት ይውላል ነበረ።

ገንጠ ምኒሊክ ግን ከአጼ ቴዎድሮስ በጥካኔ ለግስተዳደር ሥራ መጥፎነቱ አልተገረጸም። አቡነ ግላይ ሸዋ እንደገባ መጀመሪያ ሐሳቡ ለጊሊቶናውያን መሪነት ግግሩን ነበረ። በዚህ መሠረት ራሳቸው ሚሊቶናውያን ረዳው መርጠው ያገኙት መሪነት ራገፊኔ አካባቢ አስር ኪሎ ሚትር ርዝመት ያለው መሬት፣ ሃያ ገባር ቤተሰቦች የሰፈሩበት ተሰጥቶታል። ቤትና ቤተክርስቲያንን ለርተው ይኖሩ ነበረ። ይህ ሁኔታ የእግሊያ ተኝ ገዥዎች አዲስ አበባ በግሊያን ዜጎች የተቆረቆረች ከተማ ብሎ እንዲከተልት ምክንያት ሆኖታል። ነበረ። የተቆረቆረችውም በ1868 ዓ ም ነበረ። አቡነ ግላይ በእርሞ ሀገር ቀደም ብሎ የመሰረታቸው የጊሊቶናውያን ሰፈሩት ምዕራብ ሸዋ፣ ወሊገ፣

ደግ፣ ከፋ፣ ግንኙነት በመፍጠሩ ለምኒሊክ ሀገርጭን ሊያውቃቸውና ጭ እንዲያስገብራቸው ምክንያትና መሪ በመሆኑ አቡነ ግላይ በቆይታና በሕዘን ያስታውሰው ነበረ።

አቡነ ግላይ ግን ገንጠ ምኒሊክ ወደ ጋላ ሀገር እንዳላሄደ ከሕዘን በግልጽ ወደ ሀገር ስብከቱ ሳይሄድ ሸዋ በመተማጥ የምኒሊክ አግኝቶ ለመሆን መረጧል። ከአጼ ቴዎድሮስ ጥት በኋላ ገንጠ ምኒሊክን ገንጠ ነገሥት ለማድረግ አቡነ ግላይ ያልጥከረው ነገር አልነበረም። 15/ ወደ መትደላ ሄደ ከአንግሊካዎች ጋር እንዲገናኝ ቢተገብረው ምኒሊክ የአቡነ ምክር ባለመቀበል ሳይሄድ ተረ 25/ ገንጠ ተክለ ጊቶርጊስ ወደ ትግራይ ሄደ ከሰበሰበ ከሳ ጋራ በሚወጋበት ጊዜ ምኒሊክ ነንደርን እንዲይዝና ገንጠ ነገሥት እንዲባል ቢመክረው ከሚስቱ ከሰፈናጋ መለየት ስላልረገገ ከሸዋ አልተገባቸውም። በዚህ ምክንያት አቡነ ግላይ በከፍተኛ ሐዘን ተውጦ ነበረ። አቡነ ግላይ ገንጠ ምኒሊክ የኢትዮጵያ ገንጠ ነገሥት ለማድረግ ባይሰከሩትም ከአውሮጳ መንግሥታት ግንኙነት እንዲረገጥ ምክር መስጠት ቀጥሎ ነበረ። በተለይ ከእግሊያ መንግሥት የፈጠረው ግንኙነት ወሳኝነት አለው። አቡነ ግላይ ለሁን የሚረዳው የመጣበት ጉዳይ የሐይማኖት ለመሰበክ ሳይሆን የፖለቲካ ሥራ በመስራት ነው ለግልጽ ይቻላል። ወይንም በፖለቲካ ተጠቅሞ ሐይማኖትን ግስፋፋት ነበር። አብዛኛዎቹ ሰዎች የአጼ ቴዎድሮስ ጥካኔ ሲያወግዙና

ሲያንገበግቡ አቡነ ግላይ ግን ደጋሬና የሚያደንቀው ነበር። አድናቆቱም በሁለት ምሳሌዎች ይገልፀዋል 15 ፀረ-መስለም ሃይማኖት በመሆኑ ሊትዮጵያ በሞላ በቆየጥር አውሎ ወደ ነንደር ሲመለስ ግግሩ የነንደር ከተማ የነበረው በነንደር የእስላምቱ መንደር አቃጠለው። ከዚህ በኋላ ወደ ደረታ የምትባለው ነንደር አጠገብ የምተገኘው መንደር የመሐመድ ግራኝ መቃብር የሚገኝበት በግምራት መንደራቸውን እንዲያወድምባቸው እስላሞች 15.000 ብር ለመስጠት ይሞክራሉ። ነገር ግን አጼ ቴዎድሮስ አልተቀበላቸውም። እስላሞች ገንዘቡን አጥፍ አድርገው በተወሰነ ሰዓት ለአቡነ ሰላማ ገንዘብ በክፈሉ ጊዜ፣ አቡነ ሰላማ ይህ መንደር እንዳይቃጠል ለአጼ ቴዎድሮስ ምክር ሰጠው ምክንያቱም ገንዘብ በሚያስፈልግበት ጊዜ ገንዘብ ሊያስገኝ ይቻላል፤ ደረታን ከግብጫ ይልቅ ከካቶሊክ ሃይማኖት የጊሊቶን ደብረ ሊባናስ ገዳምንና ገንጠው ጋይሰመለከትን ግውደም ይበጃል ብሎ ይመክረዋል። አጼ ቴዎድሮስ በተሰጠው ምክር ቢገረምም አቡነ ሰላማን እንዲደሰትልት ያሰበው ሥራ 50.000 ብር ተቀብሎ እስላሞችና ክርስቲያንም በአንድ ላይ ጋብዞ በሬዎች በእጁ እያረደ በሙሉ እንዲሰሉ ያደርጋቸዋል። የግዜያሽሊ ፕሪንጅፕ መጽሐፍ ለምኒሊክ እንደ መመሪያ የሰጠው አቡነ ግላይ ጥካኔ ያደንቃል እንጂ አያወግዝም።

25 ምክንያት አቡነ ግላይ ቴዎድሮስን የሚያደንቀው የራስ ዐሊ ልጅን ሀጋዊ ሚስት አግብቶ በመወሰኑ ልሌሎች ሹሞች አንድ ሚስት ብቻ በመያዝ ምሳሌውን እንዲከተሉ በማድረግ ነበር። በዚህ ጊዜ አቡነ ግላይ ለቴዎድሮስ ከሳጋግራ የገፈው ደብዳቤ እንደሚከተለው ነበር። "እንዴት ጥሩ አጋጣሚ ነበረ ሊትዮጵያን ለማዳን ከአግዝአብሐር የተላከ ነው ከአሉ ጋራ አብራ ብሰራ፣ ከአሉ ገን አልላይም አለቃዬን አደርገው ነበረ፣ ዝቅተኛ ባሪያው እሆን ነበር፤ ይህ ለማድረግ ግን "ሄራቲክ" የሆነ ሃይማኖቱን ከድቶ ወደ ካቶሊክ ሐይማኖት መምጣት አለበት።"

አቡነ ግላይ በአጼ ቴዎድሮስ ያልተሳካለት ዓላማ በምኒሊክ ይሞክራል። አቡነ ግላይ የሚያሳየው ምኒሊክ የቴዎድሮስ ልጅ ሆኖ የራ የተፈጥሮ ደግነትን

አተረፈው፡፡ አቡነም ለዚህ መልስ ሲሰጥ እኔ ሸዋ ልኛር የቻልኩ በእኔ የሐንሰ ፍላጎት ሳይሆን በምኒልክ ትዕዛዝ መሆኑን ገልጾ ይህ ወሬ የሚያወሩት የሁለታችን የጋራ ጠላቶች ናቸው። እኔን ፍለጋ እዚህ መምጣት አያስፈልገም፤ እኔ ያለምንም ፍራት እጹ የሐንሰ ያሉበት መሄድ፣ እንዲሁ ልጆቼን ትቼ መሄድ ግን መሸሸ ስለሚቆጠር ከብሬን ስለሚነካ ለመሄድ፣ ፈቃደኛ እይደለሁም የሚል ነበር ።

ተዋሎ ምኒልክ በአቡነ መልስ ስለተደሰተ ይተመጡ እርሶምን ለመንካት ከመጡ የእኔ እስከሪን ረግጠው ግለፍ አለባቸው። ነገር ግን አሁን አባታዊ ምክር እንዲሰጡኝ ነው የምናልገው፤ ቁሶች ሰላም ለማድረግ ይገፋፋሉ።

ቤተመንግሥትና መኪንንቶች ጦርንት ለማድረግ ይመክሩናል፤ እኔ የሐንሰ ወደ ሸዋ የሚመጣ ደብረ ሲባኖስ ገዳም ለመሳለም ነው የሚሉ ሰዎች ግመን አለብኝ ወይ? ብሎ ይጠይቀዋል። እሱን ግሳያ በማያሻግህ ሁኔታ ግንነቱን በሚያሳይ መልስ ይሰጣል። "የእግዚያብሐር ሰው እንደመሆኔ መጠን ሰላም እንዲሆን እመክራለሁ፤ ነገር ግን ሰላም ትድመ ሁኔታዎች የሚያሟላ መሆን አለበት፤ ጉዳዩን የመንግሥት ምክር ቤት ተሰብስቦ መመርመር አለበት፤ ለእኔ የሐንሰ ደብዳቤ ደገፍ ሐሳባቸውን ለማወቅ መልስ ከአገኛቸው በኋላ ጠይቁኝ ነገር ግን ተጠንቀቁ ሰላም ከሆነ እውነተኛ ሰላም መሆን አለበት፤ ሆኖም ሰላም እንዲሰፍን የሚጥር ሁሉ በእኔ ላይ እንደረደደ ይቆጠራል፤ ሐቀኛ ምክር መሥጠት የእኔ ግዴታ ነው" በማለት ሐሳቡን አጠቃልሎ ገልጾ ወደ ሰፈሩ ፍትረ ገምብ ይሄዳል።

የጦርነት ስጋት ስለነበረና አቡነም የሚኖሩበት እንደጦር ምሽግ የተሰራ በመሆኑ የውጭ ሀገር ሰዎች ሁሉ ባፋኖም እንዲሁም ብቸኛ የምኒልክ ልጅ/ ሕፃን/ ልሎችም ከአደጋ ለመከላከል አቡነ ቤት ይሄዳሉ። ከባፋኖም ጋር እንድም ንግግር ሳይለዋወጥ የምኒልክ ልጅ ስለ ትንሿ ሕፃን ግን በየተኑ በራሱ የተፃፈ ደብዳቤ ለምኒልክ ይልክ ነበር። የሁለቱ ወገኖች የጦር አሰላለፍ እንደሚከተለው ነበረ፤ ሁለቱም ወገኖች ለማሰማግት ቁሶች "ሄራቲክ" ኢውቴሲያኖች ከአንድ ወገን ወደ ሌላ ወገን ይመላለሱ ነበር። ነገር ግን ውጤት አላገኙም ነበር። የሸዋ ታጣቂዎች የሚያጋጥማቸውን የእጹ የሐንሰ የእበሻ ጦር ይገድሉ ነበር። እጹ የሐንሰም ደብረ ግርቆስን የምኒልክ ጦር በመቃጠሉ የምኒልክ የእናት ትውልድ ሀገር ሰላ ድንጋይን በእሳት እቃጠለ፤ በዚህም የተናደደ የአካባቢው ሕዝብ ያገኘው የሐበሻና የጎሻም ወታደርን ሁሉ ፈጅ እንዲሁም በአጠቃላይ በጦር ሚና መሸነፍ ጀምሮ ሸዋንና ምኒልክ ሊያድን የሚችል ውሳኔ ተደርሶ ነበረ፤ ነገር ግን ምኒልክ አቡነ ግሳያ በየጊዜ ይሰጠው የነበረው "የግዚያቤል" ትምህርት አለባቸው፤ ሁለቱ ወገኖች የተኩስ አቋም ተሰማው ሙርኮኞችም ተለዋወጡ፤ የእጹ የሐንሰ ወታደሮች ልቼ ሰፍረው መጠበቅ ስለሰለፉቸው የጦር መሣሪያቸውን ለምኒልክ ሰዎች ይሸጡ ጀመሩ፤ የምኒልክ ወታደሮችም ሳይንቀሳቀሱ መቀመጥ ስለሰለፉቸው እያመለጡ መቀፋት ጀመሩ። በዚሁ ኅይወት ሰላም እየተቃረበች መጣች፤ ምኒልክም ሰላም ለመቀበል ወሰነ። የሰላም ንግግር በእጹ የሐንሰ ሰፈር እንዲሆን ተወስኖ ምኒልክ ወደዚህ ሲያመራ እንደ አንድ ነፃ ንጉሥ ሳይሆን ተሸናፊ በመሆን እንደ የበቃች ታዛዥ የሰላም ውል ተከናወነ። በሰላም ውሉ መሠረት 1ኛ/ምኒልክ ከእጹ የሐንሰ

ግዳሞቹ አልፈደም ነበር። ምኒልክ ወደ ስልጣን እንደተመለሰ ከመሸገና ከእጹ የሐንሰ ስልጣን እንዳይነጠቅበት መጠራጠር ጀመረ። በመጀመሪያ መሸሻ የመሸሸት የተባለው ቦታ መያዝ አለቦ ነገር ግን ወታደሮች መዋጋት እንደማይረዱ ተረዳ፤ ከሁለት ሳምንት ከበባ በኋላ ተመልሶ ወደ ሴቼ እንዲመጣ ተገደደ።

ከዚህ በኋላ ንጉሡና አማካሪዎቹ መሸሻ እጅ እንዲሰጥ አቡነ ግሳያም ምክር እንዲሰጠው ጠየቁ። አቡነም አንድ ደብዳቤ ለመሸሻ ገፈ፤ መሸሻም መልስ ሲሰጥ ስለልጣን ጉጉት እንደሌለው፤ ከአንቱ ከምኒልክ ጋር ጦርነት መግጠም እንደማይረዱ፤ ጥቃት ከደረሰበት ግን ለመከላከል እጁን ለባፋና እንደማይሰጥ፤ የሚወዱት ወታደሮችም እንደማይከዳቸው፤ ስለዚህ ለሱና ለወታደሮቹ ምህረት ከተደረገላቸው ሰላም እንደሚያደርግ ገልጾ ጽፋል። ፊትመንግሥት ምክር ቤት

ተሰብስቦ ባፋና ከቤተ መንግሥት እንድትወጣ ሆኖ መሸሻ ከሙሉ ትጥቁ ከምሽት እንዲወጣ እንዲደረግ ተወስኖ በፋና ፍቅ ሰፈር ተወስዳ እንድትቀመጥ፤ መሸሻ ግን ደጃዝማቸ ተብሎ በትላት ከብር ሊቼ እንዲገባ ባለተደረገ ለምኒልክ ትላት ውርደት ከመሆኑም በላይ መሸሻ ከድሮ የበለጠ ልጣጣን እደገኛ መሆኑን ተረዳ። መሸሻ በታላት ከብር ሊቼ ቢገባ ሁለቱ የተሌከ አቡኖች እሱን ግሳያና አቡነ ተረጎን በአከባባሩ ሥነ-ሥርዓት ተገኝተው ገረ። ሥነ-ሥርዓቱ እንዳለቃ ወደ ሚሲዮኖች ሄደ፤ የአቡነ ግሳያ አግር መድቆ ለባቱ ሆይ ሰለደረሁት ሰላም ደስ ብሎምታል ወይ ብሎ ቢጠይቀው፤ አቡነ ግሳያ ልጅ አሁን ሂድ ለእግዚአብሔር ምስጋና ይሁን ሰላዎች ሰላሌ ሌላ ጊዜ እንነጋገርበታለን በማለት አሰናበተው። አቡነ ግሳያ በፋና ከቤተ መንግሥት በመራጃ ሰላም የሰፈነ ሆኖ ቢመሰለጠም ምኒልክ ቃሉን እያከብርም ተብሎ ይጠራጠራል/ እንደጠረጠረውም 1/ በሴትየዋ ችሎታና ተንኮል 2/ ከቤተክህነት ምስጢራዊ ትንብር 3/ በምኒልክ ደካማነት ባፋና ከብሯ ሳይቀነሱ አስተሳሰቧን ሳትቀደር የተሰጣትም ሆነ የዘረፈችው መሬት ሳይነካባት ወደ ቤተ መንግሥት ተመለሰች። እጹ የሐንሥ ለጊዜው ባፋና ከቤተመንግሥት በመባረሯ ወደ ሸዋ

በመግባት እንቅፋት ሆኖበት ነበር። የአቡነ ግሳያ ምኞት ባፋና ከቤተመንግሥት ተባርራ እንድትቀር አልተሳካም ከሸፈ ።

እጹ የሐንሰ በመድፍ ብልጫ ቢኖረው ያለ መንገድ በመድፍ መጠቀም ያስቸግረዋል፤ ምኒልክም በረረሰኛ ወታደር የበለይነት ነበረው፤ ውጊያውም የግዛሂው በሀገሩ ስለነበረ ድሉ የምኒልክ ይሆን ነበር። ምኒልክ ግን ባፋና ወደ ቤተመንግሥት ለመመለስ ለእጹ የሐንሥ ራሱ መንገድ ከፈተለት። ባፋና እንደተመለሰች እጹ የሐንሰ በሙሉ ተሰፋ ዝግጅቱን ጀመረ ሸዋን ለመውረርም ወሰነ ።

እጹ የሐንሰና ንጉሥ ምኒልክ ታረቁ 2ኛ የአቡነ ግሳያ የሸዋ ፖለቲካ ሴራ ከሸፈ

እጹ የሐንሰና ንጉሥ ምኒልክ ተፋጠው በነበሩበት ወቅት ምኒልክ አቡነ ግሳያን ወደ ገቢ ጠርቶ እጹ የሐንሰ ወደ ሸዋ የሚዘምተው እኔን ፈልጎ ሳይሆን እርሶምን ፈልጎ ነው ይሳላል ለምን ወደ ሄንጊኔ አይሄዱም የሚል

በፋና አሁን ያሰውን የንጉሥ ዘር አስወግዳ ልጅን እንደምታነግሥ። በሃይማኖትም የካራ እምነት ሸዋ በሙሉ እንዲቀበል ይደረጋል የሚል ነበር።

እኔ የሐንሰ ከሐደ በኋላ ምኒልክና እሱን ግሳያ ተገኝተው ተወያይተዋል። እሱን ምኒልክን የገሰፀበት ምክንያት ጥቂቱ 15ሸዋ የደብረ ሊባኖስ የሃይማኖት እምነትና የሐሰቫ የጋራ እምነት ባለው ጥላቻ ምኒልክ እንዴት ሊጠቀምበት እንዳልቻለ 2ኛ/ በበፋና የጠላት ሰላይ እንዴት ሊመራ እንደሚችል 3ኛ/ 30.000(ሰላሳ ሺህ) የፈረንሳይ ጦር በጎጃም በኩንቱ ከግሳለፍ ይልቅ በሸዋ ጠረፍ ቢያሰልፍ ኖሮ እኔ የሐንሰ ወደ ሸዋ ለመግባት ባልቻለ ነበር።

ከዚህ በኋላ ከእሱ ተሰናብቶ ምኒልክ ወደ ሰፈሩ ይመሰላል። የንጉሥ ምኒልክ የዘውድ ሹመት አከባቢ እንደተፈጸመ ምኒልክ በሰኩሉ ሰሁለት ሰዎች

በሸዋ የራስ ሹመት ግዕዝ ሰጠ እነሱም ራስ ጎበና እና ራስ ዳርጌ ነበሩ። በኢትዮጵያ በአርቶዳክስ ክርስትና እምነት ልዩነት ለሁሉ ጊዜ ተወግዶ፣ እሱን ግሳያ እኔ የሐንሰና ንጉሥ ምኒልክ ጦርነት እንዲገጥሙ የነበረው ምኞት ከሸፈ።

3ኛ የእሱን ግሳያ ሴራ ከሸፈ።

በኢትዮጵያ ለዘመናት ሲያወግብና ሲያከራከር የሰው አይወትን ሲያጠፋ የቆየው በገዳማትና በሃይማኖት አባቶችና ምሁራን መካከል የነበረው ልዩነት ለእንዲኖ ለመጨረሻ ጊዜ ለማስወገድ እኔ የሐንሰ ቆርጦ የተነሳበት ጉዳይ ነበር። እሱን ግሳያ በ12 ዓመት በሸዋ በተቀመጠበት ጊዜ በልዩነቶቹ ተጠቅሞ በሸዋ የካተሊክ ሃይማኖት ለመመሥረት ያልፈነቀው ድንጋይ አልነበረም፤/ በደብረ ሊባኖስ ገዳም የሚመራ የሃይማኖት ቡድን ሶስት ልደት የተባለው ከካተሊክ ብዙ የግደላይ እምነት በመሆኑ 2/ በአብዛኛው በኢትዮጵያ የተስፋፋ ካጅ የተባለ ቡድን ነበር 3/ ትባት የተባለው በጎጃም ደብረ ወርቅ ነበረ፣ ከካራ ጋራ ብዙ የግደላይ ነበረ። እሱን ግሳያ የአንደኛ ቡድን ደጋፊ ነበር።

የእሱን ግሳያ ዓላማ ቢላካ ኢትዮጵያ በሃይማኖት ሳብያ እርስ በርስ ጦርነት አዘነት ልትወድቅ ትችላል ነበር ።ይህ እንዳይደርስ ግን በእኔ የሐንሰ አስተባባሪ መሪነት በቀላሉ ልዩነቶች ለወገኖቹ ችለዋል። እኔ የሐንሰ ከምኒልክ ጋር ታርቆ ወደ ሰፊን ከመመሰሉ በፊት ስለ ሃይማኖት ጉዳይ የሊቃውንት ጉባኤ እንዲጣራ ቃል በገባበት መሠረት በደብረ ታቦር ጉባኤ ተደርጎ ነበር። ከሸዋ 50 አባላት የደብር አለቆች መምህራን? ከሆናት ያሉበት ከእነሱ መካከልም 30 የደብረ ሊባኖስ አለቃ እሸቱና አለቃ ሃህሌ የተባሉት የእሱን ግሳያ ተባባሪ የሆኑ በይፋ ካቀሉክ የነበሩ ይገኙበት ነበር። ሌሎች (100) መቶ አባላት እንደ እሱን ግሳያ አባባል ከጎጃምና ከአቢሲኒያ የተወከሉ ነበሩ። ከእነሱም እንደ ደብረ ሊባኖስ መልእክተኞች የጉባኤ ቀን ሲደርስ መጡ። የኢትዮጵያውያን የአእምሮ ብሰለት የሚጠራጠር ሰው ቢኖር ይህ የጉባኤ ከጎውን በአንኮር መከታተልና ግጤን ይገባል። የደብረ ሊባኖስ እምነት ተከታዮች እርፈው ተቀምጠው ነበር፣ የካራ እምነት ተከታዮች ግን በአውሮጳ የምርጫ ትስተሳ ከሚደረገው ያላነሰ ትስተሳ ያደርጉ ነበር። በጉባኤው ንጉሥ ምኒልክና ራስ አዳል ተካፋይ ነበሩ። እሱን ግሳያና ንጉሥ ምኒልክ በጉዳዩ ተነጋግረውበት በምርጫ የደብረ ሊባኖስ ቡድን እንደሚሸንፍ ሙሉ በሙሉ ተግምነው ነበር።ጎገር ግን ንጉሥ ምኒልክ

የጉባኤ አሠራር ረቂቅ ተንኮል የተሞላበት ሆኖ አገኘው፣ ተሳታፊዎች በ10 በ10 ተከፋፍለው ነበር። ለየአንዳንድ አንድ በንጉሠ ነገሥቱ የተሾመ ነበረው። ለእያንዳንዱ ጉዳይ የሚያወያዩም የሚመርጡም ለየብቃው ነበር። ወዲያውኑ ውጤቱ ለንጉሠ ነገሥቱ ግብታውን ነበረባቸው። በአውሮጳ ፓርላማ ምርጫ ጥበበኛ አሻጥረኛ የሆነው ሰው እንዲህ ያለ አስራር ችሎታ ሊኖረው አይችልም። ከ100ቹ አለቆች ለንጉሠ ነገሥቱ ታግኖች የተመረጡ ነበሩ። የመጀመሪያ ቀን ደግሳኝ የሌለው ዳኛ ግን እንደሚሆን ምርጫ ተካሂዶ ለዚህም እኔ የሐንሰ ተመረጠ። ሁለተኛ ቀን በኢትዮጵያ የሃይማኖት አንድነት እንዲሰፍን ምርጫ ተካሂዶ ለዚህም የነበሩ ተቃዋሚዎች በመደለያና በዘዴ ለግቆም ተችላል። ሦስተኛ

ቀን የትኛው እምነት መቀበል እንደሚገባ ምርጫ ተካሂዶ ዋናው የጉባኤ ነጥብ ነበረ።10 ብድኖች እርስ በእርሳቸው እንዳይገናኙና ውጤትም እንዳይቀበሉ በጥብቅ ተከሰከሉ። ለደብረ ሊባኖስ በሚከጠር ዛቻ ይሰነዘርባቸው ነበር። ተከሰ 9ዲት የተባለ የእሱን ግሳያ ወገን ኮሶ ታይተኛል ብሎ ከጉባኤ ጠፋ፣ አሸቱ ሌላ የእሱን ግሳያ ቄስ ከሌሎች ቄሶች ጋራ ሆኖ አመመኝ ብሎ ምክንያት ፈጥሮ ከግባጫው ወጣ፣ ሁለት መምህሮች ተቃውሞ ሊያሰሙ የፈለጉ ተባረሩ። ጉባኤው እንደተፈፀመ ታላላቅ ሹማምንቶች ንጉሥ ምኒልክና ራስ አዳል ባሉበት ውጤቱ በይፋ ተገለፀ ። ኢትዮጵያ በካራ ሃይማኖት አንድ ሆናል፣ ። ውጤቱን እንዲቀበሉ ሁለት ዓመት ለክርስቲያኖች ሦስት ዓመት ለሙስሊሞች 5 ዓመት ሃይማኖት አልባ ለሆኑ ሃይማኖቱን እንዲቀበሉ የጊዜ ገደብ ተሰጣቸው። ሁለት አለቆች ተቃውሞውን ያሰሙ የነበሩ ተቃውሞዎቻቸውን ለግቆም ስላልፈሉት ወዲያውኑ ምላሳቸውን ተቆረጡ። ስለ እሱን ግሳያ በጉባኤ ጊዜ ሲብተምበር 18 / 1878 እስከ ሚያ 1879 ዓ ም ምንም ዓይነት ዛቻ ወይንም ጉዳት አልደረሰበትም ነበር።በሃይማኖት ምክንያት ኢትዮጵያውያንን ለመከፋፈል የተውጣነጠነ ሴራ ግን ከሸፈበት።

እሱን ግሳያ ከኢትዮጵያ ተባረረ

እሱን ግሳያ የልብ ወጃጅ ይተማመንበት የነበረ ምኒልክ በቸግሮ ጊዜ ሊረዳው ባለመፈለጉ ወይንም ባለመቻሉ ሕሊናው ለሁለት ይከፈላል ወይንም በ "ላይራቲኮ" እየተታለሰ ነው ወይንም መቶ ጊዜ እታላይ ከእኔ የበለጠ ተንኮለኛ ነው እያሉ በሞንጎላቱ እያሰበ እንዳለ ምኒልክ ከእኔ የሐንሰ አንድ ደብዳቤ እንደደረሰውና ከሚሰየውያን የበለጠ ሀገራችንን የሚወድ ሰው ስላለል ከውጭ መንግሥታት ወዳጅነት ለመፍጠር አኔ የሐንሰ ወደ አውሮጳ ልልካቸው ስለሚፈልግ እንዲላኩልኝ ብለዋል ብሎ ሰለሱን ግሳያ ይነግረዋል። እሱን ግሳያ በፍርሐትና በጥርጣሬ ይዋጣል። ምኒልክ ግን የንጉሠ ነገሥቱ ሐቀኝነት ሊያስረዳው ይሞክረል ሊያሳምነው ግን አልቻለም፤ ከሁለት ሃምንት በኋላ እሱን ግሳያ ሌላ ደብዳቤ ከምኒልክ ይደርሰዋል ንጉሠ ነገሥቱ ደብረ ታቦር ይጠብቃቸዋል፣ ቶን እጋግሽ ላይ እንዲደርሱ የሚል ነበረ። ይኼም ሆኖ ተስፋ ሳይቆጥፍ አሁንም ከምኒልክ ጋር ለመገኛት ይጠይቀዋል፣ ይገኛሉ እሱን ግሳያ ምኒልክን ለማንጋገር የፈለገው ጥቅም አገኛለሁ ብሎ በግስብ ሳይሆን ምኒልክ ይኼን ሁሉ ዓመታት አብረው ሲኖሩ ጨዋ ሰው ነበረ ወይ? ወይንም

ሲያታላላኝ ነበር የኖረው የጊላው ጥያቄ በሐንጎሉ የጊጉላላ እውነቱን ለግዕዝ መልስ ለመላላግ ብቻ ነበር። ይህም የነበረው ወይንስ ያታላላኝ ነበር። ብዙ ነገር እስከ ግታ ተግባራዊ ተሰነባብቱ። ጥን 27 ኩላ ይጸጥራል ጥላይ ወረሊሎ ይደርሳል። ለገቡት 5/1979 ግ ጥ ደብረ ታዕድ ደረሰ። ግሊየናውያን ብዙ ነበር የሌላ ለገ የሐንጎ ተሉ ብሉ ተተብሉ እንዲያስተናግዳቸው ይጠበቁ ነበር። ነገር ግን ብዙ ጊዜ ቀደተው ወደ ግሊየናውያን ቤት ለግረና ወደ ተዘጋጅላቸው ቤት ተወስዱ። በግንቦቱ ለገቡት 6/ 1979 ንጉሠ ነገሥቱ ይረጋጋታል። ተባለው ሂቶ። ለገ የሐንጎ ስንድ ሰባት ሰዓት ደጅ ከጠኑ በኋላ ንጉሠ ነገሥቱ ራት ተረቡ። አልጋ ላይ ተቀ ብሎ? እግሩን ተኮራዎቶ? ስግ ለብሰ? አንድ ስንድ ከገቶ ትራስ ላይ ተደግሮ አገኘት። ግሊየናውያኑ ለመጋት ዋከሩ? ግን ተከላከሉ? ለኦር እንዳይገኙ ተከላከሉ። ንጉሠ ነገሥቱ ጥያቄውን ደመረገ ምን ትረጋላጋላቸው? ለላቸው ለነሱም ጠርተውን ነው የመጣው ትእዛዝዎን እየተጠበቅን ነው ለሌት።

ንጉሠ ነገሥቱም በመትጠል መላካም ነው ከረገጥ እስኪያልጉ ትርብ የሆነ መንገር ሆኖታሁ ታላላቆላቸው ወደ ሀገራቸው እንደምትመለሱ እስከ ምንገራቸው ድረስ ተጠባብቱ ብሎ ነገራቸው ግሊየናውያን እጅ ነስተው ወደ ተባለው ሥፍራቸው ተመለሱ። በዚህ ጊዜ የንጉሠ ነገሥቱ እስረኞች መሆናቸው ተነገራቸው? ወደአስረኞቹ ግንጥ ሰው ሲጠጋ አይቻልም ነበር የግጦጋ ሰው ሲያጋጥም ይገረፍ ነበር? በምግብ በኩል ግን እስረኞቹ ጠግበው ይተርፍ ነበር። ብቻን የመጣ ነው ይኼ ሁሉ ጥር መሆን ከመጠላቱ ትፋስ ዋና ምንጭ ያልመጣ? ከምሥራቃውያን የገራቲክ ሃይማኖቶች ቆሻሻ ውሃ የጠጣ ሰው የአውነተኛ የአገገላብጫ መንፈስ መንፈሳዊ ስጊት ሲያደርሱት አይቻልም? ለሌላ ለግንባት ነበር ግንጥውም የላገ የሐንጎ ሰራ። በግላቲካ ምክንያት ነው።

አንድ ታሰሩ ወራ ሰጥተናል ብለው እንዳንድ ሰዎች ወደ እሱን ግላይ ይመጡ ነበር። እንደገና ለሱኑ ከዋተ በቤተክርስቲያን በክብር ይተበራሉ ይላሉ እንደገና ደግሞ እኔ የሐንጎ ራሳውን ወደ ገደል እንዲጣል የጊላ ትዕዛዝ ሰጥቷል ብለው ሲናገሩ ደሰግል። እኔ በጠይቅ ግን በአንድ የገራቲክ ቤተክርስቲያን ከመተበር ወደ ገደል ቢጥሉ እመርጣለሁ የጊላ መልስ እሰጣቸው ነበር። ለናንተ ግን ከምትኩ በግዛ በአንድ ዛፍ ስር ትበሩን በግልት እሱን ግላይ ይሰብካቸው ነበር። አክተበር 3/1879 ለሊት ፀሐይ ሳይወጣ እስረኞቹ ሁሉ ወደ ንጉሠ ነገሥት ጊቢ ተወስዱ ከተኑ 6 ሰዓት ንጉሠ ነገሥቱ ራት ተረቡ የመወረዘ ስንብት የተዘተዘ አተባበላ ነበር የተደረገባቸው? የገቡበት ክፍል ጭልግ ነበር ብንጉሠ ላይ የጻመው ወንጀል እንደሰራን የጊመሰል አተባበላ ተደረገልን ተገታሃ የንጉሠ ነገሥት ድምፅ ሰግን ወደ ሀገራቸው ተመለሱ የጊላ? ተጥሎ ለአጎቱ ለራስ አርአያ ጽላላትን ስለ ገዙዋቸው ይነግሯቸዋል? ከጠባቂዎቻቸው ከት ብለን እጅ እንድንነሳ ተገደን ወጣን። ግንብ ሰዓት ውጭ እንደቆየን ንጉሠ ነገሥቱ ሹግምንተኛና የውጭ ሰዎችም ያሉበት ብዙ ሰዎች ከነሱም መካከል የነበሩ ሲኖር ቢያንኪና ወንድግማቶቹ ናረቲ የጊጉኖብት ታጅቦ ከገቢ ሲወጣ አየው።

አሱን ግላይ ተጋለጠ ¹

ግሊየናቶች እሱን ግላይን የተነ ግዛታቸው ለባት እድርገው ሲያወሩበት በመትኔ ለርጥ ሀገር ሂደው የአሱንን ሥራ የተመለከቱ ግሊየናቶች ሥራውን ለግጋላጥ ነበር የተገደሩት። እንደጊታውቀው ከአጣሊያ የጸጥታ ግህብር

የተላኩ 4 አጣት የጊጉኖብት በአገረናሪ የተባለው የጊመራ ምክትል ወራ ግርቲና ሁለት አጣት ቺኪና ኪያሪ የተባሉ የተላ ሰርን ወደ ለጎተሪያል ሐይቶች ለግግራት ጆጥ በእሱን ግላይ ለግላይነት ግሊየ መርተው ነበር። ከሱድት አጣት ሁለቱ ቺኪና ኪያሪ ተለእኩጥቸውን ለግሊየናውያን ወደ ምራቅ ሊትጥጥ ተገዙ። ለሱን ግላይ አጥቶቸው የነበሩትን የካቶሊክ ግሊየናውያን ያሉባቸው በታዎቹ ሲደርሱ ከግሊየናቶች ለርዳታ እናጥጥን ብለው ይጠብቁ ነበር? ነገር ግን በተገባቢዎቹ ግሊየናቶች በአርዳታ ፋንታ ጥግር ነበር የረጠፋባቸው። ቺኪና ኪያሪ ከከፋ ሀገር በጊላ ለድራግ ለጥራል 24/1979 ግ ጥ ለአላታቸው በጥተ ደብዳቤ ለሱን ግላይን እንደሌላው ደጉ ምስኪን ሰው ምስኪን ግላይ ብለው በመጠቀም ፋንታ ብራቮ ነገዝ ግላይ ብለው ቢጠሩትም ወደ ናሪ ነገር ሲገቡ ግን ከባድ ትኝት ሰንዘርውበታል። ለሱኑ ካደረገው ጥርት ሲታይ የገኘው ውጤት ለነስተኛ ነው ብለውታል።

እንደጊታውቀው በግንባላ ተከሶ ከከፋ ነበሩ ለሱን ግላይ እስከ ተገረገ ድረስ የተከናወኑ ነገሮች ብናልፈው ለባ ጋይሉ ከፋ ለባ ልቶን በጊራጥንቢኖር ከዩና በላጋግራ ብቻ ነበር የተረፈ ነገር ግን ወይንም ለእሱን ግላይ መንገዶች ተዘገተውበት ነበር ወይንም ሮጥ ግሊየናውያን ረቦታዎቻቸው ወይንም እነዚህ ሰዎች በሐንጎ መኖር ተስኖቸው ነበር። ግሊየናቶች እየወደሙ ሂደው ዛሬ ጠፍቷል ለግልት ይቻላል። በዚህ የተነሳ ለሀገር ተስፋ ጥግር መፍጠራቸው አልቀረም። ለሱኑ ከዩና ወደ ከፋ የተመለሰ በላጋግራና ጉድፍ የነበረው 30.000 ብር ግራና ትራሃ ከነበረው እጻ ለመሸጭ ነበር? ለታውን የተመሰ ለባ ለውራሳ የተባለው ተስ በአለታው ዕጻ ተይዞ ተከሶ ያለው ንብረት ሁሉ የመሰው ለብስ ሳይተር ተወስዶበታል። ግንጥውም ነጥ ሰው በእነዚህ ሀገሮች ያለ ልጁን ለመክፈል ይገደዳል። የአሱን ከዩና መታወቅም አጭንት በርግብ? በጥግር? የተነሳ ነበር። የገቢታውም ጻይነት ለስታሪ ከመሆኑ የተነሳ ለአንድ ጻመት የአልጋ ቆራሃ በሆነበት ጊዜ ግንጥ ሰው ሊጠይቅ አይጠጋም ነበር? ከንጉሠም ጀምሮ ሹግምንተኛም ጭምር።

ስለ ለባ ለቶን በጊራና እናሪያ ቺኪና ኪያሪ እስታየታቸውን ሲጠጡ የሳሪያዎች ባሪያ ሆኖ ነበር ይኖር የነበረው አንድ ቆራጭ እንጂራ ለግንጥት የግሊየናዊ ሥራውን ትት በእነዚህ ወካዮች ሥር ሆኖ የአንጠረኛ? የግንብያ የላካጢ ወዘተ... ሥራ ለየሰራ ይኖር ነበር። ከዚህም የሰላ ከባድ ጥግር በላጋጠመው ሀይማኖቱን ከድቶ መሰለም እንዲሆን እስከመገደድ ድርሰ ነበር። ነገር ግን ከብሩን እያዋረደ ተለግም ሃይማኖቱን ሳይከድ ልመኖር በታል። ዛሬ እሱ የሰው ሁሉ መሳቲያ በመሆኑ ለአንድም ጥግር ረጥርብኖል። ምን ያህል ዝትተኛ ደረጃ ድርሰ እንደነበረ ሊገባው አይቻልም፤ ይህ ሁሉ የሆነው የአሱን ግላይ ከምንልክ ጋር በሸጥ ተተምጦ በነበረ ጊዜ ነው።

የአሱን ግላይ ጭምር ሲያስተዳድራቸው የጊገባው በአንዲህ ያለ ጥግር ወድቀው ሲገኙ፤ እሱን ግን ወደ ተመደበበት ሀገር ሰብኩት እንዳይሂድ ምንልክ ከሐክላን እያለ ለምሳሌ በሸጥ ጭምር ለርባ በት የተባለበት ይኖር ነበር። ወደ ለርጥ ሀገር ተመለሰ ለመሂድ ያለፈለገበት ምክንያት በነበረው የገንዘብ ዕጻ እንዳይያዝ ይሆናል ወይንም የተደበቀ ልላ ምክንያት ለኖር ይቻላል።

¹ Ettore Cozzani Vita Di Guglielmo Massaia VII P412

ልጥ ግረሬያ

የአቡነ ግሳየ ነገር ሲነሳ የልጥ ግረሬያ ግሰታወሰ ግዴታ ይሆናል። ይህ የአጣሊያ ትኝ ግዛቶች የመጀመሪያ ጥንታዊ የተባለበት ትንቹ መሬት ከንጉሥ ምኒልክ ለግሳየ ለመጀመሪያ ጊዜ ይሰጠው የነበረ ድርጊት ለግሰታወሰ በመሬቱ እንዲጠቀምበት የተሰጠው መሬት ነበር። ጥቅምም ይሰጠው ነበረ፤ በኋላ ግን የጅብግራሬ ግህበር አባላት ወደ ሸዋ መጥተው ጣቢያ ሲያቋቁሙ ለእነሱ እንዲሰጣቸው አቡነ ባሳሰበው መሠረት የተሰጣቸው ነበረ። አቡነ ግሳየ መሬቱን አሳልፎ መሥጠቱ ብቻ ሳይሆን ግንኛውም ድጋፍ ያደርግላቸው ነበር። ያለ አቡነ ድጋፍ የምክር? ስልጣን? ምንም ሥራ ሳያከናውኑ ይመስሉ ነበር /ትራቪርሲ/። አቡነ ግሳየ ለግሰመሰል ሚሲዮናዊ ነኝ፣ በፖለቲካ አልገባም እያል በተደጋጋሚ ይላረጋል። ነገር ግን በፖለቲካ ከመግባቱ ብቻ ሳይሆን አስቆጭ እንደረቀቀለት የሚያስረዳ ወደ ሸዋ የተላኩ ጣሊያኖች ከመድረሳቸው ፊትም ከደረሱ በኋላም ለአጣሊያ ጅብግራሬ ግህበር የፃፉት ሁለት ደብዳቤዎች ገልፀዋል። የጅብግራሬ አዋቂ ተብሎ የተነገረለት አቡነ ግሳየ ከአጣሊያ ኢትዮጵያ የሚለዩን ከኢካቶር ዘጠኝ ድግሪ ሎንጂትዮድ ብሎ ከዘባረቀ በኋላ ደሴምንበር 1876 በዓፈው ደብዳቤ የካቶሊክ ሚሲዮን ድጋፍ እንደግደለያቸው ሸዋ እንደ መእከል እንደሚያገለግላቸው በምኒልክ አግኝተው ነትም በከፋ ለላ ጣቢያ ሊያቋቁሙ እንደሚችሉም፣ አጣሊያም ይህ ሁሉ ክብር ለግድረግ በመብታቷ ደስታውን ገልጾ ሥራው ግን ያለ ንግር እንደግደከናወን አስጠንቅቋል። በ1877 ዓ ም ልጥ ግረሬያ ለአጣሊያኖች ምኒልክ ሲሰጣቸው ከአጣሊያኖች የሚረዳገው የጦር መሣሪያ ግግኝት ነበር። ትራቪርሲ ይህ ከፍተኛ የሆነ ዓላማው፣ እንድ ጥቁር ንጉሥ ሐንጎል ሲደረሰበት የማይችል ይመስል የነበረው "በእኛ በጣሊያኖች ትከሻ በእኛ ጉዳት የመጨረሻ ውጤት እስከ እገኘንበት ጊዜ ድረስ በግያዳርጥ ጥረት ቀጥሎታል። እኛ ጣሊያኖች ግን በሸዋ ፖለቲካና በትግራይ ፖለቲካ መላ ጠፍተብን በሰሜንም በደቡብም የተጠላን ሆነን በተስፋ መረጋጠትና ተስፋ መቁረጥ ሐዘንንና ደስታ ብዙ እይተን ንግሮች የተረፈረቁበት ወደ ኦርትዶ ሱግሊያ ሊቢያ ለንደርስ የቻልንበት ለአጣሊያኖች ሁሉ የትኝ ግዛት ሰሜን እንዲያደርግባቸው የተደረገ ፓለቲኪዊ ሥራ የመጀመሪያ ራራ የፈነጠቀው ከልጥ ግረሬያ ነው" በማለት ዘግቦታል።

ይህ አባባል የሚያሳየው አጣሊያ ልጥ ግረሬያ ለሃያ ዓመት ካገኘቸው መሬት የሰላላ መረብ በኢትዮጵያ ላይ ለመዘርጋት የተጠቀመችበት መሬት እንደነበረ ነው። ከአጣሊያ ጅብግራሬ ግህበር ተልከው የመጡ ጣሊያኖች ሁሉም ለቃውንት ነበሩ። አቡነ ግሳየ ግን ናቪንብር 20 1887 ዓ ም በዓፈው ረዳም ደብዳቤ አሁንም ከኢካቶር ያለው ሎንጂትዮድ ርቀት ሲነግራቸው ይሞክራል አቡነ ግሳየ በእርሞ ሀገር የመሰረታቸው ሚሲዮናዊ የነበረ ሁኔታ ጉዳ እንዳይታወቅበት ጣሊያኖች ወደ ኢትዮጵያ እንዲመጡ አልፈዋል። ነበር። ከመጡ በኋላም ወደ ጅግ ከፋ ጉዞዎቻቸው እንዲቀጥሉ አልፈዋል። ነበር።

ንጉሥ ምኒልክ ከአጣሊያኖች ጋራ የሚያደርገው መመዘጠር አጼ ዮሐንስን እንደሚያስቆጣ ጥርጥር አልነበረውም። በዚህ ጊዜ ነበር ለምኒልክ አንድ የርግ አቡን የቤተ ክህነትህ አለቃ አድርገዋል ሰላም እንዲሆን ከተረፈ ግሳየን እንድታስረክበኝ አገዛዥህ የሚል ደብዳቤ ከአጼ ዮሐንስ የደረሰው። ምኒልክ አጼ ዮሐንሱን ለመጻፍ መሣሪያ ያስፈልገው ነበር። ይህንንም ዓላማ ከግብ ለማድረስ ከአጣሊያኖች ጋር ተመሳጥሮ ያልወጠው ነገር አልነበረም።

1ኛ/ በዚህ ጊዜ በአጣሊያኖች ምክር አቡነ ግሳየና አንቲናሪ ለአውሮጳ መንግሥታት የባሪያ ንግድ ለማጥፋት የጦር መሣሪያ እርዳታ ለምኒልክ ያስፈልገዋል የሚል ደብዳቤ እንዲጻፍ አድርገውታል።

2ኛ/ አንቲናሪም ለሆና መሥሪያ ቤቱ ይህንን ሐሳብ በመደገፍ ናቪንበር 11/1878 ዓ ም ደብዳቤ ላካል።

3ኛ/ ጣሊያኖች የባርኛ በሐባሻ ሀገር አሉ ብለው ሲያወሩ የባሪያ ንግድ አባቶች ራሳቸው መሆናቸውን ሳያውቁ ቀርተው እይደለም። ኢትዮጵያ በባሪያ አሳዳሪነት ሰዓላም ሲያስታውቁዋት? ምኒልክ ለመርዳት የነበራቸው ዓላማ ለማሳካት የሚደላቱት ተንኮል ብቻ ነበር። የልጥ ግረሬያ ሠራተኞች አቡነ ግሳየና አንቲናሪ ጣብያው ፀረ-ባሪያ ንግድ በበለዊ ተግባር አከናውነዋል እያሉ ይሰብኩ ነበር። ከተጻፉ መሰት ዓላማ ውጭ እንዲሰራ ለማድረግ ሃሳብ እንደነበራቸው የሚያመለክት ነበር። አቡነ ግሳየ ወደ ሀገሩ ከተመለሰ በኋላ ግን? እንዲሁም አንቲናሪ ከሞተ በኋላ ከያሪያም ከሞተ በኋላ ሐላውናውን ካገኘው በሦስት ዓመት ውስጥ በይፋ የፖለቲካ ተግባርና የሰላላ ግእዘል በመሆን በዓድዋ ጦርነት ምክንያት እስከ ተዘጋበት ጊዜ ድረስ ለአጣሊያ ትኝ ግዛት መመስረት ከፍ ያለ አገልግሎት ሰጥቷል። ብዙ ጊዜ እንደሚነገረው? በተለይ በደርግ ጊዜ ተደጋግሞ ሲነገር የነበረው? ኢትዮጵያ ወረራ ይሰነዘርባት የነበረ በቀደ ባህር ብቻ ይግባ ነበር። ነገር ግን ከላይ እንደተገለጸው በሰሜን አትግጫ ብቻ ወረራ አልተፈጸመችም። ድምጽ በሌለው መሣሪያ ኢትዮጵያ የተወረረችው ከምጽዋ ወረራ የበለጠ በመሐል ሀገር ከልጥ ግረሬያ ነበር። ጣሊያኖች ልጥ ግረሬያ ሆነው ካከናወኑት ተግባር የተጠቀመው ሚኒልክ ነው። በማለት ቁጭታቸውን አስምተዋል። ራሳችን በሸጥንለት የጦር መሣሪያ በእኛ ላይ አውሎ ዓድዋ ላይ በጦር ሚዳ ለሸንፈት ዳረገን እያሉ ዘወትር የሚያሰሙት ትችት ነው። በእንጻፋም እኛ ኢትዮጵያውያን በመሐላችን በመሀል ኢትዮጵያ ወዳጅ መሰሉ ጠላት አስቀምጠን ወረራ እንዲካሄድብን እንዲከፋፍሉን ራሳችን መንገድ ሰጥተናቸዋል ብለን ጣሊያኖች እንዳረጉት ሁሉ በሀተታችን ከመግር ፋንታ አቡነ ግሳየና አንቲናሪ ለምኒልክ የጦር መሣሪያ ለግብል የጀመሩት ሥራ ሌሎችም ልጥ ግረሬያ ተቀምጠው በይበልጥ እንደ አንቲናሪ የመሰሉት ሲጠቀሙበት እደጋ እንደሚያመጣብን አልተዘነብንም። አንቲናሪ ወደ ኢትዮጵያ የመጣው በግሉ ነው ይባላል። ከአጣሊያ መንግሥት ወይም ከአጣሊያ ጅብግራሬ ግህበር ውክልና አልነበረውም ፤ ነገር ግን በግሉ ከዘመዶቹ ለአንቲናሪ አደራ ተብሎ የገባ ነው። አንቲናሪ ኢትዮጵያ ውስጥ እንደገባ በልጥ ግረሬያ ሹመት አልነበረውም? ነገር ግን በተላሉ በአዋር ጊዜ ውስጥ የንጉሥ ምኒልክ ባለጋል ለመሆን በታደለ። ምኒልክ የሚረዳገው የጦር መሣሪያ ስለ ነበር አንቲናሪም በአስተማማኝ ሁኔታ የጦር መሣሪያ ለግብል አስተማማኝ ስቶ አውጥቶ ሁሉም ወገኖች እንዲሰግሙበት አደረገ።

1 Leopoldo Traversi: Let marefia

የጦር መሣሪያ በግብርና የአጣሊያ ትኝ ግዛት መሠረት በመጣል በበለጠ ሁኔታ አስፋፍተው ተጠቅሟል።

አንድ ግብርናው የውጫ ውል የገደባ ጦርነት ሊያስከትል ይችላል። የዘመኑ የኢትዮጵያ መሪዎች በደቡብ ህገ በሰጧን በትኝ ገዥነት ኢትዮጵያን አንዳትገባ ፍላጎት አንደኛው የሚያስረዳ ምኒልክ የጦር መሣሪያ ጣሊያኖች እንዲያቀበሉት ከመጠየቅም ሌላ ከጣሊያኖች በተሰጣቸው ልጥ ግሪሬያ መሬት ላይ በራሱ ከሃራ የቴክኒክ ት/ቤት እንዲያቋቋሙት ጠይቋቸው ነበር። ነገር ግን ጥያቄው ጣሊያኖች ከነበራቸው ግላግ ውጭ ስለ ነበረ ተቀባይነት ሳያገኝ ቀረ። ጣሊያኖች ለምኒልክ የሚሰጡት እርዳታ የጦር መሣሪያ ግብር ብቻ የተወሰነ ነበር። በአንድ ወቅት ጣሊያኖች የተሰጣቸው የልጥ ግሪሬያ መሬት ከሳይንሳዊ ተግባር ወደ ፖለቲካ ክልሎች በኋላ የባሪያ ንግድ ለመቆጣጠር ሰብላዊ ተግባር ለግክናውን በግስመሰል ሙከራ በሚያደርጉት ጊዜ ምኒልክ የባሪያ ንግድ በሀገሩ ለመጥጋት እንድቻል የጦር መሣሪያ እንዲሰጠው ብለው ለግላም አቀፍ የባሪያ ንግድ አስወጋጅ ሰብላዊ ድርጅት ደብዳቤ እንዲጻፍ አደረጉት። ምኒልክ በግራ በባሪያ ነጋዴዎች ሰፈር ደፈጣ በግድረግ ሁለት ሺህ ባርቶ ነጻ አወጣጥቶ ስለ በመጥቀስ ስለገለጠ አንድኛ ለምኒልክ የሚሰጥ የጦር መሣሪያ ለሰብላዊ ሥራ እንደሚውል ለግስረዳት ፍቺገር 11/1878 ግም ለጥናው መሥራያ ቤት ለአጣሊያ ጆላግራሬ ግህበር በጸፈው ጅብዳቤ ገልጻል። ይህ ሰብላዊ ድርጅት ነፃ የሚለቀቅ ሰዎች የሚያርቱበት ያገኘት መንደር እንዲመሰረት አቡነ ግላግ ጋላፈ እንዲሆን ሀሳብ ነበረው። ነገር ግን ከመጀመሪያም የሰጠው ወራ ስለነበረ ውጤት ሊገኝ አልተቻለም። የተለቀቁ ባሪያዎች እንኳን በመንደር ሊሰጡት ወደ ትውልድ ሀገራቸው ሳይመለሱ በግላቸው ነበር በውድም በጎጃም የተከፋፈሉቸው። ሲያንከ የተባለው አጣሊያዊ በሌላ ድርጅት ወደ ኢትዮጵያ የተላከው ካንቴናሪ ጋር በባሪያ ንግድ የተነሳ ብዙ ንትርክ እርስ በእርሳቸው ፈጥረው ነበረ። አንድኛው ምኒልክን በመደገፍ የባሪያ ንግድ የሚካሄደው በኢትዮጵያውያን እስላምቶች ብቻ ነው ብሎ ሲከራከር ሲያንከ ደግሞ ኢትዮጵያውያን ክርስቲያኖችም በተለይ በሸዋ የባሪያ ንግድ በድብት ያካሄዱት የሚሉ አስተሳሰብ ነበረው። ከዚህ የባሪያም ያከራከራቸው በሀገራቸው ጋዜጠኞች መ/ቤቶች በሰፊው በይፋ የወጣ ጠባቸው ስለ ጅኪ የተባለው አጣሊያዊ ነበር። ጅኪ የአጣሊያ ጆግራሬ ግህበር አባል ነው። ጅኪ ከኪያሪ ጋር ሆኖ ጣሊያኖች በጆግራሬ ግህበር የተላኩበት ግላግ ከግቡ ለግድረስ ወደ ኢካቶሪያል ሐይቆች አምርተው ነበር። ነገር ግን ጌራ ሲደርሱ ባልታወቀ ምክንያት በጌራ ንግሥት ትእዛዝ ታሰሩ። በእስር እንዳሉ ኪያሪ ታሞ ሞተ። ጅኪ ጓደኛው ሲሞት ወደ ሸዋ ለመመለስ ስለተከለከለ ለአለቃው ለአንድኛ ስለነበር እንዲያሰፈታው እርዳታ ጠየቀ። ለዚህ ተግባርም ንጉሥ ምኒልክ።

ጎጃሙ ራስ አዳል እና እፃ የሐንበ ከእስር እንዲያሰፈቱት ተጠይቀው ነበር። ጣሊያኖች የሚያውቁትና ግንኙነት የነበራቸው ከምኒልክ ብቻ ነበር። በእኔ የሐንበ እምነት ደግሞ የምዕራብ እርም ሕዝቦች እስከ ስፋ ድረስ ጋላፈነት ያለው ምኒልክ ሳይሆን ራስ አዳል ነበር።

ስለዚህ በራስ አዳል በኩል በእኔ የሐንበ ትእዛዝ ጅኪ እንዲፈታ ተደርጓል። የጅኪ መፈታት ምክንያት በግድረግ በአንድኛ ለቢያንኪ መካከል ሰፊ ልዩነት ተፈጥሮ ነበር። ሲያንከ ንጉሥ ምኒልክ ጅኪን ከእሥር ለግስለቀቅ ጥረት ሳያደርግ በመቅረቱ ወቀሰና ስድብ በሀገሩ ጋዜጠኞች ላለትም ሰላወጣ አንድኛም በቢያንኪ ላይ ተቃውመውን በግድረግ ንጉሥ ምኒልክ

በመደገፍ ሁለት ረጅም ደብዳቤዎች ጽፏል። አንዱ ደብዳቤ ለአጣሊያ የጅግራሬ ግህበር¹ ሌላው ደግሞ ለጅኪ² በዚህ ደብዳቤ አንድኛ ለሸዋ ፖለቲካ ተብሎ የሚጠራ ቡድን ደጋፊ መሆኑን ያንጸባረቅበት ወቅት ነበር። ሲያንከ በምኒልክ ላይ የሰነዘረባቸው ወቀሰዎች ለእኔ በሸዋ የምና ሲገዱና ደቀላሉ ካል በኋላ ሲያንከ ምኒልክ ላይ ረገገለት እርዳታ ውለታ ለመመለስ ሲገባው ተገቢ ያልሆኑት ስድብና ግራዝ መሰንዘር አስፈላጊ አልነበረም። ሲያንከ ምኒልክ ላይ ችሎታ የለለው፣ ሀሰተኛ የባሪያ ንግድ ደጋፊ ወዘተ... ብሎ የሰጠው አስተያየት በሙሉ ከእውነት የራቀ ነው። ለዚህም ግስተባባይ መጥቀስ የሚቻለው የካቶሊክ ሚሲዮን አባቶች እንኳን ሳይቀሩ ከሸዋ ቢባረሩም ከምኒልክ ጋር የወዳጅነት ደብዳቤዎች እየተለዋወጡ ናቸው። እኔ በጭፍን ግደን ምኒልክ ደጋፊ አይደለሁም፤ መርሳት የማይገባን ግን ምኒልክ አንድ አፍሪካዊ ነጉሥ መሆኑን ነው። በግንደር እስር ቤት ሆኖ ከቴዎድሮስ ቤት የሚገምት በአከራራ ደንቆርቶ የገንደር ጸረ ፈረንጅኞች የቤተክህነት ሰዎች ያገኘው አስተዳደግ በሕይወቱ ላይ ተጽእኖ አሳድሮበት ይሆናል። ስለዚህ በደም የተወረሰ የዘሩ ጉድለት በተወግሮ በአስተዳደግ ያገኘው በነጭ ላይ ጥላቻ የማይለቀው በምኒልክ ላይ መደነት እያሰፈረም። ነገር ግን ግዛት ያለብን ከእነሱና ከሹግምንቶቹ፣ በተለይም ከእሱና ከእኔ የሐንበ ምን ያህል ልዩነት እንዳለ ነው። ምኒልክ ኩራተኛ አይደለም፤ ፤ ቴም በተለይ እያውቅም፣ ሰው መግደል እያውቅም፣ በህይወጥነት አከራሪ አይደለም፣ ፤ እውርጳውያንን ይወዳል፣ የእነሱን ስልጣኔና እንዳሰጠን የሚያደንቅ ነው። በዚህም በኢትዮጵያ ህዝብ በከፊልም በእኔ የሐንበ በተቃራኒ እጅም ይገኛል። እኔ የሐንበ ምኒልክ በፖለቲካና በተንኮል ቢበልጠውም በግሪሬያኖችና በደገግነት ግን ከምኒልክ ያነሰ ነው። እኔ የሐንበ በእውርጳውያን ላይ ጥርጣራ አለው። በነገሩ ጊዜ ለጥቂት ጊዜ ከእውርጳውያን ጋር ደስግሜ ነበረ፣ በኋላ ግን በልጥ ልጥ ምክንያቶቹ ከእውርጳውያንና ከካቶሊክ ሚሲዮን መጣላት ጀመረ። እኔ የሐንበ እሱነት ግላግ ከሀገሩ ለግባረር ሲፈለግ በግታላያ ዘዴ በመጠቀም ነበር። በካቶሊክ ቆሮች ላይ ጥላቻ እንዲፈጠር የሚያደርግ የኢትዮጵያ ቤተክህነት ነው። በምኒልክ በኩል ግን በጅብ ካቶሊኮችና በእውርጳውያን ላይ ያለው ከጥላቻ ውጭ ከመሆኑም በላይ ሲያቀርባቸውና ሲወጻቸው ይታያል በተንኮላዎችና ደንቆርቶ የኢትዮጵያ ቤተክህነት አባላት ላይ ብቸኛ ሆኖ በመታገል በግድረግ ሲራ ያከሸፍብባቸዋል፣ ይንቃቸዋል፣ ይስቃቸዋል። ከእሱ አካባቢ ያሉት የእሱ ሹግምንቶች ግን ከእሱ አስተሳሰብ የራቁ ናቸው።

በዙ እውርጳውያን አታለውት ሳይቀደም ምህረት ግድረግ መንፈስ ጠንካራ መሆኑ ያሳያል። እኔ የሐንበ ግን ብልጥ ስለሆነ አይታለልም። ምኒልክ የአንድ ደገ አፍሪካዊ ነጉሥ ምላሴ ነው ለግለት እንዳሰቡት ትገምቱና ይሆናል፣ ጻሩ ግን አስቀድሜም ተናግረዋል። ምኒልክ ጥሩ ጠባይ ቢኖረውም ጉድለትም አለው፣ ከጉድለቱ መካከል ነገርቶን ግቅለል፣ ችላተኝነት፣ እንዲሁም በተላላ በአግካሪዎቹ መታለል ናቸው።

የእኛ ሰዎች ወደ ደቡብ ምዕራብ ሊገዙ በምኒልክ በንደራ መታጀብ ሲገባቸው እነሱን ግን ያጅባቸው የነበረ የግብፅ መንግሥት ሰላይ፣ ወኪል የነበረው የህይወጥነት ሰው ሐጂ አግን የተባለው ነበረ። ምኒልክ ስለ ሐጂ አግን ሲነገረው ትእዛዝ ሰጥቶ ነበር፣ ነገር ግን እንዲከታተለው የተላከ ሹም በጉቦ ለቀቀው። ለምኒልክ ግን ሸቆቶ አመለጠ ብሎ ነገረው። ምኒልክ አስፈላጊውን

¹ Leopoldo Traversi Let Marefia p 181-189
² Leopoldo Traversi Let Marefia n 177-181

በዚህ ጊዜ ራስ አሉላ ግሊያቢን ጠርቶ ጣሊያኖች የጉበዳችን ረላግ ተከትለው ሊት የጽያጥ ለመውረር ሃሳብ እንዳላቸው ስጋት ሰጠደረበት በወዳጅነት¹ ሙሉ ለጸገራ ጸኔ ከዊን እንዲለትና ምጽዋ ቢቻ ሰፍር እንዲቀመጥ እንዲጽፍለት ይለግገዋል። ግሊያቢን ለራስ አሉላ የደረሱት መረጃዎች ሀሰት መሆናቸውንና እሱ በግዴታ ያየው ገን ጣሊያኖች በምጽዋ ጦር ሰረራቸው መሆናቸውን ገልጾ ደብዳቤ ለመገና ገን ዝቅጂ መሆኑን ነገረው፤ የተጠየቀውን ደብዳቤ ጻፈ።

ራስ አሉላ ለጊዜው ወደ ጎድግዳ ጉዞውን እንዳይጀምር ለግሊያቢን ይነገረውና ጣሊያኖች ከዊን ተነስተው እንደሆነ ለግረጋገጥ ወደ ጊንዳህ ለመሄድ ይዘጋጃል። ሆኖም ግንኙነት ነገር ቢደርስ ጉዞቸውን የሚቀጥሉ መሆናቸውን ግረጋገጫ ይሰጠዋል። እሱ ገን የጸገራ ጸኔ ሙሉ ለጽኑ ልባት ለጥጋቤ ካልሆነ በመፍራት ከእኛ ለገድ ሰው ወደ ምጽዋ ሄዶ ከጸገራ ጋር እንዲነጋገር ብሎ ሀሳብ ያቀርባለታል።² ራስ አሉላ ገን ረያፍ ነጋዴ ግደሆን የሊጣሊያ ጦር ሠራዊት ሻለታ መሆኑን ስለሰግ ጃንጥሪ 12/1887 ዓ.ም ቤት መገንደቅን ሁሉ ወደ ድንኳን ይጠራቸዋል። በግም በተዘተዘ እነጋገር ከአገድ ሰጎት በኋላ በጊንዳህ ጠኑል ወደ ስሐቲ ሄዶ ጣሊያኖች እውነት ሊትቀጽጥ ወረው እንደሆነ ለግረጋገጥ እንደሚረሉ ገልጾ የጸገራ ሙሉን እንደመጣለት ጉዞቸውን የሚቀጥሉ መሆናቸውን ይነገራቸዋል። ጸገራ ገን ራስ አሉላ ከምጽዋ ጣሊያኖችን ለግባረር ከአሥመራ ተነስቶ ወደ ምጽዋ እየ ገሰገሰ መሆኑን የግሊ መረጃ ሰጠደረበው ጥገና ሌሎች ጦር ሠረዞችን በወታደርና በመግሪያ ግጠናክር ጀመረ። በዚያው ለለት ጊንዳህ የደረሰው የሊትቀጽጥ ጦር እኩስ ጃንጥሪ 21 ጥገ ለቀ እንዲወጣ ጎቻ ያዘለ ደብዳቤ ይጽፍለታል። ጸገራ ጸኔ ገን ወታደርነቱ ወደ ጥገ የተላኩ ፀጥታ ለግብዝር ስልጣን ካሉበት እንደግደነሱና እንዲያውም የግሊ ጠናክራቸው መሆኑን ይጽፍለታል፤ ተወግሮ ጦርም ከሆነ፤ እንዲላክለት ይጠይቃል። በዚህ ጊዜ ከገቲባ ከፋ³ የራስ አሉላ ወንድምና ወኪል በራስ አሉላ ትእዛዝ መገንደቅን አሰር ያለ ምግብ ከአሥመራ ወደ ጊንዳህ እምጥቶ በዝናብና በጠርድ ያስቀምጣቸዋል። ጃንጥሪ 17/1887 ዓ.ም ወደ ራስ አሉላ ድንኳን ቀረቡ፤ በፎግምንቶቹ ተከቦ ተቀበላቸውና ራቱን አቡግትር ለግሊያቢን እንዲህ ሲል ጠየቀው «የሊትቀጽጥ ወዳጅ ሃኝ አላለክኝም ክር?» ግሊያቢን «ምንም እላውትም» አለ። ራስ አሉላም በቀጣ ገንፍሎ «ለጸገራ ጸኔ ከዊን ወታደርነቱን እንዲያስወግድህ ገና ገልግልኝ» አለው።

የጸገራ ጸኔ ራስ አሉላ
RAS ALULA

RAS ALULA
(the man remembering his early days of command)

1. Carlo Zaghi: *Ibid* p.123
2. Carlo Zaghi: *Ibid* p.123
3. Carlo Zaghi: *Ibid* p